

**АКАДЕМІЯ АДВОКАТУРИ УКРАЇНИ
МІНІСТЕРСТВО ВНУТРІШНІХ СПРАВ УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ШУЛЬГА ОЛЕКСАНДР ОЛЕКСАНДРОВИЧ

УДК 343.983

ДИСЕРТАЦІЯ

**СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧА ЕКСПЕРТИЗА
У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ**

081 – Право

Подається на здобуття ступеня доктора філософії

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідне джерело

_____ **О.О. Шульга**

Науковий керівник **Гора Ірина Віталіївна,**
доктор юридичних наук, професор

Київ – 2020

АНОТАЦІЯ

Шульга О.О. Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 – Право. – Національна академія внутрішніх справ, Київ, 2020.

У дисертації досліджено процесуальні та організаційні основи судово-мистецтвознавчої експертизи, сформульовано й обґрунтовано низку нових, концептуально важливих для теорії судової експертизи, криміналістики, кримінального процесу та практики досудового розслідування понять, положень і висновків, які розширюють уявлення про сутність судово-мистецтвознавчої експертизи, її місце у класифікаційній системі судових експертиз.

Досліджено історичний процес виникнення й становлення судово-мистецтвознавчої експертизи в системі засобів кримінального процесуального доказування встановлено її значення для сучасної практики досудового розслідування й судового розгляду кримінальних справ злочинів, пов'язаних із посяганням на культурні та історичні цінності. Доведено, що розвиток судово-мистецтвознавчої експертизи пов'язаний, по-перше, з розвитком науки мистецтвознавства, формування якої в сучасному вигляді можна віднести до другої половини XIX століття, по-друге, з розвитком науки криміналістики й теорії судової експертизи, по-третє, з переглядом ставлення суспільства до творів мистецтва, які відбувалися в другій половині XX століття, коли цінними стають не тільки дорогоцінні метали, каміння та інші матеріали, з яких вони виготовлені, але і їх власна історична, художня та культурна цінність, і по-четверте, потребами судової практики досліджувати художні твори.

Здійснено системний аналіз монографічної, періодичної літератури, дисертаційних фондів, нормативно-правових актів, визначити основні напрями наявних і перспективних наукових досліджень питань судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України. Оптимізовано понятійно-категоріальний апарат судово-мистецтвознавчої експертизи, зокрема,

узагальнено сучасні підходи до розуміння понять «витвори мистецтва», «атрибуція», «експертиза», «судова мистецтвознавча експертиза».

Доведено, що сутністю судової-мистецтвознавчої експертизи є проведення дослідження, відповідно до принципів об'єктивності, всебічності й повноти, а також із використанням сучасних досягнень науки й техніки й обґрунтовано, що на відміну від атрибуції (мистецтвознавчого дослідження) того або іншого витвору мистецтва, процес експертного пізнання проводиться з метою суто практичною – встановлення конкретних фактичних обставин за кримінальним провадженням.

Удосконалено визначення змісту судово-мистецтвознавчої експертизи як дослідження власних (невід'ємних) суттєвих родових та видових усталених ознак предметів мистецтва та архітектури, що мають потенційно фактичний характер, які сприяють визначенню історико-культурного й художнього статусу об'єкта судово-мистецтвознавчої експертизи з метою встановлення фактичного зв'язку виявлених ознак з досліджуваними обставинами кримінального провадження.

Визначено, що предметом мистецтвознавчої експертизи є фактичні дані, які мають значення для кримінального провадження, і пов'язані з встановленням культурної, історико-культурної цінності та матеріальної вартості мистецького твору, відповідності його змісту та ідейного спрямування встановленим нормам суспільної моралі. Окреслені головні завдання судово-мистецтвознавчої експертиз, а саме: проведення атрибуції твору; визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; визначення вартості твору; визначення факту відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

Доведено, що до числа об'єктів судово-мистецтвознавчої експертизи належать предмети антикваріату та твори мистецтва, а саме: монументального та

станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'ятки архітектури, скульптури, дрібної пластики, музичні інструменти, нотна література; друкована продукція, аудіо- та відеозаписи, фотографія.

Удосконалено розуміння того, що судово-мистецтвознавча експертиза як клас у системі судових експертиз новий, який тільки почав формуватися, він поділяється на два основних роди: судово-мистецтвознавча експертиза творів мистецтва та судово-психолого-мистецтвознавча експертиза; перший рід займається дослідженням об'єктів з метою визначення їх історичної, наукової чи культурної цінності; другий рід займається дослідженням кіно-, відео-, іншої друкованої продукції та інших носіїв інформації, з метою віднесення їх до категорії порнографічної продукції і продукції, яка пропагує культ жорстокості і насилля.

Розкрито особливості процесуального порядку призначення й проведення судово-мистецтвознавчої експертизи й організацію проведення судово-мистецтвознавчих експертиз в державних експертних установах України і окремими судовими експертами-мистецтвознавцями. Виокремлено й охарактеризовано проблемні аспекти залучення експерта для проведення судово-мистецтвознавчої експертизи в кримінальному судочинстві.

Обґрунтовано, що діагностичні судові мистецтвознавчі експертизи є більш складним видом судової мистецтвознавчої експертизи з: виявлення механізму події; визначення часу, способу і послідовності здійснення дій, подій, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між часом, способом і послідовністю дій (способом зіставлення версії з матеріальними носіями інформації); природи, якісних характеристик об'єктів; виявлення властивостей і ознак, що не піддаються безпосередньому сприйняттю.

Ключові слова: кримінальне провадження, призначення експертизи, експерт, судова експертиза, судово-мистецтвознавча експертиза, культурні цінності.

SUMMARY

O. Shulha. Forensic art expertise in the criminal justice of Ukraine. – Qualifying paper (manuscript).

Dissertation for the degree of Candidate of Law, specialty 081 – Law. – National Academy of Internal Affairs. – Kyiv, 2020.

Thesis presents the analysis of procedural and methodological background of fine art forensic enquiry, formulates and substantiates a set of new concepts, provisions and conclusions which are utterly significant for the forensic science theory, criminalistics, criminal procedure and pre-trial investigation practices, expanding the understanding of fine art forensic enquiry as a process, its place in the forensic examination hierarchy.

Author has analyzed the emergence and evolution of fine art forensic enquiry within the system of averting means in criminal procedure all of means of evidence is studied, outlines its significance for the modern practice of pre-trial investigation and judicial examination of cases related to offences against cultural and historical values. It is proved that development of fine art forensic enquiry is tightly connected, firstly, with the development of art history – this scientific branch started taking a form similar to modern one approximately in the second half of the 19th century, secondly – in parallel with the development of forensics and forensic theory, and, thirdly, after a thorough reconsideration of society's attitude to works of art took place in the second half of the 20th century, when not only precious metals, gemstones and other materials used for its production, but also their separate historical, artistic and cultural value were finally recognized; also strong need for professional examination of art objects emerged in judicial practice.

Systemic analysis of monographs, periodicals, theses funds, legislative acts has been carried out to identify the current and promising trends in research related to fine art forensic enquiry in criminal justice of Ukraine. The conceptual and categorical framework of fine art forensic enquiry has been optimized, in particular, modern

approaches used to interpret the concepts of "works of art", "attribution", "enquiry (examination)", "fine art forensic enquiry" have been optimized.

Improved definition of the content of forensic art examination as a study of their own (integral) essential generic and specific established features of art and architecture, which have a potentially factual nature, which contribute to determining the historical, cultural and artistic status of the object of forensic art establishing the actual connection of the identified features with the investigated circumstances of the criminal proceedings.

It is proved that fine art forensic enquiry itself is a set of methods and means used to examine, in full compliance with principles of objectivity, thoroughness and completeness and with use of latest innovations and scientific achievements; author presents grounds that, comparing to attribution (fine art exploration) of certain art object expert examination is conducted with purely practical aim – establishing specific circumstances under the criminal proceeding.

Author presents an improved definition of the fine art forensic enquiry concept as examination of essential (indispensable) generic and specific features of fine arts and architecture items which may potentially be taken as actual ones and facilitate the identification of cultural and historical status of the enquiry object with aim to establish the actual connection between the revealed features and criminal proceeding circumstances subject to examination.

It is determined that subjects of fine art forensic enquiry include actual data that are relevant to criminal proceedings or civil cases and related to establishment of historical, cultural value and material value of the work of art, compliance of its content and ideological pattern with established norms of public morality. The main tasks of fine art forensic enquiry are outlined, namely: attribution of the work of art; determination of performance level, historical significance, cultural value and physical condition of the work of art; authentication of the object; determination of qualitative alterations occurred in the process of object handling: establishing the fact of any interventions connected with restoration, arbitrary extractions (losses), additions, other alterations that the object has undergone; determining the value of the work of art;

verification of item's conformity to requirements of the legislation regulating protection of public morality.

It has been proved that objects of fine art forensic enquiry include antiques and works of art, namely: monumental and easel painting, graphics, ornamental arts, architectural monuments, sculpture, figurines, musical instruments, music manuscripts; printed materials, audio and video recordings, photography.

Certain improvements were offered to transform the understanding of fine art forensic enquiry as a completely new class in the system of forensic examinations which has just begun to take shape, divided into fine art forensic enquiry dealing with study of objects in order to determine their historical, scientific or cultural value and psychological fine art forensic enquiry aimed at study of cine products, video, other printed materials and various media in order to classify them as pornographic products and products promoting cruelty and violence.

The peculiarities of procedure on the appointment and conduct of fine art forensic enquiry in state expert institutions and by individual art experts are revealed. The peculiarities of art expert's activity and requirements used to evaluate the opinion of an art expert are determined. The problematic aspects of expert's involvement in fine art forensic enquiry conducting as a part of criminal proceedings are singled out and characterized.

It is substantiated that diagnostic fine art forensic enquiries constitute a more complex type of forensic fine art examinations aimed to: identify the mechanism of the event; determine time, method and sequence of actions, events, identification of cause-and-effect relations between time, method and sequence of actions (method used to compare the version with tangible media); essence and qualitative characteristics of objects; identification of properties and features that are not directly perceptible.

Key words: criminal proceeding, enquiry commissioning, expert, forensic enquiry, fine art forensic enquiry, items of cultural value.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Курко М. Н., Біленчук П. Д., Шульга О. О. Правове і наукове забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні: системний аналіз. М. Н. Курко, П. Д. Біленчук, О. О. Шульга. *Європейські перспективи*. 2014, № 3. С. 123-132.

2. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Консолідований аналіз порівняльно-аналітичний аналіз мистецтвознавчих досліджень в Україні: правове і науково-методичне забезпечення П. Д. Біленчук, О. О. Шульга. *Порівняльно-аналітичне право* – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород. 2016 № 4. С. 180-183.

3. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Правове і наукове забезпечення досліджень культурної спадщини, культурних цінностей і творів мистецтва *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. [голов. ред. В.В. Черней] ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ПК «Типографія від «А» до «Я», 2017. № 1 (27). С. 40-47.

4. Шульга О. О. Науково-методичні основи забезпечення мистецтвознавчих досліджень. *Наука і правоохорона* № 1(35), Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2017. С. 200-206.

5. Шульга О. О. Класифікація методів мистецтвознавчої експертизи. *Вісник академії адвокатури України* : наук. Журн. Акад. адвокатури України. Київ : ВЦ акад. адвокатури України, 2017. Том 14. Число 2 (39) С. 176-179.

6. Шульга О. О. Поняття і сутність мистецтвознавчої експертизи. *AREA NAUKI* (kwartalne, międzynarodowe czasopismo naukowe). 2017. P. 86-94.

7. Шульга О. О. Правові і організаційні проблеми призначення та проведення мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України. *Наука і правоохорона* № 4(46), Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2019. С. 350-357.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шульга О. О. Культурні цінності: криміналістичний облік виявлених, вилучених і знайдених предметів старовини і мистецтва. *Актуальні проблеми криміналістики: інтелектуальні власність, культурні цінності, соціально-комунікаційна індустрія, міжнародне співробітництво*: тези доп. та повідомл. Третьої між народ.наук.-практ. Конф. редкол.: Бошицький Ю. Л., Біленчук П. Д.; Київ, ун-т права НАН України. Київ: Київ. ун-т права НАН України: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2013. С. 254-256.

2. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Культурні цінності як об'єкт криміналістичних обліків. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень*: збірник матеріалів круглого столу редкол.: Кобилянський О. Л., Кофанов А.В., Матвієнко П.С.; Київ. ННПФЕКП НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ, 2013. С. 32-34.

3. Шульга О. О. Експертно-криміналістичне забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні: системний консолідований аналіз. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності*: збірник матеріалів конференції редкол.: Кобилянський О. Л., Комаринська Ю. Б., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 339-343.

4. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Науково-методичне забезпечення експертизи культурних цінностей як предмет криміналістичного дослідження. *Теорія і практика судової експертизи*: збірник матеріалів круглого столу. редкол.: Кобилянський О. Л., Черноус Ю. М., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 40-46.

5. Шульга О. О. Історіографія розвитку мистецтвознавчої експертизи. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у

2 ч. [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 391-393.

6. Шульга О. О. Предмет, об'єкт та завдання мистецтвознавчої експертизи. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: збірник матеріалів конференції*, редкол.: Кобилянський О. Л., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. С. 416-425.

7. Шульга О. О. Науково-практичне забезпечення досліджень об'єктів мистецтвознавчої експертизи. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.)* [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 473-476.

8. Шульга О. О. Загальна характеристика і класифікація методик мистецтвознавчої експертизи. *Участь спеціаліста у кримінальному провадженні: збірник матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу*. Київ, ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2019. С. 146-150.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	12
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	24
1.1. Стан наукових досліджень судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України.....	24
1.2. Генеза розвитку судово-мистецтвознавчої експертизи в Україні.....	38
1.3. Методологічні основи дослідження судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України.....	55
Висновки до розділу 1.....	116
РОЗДІЛ 2. ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	119
2.1. Правові основи призначення й проведення судово-мистецтвознавчої експертизи в кримінальному судочинстві України.....	119
2.2. Організація проведення судово-мистецтвознавчих експертиз в державних експертних установах і окремими судовими експертами.....	131
Висновки до розділу 2.....	156
РОЗДІЛ 3. ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ.....	158
3.1. Види судово-мистецтвознавчих експертиз та їх значення в розслідуванні окремих видів злочинів.....	158
3.2. Особливості проведення діагностичних й ідентифікаційних судово-мистецтвознавчих експертиз.....	194
Висновки до розділу 3.....	206
ВИСНОВКИ.....	209
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	217
ДОДАТКИ.....	261

ВСТУП

Обґрунтування вибору теми дослідження. Укріплення будь-якої держави, її соціально-економічний розвиток неможливий без збереження культурної спадщини всіх народів. Через усвідомлення досягнень минулих поколінь формується національна самосвідомість, національний менталітет, а також відповідальність перед майбутніми поколіннями за стан культури. Процеси, які відбуваються останнім часом в Україні, зумовили підвищений інтерес світової спільноти до історії й культури нашого суспільства. Твори мистецтва цінувалися в усі часи, а вартість на них нерідко може сягати захмарних висот. Поціновувачі мистецтва готові платити великі гроші за різні об'єкти культурної спадщини - картини, вироби старовини, предмети колекціонування. Значна активізація зовнішньоекономічної діяльності останніми роками вплинула й на збільшення кількості спроб вивезення за кордон предметів, які є художніми й історичними цінностями, котрі перетворилися в товар, який сьогодні є придбанням не лише справжніх колекціонерів, а й представників злочинного світу, що намагаються таким чином «відмити» незаконно отримані гроші. Шкода, яка наноситься в результаті такої незаконної діяльності у сфері мистецтва, може сягати декількох мільйонів у різній валюті.

Мистецькі вироби, завдяки високому, сталому й навіть зростаючому попиту на них як у нашій країні, так і за її межами, доволі часто стають об'єктами неправомірних посягань, а отже, й об'єктами кримінальних проваджень у випадках втрати, викрадення, контрабанди, знищення, пошкодження пам'яток мистецтва та архітектури, творів живопису; шахрайства з предметами, що мають культурну цінність тощо. В усіх випадках досудового розслідування таких злочинів є потреба у призначенні судово-мистецтвознавчої експертизи, необхідність якої визначається особливою важливістю встановлення ознак предмету злочину для кваліфікації їх за відповідними статтями КК України. Багатогранність творів мистецтва виводить мистецтвознавчу експертизу на щабель однієї із найскладніших експертиз. Спектр предметів

досить великий – це і картини, і ікони, монети, ордени, зброя, столові предмети, порцеляна та багато іншого. Фактично, це будь-які предмети, які можна колекціонувати або назвати їх антикварною річчю.

Повне та об'єктивне розслідування злочину й справедливе вирішення кримінальної справи потребує використання спеціальних знань, які застосовуються в межах судової мистецтвознавчої експертизи для вирішення конкретних питань, пов'язаних з встановленням справжності твору, належності певному автору, з виявленням мистецьких підробок тощо. За даними статистики Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України за 2014-2019 роки, кількість проведених судово-мистецтвознавчих експертиз становить: у 2014 році провели 1286 судово-мистецтвознавчих експертиз і дослідили 494 250 об'єктів, у 2015 році провели 1036 судово-мистецтвознавчих експертиз і дослідили 23 653 об'єктів, у 2016 році провели 668 судово-мистецтвознавчих експертиз і дослідили 51 956 об'єктів, у 2017 році провели 508 судово-мистецтвознавчих експертиз і дослідили 4472383 об'єктів, у 2018 році провели 516 судово-мистецтвознавчих експертиз і дослідили 16 957 920 об'єктів, у 2019 році провели 590 судово-мистецтвознавчих експертиз і дослідили 15 879 070 об'єктів.

У різні періоди проблеми судово-мистецтвознавчої експертизи викликали інтерес вітчизняних та зарубіжних учених-криміналістів, зокрема: С. Є. Богатирьов, Л. К. Бондаренко, Г. В. Голинець В. Г. Гончаренко, І. В. Гора, І. В. Золотнікова, В. Є. Корноухов, О. С. Кофанова, М. М. Красілін, В. М. Первушин, О. В. Піскунова, Е. Р. Россінської, Н. А. Селіванова, Ш. М. Хазієв, С. П. Щерба, К. Н. Шакіров та інші, проте лише окремі елементи наукової новизни цих досліджень залишились актуальними на сьогодні. Комплексного наукового дослідження проблем судово-мистецтвознавчої експертизи на монографічному рівні на теренах незалежної України проведено не було. Хоча дослідження згаданих вчених є значним внеском у розвиток теорії криміналістики та судової експертизи, однак не вичерпують цієї фундаментальної проблеми. Зокрема, не розв'язаними залишаються такі питання, як: теоретичні та методологічні основи судово-мистецтвознавчої

експертизи, процесуальний порядок призначення й проведення судово-мистецтвознавчої експертизи в кримінальному судочинстві, організація її проведення в державних експертних установах і окремими судовими експертами-мистецтвознавцями.

Вироблення науково-обґрунтованих рекомендацій у цій сфері надасть змогу оформитися цьому самостійному класу судових експертиз, об'єднаних спільністю науково-практичного знання щодо сутності й природи творів мистецтва, близькістю вирішуваних задач й подібністю методичних підходів до дослідження об'єктів мистецтвознавчої експертизи. Це надасть правозастосовувачу певних орієнтирів, які б сприяли швидкому та якісному переходу від розрізнених досліджень окремих видів об'єктів до створення окремої теорії кожного роду (виду) судової експертизи, об'єднаних в клас судово-мистецтвознавчих експертиз.

Подана робота є спробою запропонувати науково обґрунтовані шляхи розв'язання криміналістичної проблеми з урахуванням сучасних положень гуманітарних, природничих і мистецтвознавчих галузей знань. Отже, вибір теми дисертації обумовлений практичною значущістю досліджуваної проблеми, недостатнім рівнем її наукової розробленості з урахуванням змін у правовому регулюванні досудового розслідування, а також потребою впровадження відповідних наукових результатів у практичну діяльність правоохоронних органів.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Обраний напрям дослідження узгоджується зі Стратегією національної безпеки України (Указ Президента України від 26 травня 2015 р. № 287/2015), Стратегією розвитку органів системи Міністерства внутрішніх справ на період до 2020 року (розпорядження Кабінету Міністрів України від 15 листопада 2017 р. № 1023-р), Стратегією розвитку Національної академії правових наук України на 2016-2020 роки (постанова загальних зборів НАПрН України від 3 березня 2016 р.).

Дисертаційна робота відповідає переліку пріоритетних тематичних напрямів наукових досліджень і науково-технічних розробок на період до 2020

року, затверджених постановою Кабінету Міністрів України 07 вересня 2011 р. № 942, Переліку пріоритетних напрямів наукового забезпечення діяльності органів внутрішніх справ України на період 2015-2019 років (наказ Міністерства внутрішніх справ України від 16 березня 2015 р. № 275), Дослідження проведено згідно з науково-дослідною темою Академії адвокатури «Наукове супроводження реформування системи кримінальної юстиції в Україні» (реєстраційний номер 0113U008190). Тему дисертації затверджено Вченою радою Академії адвокатури (протокол № 8 від 2017 року).

Мета і завдання дослідження. *Метою* дисертації є вирішення наукового завдання щодо визначення сутності й значення судово-мистецтвознавчої експертизи в системі засобів процесуальної діяльності органів досудового розслідування й суду в ході розслідування кримінальних проваджень, пов'язаних із посяганням на культурні та історичні цінності, розроблення на цій основі теоретичних положень щодо їх місця в сучасній класифікаційній системі судових експертиз, а також розробка методологічних основ судово-мистецтвознавчої експертизи, обґрунтування й формулювання рекомендацій із підвищення ефективності використання висновків експертиз в процесі доказування в суді.

Для досягнення зазначеної мети були поставлені й вирішувалися такі основні наукові *завдання*:

- здійснити системний аналіз монографічної, періодичної літератури, дисертаційних фондів, нормативно-правових актів, визначити основні напрями наявних і перспективних наукових досліджень питань судово-мистецтвознавчих експертиз у кримінальному судочинстві;
- на підставі дослідження історичного процесу виникнення й становлення судово-мистецтвознавчої експертизи в системі засобів кримінального процесуального доказування встановити її значення для сучасної практики досудового розслідування й судового розгляду кримінальних справ злочинів, пов'язаних із посяганням на культурні та історичні цінності;
- оптимізувати понятійно-категоріальний апарат судово-мистецтвознавчої експертизи, зокрема, узагальнити сучасні підходи до розуміння

понять «витвори мистецтва», «атрибуція», «експертиза», «судова мистецтвознавча експертиза»;

– визначити зміст, предмет, об'єкти, задачі й питання судово-мистецтвознавчої експертизи в системі загальної теорії судової експертизи;

– визначити критерії класифікації судово-мистецтвознавчої експертизи за предметними ознаками;

– здійснити аналіз сучасних можливостей використання науково-технічних засобів й методів при проведенні судово-мистецтвознавчої експертизи;

– розкрити особливості процесуального порядку призначення й проведення судово-мистецтвознавчих експертиз у кримінальному судочинстві;

– розкрити особливості діяльності експерта-мистецтвознавця й вимоги до оцінки висновку експерта-мистецтвознавця;

– виокремити й охарактеризувати проблемні аспекти залучення експерта для проведення судово-мистецтвознавчої експертизи в кримінальному судочинстві;

– сформулювати й обґрунтувати авторську позицію стосовно сутності діагностичних та ідентифікаційних судово-мистецтвознавчих експертиз.

Об'єктом дослідження є діяльність органів досудового розслідування, суду й судово-експертна діяльність в галузі судово-мистецтвознавчої експертизи та пов'язані з ними суспільно-правові відносини, які виникають у зв'язку із призначенням й проведенням судово-мистецтвознавчих експертиз у кримінальному провадженні.

Предмет дослідження – судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України.

Методи дослідження. Методологічну основу дисертації становлять положення теорії пізнання, загальної теорії кримінального процесу, криміналістики й судової експертизи. У процесі дослідження була використана система методів наукового пізнання, в основу яких покладено загальний діалектичний метод наукового пізнання реально існуючих явищ, а також їх

зв'язків з практичною діяльністю органів досудового розслідування, суду та судових експертів. В дослідженні використані також спеціальні методи, основними з яких є: *формально-логічний метод* – для зіставлення й аналізу процесуальних норм кримінального процесуального законодавства України, якими врегульовано питання підготовки й проведення судово-мистецтвознавчої експертизи (підрозділ 1.1, розділ 3); *історико-правовий і логічний* – використовувалися з метою аналізу становлення наукових понять «мистецтвознавство», «атрибуція», «експертиза», «судово-мистецтвознавча експертиза» (підрозділи 1.1, 1.3, 3.1); *нормативно-правовий метод* надав змогу простежити законодавче регулювання суспільних відносин, пов'язаних з організацією і проведенням судово-мистецтвознавчої експертизи під час здійснення досудового розслідування (підрозділ 1.1, розділ 3); *порівняльно-правовий* – для порівняння правових норм кримінального процесуального законодавства України, а також відомчих і міжвідомчих нормативних документів (підрозділ 3.1); *догматичний* – при тлумаченні окремих правових і криміналістичних категорій (підрозділи 1.2, 2.2, 3.1, 3.3); *порівняльний і системно-структурний* – дозволили розкрити сутність «судово-мистецтвознавчої експертизи» як криміналістичного засобу збирання доказів, її роль і місце у забезпеченні доказування (підрозділ 2.2); *системно-структурний* – для дослідження й формування висновків щодо класифікації судово-мистецтвознавчої експертизи за предметними й процесуальними ознаками (розділ 2.4); *соціологічний метод (інтерв'ювання й опитування)* під час вивчення й узагальнення практики за результатами опитування слідчих Національної поліції України з метою збирання емпіричного матеріалу, вивчення і узагальнення практики експертної діяльності (розділи 1-3). *Статистичний метод* було використано під час узагальнення результатів, отриманих у ході соціологічних досліджень. Зазначені методи застосовувалися комплексно і у взаємозв'язку, що сприяло забезпеченню повноти та всебічності проведеного дослідження (розділи 1-3).

Нормативно-правову та інформаційну основу дисертаційного дослідження склали: Конституція України, окремі Закони України, якими регулюються питання здійснення судово-експертної діяльності, відомчі нормативно-правові акти. Теоретичну базу дисертації становлять загальнотеоретичні процесуальні та криміналістичні дослідження, окремі теоретичні праці науковців з криміналістики, кримінального процесу, експертології.

Емпіричним підґрунтям дисертаційного дослідження стали офіційні статистичні дані про результати діяльності Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України за період 2014-2019 рр.; зведені дані анкетування 256 слідчих Національної поліції України.

Використано також особистий досвід роботи в Київському обласному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі Міністерства внутрішніх справ України в частині проведення судово-мистецтвознавчих експертиз.

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що за характером та змістом розглянутих питань дисертація є першим у вітчизняній науці монографічним дослідженням судово-мистецтвознавчої експертизи в кримінальному судочинстві України. У результаті дослідження сформульовано й обґрунтовано низку нових, концептуально важливих для теорії судової експертизи, криміналістики, кримінального процесу та практики досудового розслідування понять, положень і висновків, які розширюють уявлення про сутність судово-мистецтвознавчої експертизи, її місце у класифікаційній системі судових експертиз. Новизну дисертаційного дослідження відображають такі наукові положення:

вперше:

– обґрунтовано необхідність дослідження історичного процесу виникнення і становлення судово-мистецтвознавчої експертизи в системі засобів кримінального процесуального доказування й доведено, що розвиток судово-мистецтвознавчої експертизи пов'язаний, по-перше, з розвитком науки мистецтвознавства, формування якої в сучасному вигляді можна віднести до

другої половини XIX століття, по-друге, з розвитком науки криміналістики й судової експертології, і по-третє, з переглядом ставлення суспільства до творів мистецтва, які відбувалися в другій половині XX століття, коли цінними стають не тільки дорогоцінні метали, каміння та інші матеріали, з яких вони виготовлені, але і їх власна історична, художня та культурна цінність, по-четверте, потребами судової практики досліджувати художні твори;

- доведено, що сутністю судової-мистецтвознавчої експертизи є проведення дослідження, відповідно до принципів об'єктивності, всебічності й повноти, а також із використанням сучасних досягнень науки й техніки й обґрунтовано, що на відміну від атрибуції (мистецтвознавчого дослідження) того або іншого витвору мистецтва, процес експертного пізнання проводиться з метою суто практичною – встановлення конкретних фактичних обставин за кримінальним провадженням;

- обґрунтовано, що діагностичні судові мистецтвознавчі експертизи є більш складним видом судової мистецтвознавчої експертизи з: виявлення механізму події; визначення часу, способу і послідовності здійснення дій, подій, виявлення причинно-наслідкових зв'язків між часом, способом і послідовністю дій (способом зіставлення версії з матеріальними носіями інформації); природи, якісних характеристик об'єктів; виявлення властивостей і ознак, що не піддаються безпосередньому сприйняттю;

удосконалено:

- розуміння того, що судово-мистецтвознавча експертиза як клас у системі судових експертиз новий, який тільки почав формуватися, він поділяється на два основних роди: судово-мистецтвознавча експертиза творів мистецтва та судово-психолого-мистецтвознавча експертиза; перший рід займається дослідженням об'єктів з метою визначення їх історичної, наукової чи культурної цінності; другий рід займається дослідженням кіно-, відео-, іншої друкованої продукції та інших носіїв інформації, з метою віднесення їх до категорії порнографічної продукції і продукції, яка пропагує культ жорстокості і насилля;

- визначення головних завдань мистецтвознавчої експертизи, а саме: проведення атрибуції твору; визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; визначення вартості твору; визначення факту відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі;

- встановлення критеріїв класифікації судово-мистецтвознавчої експертизи за галузями спеціальних знань;

- розуміння того, що судово-мистецтвознавча експертиза як процесуальний засіб доказування не може бути віднесена до слідчих (розшукових) дій, суттєва її відмінність від останніх полягає в отриманні особливого процесуального доказу – висновку експерта, що формується шляхом її проведення експертом, а не слідчим або прокурором як суб'єктами здійснення досудового розслідування.

дістало подальший розвиток:

- розкриття специфічності діяльності експерта мистецтвознавця, пов'язаної з її аксіологічним характером;

- розуміння того, що до числа об'єктів мистецтвознавчої експертизи належать предмети антикваріату та твори мистецтва, а саме: монументального та станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'ятки архітектури, скульптури, дрібної пластики, музичні інструменти, нотна література; друкована продукція, аудіо- та відеозаписи, фотографія;

- визначення того, що до основних завдань даного виду експертизи необхідно віднести: проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, приналежність до певної школи тощо); визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; визначення оціночної або страхової вартості твору; визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі;

– розуміння того, що предметом мистецтвознавчої експертизи є фактичні дані, які мають значення для кримінального провадження або цивільної справи і пов'язані з встановленням культурної, історико-культурної цінності та матеріальної вартості мистецького твору, відповідності його змісту та ідейного спрямування встановленим нормам суспільної моралі;

– визначення, що ідентифікаційні мистецтвознавчі дослідження спрямовані на встановлення автора твору, його ідентифікації; діагностичні питання дають відповідь про культурну, художню та історичну цінність твору, його вік та матеріальну вартість, а також встановлюють місце та час створення представленого на дослідження об'єкта, а також матеріали, засоби, методи й прийоми, які були використані при його створенні; класифікаційні пов'язані з віднесенням твору чи виробу до конкретного класу.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що сформульовані та обґрунтовані в дисертації теоретичні положення і рекомендації та висновки можуть бути використані:

– у *науково-дослідній діяльності* – сформульовані та викладені в дисертації положення, узагальнення, висновки і рекомендації мають як загальнотеоретичне, так і прикладне значення для науки криміналістики, кримінального процесу, теорії судової експертизи, а також подальших наукових досліджень і розроблення теоретичних засад використання слідчим, прокурором, судом судово-мистецтвознавчих експертиз як криміналістичних засобів діяльності з доказування під час кримінального провадження;

– у *практичній діяльності* – для удосконалення роботи органів досудового розслідування з призначення судово-мистецтвознавчих експертиз та використання висновків експертів-мистецтвознавців як джерел доказів й підвищення результативності проведення судовими експертами судово-мистецтвознавчих експертиз шляхом правильного визначення відповідних методів та методик дослідження, правильної організації їх проведення (акт впровадження в діяльність Головного слідчого управління Національної поліції України від 10.04.2020 року; акт впровадження в діяльність Слічого управління

Головного управління Національної поліції в Миколаївській області від 21.02.2020);

- у навчальному процесі – для підготовки відповідних розділів підручників та навчальних посібників з криміналістики, теорії судової експертизи, розроблення навчально-методичних матеріалів, проведення семінарських і практичних занять з відповідних тем. Окремі результати використовуються в навчальному процесі в Академії адвокатури України (акт впровадження від 17.01.2020) та в Національній академії внутрішніх справ (акт впровадження від 09.03.2020).

Особистий внесок здобувача. Дисертація виконана автором самостійно. Усі сформульовані положення та висновки є результатом особистих досліджень автора. Окремі положення дисертації викладено в статтях: «Правове і наукове забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні: системний аналіз», підготовлена у співавторстві (особистий внесок автора – 60 %, 0,3 друк. арк.); «Консолідований аналіз порівняльно-аналітичний аналіз мистецтвознавчих досліджень в Україні: правове і науково-методичне забезпечення», підготовлена у співавторстві (особистий внесок автора – 40 %, 0,1 друк. арк.); «Правове і наукове забезпечення досліджень культурної спадщини, культурних цінностей і творів мистецтва», підготовлена у співавторстві (особистий внесок автора – 55 %, 0,1 друк. арк.).

Апробація результатів дисертації. Основні ідеї дослідження доповідалися й обговорювалися на вітчизняних й міжнародних наукових та науково-практичних конференціях, зокрема: на третій міжнародній науково-практичній конференції «Актуальні проблеми криміналістики: інтелектуальні власність, культурні цінності, соціально-комунікаційна індустрія, міжнародне співробітництво» (Київ, 21 квітня 2013 р.); міжвідомчій науково-практичній конференції «Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи» (Київ, 24 листопада 2017 р.); міжвідомчій науково-практичній конференції «Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування» (Київ, 20 квітня 2017 р.); міжвідомчій науково-

практичній конференції «Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності» (Київ, 22 листопада 2018 р.); міжвідомчого науково-практичного круглого столу «Участь спеціаліста у кримінальному провадженні» (Київ, 24 квітня 2019 р.).

Публікації. Основні положення й висновки дисертації відображені в 15 наукових публікаціях, з яких 7 є статтями, що опубліковані у фахових виданнях, з них 1 – в зарубіжному науковому виданні та 8 тезами виступів на наукових й науково-практичних, зокрема, всеукраїнських та міжнародних конференціях.

Структура та обсяг дисертації. Робота складається зі вступу, анотації, трьох розділів, що включають сім підрозділів, висновків, списку використаних джерел (415 найменування на 43 сторінках) та 4 додатків на 11 сторінках. Загальний обсяг дисертації становить 273 сторінки, з яких основний текст – 206 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

1.1. Стан наукових досліджень судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України

У кримінальному судочинстві України судово-мистецтвознавча експертиза є одним з важливих джерел доказів. Вона знаходить застосування при розслідуванні кримінальних проваджень, пов'язаних із предметами мистецтва та об'єктами художньої культури. Шляхом проведення судово-мистецтвознавчої експертизи встановлюють такі важливі обставини, без яких неможлива правильна правова оцінка події злочину. Її призначають з метою встановлення суб'єкта злочину, способу вчинення, предмету злочину тощо. Відомості, які встановлюють експерти-мистецтвознавці шляхом проведення експертного дослідження, використовуються органами досудового розслідування за різними напрямками – у процесі доказування, як орієнтовну інформацію та ін.

Формування інституту судово-мистецтвознавчої експертизи пов'язане з потребами правоохоронних органів та суду у спеціальних знаннях в галузі мистецтва. Необхідність в судово-мистецтвознавчій експертизі виникає тоді, коли з'являється необхідність у кримінально-правовому захисті творів мистецтва з їх художньою, історичною або культурною цінністю. Сьогодні в умовах глобалізації проблема охорони об'єктів культурної спадщини набуває все більшого значення. Проблема збереження культурної спадщини та недопущення її незаконного вивозу з країни стала особливо актуальною у зв'язку із сучасними процесами, оскільки об'єкти культурної спадщини та культурні цінності все частіше втягуються у торговий обіг. Злочини, що посягають на об'єкти культурної спадщини, характеризуються високим рівнем латентності. Більша частина крадіжок таких предметів учиняється з приватного володіння (до 80,0 %), близько 1,0 % – з місць відправлення релігійного культу та ікони, як предмет

посягань, складають до 70,0 % від усіх викрадених предметів. Більша частина крадіжок об'єктів культурної спадщини вчиняється при безпосередній участі осіб, які мають до них доступ: робітники бібліотек, реставраційних майстерень, співробітники музеїв [189, с. 112-115].

Слід визнати, що наукове опрацювання питань використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства в кримінальному судочинстві має свою історію і залишається в центрі уваги сучасної науки. Загальновідомо, що з кінця 70-х років минулого століття з помітним прискоренням зростала роль теорії судової експертизи в сприянні правоохоронним і судовим органам у їх діяльності з досудового розслідування й судового розгляду кримінальних справ про злочини, які посягають на об'єкти культурної спадщини. Очевидною стала необхідність вивчення механізму її взаємозв'язку із практикою, пошуку більш ефективних форм позитивного впливу на неї.

Теоретичні питання щодо визначення сутності й завдань, формулювання поняття, систематизації й класифікації судово-мистецтвознавчої експертизи за різними підставами, розроблення процесуального порядку й тактичних прийомів залучення експертів до проведення судових експертиз, застосування техніко-криміналістичних засобів, правил і умов проведення судово-мистецтвознавчих експертиз й отриманих за ними результатів, використання результатів у доказуванні та інші питання були і є предметом дослідження фахівців у галузі кримінального процесу, криміналістики, судової експертології як нашої, так і зарубіжних країн. З огляду на те, що вітчизняна криміналістика, теорія судової експертизи й кримінальний процес розвивалися тривалий час в складі російської науки дореволюційного й радянського періоду, багато які з наукових положень та ідей ХХ століття мають вплив на формування кримінальної процесуальної і криміналістичної доктрини розвитку й використання судово-мистецтвознавчої експертизи в кримінальному провадженні багатьох країн пострадянського простору. В цьому має прояв наукова спадковість тих процесів, які не відкидаються практикою у зв'язку зі змінами в соціально-політичній сфері. Саме тому наукові дослідження криміналістів і фахівців у галузі кримінального

процесу та теорії судової експертизи сусідніх країн мають значення для вітчизняної науки, сприяють розвитку вітчизняної наукової думки. Тим більше, що сьогодні вітчизняна й зарубіжна практика все частіше спираються на передову європейську й світову практику використання спеціальних знань в кримінальному провадженні. Мова йде про ті положення, які враховують і дотримання прав, свобод та інтересів особи, інтересів держави, і реалії впровадження передових наукових технологій в суспільну сферу.

За формою викладу матеріалу та змістом порушених проблем джерела за тематикою дослідження нами виокремлювалися в такі групи: теоретико-правові джерела, в яких підіймаються проблеми розслідування злочинів, пов'язаних з мистецтвом; роботи науковців, у яких порушуються питання використання спеціальних знань у дослідженні витворів мистецтва; джерела, в яких досліджується і висвітлюється порядок призначення та проведення судово-мистецтвознавчої експертизи. Доцільним видається здійснити детальний аналіз окремих із запропонованого вище переліку наукових джерел.

Перша група наукових праць присвячена розгляду загальних проблем протидії кримінальним проявам, пов'язаним з мистецтвом та розкриття й розслідування цих злочинів. Проблема розслідування злочинів у сфері мистецтва свого часу було присвячено дисертації Ю. П. Марданова «Розслідування крадіжок предметів старожитності» (Ленінград, 1981 р.) [206], К. Т. Мирзи «Теоретичні основи й практика розслідування розкрадань на підприємствах, установах та організаціях культури й мистецтва» (Харків, 1982) [230], В. М. Первушина «Розслідування крадіжок антикваріату» (Москва 1992) [256]. Окремі проблеми щодо особливостей розслідування злочинів, що посягають на культурні цінності, їх криміналістичної сутності розглядалися в наукових посібниках, зокрема в посібнику «Злочини, що посягають на культурні цінності Росії, кваліфікація й розслідування», підготовлені С. О. Прідановим та С. П. Щербою [272], посібнику «Розслідування злочинів, пов'язаних з посяганням на культурні цінності», підготовленому Л. В. Шульгою, О. В. Мамоновим, О. О. Савкіним, В. В. Сухановим [384].

Певного розвитку набули розробки проблем використання спеціальних знань в розслідуванні злочинів, пов'язаних з посяганням на культурні та історичні цінності, які висвітлені у відкритих для загального користування дисертаціях вітчизняних та зарубіжних вчених, що захищені за науковою спеціальністю 12.00.09. Так, у 2004 році А. Р. Усієвич була захищена дисертація «Криміналістичні аспекти забезпечення розслідування посягань на культурні цінності», де основна увага була приділена питанням розкриття закономірностей, що визначають організацію розслідування цієї категорії злочинів. Нею звертається увага на те, що при організації розслідування необхідно враховувати, що слідчому треба приймати спеціальні заходи й прийоми, направлені на подолання протидії з боку членів злочинної групи та їх зв'язків у встановленні істини у справі. Дисертантка звертає увагу, що з метою удосконалення взаємодії різних відомств й організацій необхідно, по-перше: розширити практику організації запобігати посяганням на культурні цінності шляхом проведення спеціалізованих операцій під умовною назвою «Антикваріат», по-друге, з метою припинення контрабанди та незаконної торгівлі витворами мистецтва створити єдиний міжнародний банк даних щодо культурних цінностей, які заходяться в розшуку; по-третє, посилити взаємний обмін інформацією про магазини з продажу художніх цінностей, які знаходяться на території тієї або іншої країни. Питання використання спеціальних знань в цій роботі майже не розкриваються [345].

У 2005 році зарубіжним науковцем Н. С. Ляпустіною, була підготовлена й захищена дисертація за темою «Доказування за кримінальними справами про контрабанду культурних цінностей», де в окремій главі авторкою звертається увага на те, що специфіка даного виду контрабанди зумовлює необхідність проведення мистецтвознавчої експертизи. Вона зазначає, що співробітники органів слідства відчують певні складнощі при призначенні даного виду судової експертизи, особливо у зв'язку з постановкою запитань експерту [201].

В кандидатській дисертації іншого зарубіжного науковця А. М. Медведєва за темою «Встановлення в процесі розслідування механізму вчинення

розкрадання предметів, що мають культурну цінність, з приміщень культового призначення» в окремому параграфі розглядаються проблеми використання спеціальних знань при встановленні механізму вчинення розкрадання предметів, які мають культурну цінність. Автором звертається увага на те, що за такими злочинам виникає потреба в спеціальних знаннях в галузі мистецтвознавства, гемології, металознавства та ін. [209].

В кандидатській дисертації В. Ю. Грозіна «Актуальні питання попереднього розслідування за справами про неповернення на територію РФ предметів художнього, історичного й археологічного надбання народів РФ і зарубіжних країн» серед питань щодо криміналістичної характеристики цієї категорії злочинів, класифікації й характеристики типових слідчих ситуацій, які мають місце на початковому та подальших етапах розслідування, окрема увага приділена методичним рекомендаціям з проведення конкретних слідчих та інших процесуальних дій, зокрема й призначення судово-мистецтвознавчої експертизи [87].

Питання, що пов'язані з розслідуванням злочинів, що посягають на об'єкти культурної спадщини досліджували вітчизняні науковці Р. В. Асейкін, В. В. Базелюк, Є. П. Гайворонський, Т. Г. Каткова, Т. В. Каткова, О. С. Кофанова та інші.

Теоретичним та практичним аспектам використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності присвячена кандидатська дисертація О. С. Кофанової (2011 р.). В дисертації основна увага приділена кримінально-правовій та криміналістичній характеристиці злочинних посягань на культурні цінності; поняттю спеціальних знань та їх значенню для розслідування злочинних посягань на культурні цінності; процесуальним та організаційним питанням призначення судових експертиз у розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності. Система експертиз, які призначаються у провадженнях, де об'єктом злочинного посягання є культурні цінності, представлена О. С. Кофановою так: перша група – це традиційні криміналістичні експертизи; друга – це експертизи, які встановлюють художню, історичну,

наукову та інші культурну і матеріальну цінність речей і предметів; третя група – це експертизи, які досліджують матеріальну структуру предмета злочинного посягання, так звані матеріалознавчі експертизи [160].

Вітчизняними науковцями Т. Г. Катковою та Т. В. Катковою підготовлено практичний посібник «Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину», в якому розглядаються організаційні, процесуальні і тактичні особливості початкового етапу розслідування злочинів зазначеної категорії, особливості проведення слідчих дій. Особливу увагу приділено характеристиці злочинів, пов'язаних із посяганням на культурну спадщину, питанням міжнародного співробітництва і надання правової допомоги у розкритті і розслідуванні злочинів у сфері посягань на культурну спадщину. Питання судово-мистецтвознавчої експертизи розглядаються побічно, в аспекті проведення слідчих дій [127].

Варто зауважити й те, що названі та інші проаналізовані нами дисертаційні та монографічні дослідження більшою мірою розглядають питання розслідування злочинів, роботи слідчого з визначення напрямів розслідування, використання спеціальних знань переважно в галузі криміналістики, в аспекті виконання учасниками кримінального провадження вимог процесуального закону, обґрунтованості таких вимог, відповідності їх сучасній судовій практиці європейських країн.

Коло осіб, що володіють відповідними спеціальними знаннями й які сприяють розслідуванню злочинів доволі широкий. До числа таких, залежно від предметів, які становлять культурну або історичну цінність, можна віднести: художників, мистецтвознавців, ювелірів, колекціонерів, експертів в різноманітних культурних галузях, експертів-криміналістів, співробітників музеїв, реставраторів та ін.

Друга група наукових праць присвячена проблемам використання спеціальних знань у дослідженні витворів мистецтва.

Різні аспекти застосування в кримінальному судочинстві спеціальних знань фахівців розглядалися багатьма вченими-юристами, насамперед

Л. Ю. Ароцкером, Р. С. Белкіним, А. І. Вінбергом, В. Г. Гончаренком, І. В. Горою, Г. Л. Грановським, Г. І. Грамовичем, А. В. Іщенком, П. П. Іщенком, Н. І. Клименко, В. К. Лисиченком, В. М. Маховим, М. В. Салтевським, М. Я. Сегаєм та іншими. Деякі питання щодо практики боротьби зі злочинністю в контексті взаємодії слідчих із фахівцями, а також збору інформації про особу, що скоїла злочин, знайшли своє відображення у роботах Т. В. Авер'янової, В. П. Бахіна, І. В. Гори, Є. І. Зуєва, А. В. Іщенка, В. А. Колесника, В. О. Коновалової, В. С. Кузьмічова, Е. Б. Мельникової, В. О. Образцова, Б. В. Романюка, О. Р. Россінської, Г. В. Щербаковського та інших.

Значний доробок у продукуванні та накопиченні теоретичних розробок у галузі використання спеціальних знань у судочинстві зроблено в докторських й кандидатських дисертаціях та низці інших монографічних праць. Уявлення про динаміку їх підготовки й тематичну спрямованість можна відстежити, аналізуючи дисертаційні дослідження, що проводилися в Україні. Наукові знання традиційно трактуються як цілісна, самоорганізуюча система понять, тверджень, категорій, положень, правил, принципів, методів, способів, прийомів, рекомендацій, методик, технологій, гіпотез, ідей, поглядів, уявлень, припущень, що відбивають різноманітні закономірності, сторони, характеристики, особливості, якості, властивості природи, суспільства і мислення.

До надбань вітчизняних і зарубіжних науковців у галузі мистецтвознавства належать насамперед дисертації, підготовлені в науково-дослідних установах чи навчальних закладах і захищені у спеціалізованих вчених радах. Необхідно сказати про дисертації з питань особливостей судово-мистецтвознавчої експертизи.

Не багато хто з дослідників підіймають до широкого обговорення проблеми використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства в досудовому розслідуванні злочинів. Найбільш повно ці питання розкриваються в дисертації О. В. Піскунової «Криміналістичне забезпечення розслідування злочинів у сфері мистецтва: судово-мистецтвознавча експертиза», яка захищена у 2013 році за спеціальністю 12.00.12. В цій дисертації було визначено, що

судово-мистецтвознавча експертиза є самостійним класом судових експертиз, має свій предмет, об'єкти та методи дослідження. Дисертанткою в класі судово-мистецтвознавчих експертиз виокремлено такі її роди: експертиза витворів зображувального мистецтва; експертиза літературних творів та експертиза музичних творів. Авторкою запропоновано визначення предмету даного класу експертиз як сукупність фактичних даних про об'єкти судово-мистецтвознавчої експертизи (включаючи обставини створення даного об'єкта, ім'я творця, його художню, історичну, культурну цінність, а також його зміст, смислове навантаження), що встановлюються на основі спеціальних знань в галузі мистецтвознавства та судової експертизи. Звертається увага на типові помилки, які мають місце при призначенні даного класу експертиз, зазвичай це постановка перед експертом-мистецтвознавцем питань, котрі виходять за межі його компетенції, тобто або належать до компетенції інших спеціальностей, а саме: соціології – питання, пов'язані з оцінкою досліджуваного об'єкта з точки зору його відповідності соціальним нормам, прийнятим у суспільстві, нормам моралі, його значення для певних соціальних груп, психології – питання, пов'язані з впливом досліджуваного об'єкта на особистість спостерігача, на його емоційний або інший психічний стан, з особливостями сприйняття об'єкта, пов'язаними з психічною діяльністю людини; бо взагалі не можуть бути розв'язані на підставі наукових знань. Використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства в процесі формулювання запитань при призначенні судово-мистецтвознавчої експертизи, вибору експертної установи або конкретного експерта, оцінки експертного висновку визначено О. В. Піскуною як необхідна умова ефективного застосування можливостей судово-мистецтвознавчої експертизи при розкритті й розслідуванні злочинів у сфері мистецтва [259].

Дослідженню теоретичних положень й можливостей використання судово-мистецтвознавчої експертизи присвячені наукові праці Ш. М. Хазієва, який запропонував виокремлювати як самостійний клас не судово-мистецтвознавчу, а судову історико-мистецтвознавчу експертизу. Він обґрунтував свою позицію тим, що окрім витворів мистецтва на експертне дослідження надходять предмети

не мистецького призначення, які ціняться виключно за рахунок давності створення й раритетності [354; 355, с. 335-337]. Основними задачами судової історико-мистецтвознавчої експертизи є атрибуція досліджуваного витвору, предмету або речі (визначення часу, місця й інших обставин його створення); встановлення його справжності, культурної або історичної цінності, іноді – встановлення конкретного автора.

Третя група наукових досліджень присвячена питанням призначення та проведення окремих видів судово-мистецтвознавчої експертизи. Оскільки дане дисертаційне дослідження, будучи юридичним, фактично проводиться на межі декількох галузей знань, в першу чергу таких як юридичні науки та мистецтвознавство, не можна залишити поза увагою наявні наукові джерела мистецтвознавчого спрямування, зокрема дисертація Л. В. Беха «Український фарфор як культуро творчий феномен: світовий і вітчизняний контекст» [23]; Л. О. Паславської «Українська керамічна миска в контексті народної художньої культури кінця XIX – початку XX ст.» [255]; М. Т. Радомського «Вітражне мистецтво Харкова другої половини XX – початку XXI століття: (генеза, стиліст. трансформації)» [278] та ін.

Водночас визнання необхідності призначення за такими кримінальними провадженнями судово-мистецтвознавчої експертизи, які використовуються в кримінальному судочинстві, породило безліч питань, пов'язаних з їх призначенням і проведенням. Причому більшість труднощів було обумовлено не лише практичними нюансами, а й недостатньою теоретичною та законодавчою розробкою проблеми використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства.

Аналіз практики використання спеціальних мистецтвознавчих знань свідчить, що для проведення досліджень на сучасному рівні необхідне розроблення теоретичних, процесуальних та криміналістичних проблем, з урахуванням специфіки та норм чинного кримінального процесуального законодавства. Зокрема, на необхідність вдосконалення методичних

рекомендацій щодо використання спеціальних мистецтвознавчих знань, наголосили 90 % опитаних слідчих Національної поліції України.

За останні роки в Україні було підготовлено підручники, навчальні посібники та методичні рекомендації, в яких розглядаються питання використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавчої експертизи у судочинстві, зокрема це підручник О. Л. Калашнікової «Основи мистецтвознавчої експертизи та вартісної оцінки культурних цінностей» [126], методичні рекомендації «Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності» [158].

Останніми роками в спеціальній літературі, присвяченій проблемам судово-мистецтвознавчої експертизи, широко обговорюються питання щодо теоретичних аспектів мистецтвознавчої експертизи витворів мистецтва, визначення її класифікаційних ознак й критеріїв автентичності (справжності), а також підіймаються питання щодо необхідності створення систематизованого підходу до вирішення експертних завдань при проведенні даного виду експертиз. Зокрема це статті вітчизняних науковців І. Л. Ходченка «Теоретичні аспекти судової мистецтвознавчої експертизи» [358, с. 460-465]; В. М. Фоменка та Л. Г. Ганзенко «Методичні основи мистецтвознавчої експертизи» [351, с. 93-98.] зарубіжних науковців Ю. Мяснікової «Атрибуція та експертиза як ключові аспекти антикварного ринка» [231, с. 24-32.], В. Л. Сичової «О методиці атрибуції (експертизі) китайського класичного живопису» [337]; Л. К. Бондаренко «Основні аспекти компетентності суб'єкта судової мистецтвознавчої експертизи» [36, с.125-127]; А. Т. Боннер «Судова та позасудова мистецтвознавча експертиза» [41, с.76-84], Т. П. Москвиної, А. А. Смірнова, Ш. М. Хазієва «Судова історико-мистецтвознавча експертиза» [226; 227]; Н. О. Прокопенко «Актуальні питання судово-мистецтвознавчих досліджень культурних цінностей» [274, с. 45-49].

Аналіз робіт, які були написані у різні часи, дозволяє виділити як подібні, так і відмінні аспекти дослідження питань використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства в розслідуванні окремих видів злочинів. Деякі вчені

зосереджували увагу на визначенні напрямів і форм використання спеціальних знань в інтересах кримінального судочинства, виділяючи при цьому основні складові елементи. Інші – спрямовували своє дослідження на вирішення існуючих на той час практичних питань та створення пропозицій щодо поліпшення роботи органів розслідування шляхом використання результатів судово-мистецтвознавчих експертиз в доказуванні. Вивчення згаданих наукових праць дозволяє визначити, що проблеми використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства в розслідуванні злочинів переважно розглядалися або з позиції кримінального процесу, або – криміналістики. Праці зазначених вчених стали теоретичним підґрунтям нашого дослідження.

Водночас використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства у формі судової експертизи, які використовуються в кримінальному судочинстві породило безліч питань. Причому більшість труднощів обумовлена не стільки практичними нюансами проведення цього класу експертиз, скільки недостатньою теоретичною, науково-методичною та законодавчою розробкою проблем призначення й проведення цих експертиз. Незважаючи на зростання ролі спеціальних мистецтвознавчих знань в розслідуванні окремих видів злочинів, у експертній літературі окремі проблеми правових і організаційно тактичних аспектів призначення й проведення судово-мистецтвознавчих експертиз; особливостей використання ідентифікаційних й діагностичних досліджень не зовсім чітко відображено.

Залишаються практично не висвітленими в літературі й питання криміналістичної складової судово-мистецтвознавчих експертиз, проблем призначення й проведення комплексних експертиз та ін. Хоча це питання на даний час є доволі актуальним. Більшість авторів до об'єктів судової експертизи відносять безпосередньо ті матеріальні об'єкти, котрі містять інформацію, необхідну для вирішення експертної задачі. Проте, об'єкти мистецтвознавства як об'єкти дослідження являють собою дворівневу систему: безпосередньо матеріальний носій і те втілення людської думки, котре в ньому виражене. У зв'язку з цим ми вважаємо за доцільне розглядати такі об'єкти з точки зору теорії

слідоутворення: як результат відображення творчого мислення людини. Сліди можуть виникати від людей, предметів і від дій сил природи. Свого часу відомий криміналіст Р. С. Белкін, аналізуючи існуючі поняття сліду, відмічав, що характер відображення явища на навколишніх матеріальних предметах залежить від його природи. Не усі відображення досліджуються наукою трасологією, оскільки трасологія вивчає ті відображення, котрі здатні викликати відображення на матеріальному об'єкті зовнішньої будови іншого матеріального об'єкта. Такі відображення й будуть слідами в суворому трасологічному значенні терміну [20 с. 33-34.]. Він справедливо зазначав, що незалежно від роду і виду слідоутворюючих об'єктів, якісних особливостей слідосприймаючих поверхонь, відмінностей в ситуаціях, за яких виникають сліди, є щось загальне, що об'єднує усі елементи процесу слідоутворення, дещо стає в цьому явищі і в той же час таке, що відбиває динаміку процесу, що дає змогу проникнути у сутність сліду як об'єкта пізнання, виявити його генезис й, отже, пояснити його, тобто вирішити завдання науки [20, с. 32.]. В лабораторії судово-трасологічної експертизи була розроблена й успішно застосовується методика ідентифікації витворів зображувального мистецтва, зокрема картин, що ґрунтується на фундаментальному положенні щодо індивідуальної унікальності предметів матеріального світу. У загальному плані методика передбачає виявлення й фіксацію комплексу індивідуальних сталих ознак, необхідних й достатніх для подальшої ідентифікації картини. Цим проблемам присвячені наукові праці Ш. М. Хазієва, Д. А. Усова, А. В. Бушина та інших [357, с. 204-207; 356, с. 60-64].

Сьогодні експертиза витворів зображувального мистецтва поєднує класичний мистецтвознавчий (стилістичний) аналіз й технологічне дослідження витворів зображувального мистецтва. Кожного року проводять конференції з експертизи й атрибуції витворів мистецтва під назвами «Експертиза витворів живопису й графіки», «Експертиза й атрибуція витворів зображувального й декоративно-прикладного мистецтва», «Експертиза витворів декоративно-прикладного мистецтва й скульптури», «Техніко-інформаційні методи в

експертизі й атрибуції» та ін., де розглядаються проблеми юридичної й моральної відповідальності експерта, організації різного роду досліджень з тих або інших видів мистецтва й експертизи у цілому. На цих конференціях увагу приділено методам дослідження, експертизі, атрибуції іконописних витворів, виявленню фальсифікацій, які здійснені як у XVIII-XIX століттях, так й у теперішній час, застосовуваним прийомам і технікам, а також характеру шару барви та левкасу, їх взаємодії між собою. Низку доповідей присвячено пошуку нових методів дослідження витворів скульптури та прикладного мистецтва з різноманітних матеріалів. Важливою заслугою цих доповідей є те, що з часом стали вироблятися загальні наукові вимоги до методів самих досліджень, їх формі й обґрунтованості висновків.

Останніми роками велика увага приділяється проведенню техніко-технологічної експертизи живопису на основі сучасних фізико-хімічних методів дослідження. Техніко-технологічні дослідження різних напрямів, їх форми, методи й задачі для багатьох вважаються необхідними для обґрунтування будь-якого експертного або атрибутивного висновку. Висновки, які традиційно побудовані лише на стилістичних, іконографічних та літературних відомостях, на сьогодні вважаються недостатніми. Лише комплексні дослідження, що поєднують методи природничих та гуманітарних наук, можуть надати обґрунтовані результати. Окрема увага приділена проблемі викривлення витворів в процесі реставраційних робіт, що впливає на визначення їх оригінальності. Її актуальність при підготовці експертного або атрибутивного висновку є беззаперечною. Важливим є й питання щодо ставлення до тих витворів, котрі раніше претендували на оригінали конкретного, часто видатного майстра. Їх визначення відбулося внаслідок помилки пройдешніх традиційних атрибуцій, частина з них була навмисними підробками, що здійснювалися в минулому. Сьогодні визнано, що ці витвори є частиною загальної культури, роботами видатних, проте сьогодні невідомих майстрів, достойних на увагу, вивчення й визначення місця в художньому процесі.

Необхідно зазначити й те, що сьогодні відмічають зростаючий рівень фальсифікацій витворів мистецтва, що пропонуються на антикварному ринку. Констатують, що фальсифікатори стали враховувати критерії й вимоги, що пред'являються до сучасних експертів. Як при фальсифікації ікон конкретних століть, так і картин окремих майстрів, фальсифікатори намагаються дотримуватися відповідного набору пігментів, застосовувати певні стилістичні, іконографічні та технологічні методи при їх створенні. Відмічають, що фальсифікатори змінюють сигнатури й конкретні деталі на картинах менш відомих художників, підроблюючи їх під роботи більш відомих, стали створювати замість втрачених чи сьогодні не відомих витворів відомих художників «шедеври», користуючись старими фотокартками або репродукціями в каталогах їх робіт. Для створення фальсифікованих витворів скульптури або прикладного мистецтва часто використовують справжні витвори, за якими відливають нові копії, здійснюють штучне старіння матеріалу [409; 210, с. 105-110].

На основі ретроспективного системного аналізу наукових праць вітчизняних та зарубіжних вчених, написаних у різні періоди суспільного розвитку, нами подається загальна характеристика джерельної бази дослідження, яка свідчить про наявність наукових праць, присвячених загальним питанням використання спеціальних знань у галузі мистецтвознавства в досудовому розслідуванні злочинів. Вивчення здобутків вчених дозволило визначити основні напрями використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства в кримінальному судочинстві. Водночас необхідно зазначити, що проблема комплексного використання спеціальних наукових знань у дослідженні витворів мистецтва, практично не досліджувалась. Такою є загальна картина сучасного стану й рівня наукового дослідження теоретичних проблем і практики використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства в кримінальному судочинстві.

Аналіз літератури за тематикою дослідження засвідчив, що недостатньо дослідженими залишаються такі проблеми: окреслення форм використання

спеціальних знань в галузі мистецтвознавства; розкриття поняття спеціальні наукові знання; виявлення недоліків в призначенні, проведенні мистецтвознавчих досліджень та судово-мистецтвознавчої експертизи та оцінці їх висновків в кримінальному процесі. Поряд з цим аналіз теоретичних джерел і практики, який було здійснено нами при вивченні проблем використання спеціальних мистецтвознавчих знань в досудовому розслідуванні злочинів, дозволив виокремити ще одну відносно самостійну та водночас важливу проблему. Сутність її полягає в тому, що судово-експертне дослідження витворів мистецтва вимагає проведення комплексного наукового дослідження криміналістично значущої інформації про той або інший витвір мистецтва, механізм виготовлення підробок. Розв'язання цієї проблеми є одним із завдань експертно-криміналістичних підрозділів Міністерства внутрішніх справ та Служби безпеки України, але вирішення усіх питань можливе лише за умови своєчасного призначення й проведення судово-мистецтвознавчих експертиз та врахування їх висновків сторонами кримінального провадження та судом. Ось чому питання використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства сьогодні можна ставити в голову кута вирішення проблем протидії злочинам, які посягають на культурні та історичні цінності.

1.2. Генеза розвитку судово-мистецтвознавчої експертизи в Україні

Потреба дослідження історичних етапів становлення й розвитку судово-мистецтвознавчої експертизи, висновки якої використовуються в інтересах кримінального процесуального доказування, зумовлена можливістю простежити тенденції розвитку цього класу експертиз та визначити перспективи їх удосконалення, зрозуміти їхню природу, надати оцінку ефективності використання в кримінальному провадженні та глибше розібратися в предметі даного наукового дослідження.

Виникнення й розвиток судово-мистецтвознавчої експертизи нерозривно пов'язується з розвитком теорії судової експертизи, криміналістики як

самостійної галузі наукових знань, криміналістичної техніки як її розділу, що в свою чергу має тісний зв'язок з розвитком кримінально-процесуальної науки, в межах якої і відбувався процес зародження, накопичення та розвитку засобів, прийомів, рекомендацій із виявлення, фіксації доказів та роботи з ними. Накопичення знань щодо засобів і методів роботи судових експертів, що потрібні для дослідження предметів, що мають історичну та культурну цінність, фактично й стало поштовхом для їх консолідації та виокремлення в окрему систему таких знань.

Початок зародження мистецтвознавчої думки належить до періоду античності, а тому її розвиток охоплює всі періоди подальшої історії людства. Водночас фахово вести мову про основні етапи формування сучасного мистецтвознавства, на теоретичних розробках якого ґрунтуються засоби, методи та методики судового мистецтвознавчого дослідження, то про це можна вести мову тільки починаючи з другої половини XIX століття. Це обмовлено системними творчими роботами таких діячів науки та мистецтва як Ш. Бодлер, Дж. Рескін, Я. Буркхардт, Г. Вельфлина, А. Гільдебрандт та ін., які були здійснені в кінці XIX століття [259, с. 15]. Відомо, що у цей період відбулося як кількісне, так і якісне зростання мистецтвознавчих знань, навиків й умінь та перетворення теорії та практики мистецтвознавства в професійну університетську науку.

Розвиток науки про мистецтво – невід'ємна частина художнього процесу, а вивчення творчості мистецтвознавців так само важливе, як й дослідження творчості окремого художника. Немало блискучих мистецтвознавців викладали в університетах, інститутах і академіях, що мають у своєму складі кафедри теорії і історії мистецтва. Наприклад, віденська школа мистецтвознавства, пов'язана з іменами О. Бенеша, А. Ригля, М. Дворжака, Э. Панофського, яка сформувалася саме в стінах Віденського університету [260, с. 86]. Справжнім центром мистецтвознавства в Росії був та залишається Московський університет, в якому викладали та працювали видатні історики мистецтва: І. Цветаєв, В. Мальмберг, Б. Виппер, В. Лазарєв, А. Федоров-Давидов [260, с. 86].

У Європі кафедри історії мистецтва були відкриті раніше – на початку XIX століття в Кенігсберзькому (1825) [366, с. 202-206], а потім у Берлінському [22] та Віденському [65] університетах. Після 1873 р. такі ж кафедри були створені в Лейпцігу, Бонні та Страсбурзі.

Історія розвитку науки про мистецтво в університетах Російської імперії була пов'язана з утвердженням в них кафедр історії і теорії мистецтва ще 1863 року [260, с. 86]. Відомо, що багато видатних представників академічного мистецтвознавства займалися в різний час викладацькою діяльністю, зокрема, це Ф. І. Буслаєв [283, с. 7-35], О. І. Кірпи́чников [52, с. 129], Н. П. Кондаков [2, с. 324-347], В. Н. Щепкін [53]. З часом сформувалася певна спадкоємність і традиції в університетській науці. Як би не відносився учений до важкої викладацької праці, саме такий вид діяльності визначав творчі успіхи його учнів, які надалі продовжували розвивати ідеї учителя. Наприклад, у Новоросійському університеті в Одесі викладав Н. Кондаков і А. Керпичников. У Казанському університеті займався викладацькою діяльністю Д. Айналов в Санкт-Петербурзькому університеті В. Мясоєдов [232].

Одним з потужних центрів мистецтвознавства в Україні був Харківський університет [261]. Упродовж XIX початку XX століття, аж до його реорганізації в 1920-х роках, в цьому університеті разом з гуманітарними науками розвивалося мистецтвознавство. Основними напрямками діяльності харківської університетської школи мистецтвознавства слід вважати дослідження її представниками явищ та пам'ятників класичного, візантійського, українського мистецтва. Їх імена і праці в XIX та на початку XX століття були добре відомі в наукових колах Європи. Проте їх імена знала також й українська, зокрема слобожанська інтелігенція. Їх творчі праці мали певний мистецький резонанс в провінції, стимулюючи до творчої наукової діяльності місцеву інтелігенцію [260, с. 85-86]. Отже, пізнання історії українського мистецтвознавства неможливо оцінити без глибокого осмислення феномену харківської університетської школи мистецтвознавства. Цікавим дисертаційним дослідженням в галузі мистецтвознавства є праця С. І. Побожого [262]. В цій праці, автор всебічно

проаналізував розвиток мистецтвознавчої діяльності і дослідив праці учених першого в Україні університету (1805-1920) [262]. Аналіз інтелектуальної спадщини Е. Редина, Н. Сумцова, А. Белецкого, Ф. Шміта, Д. Гордеева, С. Таранушенко, Е. Микільської, що має загальні методологічні засади й наукову спрямованість, привели автора до висновку про існування в цьому вищому навчальному закладі потужної мистецтвознавчої школи. Подальше поглиблене вивчення феномену становлення та розвитку мистецтвознавчої школи у своїй основі мало монографічний підхід. Дослідження творчої спадщини її представників обумовлено увагою до особи мистецтвознавця-творця, чий життєвий шлях часто дає глибше розуміння генезису його творчості. У результаті ці статті склали основу монографічного дослідження «З історії українського мистецтвознавства» [261].

Попри те, що в Харківському університеті лише з 1893 р. фактично розпочалося систематичне викладання історії і теорії мистецтва, що й зумовило власне розвиток мистецтвознавчої думки в Харкові, джерела її, на наш погляд, слід шукати в початковому періоді розвитку університету. Становленню мистецтвознавчої школи сприяли наступні чинники: викладання теорії і історії мистецтва й естетики, розвиток музейної справи в університеті, потужна інтелектуальна діяльність учених цього вищого навчального закладу в галузі гуманітарних наук. Очевидним є той факт, що величезна роль в розвитку харківської університетської школи мистецтвознавства належала Ф. Шміту [348, с. 69-77]. Молодий вчений потрапив в університет, в якому вже існували мистецтвознавчі традиції, висхідні до джерел університету. Завдяки енергійній діяльності колекціонерів – вихованців Харківського імператорського університету І. Є. Бецкого (1818-1890) та А. М. Алфьорова (1811-1873) університетський музей витончених мистецтв і старовини поповнився в XIX століття цілими колекціями витворів мистецтва [350, с. 87-88]. Музей витончених мистецтв і старовини став своєрідним естетичним й культурним центром, в якому проводили свої заняття викладачі по історії мистецтва та естетиці. Водночас новий етап в розвитку мистецтва почався з часу приходу на

кафедру теорії і історії мистецтв Е. К. Редіна (1863-1908). Е. К. Редін прийшов в університет вченим, що вже сформувався, який був послідовником «кондаковської школи» в російському й українському мистецтвознавстві. С. І. Побожій всебічно проаналізував творчий шлях цього авторитетного ученого в наукових колах Європи, а також його діяльність в Харківському університеті [261]. Якщо на початку в Харківському університеті предметом наукового інтересу в основному були пам'ятники візантійського та староруського мистецтва, то з приходом Е. К. Редіна в університет у сферу його інтересів потрапляють явища харківського художнього життя та українського мистецтва. Багато в чому цьому сприяло й проведення XII археологічного з'їзду в Харкові в 1902 році, в підготовці й проведенні якого Є. К. Редін брав безпосередньо активну участь [350, с. 38]. В даний час приведена бібліографія праць Є. К. Редіна з переліком публікацій про нього [285]. На окрему увагу заслуговують творчі пошуки написів Е. К. Редіна на книгах і окремих відбитках його персональних праць. В деяких випадках вони дають уявлення про коло знайомств і спілкувань вченого, його зв'язки з бібліотеками та науковими організаціями. Якщо основи московської школи мистецтвознавства заклав Н. І. Романов, то фундатором харківської університетської мистецтвознавчої школи є Е. К. Редін. Він розробив систематизовані програми спеціальних курсів, взяв активну участь у формуванні колекції музею і наукової бібліотеки в університеті.

Значний вклад в становлення мистецтвознавства в харківському університеті належить історико-філологічному товариству, заснованому в 1877 році. Мета цього товариства полягала в сприянні розвитку та поширення історичних й філологічних знань серед громадськості. На сторінках «Збірник історико-філологічного товариства» з часом з'являються мистецтвознавчі статті, в яких предметом дослідження стає українське мистецтво. Особливо слід зазначити праці по історії мистецтва відомого історика літератури та етнографа Н. Ф. Сумцова (1854-1922). Оригінальна інтерпретація творчості Леонардо да Вінчі дана українським вченим в дослідженні про цього художника епохи

Відродження. Коло наукових інтересів Н. Ф. Сумцова був достатньо широкий і оскільки охоплював як класичне, так й українське мистецтво. Особливо слід виділити його роботу «Малюнки і картини Т.Г. Шевченка» [334, с. 234-241], яка опублікована у збірці Харківського історико-філологічного товариства в 1905 році. У ній, окрім цінних мистецтвознавчих міркувань та спостережень, висловлюється глибоке розуміння значення творчості Т.Г. Шевченка. Воно полягає, на думку Н. Ф. Сумцова, в оцінці його літературних й художніх творів причому і з різних історичних позицій. Цю творчу позицію поділяв також і відомий літературознавець А. І. Белецкий, а також і його син-історик мистецтва П. О. Белецкий. Новий етап в розвитку університетської школи мистецтвознавства настає в 1912 році з часу приходу в університет Ф. І. Шміта. На відміну від Д. В. Айналова й Е. К. Редіна, Ф. І. Шміт не був учнем Н. П. Кондакова у прямому розумінні цього слова, але він належав до мистецької школи Н. П. Кондакова як за змістом завдань, так і за вирішенням тих проблем, які входили у сферу його мистецьких досліджень. Позитивні відгуки про діяльність Ф. І. Шміта при обранні його на посаду професора кафедри теорії і історії мистецтва свідчили про глибокі дослідження вченого в галузі як візантійського, так і болгарського мистецтва [335]. Харківський період творчої та викладацької діяльності Ф. І. Шміта з 1912 по 1921 рр. був надзвичайно плідним. Неабиякою мірою цьому сприяло й те, що його зустріли в університеті «з явною симпатією» [10, с. 30]. У Харкові побачили світ нові праці цього ученого по історії і теорії мистецтва, музейній справі, психології мистецтва. Особливо слід зазначити появу його дослідження по музеєзнавству, що не втратило наукове значення й в наш час [382]. Музеєзнавчі лекції Ф. І. Шміта мали не лише теоретичний фундамент, але й практичні наслідки. Майже усі його учні (Д. П. Гордєєв, Е. А. Микільська, К. А. Берладина, С. А. Таранушенко, Б. К. Руднев) працювали в музеях. Саме вони були продовжувачами славних традицій харківської університетської школи мистецтвознавства в 1910-1920 роки спочатку на кафедрі історії європейської культури інституту народної освіти (К. Берладина, Т. Івановська, Е. Микільська, М. Лейтер). У січні 1926 р.

постановою президії Укрнауки при кафедрі була відкрита секція загального мистецтвознавства під керівництвом професора Д. П. Гордєєва. Незабаром секція була приєднана до Київської науково-дослідної кафедри мистецтвознавства. Створеними двома підсекціями – українського мистецтва і архітектури та східного мистецтва – керували професора Д. П. Гордєєв й С. А. Таранушенко. Тривала практика організації наукових експедицій на Кавказ, що була почата ще раніше за ініціативою Ф. І. Шміта. У книзі «З історії українського мистецтвознавства» опублікована рідкісна фотографія з приватного архіву, на якій зображені Е. Микільська й Б. Руднев під час однієї з експедицій на Закавказзі в 1910-ті роки. Педагогічний метод Ф. І. Шміта спирався на ретельне вивчення пам'ятників культури і був чітко сформульований ученим так: «Я сам описую і учнів своїх учу описувати пам'ятники дріб'язково точно, вважаючи, що загальні знання по історії мистецтва дуже, звичайно, потрібні і істотні, але що подальше збагачення і поглиблення цих знань може бути досягнуте лише детальним вивченням (тобто описом) пам'ятника» [10, с. 33]. У творчості Ф. І. Шміта харківського періоду університетська школа мистецтвознавства досягла свого апогею розвитку.

Відомо, що лекції з візантійського мистецтва Е. К. Редіна зробили величезне і чи не вирішальне значення на вибір професії літературознавця А. І. Белецкого (1884-1961). Під впливом Е. К. Редіна він написав декілька робіт на мистецтвознавчу тематику [14, с. 20; 15, с. 27]. О. І. Белецкому і його синові історикові мистецтва і художникові П. А. Белецкому (1922-1998) в книзі посвячений окремий розділ. В спогадах дочки Ф. І. Шміта, вказується «що найближче батькам був молодий і талановитий професор Олександр Іванович Белецкий і його дружина Марія Ростиславівна» [10, с. 32]. З Ф. І. Шмітом О. І. Белецкого зв'язувала робота зі створення в Харкові в 1919 р. Вільного факультету мистецтв. Ідея його створення і функціонування, на думку Ф. І. Шміта, полягала в створенні ідеальної художньої школи в губернському місті. Ядром цієї школи повинен був стати інститут теоретичних знань про

мистецтво, а навколо нього розташовувалися б спеціальні майстерні: архітектурні, мальовничі, літературні, драматичні, балетні та музичні.

Означені історичні віхи розвитку мистецтвознавства сприяли виникненню в Україні судової мистецтвознавчої експертизи як самостійного напрямку судових експертних досліджень. Очевидно, що тут недостатньо вести мову тільки про потужний розвиток власне мистецтвознавчої науки, але тут була необхідна також й потреба практики проведення великої кількості таких експертиз, які якраз й проводилися з метою встановлення істини при розслідуванні злочинів і розгляді справ в суді пов'язаних з мистецтвознавством.

Слід зазначити, що в стародавні часи ставлення до творів мистецтва було трохи іншим, оскільки в той час більше значення відігравали дорогоцінні матеріали, які використовувалися для виготовлення й оздоблення прикрас. Одночасно твори мистецтва мали й сакральне значення, наприклад, у справі про пограбування гробниці Секрема I в 1134 році до н.е. суспільну небезпеку представляло зовсім не знищення творів мистецтва, а замах на приватну власність фараона – бога на землі. Але з часом поступово все більшого культурного і мистецького значення набувають саме художнє та історичне значення артефактів як в суспільній свідомості, людей, так і на товарному ринку, а також й серед корисливих пріоритетів злочинців. Судова практика свідчить, що необхідність в проведенні судової мистецтвознавчої експертизи виникла тоді, коли з'явилася необхідність цивільного, адміністративного та кримінально-правового захисту творів мистецтва від пограбувань, підробок на основі аналізу їх художньої, історичної та культурної цінності, а не тільки як дорогоцінних матеріалів, з яких вони виготовлені, або за сутністю їх сакрального призначення.

І сталося це, зовсім, не так давно, а тільки на початку ХХ століття. Відомо, що Саймон Хоупт, намагаючись виокремити поворотний момент в історії появи злочинів у сфері мистецтва, звертає особливу увагу на 15 жовтня 1958 року, тобто на день, коли відбулися знамениті торги в Сотбіс, на яких вперше за всю історію аукціонного ринку була присутня королева Великої Британії Єлизавета II. Це обумовлено тим, що після тривалого періоду апатії та післявоєнного

дефіциту Лондон в кінці п'ятдесятих ХХ століття, відчував економічний підйом, і, зокрема, в той день ціни на твори мистецтва, виставлені на торги, піднялися на небувалу висоту, і з того часу у всьому світі неухильно зростають. Фактично ці події й спричинили зростання цін на арт-ринку в цілому (наприклад, якщо до 60-х рр. ХХ століття твори імпресіоністів можна було придбати за дві, дві з половиною тисячі доларів, то сьогодні вони коштують десятки мільйонів доларів). Більш того сьогодні арт-ринок, причому як сірий, чорний, так і білий (легальний), є одним з найприбутковіших і залишається стабільним навіть в періоди економічних криз і воєнних потрясінь. Очевидно, що таке колосальне зростання цін на твори мистецтва природно і привернуло увагу представників злочинного світу. Цей аукціон, таким чином, розділив історію злочинів у сфері мистецтва на два яскравих періоди: якщо до 60-х рр. ХХ століття такі злочини носили тільки поодинокий характер і нерідко мали ідеалістичні або політичні мотиви, то сьогодні ці злочини нерідко вже пов'язані з діяльністю добре організованої міжнародної злочинності. Практика засвідчує, що сьогодні чорний ринок творів мистецтва надто потужний величезний і приносить за деякими підрахунками фахівців до 6 мільярдів доларів в рік; причому гроші ці йдуть нерідко на фінансування торгівлі наркотиками, зброєю та здійснення актів тероризму тощо. Водночас слідча і судова практика все ж таки свідчить, що розслідування найбільш значимих злочинів, у сфері мистецтва котрі потребували в процесі розслідування, використання спеціальних мистецтвознавчих знань і залучення експертів-мистецтвознавців, відбулися дещо раніше. Так, наприклад, 21 серпня 1911 року з Лувра була викрадена Джоконда Леонардо да Вінчі [343]. Відомо, що навколо цього викрадення вибухнув політичний скандал, пов'язаний з напруженими відносинами між Францією і Німеччиною. Картину виявили лише в 1913 році в готелі «Тріполі». Коли поліція після довгих пошуків виявила Джоконду в валізі Леонарді Вінченцо Перуджі в той момент, коли він збирався здійснити операцію з продажу цієї картини з флорентійським антикваром Альфредо Гері. Цікаво, що сам злочинець пояснив свою участь у скоєнні крадіжки Джоконди патріотизмом, оскільки як він заявив, що його метою було

повернути картину Італії. Водночас перш ніж повернутися до Лувру ця картина була піддана ретельній мистецтвознавчій експертизі, хоча і по цей час деякі фахівці стверджують, що з тих самих пір весь світ милується підробкою. Так чи інакше, це був, мабуть, один з перших і унікальних випадків у світовій історії, коли можна вести мову про проведення безпосередньо саме судової мистецтвознавчої експертизи. Очевидно, що з одного боку тут важливо було встановити справжність знову знайденого унікального мистецького шедевра який розглядався як національне надбання і через це володів неймовірною художньою цінністю, а з іншого – мистецтвознавство як наука й окремі її супутні галузі мистецтвознавчого дослідження до того моменту вже досягли достатньо високого професійного рівня розвитку.

Але незабаром після цих подій світ був втягнутий у війну, і на розслідування злочинів у сфері мистецтва, очевидно, що часу вже не було. Судовий розгляд ще одного знакового злочину, в розслідуванні якого висновок судової мистецтвознавчої експертизи зіграв вирішальну роль, відбувся вже значно пізніше після другої світової війни. Відомо, що 29 травня 1945 року за звинуваченням у колабораціонізмі був заарештований Хан ван Меєгерен, який був звинувачений у продажу рейхсмаршалом Герману Герінгу національного надбання Голландії – картини «Христос і блудниця» пензля Вермеєра Делфтського [150, с. 8].

Але через деякий час після арешту Хан ван Меєгерен зробив сенсаційне зізнання, і він повідомив, що «Христос і блудниця», як і багато інших проданих ним різним колекціонерам і навіть національному музею Нідерландів картини на біблійні сюжети з підписом художника Вермеєра, – це все не більше, ніж створені безпосередньо ним самим якісних професійних підробок. Звичайно, що учасники судового засідання відмовлялися вірити в це до тих пір, поки не була проведена належна судова мистецтвознавча експертиза. Крім того, для всебічної перевірки автентичності вказаних заяв Хан ван Меєгерена голландський уряд на шість тижнів помістив його під арешт в спеціально орендованому будинку, де той мав під наглядом створити підробку». Так з'явилася його остання картина –

«Молодий Христос, що проповідує в храмі». Через деякий час мистецтвознавці будуть дивуватися, яким чином художні підробки Меєгерена могли сприйняти за картину справжнього Вермеєра, адже будь-якому фахівцю неозброєним оком було видно, як вони зовсім між собою несхожі. Однак в 1937 році, коли Меєгерен виготовив свою першу підробку «Христос в Еммаус», незаперечним авторитетом в цій області був голландський мистецтвознавець Бредіус – фахівець з Вермеєра, який в результаті своїх наукових пошуків прийшов до висновку, що рано чи пізно повинні будуть з'явитися невідомі творіння цього художника на біблійні сюжети, які раніше у відомому його творчості не зустрічалися. Меєгерен, художник-невдаха, відчував до Бредіуса особисту неприязнь через його зневажливі критичні зауваження до нього. Він знав про мрії відомого мистецтвознавця і з урахуванням цього продумав не тільки технічне виконання своїх підробок, але і їх сюжетний художній зміст.

Справа Ван Меєгерена – одна з перших і знакових професійно-узгоджених спільних дій правоохоронних органів і експертів-мистецтвознавців, які фактично і знаменували прецедент виникнення, необхідність і становлення і розвиток судової мистецтвознавчої експертизи. Після другої світової війни таких справ стає значно більше, оскільки, вони пов'язані в основному зі злочинами нацистського режиму, незаконним вилученням у репресованих єврейських сімей творів мистецтва і подальшими судовими розглядами з приводу їх повернення власникам.

Вважаємо, що слід згадати і про відомого фальсифікатора картин Эльмир де Тхори. Про цього видатного виготовлювача фальшивих картин Матисса, Модильяни, Пікассо й інших відомих і дорогих художників кінця XIX-початку XX століття пишуть не тільки книги, але і знімають фільми.

За своє життя він створив тисячі підробок (в основному графічних робіт) від імпресіоністів і постімпресіоністів до модерністів. Упевненість у своїх творах, а також нечуване нахабство неймовірно допомагали йому у продажу власних фальшивок. Ще за життя Пікассо, він примудрився продати його офіційному представникові в Нью-Йорку декілька підробок великого живописця.

Потім йому спало на думці – продати свої роботи найбільшим американським музеям, і галереям. Він активно пропонував їм гуаш, акварелі, і малюнки зі своєї «колекції», яка зусиллями «колекціонера» росла не по днях, а по годиннику. За два роки найбільші музеї й приватні художні галереї Америки придбали незліченну кількість невеликих мальовничих полотен, малюнків, акварелей і інших «справжніх шедеврів» Матисса, Пікассо, Браку, Шагала, Боннара, Дега, Дюфи, Модильяни, Ренуара. Але, як відомо, «скільки мотузочку не витися – все одно кінець буде». Обман виявився тільки після того, як в 1960-х роках техаський нафтовий магнат Алгур Медауз несподівано виявив, що усі перлини його художньої колекції – твори «Модильяни» «Пікассо», «Матисс» і інших – визнаних світом художників, це ніщо інше як фальсифікат – майстерно виконані підробки. Медауз подав до суду, але де Тхори за допомогою свого знайомого вдалося сховатися й уникнути кримінального покарання. Він переїхав в Іспанію, де продовжував малювати, правда, тепер уже підписував роботи своїм ім'ям. Після смерті художника, великі аукціонні будинки-Sotheby's [414] і Christie's [410] стали продавати його роботи під його ж ім'ям: стартова ціна однієї роботи була декілька сотень доларів, а на деякі доходила і до декількох тисяч. На початку 1990-х років експерти звернули увагу на те, що якість робіт де Тхори було дуже нерівномірним, і запідозрили що найбільшого фальсифікатора теж хтось підробляє. Тому торги роботами художника вирішили припинити.

Цікавою є також і постать Джона Майатта, який вчинив найбільшу аферу ХХ століття в області мистецтва. Мистецтвознавці називають його одним з найуспішніших і найгеніальніших виготовлювачів фальшивих картин у світі. Джон Майатт був нікому невідомим учителем малювання, але, овдовівши та залишившись з двома дітьми, він був вимушений шукати альтернативні способи заробітку, оскільки платні учителя для життя катастрофічно бракувало. Він дав оголошення в газету, де пропонував «ідеальні копії світових шедеврів за 150 і 200 фунтів стерлінгів». Через деякий час йому подзвонив чоловік – деякий професор Дрю – і замовив Майатт у відразу декілька робіт [229].

За сім років художник написав 180 картин для свого загадкового покупця. Усі полотна були атрибутовані відомими експертами як оригінали Пікассо, Шагала, Ван Гога, Матисса, Рену та інших не менш відомих художників. Безліч творів пензля Майатта були продані на аукціонах Christie's і Philips [412] в Лондоні, а також в Парижі та Нью-Йорку. У 1995 році Майатта заарештували й засудили до року ув'язнення. Слідчим вдалося простежити велику частину його фальшивих картин, але не усіх. Не виключено, що на сьогодні деякі роботи Майатта зберігаються в чийхось приватних колекціях, як справжні твори великих живописців. Після виходу з в'язниці Джон повернувся до свого колишнього зайняття, але тепер уже в легальному статусі. Майатт продовжує писати копії з картин знаменитих художників, але чесно ставить поряд з підписами визнаних майстрів свій власний [50].

Крім того, в міжнародних угодах, поряд з іншими невід'ємними правами людини, проголошується і право на культурну спадщину, а тому культурні цінності стають об'єктом міжнародного правового захисту як у воєнний, так і в мирний час [3, с. 126-138].

Не зважаючи на те, що історія скоєння злочинів у сфері мистецтва налічує не одну тисячу років, виділення судової мистецтвознавчої експертизи в якості самостійного спеціального наукового напрямку судових експертних досліджень почалося досить пізно. Її становлення і розвиток пов'язаний, по-перше, з розвитком науки мистецтвознавства, формування якої в сучасному вигляді можна віднести до другої половини XIX століття, по-друге, з розвитком науки криміналістики й теорії судової експертизи, і по-третє, з переглядом ставлення суспільства до творів мистецтва, які відбувалися в другій половині XX століття, коли цінними стають не тільки дорогоцінні метали, каміння та інші матеріали, з яких вони виготовлені, але і їх власна історична, художня та культурна цінність, по-четверте, потребами судової практики досліджувати художні твори. Важливим аргументом на користь формування судової мистецтвознавчої експертизи є і те, що в міжнародно-правових документах закріплюється невід'ємність загальнолюдського права на культуру, а також і те, що ціни на

твори мистецтва у світі стабільно високі, а потреба встановлення істинності художніх творів є актуальною.

Результати приведених нами наукових узагальнень засвідчують, що ці проблеми привертали увагу дослідників, але вважаємо, що ці проблеми потребують подальших наукових пошуків, оскільки це торкається базових духовних цінностей, засадничих світоглядних положень, які пов'язані з гармонійним розвитком людини, суспільства, держави, цивілізації. Це обумовлено також і тим, що кожна держава формується навколо світоглядних вселенських звичаїв, планетарних культурних традицій, персональних духовних цінностей, унікальних творів мистецтва, самобутніх філософських поглядів певної спільноти людей, які визначають сутнісну стратегію національної ідеї. Саме вона є рухомою силою етносу, оскільки базуючись на повазі до світського історичного минулого, пам'яті пращурів, формує, об'єднує та надихає на подальший розвиток суспільства в майбутньому. Реально культурна спадщина, гармонійно поєднує у собі універсальні духовні й культурні цінності порядності, професійності, чесності, справедливості багатьох поколінь, є надійним підґрунтям, фундаментом, нарижним каменем для відродження і формування національної ідеї держави [128, с. 5].

Вважаємо, що однією з найважливіших проблем розвитку теорії мистецтвознавства на початку XXI століття є створення продуктивної методології для вирішення завдань, пов'язаних з атрибуцією та експертизою творів образотворчого мистецтва. При цьому необхідно враховувати, що, не зважаючи на посилення ролі техніко-технологічних досліджень, мистецтвознавчі й криміналістичні методи вивчення художнього пам'ятника аж ніяк не втратили своєї значущості. Ці методи мають свою історію розвитку і є незамінним «інструментом» для вивчення українського мистецтва як у минулому, так і в майбутньому. Важливим є і те, що у працях сучасних дослідників підтвердилась наукова думка про те, що «становлення вітчизняного мистецтвознавства як самостійної науки припадає на 20-і рр. XX століття» [74, С. 14]. Саме з цим періодом розвитку теоретичних підходів до вивчення образотворчого мистецтва

пов'язаний початковий етап формування мистецтвознавчих методів в тому числі розробки технології проведення судової мистецтвознавчої експертизи. Відомий історик дослідження мистецтва О. О. Сидоров, описуючи «перші кроки» вітчизняного мистецтвознавства, однією з трьох «засадничих тенденцій» історичного вивчення мистецтва називав фактографію, а інша знайшла своє відображення в художній критиці А. М. Эфроса і Н. Н. Пуніна та ін. [404]. Третю тенденцію розвитку мистецтвознавства О. О. Сидоров пов'язував з творчістю представників «проблемної творчої думки», яка полягала в тому, що «Не стільки пам'ятник мистецтва, як роздуми над ним, спроби узагальнення, вивчення проблем стилю займали представниками цієї тенденції» [310, с. 45]. Аналітичний підхід до дослідження творів мистецького стилю закономірно переводив увагу вчених на проблеми аналізу форми й тим самим призводив до затвердження методу формально-стилістичного аналізу творів образотворчого мистецтва, який в дореволюційний період локально проявлявся в працях Н. П. Кондакова і Д. В. Айналова при вивченні староруського мистецтва [323]. Головним «носієм» ідей формального методу була так звана «московська школа мистецтвознавства» в яку входили Б. Р. Випер, Я. А. Тугендхольд, Н. І. Романов, А. В. Бакушинский, А. Г. Габричевский та ін. [169, с. 140-143]. Багато хто з цих дослідників став брати участь в роботі новоутворених спеціалізованих інститутів мистецтва. Це сприяло тому, що у 1919 р. був створений Московський інститут історико-художніх досліджень і музеєзнавства (МІХІМ), який в 1920 р. фактично змінив Семінар теорії мистецтвознавства і музеєзнавства (СЕТІМ), який діяв при Румянцевському музеї. Слід зазначити, що на семінарських обговореннях здійснювались перші спроби систематизувати як формальний метод, так і його критику. У 1921 р. під головуванням А. Г. Габричевського сформувалася наукова комісія, що стала основою Російської (потім Державної) академії художніх наук (ДАХН). Незабаром була створена Російська асоціація науково-дослідних інститутів громадських наук (РАНДІГН) на чолі з Інститутом археології і мистецтвознавства. Саме Інститут археології і мистецтвознавства в Москві та Російський інститут історії мистецтв (у 1925-1931 рр. – Державний інститут

історії мистецтв) в Петрограді (Ленінграді), розпочали використовувати формалістичні принципи для вирішення методологічних завдань, вивчати, за словами В. П. Зубова, «криву історичної еволюції форми» [169, с. 141].

Вважаємо, що вітчизняний формальний метод став своєрідним провідником ідей, які з'явилися ще раніше, зокрема в теоріях західноєвропейських істориків мистецтва Г. Вельфліна, А. Ригля та ін. Всебічне знання основ їх творчості, а також вибір їх методів в якості засадничих для розвитку вітчизняної науки про мистецтво фактично започаткувала стаття Б. Л. Богаєвського «Завдання мистецтвознавства» [30, с. 7-61], яка була надрукована у збірці праць Російського інституту історії мистецтва в 1923 р. Ця стаття стала одним з перших наукових маніфестів вітчизняних мистецтвознавців і реальною спробою направити подальший розвиток радянського мистецтвознавства в русло сучасних знань про методи вивчення мистецтва. Б. Л. Богаєвський був упевнений, в тому, що «аналітичне мистецтвознавство кладе в основу своїх побудов передусім вивчення форм образотворчого мистецтва» [30, с. 37]. Подальше накопичення спеціальних знань він пов'язував з діяльністю «дослідників-знавців». Цей новий тип знавця повинен був направити свої зусилля на розуміння мистецтва як «самостійного цілого». Таким чином, Б. Л. Богаєвський розширював поняття мистецтвознавства, поширюючи його на уміння фахівця не лише правильно оцінювати окремих художній пам'ятник, але і бачити його в історичному контексті з позиції методологічно об'єднаних груп творів. «Можна сподіватися, – міркував вчений про перспективи вітчизняного мистецтвознавства, – що час буде формувати дослідників мистецтва з ухилом до систематичних або аналітичних питань, але важливим є те, що з'являються і в тому і в іншому випадку «знавці мистецтва» [30, с. 57]. Слід зазначити, що усі найважливіші наукові досягнення у вивченні вітчизняного образотворчого мистецтва були нерозривно пов'язані з удосконаленням музейної роботи. Цей факт безперечно приймали усі представники вітчизняного мистецтвознавства середини ХХ століття, які вважали, що «Без збирання, дбайливого зберігання, систематизації, каталогізації великих матеріалів по російському мистецтву, які

проводилися і проводяться музеями, не могла б існувати наука про російське мистецтво, бо музейна робота – її основа, то необхідна умова, без якої наука не може існувати і, тим більше, розвиватися» [299, с. 32-33].

Розвиток методологічних принципів формування теоретичного мистецтвознавства в 1970-1980-х рр. змінився своєрідною кризою вітчизняного мистецтвознавства в 1990-х рр., який певною мірою триває і досі. У складні роки останнього десятиліття ХХ століття Д. В. Сараб'янов став ініціатором гострих дискусій у зв'язку з «очевидною неопрацьованістю методології і інструментарію вітчизняної мистецтвознавчої науки» [300, с. 5]. Його стурбованість розділяли учасники на проблемних обговореннях Г. Ю. Стернін, Л. И. Ліфшиц, Г. В. Вдовін, Г. Г. Поспелов [169, с. 140-143]. Ними підіймалися актуальні питання вивчення мистецтва з урахуванням ментального, сакрального, філософського сприйняття.

Прорив в подальшому розвитку мистецтвознавства в ХХІ століття Д. С. Ліхачов [294, с. 94-98] пов'язував з майбутніми успіхами гуманітарних наук. Вочевидь, що розвиток мистецтвознавства, як однієї з різновидів гуманітарних наук, залежить від того, наскільки досконалі будуть мистецтвознавчі засоби, методи та технології, і чи зможуть вони забезпечити максимальну наукову вірогідність результатів дослідження різних видів творів образотворчого мистецтва.

Такими є результати здійсненої в даному дослідженні наукової розвідки питання щодо виникнення й становлення судово-мистецтвознавчої експертизи. Аналіз результатів наукових досліджень опублікованих в підручниках, монографіях, навчальних посібниках, довідково-аналітичних узагальненнях за останні сто тридцять сім років (1880-2020 рр.) свідчить, що в мистецтвознавчій, експертознавчій і криміналістичній літературі недостатньо приділяється уваги питанням правого, наукового і організаційного забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні.

1.3. Методологічні основи дослідження судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України

Сьогодні існує практична методологічна проблема розкриття криміналістичних можливостей судово-мистецтвознавчої експертизи як самостійного інституту доказів. Судово-мистецтвознавча експертиза сприймається в судовій практиці як суто важкодоступний, вузько направлений вид окремої експертизи. У зв'язку з цим виникає необхідність, з одного боку, розширення уявлень щодо криміналістичних можливостей судової мистецтвознавчої експертизи, а з іншого – декодування дослідницького методологічного діапазону цього класу експертизи. Відповідно до системи криміналістичних методів, а також теорії судової експертизи, у судово-мистецтвознавчій експертизі актуальними є загальнонаукові методи (матеріалістична діалектика, діалектична логіка, формальна логіка, загальнонаукові методи – спостереження, вимірювання, порівняння, експеримент тощо). Що ж стосується практичного боку судово-мистецтвознавчої експертизи, то в основі виявлення особливостей методів і методик лежить функціональний критерій. Система методів судово-мистецтвознавчої експертизи визначається діапазоном дослідницьких задач, проведенням дослідження, що ґрунтується на використанні спеціальних знань в галузі мистецтва та ремесла. Отже, метою судово-мистецтвознавчої експертизи є надання висновку, що має процесуальний статус джерела доказів.

Пізнання, як зазначає Д. А. Керімов, рухається від зовнішніх уявлень про конкретності, які сприймаються при безпосередньому спогляданні, до глибинної сутності всієї їх сукупності, що досягається шляхом абстрагування від них й формування відповідної серії понять і визначень. Слідом за цим пізнання знову повертається до даних конкретностей, як вже до зрозумілих в закономірностях розвитку [129, с. 42]. З філософії відомо, що ретроспективне пізнання становить собою цілеспрямовану діяльність суб'єкт з набуття знання про факт, що мав місце у минулому, на основі інформації щодо нього. В межах експертного

дослідження (якщо розглядати його як одиничний пізнавальний акт, що охоплює деяку сукупність дій й операцій), спираючись на інформацію, що отримується в процесі дослідження, експерт прагне до знань про факти, що цікавлять органів або особу, яка призначила експертизу. Я. В. Комісарова звертає увагу на те, що здобуті знання, які зафіксовані у висновку експерта, при застосуванні в іншому пізнавальному акті виконує роль інформації, тобто стає відомостями про факти. Розмірковуючи подібним чином, можна перейти до описання одного етапу процесу пізнання до іншого – від вивчення предмета пізнавальної діяльності експерта в межах судової експертизи (діяльності, пов'язаної з проведенням дослідження) до предмета судової експертизи як елемента доказування. Значущість використання положень теорії пізнання при з'ясуванні суті предмету доказування, а також предмету діяльності експерта в кримінальному судочинстві знайшла відображення в працях багатьох науковців [144, с. 184].

Звичайно, що специфічність судово-мистецтвознавчої експертизи є детермінуючим фактором у розробці методів її методик її проведення. Але така специфічність цього класу експертиз навряд чи може вивчатися окремо від вивчення практики її призначення й проведення в кримінальному судочинстві. Вивчення практики досудового розслідування злочинів, що посягають на культурні цінності, здійснюється здебільшого загальнонауковими методами. Необхідно виокремити дві великі групи методів вивчення та узагальнення практики органів досудового розслідування й судово-експертних підрозділів Міністерства внутрішніх справ України та Міністерства юстиції України, які проводять судово-мистецтвознавчу експертизу. До першої групи слід віднести методи, які конкретизують та відображають діалектику пізнання (системно-структурний, історичний, логічний). Друга група утворена методами, котрі складають своєрідний виробничий інструментарій дослідження. Це методи спостереження, аналізу документів, опитування, експеримент, описування, порівняння, математичні, кібернетичні, наукометричні й інші методи.

Діалектичний метод дає змогу розкрити філософську сутність ідентифікації й діагностики, які виникають в практиці проведення судово-

мистецтвознавчої експертизи, з'ясувати, яку роль вони відіграють в практичній діяльності експертних підрозділів і судово-мистецтвознавчої експертизи зокрема. Фундаментальну роль у науці відіграють положення про здатність матерії до відображення, про взаємозв'язок та взаємопов'язаність явищ, про взаємозв'язок теорії та практики. Принципи діалектики (загального зв'язку явищ, розвитку, суперечності) слугують адекватною загально філософською основою системного підходу – як напрямку методології спеціального наукового пізнання і соціальної практики, в основі якого лежить дослідження об'єктів як систем.

Відомо, що у криміналістичній науці дослідженням сутності та класифікації експертних завдань займалися Т. В. Авер'янова [1], А. І. Вінберг [55], Г. Л. Грановський [82], Н. І. Клименко [132], Ю. Г. Корухов [152], Н. Т. Малаховська [204], В. Ф. Орлова [250], В. Ф. Орлова [248], О. Р. Росінська [290], О. Р. Шляхов [381] та інші вчені.

Так Г. Л. Грановський стверджує, що експертне завдання – це предмет експертної діяльності, спрямованої на перетворення потенціальної доказової інформації, яка міститься в вихідних даних, в актуально доказову інформацію про обставини, котрі мають значення у кримінальній справі [83, с. 56]. О. Р. Росінська зазначає, що серед основних завдань, що вирішуються судовими експертизами за характером основних цілей експертного дослідження, можна виділити ідентифікаційні завдання, спрямовані на ототожнення об'єкта за його відображенням та діагностичні, які полягають у виявленні: механізму події; часу, способу і послідовності дій, подій, явищ, причинних зв'язків між ними; природи, якісних і кількісних характеристик об'єктів, їх властивостей і ознак, що не піддаються безпосередньому сприйняттю, і т. ін. Також науковець вказує, що окремим випадком діагностичних завдань є класифікаційні завдання, які спрямовані на встановлення відповідності об'єкта певним наперед заданим характеристикам і віднесення його на цій підставі до певного класу, роду, виду [290, с. 33].

Перш за все, необхідно звернути увагу на те, що не викликає сумніву існування ідентифікаційних завдань, спрямованих на встановлення

індивідуальної totoжності та групової належності (зокрема, встановлення загального джерела походження об'єктів). Водночас поняття завдання судової експертизи, як вказано вище, багатозначне у процесуальному і гносеологічному аспектах. Крім того завдання судової експертизи характеризують різний рівень абстракції і спільності, тобто можуть розглядатися як завдання: а) судової експертизи як засобу доказування; б) судової експертизи певного класу, роду, виду, підвиду; в) судової експертизи, призначеної у конкретному кримінальному провадженні. Отже, поняття експертного завдання диференціюється залежно від ступеня спільності набутого ним змісту.

За своїм змістом поняття завдання судової експертизи достатньо складне і, як вказано вище, містить мету, сформульовану в питанні, поставленому для вирішення експерту, що міститься в постанові слідчого або суду, а також умови, при яких вона може бути досягнута. У цьому контексті поняття завдання експертизи тісно пов'язане з предметом доказування і обставинами, що мають значення для провадження, яке розслідується.

Незалежно від того, яку роль відіграватимуть у процесі доказування факти, встановлені експертом, завдання, поставлене перед ним суб'єктом доказування, завжди розглядається як кінцева мета (природно, виключаючи випадки її зміни в рамках експертної ініціативи). А це значить, що експертиза призначається для отримання інформації про головні факти, що входять до предмета доказування, і інші факти у провадженні. Крім того, в процесі експертного дослідження вирішуються проміжні експертні завдання, розв'язання яких необхідне для вирішення кінцевого завдання. Проміжні й допоміжні завдання мають істотне значення, сприяючи, з одного боку, з'ясуванню логіки експертного дослідження та обґрунтованості його висновків, а з другого – деталізації (розчленуванню) механізму злочину на окремі його складові (стадії, етапи) в процесі доказування. Кожна з таких складових може бути самостійним елементом доказування. З викладеного випливає, що поняття завдання судової експертизи багатозначне, таке, що має як процесуальний (завдання поставлені експертіві органом, що призначив експертизу), так і гносеологічний аспекти.

Аналізом літературних джерел з проблематики дослідження встановлено, що класифікацію завдань експертизи, як практичної діяльності, не можна вважати завершеною, а їх систематизація, на нашу думку, знаходиться в незавершеному стані. Ми, погоджуємося з М. Я. Щербаковським, який зазначає, що завдання судово-експертного дослідження – поняття надзвичайно багатопланове, і для типології цих завдань можуть бути використані різні параметри, які поділяють їх на певні групи: за значенням – основні та допоміжні; за обсягом – загальні та окремі; за способом рішення – стандартні і нестандартні (евристичні); за послідовністю рішення – кінцеві і проміжні; за ступенем складності – прості, складні, підвищеної складності і надскладні; за ступенем спільності – загальні завдання роду експертизи, типові завдання виду експертизи, конкретні завдання проведеної експертизи та з інших підстав [400, с. 85-86].

Судова мистецтвознавча експертиза розподіляється за характером питань, які вона вирішує стосовно певних об'єктів, на такі, де об'єктами досліджень є твори пластичних і прикладних мистецтв або предмети антикваріату та де об'єктом дослідження є інформація (відео, фото, тексти), що стосується суспільної моралі. Кожен із напрямів судових мистецтвознавчих експертиз розподіляється на кілька окремих складових залежно від різновиду (класифікаційних ознак) предмета, що досліджується. Головними завданнями мистецтвознавчої експертизи є: - проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, її належність до певної школи тощо); - визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; - встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрата), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; - визначення вартості твору; - визначення факту відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

Отже, мистецтвознавча експертиза, під час дослідження творів мистецтва, вирішує три основні блоки питань: ідентифікаційні, діагностичні та класифікаційні. Ідентифікаційні питання стосуються встановлення автора твору,

його ідентифікації. Діагностичні питання дають відповідь про культурну, художню та історичну цінність твору, його вік та матеріальну вартість, а також встановлюють місце та час створення представленою на дослідження об'єкта, а також матеріали, засоби, методи й прийоми, які були використані при його створенні. Класифікаційні пов'язані з віднесенням твору чи виробу до конкретного класу. Вищевикладені міркування дозволили окреслити сутність поняття предмета, сформулювати характеристику об'єктів і визначити основні завдання судової мистецтвознавчої експертизи.

Основною метою дисертаційного дослідження є визначення сутності судово-мистецтвознавчої експертизи та її значення в кримінальному судочинстві крізь призму найголовніших ознак (елементів) цієї системи – предмета, об'єкта й задач цього класу судових експертиз. Сутність судово-мистецтвознавчої експертизи полягає в дослідженні експертом за завданням уповноважених осіб та суду наданих в його розпорядження матеріальних об'єктів з метою надання експертом доказової інформації для встановлення фактичних даних, а також зв'язок встановлених фактів з обставинами, що розслідуються. Специфічним боком судово-мистецтвознавчої експертизи є дослідження власних (невіддільних) суттєвих сталих ознак предметів мистецтва й архітектури, що мають потенційно фактичний характер, які сприяють визначенню історико-культурного та художнього статусу об'єкта судово-мистецтвознавчої експертизи [33, с.19].

В ході здійснення нашого наукового дослідження був застосований і структурно-функціональний аналіз, що тісно пов'язаний із системним, з яким його єднає не тільки оперування поняттям структури й функції, а й акцент на вивченні різних типових зв'язків об'єкта. Застосовуючи цей метод нами було здійснено дослідження взаємозв'язку об'єктів судово-мистецтвознавчої експертизи із предметом і завданнями, які вирішуються експертами мистецтвознавцями в ході проведення експертних досліджень.

Слід зазначити, що питанням визначення поняття об'єкта судової експертизи присвячені численні роботи вітчизняних та закордонних

криміналістів: Т. В. Авер'янової [1], Л. Е. Ароцкера [4, с. 53], В. Д. Арсеньєва [6, с. 8], Р. С. Белкіна [19, с. 459], А. І. Вінберга [54, с. 12], В. Г. Гончаренка [98], В. Я. Колдіна [138], Д. Я. Мірського [213], О. Р. Росинської [289], М. М. Ростова [292, с. 40-47], Т. В. Сахнової [300], В. О. Снеткова [317, с. 3-29], Ю. К. Орлова [246, с. 12], О. Р. Шляхова [379, с. 16] та ін. Але єдиної думки про сутність об'єкта експертизи дослідники не дійшли, а тому багато спірних питань щодо цієї криміналістичної категорії ще не вирішено. Що стосується сутності поняття об'єктів судової експертизи то це питання є дискусійним в теорії судової експертизи. Для реалізації визначених цілей цього дослідження під об'єктами судової експертизи розуміють матеріальні носії інформації про факти, що мають значення для розслідування і вирішення справи по суті, що досліджуються експертом на основі застосування спеціальних знань. Об'єкт судової експертизи – це матеріальні (матеріалізовані) джерела інформації (предмети, утворення тощо), що досліджуються (пізнаються) експертом на основі застосування спеціальних знань, у межах предмета експертного дослідження певними методами та засобами з метою вирішення завдань (питань), поставлених уповноваженою особою (органом) [251, с. 27].

Л. Ю. Ароцкер, розглядаючи об'єкти криміналістичної експертизи, підкреслював їх різносторонність та називав предметами матеріального світу, що досліджуються та пізнаються як з метою ідентифікації, так і для вирішення не ідентифікаційних завдань [4, с. 53]. А В. О. Снетков вважає, що об'єктами судової експертизи є матеріальні об'єкти – речові докази, трупи, тварини, зразки, відібрані для порівняльного дослідження; інформація, при вивченні якої експерт може встановити факти, що мають значення для провадження експертизи [317, с. 5-6]. На думку О. Р. Шляхова, об'єкти експертизи – це закріплені в матеріалах кримінальної справи і передбачені кримінально-процесуальним і цивільно-процесуальним законодавством джерела інформації; в їх числі головна роль належить речовим доказам, речовій обстановці місця події, зразкам для порівняльного дослідження [381, с. 8]. Натомість Ю. К. Орлов виділяє загальний об'єкт експертизи, під яким розуміє предмети матеріального світу, вивчення

яких експертом дозволяє встановити фактичні дані, необхідні для експертизи, а також безпосередній об'єкт експертизи як «сукупність властивостей предмета, які піддаються експертному дослідженню» [246, с. 41-42].

А В. Д. Арсеньєв, аналізуючи цю дефініцію, вважає, що об'єкт експертизи, виходить із філософських позицій і вказує, що це – «об'єкт пізнання (як складова частина об'єктивної реальності), явище, існуюче саме по собі (об'єктивно)» [6, с. 4]. Іншої думки дотримується Р. С. Белкін, який на підставі аналізу існуючих в літературі визначень об'єкта експертизи доходить висновку, що «об'єктами судової експертизи можуть бути матеріальні утворення (матеріальні об'єкти) і процеси, до яких належать явища, події, дії» [17, с. 304].

На сучасному етапі розвитку судової мистецтвознавчої експертизи об'єкти, якими вона оперує, розподіляються, перш за все, за напрямками питань, які вона вирішує. Виходячи з системних положень відомо, що мистецтвознавство – це наука, яка з одного боку, досліджує пластичні мистецтва, архітектуру, живопис, скульптуру, графіку, декоративно-ужиткове мистецтво, а з другого – це консолідований комплекс наук, що вивчають мистецтво та художню культуру суспільства в цілому, окремі різновиди мистецтва і їх відношення до дійсності, сукупність питань форми та змісту художніх творів, а також містить у собі теорію, методологію й історію мистецтва та художню критику. Тому мистецтвознавчі науки включають літературознавство, музикознавство, театрознавство, пластичні мистецтва тощо. Виходячи з цього, слід зауважити, що судова мистецтвознавча експертиза базується на теоретичних принципах мистецтвознавства як науки, але її сутність обмежена змістом тих питань, які потребують вирішення відповідно до певного прикладного завдання.

У зв'язку з чим О. С. Кофанова справедливо вважає, що до числа об'єктів мистецтвознавчої експертизи належать твори мистецтва, а саме: монументального та образотворчого живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'ятки архітектури, скульптури, музичні інструменти, нотна література [160]. Відомо, що не кожний об'єкт судової мистецтвознавчої експертизи є твором мистецтва або має художню, культурну чи історичну

цінність. Проте, всі вони є продуктами людської діяльності, призначеними для впливу на спостерігача через сприйняття. Поряд з такими об'єктами судової мистецтвознавчої експертизи, як твори живопису, літератури, музики, одним з видів об'єктів є й об'єкти порнографічного характеру. У зв'язку з цим слід припустити, що об'єктами можуть бути будь-які матеріальні об'єкти, предмети, друкована, аудіо-, відеопродукція, в тому числі реклама, продукція ЗМІ, змістом яких є детальне зображення анатомічних чи фізіологічних деталей сексуальних дій чи які містять інформацію (елементи) порнографічного або еротичного) характеру [93, с. 150-159].

Ш. Н. Хазієв до числа об'єктів мистецтвознавчих експертних досліджень відносить картини, малюнки, портрети, гравюри, ікони, нотні записи музичних творів, художні фотознімки, кінофільми, відеозаписи та інші твори мистецтва [355, с. 335-336]. Він звертає увагу на те, що деякі дослідники інколи до таких об'єктів відносять також і предмети, вироби та тексти, що мають історичну, культурну або художню цінність: предмети живопису (картини, малюнки, ікони), скульптуру, твори декоративно-прикладного мистецтва (кераміка, майоліка, фарфор, фаянс, теракота), старовинну зброю, старі меблі, одяг, монети, поштові марки, листівки, фотографії, старі книги, рукописи, музичні твори, тощо. [355, с. 337]. Зокрема, російські дослідники І. В. Золотников і С. Є. Богатирьов вказують, що найчастіше об'єктами такої експертизи є твори культури й мистецтва, предмети антикваріату, а також перелік тих предметів, які перераховані в статті 7 Закону Російської Федерації «Про вивезення і ввезення культурних цінностей» [122, с. 16-20]. Вище викладене свідчить, що сучасні як вітчизняні, так і зарубіжні автори по-різному формулюють своє уявлення про визначення сутності об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи.

Проведені вище узагальнення свідчать про те, що більшість сучасних авторів сходяться в головному, що об'єктами судової мистецтвознавчої експертизи є предмети матеріального світу, що мають художню, культурну, наукову чи історичну цінність. Водночас вважаємо, що таке судження про об'єкти цього класу експертних мистецтвознавчих досліджень представляється

недостатньо обґрунтованим, надто вузьким, неточним і одностороннім. Це обумовлено тим, що основними завданнями, які вирішуються експертами при проведенні судової мистецтвознавчої експертизи є питання про авторство, місце, час, умови і дату виготовленні досліджуваного об'єкта, а також про те, чи представляє даний об'єкт художню, наукову або історико-культурну цінність, чи має він дійсне художнє значення тощо. При направленні на експертизу об'єктів, які на думку слідчого чи судді мають художню цінність він допускає, що представлений в розпорядження експерта об'єкт може і не бути твором мистецтва або іншою культурною цінністю. Таким чином, точніше було б сформулювати, що об'єктами даного класу експертних мистецтвознавчих досліджень є предмети матеріального світу, які імовірно мають художню, історичну, наукову або культурну цінність.

За даними статистики Експертної служби МВС України за період 2014-2019 роки становить: у 2014 році Експертна служба дослідила 2346195 об'єктів з яких 494250 це об'єкти судово-мистецтвознавчої експертизи, що становить 21.07 % від загальної кількості; у 2015 році Експертна служба дослідила 2372930 об'єктів з яких 23653 це об'єкти судово-мистецтвознавчої експертизи, що становить 1 % від загальної кількості; у 2016 році Експертна служба дослідила 917931 об'єктів з яких 51956 це об'єкти судово-мистецтвознавчої експертизи, що становить 5,66 % від загальної кількості; у 2017 році Експертна служба дослідила 6709008 об'єктів з яких 4472383 це об'єкти судово-мистецтвознавчої експертизи, що становить 66,66 % від загальної кількості; у 2018 році Експертна служба дослідила 18708075 об'єктів з яких 16957920 це об'єкти судово-мистецтвознавчої експертизи, що становить 90,64 % від загальної кількості; у 2019 році Експертна служба дослідила 20459821 об'єктів з яких 15879070 це об'єкти судово-мистецтвознавчої експертизи, що становить 77,65 % від загальної кількості (див. додаток А до дисертації).

Аналіз різних видів об'єктів мистецтвознавчих досліджень дозволяє виділити ті загальні ознаки, риси й характеристики, якими володіють подібні предмети. По-перше, слід зазначити, що об'єкт судової мистецтвознавчої

експертизи – це завжди продукт конкретної творчої людської діяльності, це завжди матеріальне єство, яке виготовлене чи перероблене людиною відповідно до визначеного творчого задуму. По-друге, об'єкт судової мистецтвознавчої експертизи – це такий предмет матеріального світу, який створюється автором з метою впливу на особистісне сприйняття іншим суб'єктом. Очевидно, що мистецький предмет створюється автором з метою, щоб бути сприйнятим суспільством і впливати таким чином на свідомість кожної окремої людини. Що стоїть за цим світоглядним впливом, так це очевидно, що потреба автора поділитися з іншими людьми своїм внутрішнім єством, своїм талантом та можливостями з допомогою мистецького твору забезпечити осмислення і пізнання світу. Слід зазначити, що на практиці інколи це може бути і бажанням обдурити публіку і продати підробку, творчу авторську копію або, навіть, наприклад, прагненням сформуванати своїм твором ненависть або ворожнечу відносно певної соціальної групи тощо. Слід звернути увагу і на те, що авторський вплив на свідомість іншої людини через сприйняття нею художнього твору є загальною характеристикою для об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи. По-третє, передбачається, що об'єкти судової мистецтвознавчої експертизи повинні бути витвором мистецтва або, принаймні, мають певну художню, наукову, культурну чи історичну цінність (як, наприклад, ордени та медалі або марки, які не є штучними виробами й навряд чи належать до творів мистецтва, але певною художньою, культурною чи історичною цінністю все ж таки володіють). На практиці інформація про подібну цінність може надійти, по-перше, від автора речі або особи, яка заявляє, що є автором, цього твору, по-друге, від власника, який втратив річ в результаті крадіжки чи іншої ситуації, по-третє, від експерта на аукціоні, в четвертих, від продавця або покупця речі, в п'ятих, від іншої зацікавленої особи. Очевидно, що все залежить від конкретного випадку, конкретної кримінальної або цивільної ситуації, причому ця інформація може мати не тільки письмові, фото, відео документи, чи навіть віртуальні підтвердження, але може взагалі ґрунтуватися тільки на усному ствердженні про вірогідність художньої цінності твору. Якщо ж ніхто з зацікавлених у вирішенні

справи осіб не вважає, що даний предмет має певну художню, наукову, культурну чи історичну цінність, то очевидно, що і мистецтвознавча експертиза взагалі не буде призначена та проведена.

Вважаємо, що три визначені вище риси й ознаки в сукупності та дозволяють відокремити об'єкти судової мистецтвознавчої експертизи від об'єктів інших видів експертних досліджень. Щоправда, слід уточнити, що в розпорядження експерта можуть бути представлені не тільки цілі та неушкоджені предмети, що відповідають зазначеним вище ознаками, але тільки і їх окремі фрагменти. Тому є очевидним, що для всебічної характеристики наявних об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи необхідно провести їх класифікацію і систематизацію. Слід звернути особливу увагу на те, що підстави для класифікації об'єктів мистецтвознавчої експертизи знаходяться у сфері науки мистецтвознавства – новітньої галузі наукового знання, специфічного для цього напрямку експертних досліджень. Відомо, що для мистецтвознавства традиційним є поділ мистецтва на окремі види залежно від способу матеріального втілення творчого змісту – слова, звуку, зображення або їх комбінації. Якщо розглядати об'єкти судової мистецтвознавчої експертизи як матеріальні носії інформації, то спосіб матеріального втілення творчого змісту і вважається основою в якості підстави для їх класифікації. Це обумовлено тим, що саме він формує матеріальні характеристики кожної групи й відповідний їм реальний метод можливого мистецтвознавчого дослідження. Як вже було визначено вище, не кожен об'єкт, який направлений на мистецтвознавчу експертизу є дійсно витвором мистецтва або володіє високими рисами художньої, наукової, культурної чи історичної цінності. Однак, слід мати на увазі, що всі вони є продуктами творчої людської діяльності, призначеними для впливу на свідомість глядача через сприйняття, і в кожному з них є зміст, задум який втілюється автором саме одним з вказаних вище способів.

Залежно від способу матеріального втілення змісту твору об'єкти судової мистецтвознавчої експертизи можна поділити на образотворчі, музичні та літературні твори. Особливо слід виділити ті об'єкти, зміст яких втілюється

особливою комбінацією способів: це пісні, де поєднуються музика і слово, і кіно і відео, що поєднує всі три способи.

Подальша класифікація об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи можлива в залежності від матеріалів, що використовуються для їх створення і виготовлення, а також матеріальних носіїв на яких виконані творчі задуми. Так серед образотворчих творів виділяються площинні зображення (графіка і живопис), скульптура, архітектура і декоративно-прикладні художні вироби. Музичні твори залежно від засобів фіксації музики можна поділити на твори з нотного запису і на різних аудіоносіях: барабани, пластинки, аудіоплівки, лазерні диски і т.ін. Літературні твори за тим же принципом поділяються на воскові або глиняні таблички, сувої, пергаменти, зшиті книги (друковані чи рукописні), електронні тексти й т.ін.

Сучасне мистецтвознавство пропонує й інші види розподілу та класифікації творів мистецтва. Наприклад, жанрове: залежно від формальних і змістовних особливостей в живописі виділяють портрет, пейзаж, натюрморт та інші; в літературі виділяють окремо прозу, в тому числі роман, розповідь, есе та інші, і поезію; в музиці – класичну, народну, духовну, джаз та інші. Очевидно, що кожен жанр мистецтва обумовлює свої особливості для вибору і використання методів і методик дослідження художнього твору. Зокрема Ю. Б. Борев вказує, що в основі поділу творів мистецтва може також бути стиль – набір «генів» культури (духовних принципів побудови твору, відбору і сполучення мовних одиниць), що обумовлює тип культурної цілісності [42, с. 132-136]. В мистецтвознавстві серед стилів виділяють академізм, бароко, імпресіонізм, експресіонізм, кубізм, сюрреалізм і інші. З цієї позиції музичний твір і твір образотворчого мистецтва епохи бароко мають між собою набагато більше схожих рис, ніж, наприклад, дві вази, одна з яких виготовлена в класичному стилі, а друга – у стилі модерн. Очевидно, що твори мистецтва можна диференціювати також і за часом і місцем їх створення: наприклад, мистецтво стародавнього Єгипту, Стародавньої Греції, Західноєвропейське середньовічне мистецтво і так далі.

Цілком слушно виникає питання щодо того, чи можливо застосувати зазначені класифікації для визначення сутності об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи. З одного боку ці класифікації дійсно мають істотне значення при виборі експертом методів і методик дослідження. З іншого, це також є важливим при оцінці професійної кваліфікації самого експерта. Очевидно, що при дослідженні авангардного твору навряд чи слід покладатися на експертні висновки спеціаліста з давньоруського мистецтва. Таким чином, співвіднесення представленого на мистецтвознавчу експертизу об'єктів з тим чи іншим стилем, жанром, історичним періодом і територією фактично і є частиною мистецтвознавчого дослідження. Разом з тим, в мистецтвознавчій науці досі не існує уніфікованих класифікацій з зазначених вище підстав, а часові межі історичних епох досить умовні, і крім того, самі поняття та зміст стилю і жанру сьогодні в мистецтвознавчій науці є достатньо дискусійними питаннями. Отже, при виборі класифікацій об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи з зазначених вище підстав, ми стикаємося з тими ж нерозв'язаними проблемами, що й самі мистецтвознавці при класифікації видів творів мистецтва. Так, наприклад, чи можна застосувати поняття художнього стилю до підробки? Наскільки, наприклад, підроблене полотно Рубенса можна віднести до стилю бароко? Водночас вважаємо, що зазначені вище мистецтвознавчі класифікації все ж таки мають істотне значення для призначення, проведення та оцінки експертом ознак твору в ході мистецтвознавчої експертизи. Але слід мати на увазі, що ці означені умовні класифікації, не можуть бути безпосередньо перенесені на об'єкти цього класу експертних досліджень. Це обумовлено тим, що з класифікацією за способом матеріального втілення змісту твору та його використанням можливе тільки з певними умовними спеціальними застереженнями.

Характеризуючи об'єкти судової мистецтвознавчої експертизи, не можна не згадати про ще одне проблемне питання – чи можливе проведення дослідження за документами, фотографіями, кіно-, відео- записами, голограмою та описами предметів, які ймовірно представляють художню, культурну, наукову

чи історичну цінність, за відсутності оригіналу самого предмета? Очевидно, що юридичних перешкод для цього немає, як немає перешкод для проведення судової психіатричної експертизи за документами. Разом з тим об'єктивні можливості пізнавальної сутності самого експерта при такому дослідженні значно знижуються. Наприклад, для визначення часу і місця виготовлення живописного полотна необхідно провести хімічний аналіз використовуваних фарб, а при наявності тільки фотографій або описів картини такий аналіз взагалі неможливий. Крім того, будь-який опис матеріального об'єкта може бути неповним або неточним, а фотографічне зображення може взагалі спотворювати дійсний вигляд об'єкта за рахунок низьких технологічних можливостей зйомки, неточності передачі кольору, кута зйомки, освітленості предмета та інших природних факторів. Фактично в цьому випадку експерт взагалі досліджує не сам об'єкт, про який йому ставляться питання, а віртуальну описову чи документальну копію. Наочно підтвердити це зауваження можна за допомогою запропонованої класифікації об'єктів за способом матеріального втілення: у разі проведення судової мистецтвознавчої експертизи за документами експерт фактично замість картини – візуального її зображення – аналізує не оригінал, а текст опису цієї картини, замість скульптури, тобто об'ємного зображення, – її фотографію, відеозйомку, але це зображення є плоским. Зазначені вище особливості необхідно обов'язково враховувати при оцінці висновків експерта, а самому експерту слід щоразу посилатися на подані на експертизу документи та підкреслювати, що укладений ним висновок дається тільки на підставі даних, які містяться в них.

Отже, об'єктами судової мистецтвознавчої експертизи є предмети матеріального світу, що являють собою носії інформації про факти, відомості, дані, що мають важливе значення для розслідування і вирішення справи по суті, які виготовлені або перероблені людиною відповідно за певним задумом з метою впливу на особистість глядача через його сприйняття. Вважається, що ці носії інформації фактично передбачають те, що вони є витвором мистецтва або, принаймні, мають певну художню, культурну, наукову чи історичну цінність

(твори образотворчого мистецтва (живопису, скульптури, графіки), декоративно-ужиткового мистецтва (порцеляна, метал, скло, камінь, дерево, тканина), об'єкти нумізматики, фалеристики та боністики (монети, медалі, паперові гроші), кінопродукція, фотоматеріали, книги). З огляду усіх можливих підстав для здійснення класифікації об'єктів мистецтвознавчої експертизи, формулюють, що цілі цього дослідження найбільше відповідає спосіб матеріального втілення змісту твору. Тому очевидно, що ними є слово, звук, зображення або їх комбінації, відповідно до якого вони поділяються на літературні, музичні, образотворчі твори або твори синтетичної природи. Очевидно, що подальша детальна класифікація об'єктів усередині кожної з груп можлива тільки в залежності від матеріалів, що використовуються для їх виготовлення, і використовуємо для цього матеріальних носіїв.

Відомо, що об'єкти даного виду експертизи настільки різноманітні, що навряд чи можна скласти їх повний перелік. Це й предмети живопису (картини, малюнки, ікони), скульптура, витвори декоративно-прикладного мистецтва (кераміка, майоліка, фарфор, фаянс, теракота), й старовинна зброя (холодна та вогнепальна), меблі, одяг, монети, поштові марки, листівки, фотокартки, старовинні книги, рукописи, музичні твори тощо. Ми вважаємо, що об'єкти мистецтвознавчого дослідження можна з більш-менш повною класифікацією поділити на: твори образотворчого (живопис, скульптура, графіка) та декоративно-прикладного (професійного і народного) мистецтва, кіно – та відеопродукція, фотоматеріали тощо. Такі твори можуть бути виконані з різних матеріалів, а також зафіксовані на будь-яких носіях (паперових, магнітних і кінострічках, електронних тощо). Це можуть бути, наприклад, екслібриси, монументальні пам'ятки культури (архітектурні ансамблі та окремі будівлі, розписи), предмети одягу, історичний текстиль, кіно – та відеофільми, фотознімки окремі або їх тематично пов'язані серії, фонограми музичних чи пісенних творів і їх нотні записи тощо.

Отже, підсумовуючи зазначене, можливо виділити два напрями судової мистецтвознавчої експертизи за характером питань, які вона вирішує стосовно

певних об'єктів, а саме: де об'єктами досліджень є твори пластичних і прикладних мистецтв та предмети антикваріату; де об'єктами досліджень є інформація (відео-, фотозображення, тексти), що стосуються суспільної моралі. Інакше кажучи, можна визначити, що до першого напрямку судових мистецтвознавчих експертиз належать матеріальні культурні цінності, які мають (або можуть мати) історичне, художнє, наукове, етнографічне або інше значення, а до другого – духовні цінності, що відтворюють окремі аспекти суспільної моралі [97, с. 400].

Культурні цінності як об'єкти судової експертизи на практиці найчастіше трапляються при розгляді справ, пов'язаних з ареалом нормативно-правової регламентації за такими напрямками: антикварний ринок – легальний і нелегальний (найбільш поширений різновид правопорушень – шахрайство); переміщення культурних цінностей через кордон (найбільш поширений вид правопорушень – контрабанда); крадіжка культурних цінностей, що належать громадянам або установам; у зв'язку з визначенням вартості культурних цінностей у справах про розподіл майна, або з іншими правопорушеннями між фізичними та юридичними особами [94].

За даними статистики Експертної служби МВС України за 2014-2019 роки, кількість досліджених об'єктів судово-мистецтвознавчих експертиз становить: у сфері суспільної моралі у 2014 році досліджено 493203, а творів мистецтва 1047; у сфері суспільної моралі у 2015 році досліджено 9687 об'єктів, а творів мистецтва 13966; у сфері суспільної моралі у 2016 році досліджено 48263 об'єктів, а творів мистецтва 3693; у сфері суспільної моралі у 2017 році досліджено 447348 об'єктів, а творів мистецтва 2035; у сфері суспільної моралі у 2018 році досліджено 16956140 об'єктів, а творів мистецтва 1780; у сфері суспільної моралі у 2019 році досліджено 15870000 об'єктів, а творів мистецтва 9070 (див. додаток А до дисертації).

У п. 7.2. Інструкції Міністерства юстиції від 08.10.1998 року № 53/5 серед основних завдань даного виду експертизи названо: проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, приналежність до певної

школи тощо); визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; визначення оціночної або страхової вартості твору; визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі. Отже, основними завданнями цього виду експертизи є атрибуція досліджуваного твору, предмета або речі, тобто визначення часу, місця та інших обставин його створення, встановлення його справжності, культурної цінності, інколи – встановлення конкретного автора твору. Іншими словами, така експертиза проводиться з метою встановлення наявності або відсутності можливості віднесення витворів мистецтва до спадщини певного або іншого автора, визначення ступеню схоронності предмета, наявності або відсутності реставраційних робіт, визначення належності до певного періоду часу, а також для встановлення, чи є досліджуваний предмет культурною, історичною, науковою, художньою, археологічною або іншою цінністю.

Слід зазначити, що в криміналістичній літературі визначенню сутності предмету судової експертизи присвятили свої наукові дослідження такі вітчизняні вчені як: П. Д. Біленчук [25], В. Г. Гончаренко [100], І. В. Гора [79], А. В. Іщенко [125], Н. І. Клименко [131, с. 101-106; 132], В. В. Ковальова [135], В. А. Колесник [79], В. О. Комаха [327, 291-296], О. С. Кофанова [160], В. К. Лисиченко [196], О. М. Моїсєєв [223], І. В. Пиріг [258], Г. В. Прохоров-Лукін [275, с. 3-15, 276], Б. В. Романюк [286], М. Я. Сегай [304, с. 740-762; 302; 303, с. 25-27], Е. Б. Сімакова-Єфремян [314], О. О. Садченко [330], Г. О. Стрілець [25], В. К. Стринжа, І. Я. Фрідман [352], В. Ю. Шепітько [328], В. М. Шерстюк [372], М. Г. Щербаковський [399] та інші. В зарубіжній літературі різні міркування з цього питання можна знайти в роботах Т. В. Авер'янової [177, с. 432], Ароцкер Л. Е. [4, 51-71], В. Д. Арсеньєва [6, с. 9-10], Р. С. Белкіна [18], А. І. Вінберга [58; 60; 59, с. 92-5], Т. С. Волчецької [65], В. М. Галкін [68], Ю. К. Орлова [248, с. 21], Я. В. Комісарова [144], Ю. Г. Корухова [153, с. 3], А. В. Кудрявцева [187, с. 21], Г. М. Надгорний [236, с. 37-42], І. Л. Петрухіна [257], Р. Д. Рахунова [279], Е. Р. Россінської [290, с. 24], Н. А. Селіванова [306, с. 199-205], К. Н. Шакіров [365, с. 68], А. Р. Шляхов [381, с. 8; 376, с. 4] та тощо.

Зокрема Т. В. Авер'янова пропонує власне визначення предмету судової експертизи. Згідно з її підходу предметом судової експертизи слід вважати встановлення фактів, фактичних даних, суджень про факт, що мають значення для кримінального, цивільного, арбітражного провадження або справ про адміністративні правопорушення, шляхом дослідження об'єктів експертизи, які є матеріальними носіями інформації про подію, що відбулася, яке має значення для розвитку загальної теорії судової експертизи [1, с. 77].

Оскільки експертна діяльність за своєю суттю є пізнавальною дослідницькою діяльністю, то очевидно, що для з'ясування сутності предмета судової експертизи, слід базуватися на філософському понятті предмета пізнання, яке визначається, що «пізнання у своїй дійсності постає як багатогранний та складний процес, в якому знаходять своє виявлення як духовні здібності людини, так і її найважливіші життєві зацікавлення» [245, с. 3]. Як справедливо зазначає М. Г. Щербаковський, українське правосуддя сьогодні вимагає вирішення цілого комплексу нових проблем теоретичного, методологічного, процесуального, науково-технічного, тактичного, методичного, ресурсного та організаційного характеру, що стосуються питань призначення, провадження і використання експертиз. Важливішим методологічним принципом пізнання феномена судової експертизи є праксеологічний (діяльнісний) підхід, який у сучасних умовах все більш набуває міждисциплінарного, комплексного характеру й означає, що розробляється теорія суто практичної діяльності [399, с. 6].

Свого часу В. Д. Арсен'єв намагався обґрунтувати поняття предмета експертизи виключно з позиції гносеології, запропонувавши розглядати як такий сторони, властивості й відносини об'єкта, котрий досліджується й пізнається засобами (методами, методиками) даної галузі експертизи з метою вирішення питань, що мають значення для галузі експертизи з метою вирішення питань, що мають значення для справи й входять до сфери відповідної галузі знання [7, с. 18]. З етимологічної позиції предмет – це ті, найбільш суттєві, головні сторони, властивості досліджуваного явища, об'єкта, на які спрямована пізнавальна

діяльність суб'єкта пізнання [251, с. 24]. Виходячи з даних позицій, очевидно, що практична експертна діяльність в такому випадку являє собою творчу дослідницьку діяльність експерта, а її мета, це умови та обставини які обумовлюються з одного боку, реальними фактичними обставинами кримінального провадження яке вимагає проведення конкретного виду судової експертизи, а з іншого – законодавчо визначеними правилами здійснення кримінального судочинства. Таким чином, цілком адекватним є визначення предмета судової експертизи як сукупності даних, які встановлюються на основі використання спеціальних знань в процесі дослідження матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [160]. Очевидно, що судова експертиза сприяє встановленню юридично вагомих даних, фактичних відомостей про досліджувані об'єкти з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню в процесі кримінального провадження. Найбільш вдалим, на наш погляд, є визначення, О. Р. Шляхова, який вважає, що «предмет судових експертиз – це фактичні дані, обставини, що мають значення для справи, що встановлюються на основі застосування спеціальних знань експертів» [380, с. 20].

Сьогодні більшість науковців вважає, що предметом експертизи є обставини, факти, фактичні дані, відомості, які встановлюються шляхом використання спеціальних знань. Свого часу О. Р. Шляхов вказував на те, що кожний рід (вид) судової експертизи має свій предмет, тобто своєрідні фактичні дані (факти, обставини), встановлені шляхом дослідження матеріалів справи [381]. Т. В. Авер'янова та О. Р. Росінська зробили певне уточнення, охарактеризувавши предмет судової експертизи як фактичні дані (факти, обставини), встановлювані на основі спеціальних знань і дослідження матеріалів кримінальної або цивільної справи [403]. Ш. М. Хазієв вважає, що предметом судово-мистецтвознавчої експертизи є відомості про факти у зв'язку з такою, що розслідується або розглядається судом, справою в межах завдань, які вирішуються судовою експертизою стосовно витворів мистецтва, музики,

літератури, антикварних виробів за допомогою спеціально розроблених для цього методик і засобів у визначеному процесуальним законодавством порядку [355, с. 335-337]. Специфіка мистецтвознавчої експертизи полягає в тому, що в основі відомостей експерта лежить професійне судження щодо матеріальних предметів мистецтва або художніх процесів (подій, дій, явищ) з мистецтвознавчої точки зору і головним чином, про наявність або відсутність в об'єктах експертизи художньо обумовлених ознак і властивостей, що мають доказове значення. Предметом мистецтвознавчої експертизи є фактичні дані, які мають значення для кримінального провадження або цивільної справи та пов'язані з визначенням культурної, історико-культурної цінності та матеріальної вартості мистецького твору, відповідності його змісту та ідейного спрямування встановленим нормам суспільної моралі [98].

Я. В. Комісарова вважає, що під поняттям предмета судової експертизи як самостійної дії-процесу в структурі доказування стосовно кримінально-процесуальної діяльності слід розуміти фактичні дані, а предметом пізнавальної діяльності експерта стосовно дослідницької діяльності вважає досліджувані експертом сторони властивості відношення об'єктів з метою вирішення поставлених перед ним питань [144, с. 190]. Визначення сутності предмету судових експертиз взагалі і судово-мистецтвознавчої експертизи зокрема, в умовах розвитку цивілізації обумовлений тим, як вказує М. Г. Щербаковський, що в останні роки початку третього тисячоліття характеризуються докорінними змінами в соціально-економічному і політичному житті нашого суспільства. Процес відродження України як сильної та незалежної держави пов'язаний з подоланням чималих труднощів. Зокрема, суттєві перешкоди діяльності держави й нормального суспільного життя створює злочинність, яка багаторазово зросла за останні роки. А це значить, що проблеми запобігання, протидії й розслідування злочинів виступають одним із серйозних завдань, що стоять перед народом України та його правоохоронними органами. Ця креативна діяльність особливо є важливою сьогодні, коли злочинність набула організовані та все більш небезпечні форми, значно зросла протидія розслідуванню злочинів. Не

менш складні проблеми спіткають і процес судового провадження, у ході якого приймають кінцеві рішення щодо вчинених суспільно-небезпечних діянь. У період становлення демократичного суспільства зміцнення законності та правопорядку є однією з першочергових і пріоритетних завдань держави. Рішення її вимагає постійної та активної діяльності слідчих органів, прокурорського нагляду і суду. Ефективність вітчизняного судочинства багато в чому залежить від рівня застосування потенціалу криміналістичної науки, новітніх здобутків сучасних судових експертиз, своєчасного їх проведення та вмілого використання. Володіючи спеціальними знаннями, що представляють акумуляцію пристосованих для цілей доказування по кримінальному провадженню досягнень науково-технічного прогресу, експерти здатні внести неоціненний внесок у діяльність по встановленню обставин розслідуваних злочинів [399, с. 5]. Вітчизняні криміналісти вважають, що предмет судової експертизи – це фактичні дані та обставини справи (провадження), встановлювані судовим експертом на підставі використання спеціальних знань шляхом застосування відповідних засобів (методів) при дослідженні матеріальних та матеріалізованих носіїв інформації з метою вирішення завдань судової експертизи [251, с. 25].

Базуючись на викладених вище історичних і теоретико-методичних позиціях вважаємо, що предмет власне судової мистецтвознавчої експертизи як самостійного класу судових експертиз визначається потребами органів досудового розслідування і суду, що виникають в ході розслідування кримінальних правопорушень у сфері мистецтва, адміністративних правопорушень, пов'язаних з посяганнями на культурні спадщину, культурні цінності, твори мистецтва або вирішення по суті цивільних суперечок з приводу культурних цінностей, і, відповідно, тими завданнями, які ставляться перед експертом-мистецтвознавцем. Окремими науковцями висловлюється думка, що предметом експертизи необхідно вважати коло питань, що вирішуються при її проведенні. Проте в такому випадку дорівнюються предмет і задачі експертизи, що поставлені на вирішення експерта у формі запитань, що є неприйнятним і з

позиції діяльнійшої теорії, і з позиції теорії пізнання. Намагаючись уникнути протиріч, які виникають при спробі сформулювати універсальну дефініцію предмета судової експертизи через неправильне розуміння структури діяльності експерта у кримінальному судочинстві внаслідок необґрунтованого ототожнення предмета судової експертизи як елемента процесу доказування й предмету експертного дослідження, окремі науковці дійшли висновку щодо подвійної природи предмета експертизи. Так, В. К. Степункова розглядає предмет експертизи у широкому та вузькому смислі: галузевого – як сукупність фактичних даних або обставин справи, що встановлюються експертом; й конкретного – як сукупність питань, що сформульовані у постанові про призначення експертизи [326, с. 59-60.].

Українські фахівці стверджують, що предметом мистецтвознавчої експертизи є фактичні дані, які мають значення для кримінального провадження або цивільної справи і пов'язані з встановленням культурної, історико-культурної цінності та матеріальної вартості мистецького твору, відповідності його змісту та ідейного спрямування встановленим нормам суспільної моралі. Дана експертиза здійснюється на основі спеціальних знань у галузях мистецтвознавства та культурології [99]. Очевидно, що предметом мистецтвознавчої експертизи можуть бути різні питання, що стосуються відповідної галузі науки, окрім права, оскільки вирішення правових питань є винятковою компетенцією органів досудового слідства, прокуратури й суду. Саме з цієї причини на вирішення експертом неприпустимо ставити питання правового характеру. Вітчизняні вчені вказують, що предметом мистецтвознавчої експертизи є фактичні дані, які мають значення для кримінального провадження і пов'язані з визначенням культурної цінності та матеріальної вартості мистецького твору, відповідності його змісту та ідейного спрямування встановленим нормам суспільної моралі. Дана експертиза здійснюється на основі спеціальних знань у галузях мистецтвознавства та культурології [98].

Вважаємо, що предметом судової мистецтвознавчої експертизи є сукупність фактичних даних (обставин провадження), відомостей про об'єкт, який представлений на мистецтвознавчу експертизу, включаючи обставини створення даного об'єкта (час, місце, використовувані матеріали, умови створення), а також його художню, історичну, культурну, наукову цінність, матеріальну вартість, а також його зміст та смислове навантаження тощо.

У теорії судової експертизи дослідники виділяють також предмет роду, виду, підвиду і конкретної експертизи. Є думка, що предмет певної групи експертних досліджень зумовлюється об'єктами цих досліджень, метою, завданнями, які вимагають процедурного рішення, а також застосуванням новітніх засобів, методів, технологій і умовами, в яких здійснюються ці дослідження. Якщо базуватися на визначеній раніше сутності предмета судової експертизи в цілому і предмету класу судових мистецтвознавчих експертиз, то ці міркування можна сформулювати таким чином. Виходячи з викладених вище позицій предмет експертизи – це сукупність даних, відомостей про об'єкт, який представлений на дослідження, а також і сам об'єкт, його риси, властивості, ознаки та якості. А це значить, що окреслений набір цих відомостей і зумовлюють в принципі можливість отримати в процесі проведення експертизи ґрунтовні дані про об'єкт при його науковому дослідженні.

Очевидно, що засоби, методи, технології та самі умови проведення експертного дослідження впливають на те, які конкретні реальні дані, відомості можуть бути отримані в ході проведення експертизи. Однак слід пам'ятати, що саме призначення тієї чи іншої експертизи обумовлено реальними потребами досудового розслідування або судового слідства. Відповідно до окреслених слідчим чи суддею цих потреб і визначається безпосереднє коло завдань, які повинні бути встановлені та вирішені експертом в ході дослідження. Але при постановці завдань слідчий або суддя вже з самого початку обмежений видом, рисами, ознаками, властивостями і якістю тих об'єктів, які він представляє в розпорядження експертів, а також тими наявними засобами, методами та технологіями експертного дослідження, якими нині володіє криміналістична

наука, в тому числі й сучасне мистецтвознавство. Таким чином, родовий, видовий і підвидовий предмет мистецтвознавчої експертизи визначається в першу чергу тими завданнями, вирішення яких в тому чи іншому випадку вимагає призначення судової мистецтвознавчої експертизи. І оскільки риси, властивості та якості об'єктів і методи їх дослідження беруть участь у визначенні сутності предмета опосередковано, то справедливо виникає питання, чи має практичне значення така класифікація предметів за родами, видами й підвидами, яка відповідає предметно-об'єктно-методичній класифікації самих судових експертиз. Відомо, що будь-яка класифікація є умовною і необхідна для зручності теоретичного осмислення дослідження або для її реалізації в процесі безпосередньої практичної діяльності. З огляду на наведені вище міркування, більш раціональним представляється розподіл окремих предметів судових мистецтвознавчих експертиз залежно від категорії матеріалів кримінального провадження, яких вимагає її призначення. Очевидно, що у ході розслідування одних злочинів першорядне доказове значення має встановлення обставин створення досліджуваного об'єкта, а в інших – це встановлення змісту, смислового навантаження аналізованого твору тощо. Що стосується предмета конкретного виду і підвиду судової мистецтвознавчої експертизи, то він визначається переліком тих питань, які безпосередньо сформульовані в постанові слідчого, прокурора чи суду про призначення експертизи.

Вважається, що джерелознавчою базою дослідження проблем використання спеціальних знань в кримінальному судочинстві є здебільшого матеріали кримінальних проваджень, завершених постановленням відповідного вироку в суді. Традиційно склалося так, що їх вивчення й узагальнення здійснюють науковці. Але в сучасних умовах все більшого значення набуває й такий вид джерел інформації, як результати проведення експертних досліджень з питань мистецтвознавчої експертизи. Щоправда, безпосереднє й поглиблене вивчення криміналістами-науковцями й практиками специфіки суто мистецтвознавчих досліджень не в усіх випадках можливе, а інколи й не зовсім

доцільне. Це можуть з більшим успіхом здійснювати фахівці-культурологи та мистецтвознавці.

Проблема класифікації методів криміналістики та судової експертизи належить сьогодні до найбільш дискусійних як у філософській, так і криміналістичній літературі.

Відомо, що класифікаційна система методів пропонувалися ще у працях В. М. Шавера [363], С. М. Потаповим [268; 270; 269], С. П. Мітричева [217], О. М. Васильєва [271; 273; 170], В. П. Колмакова [141], Р. С. Белкіна [21], М. В. Салтевського [296], І. Ф. Пантелеєва [176], В. Я. Колдіна [137], В. Г. Гончаренка [98], однак дискусії з цього приводу ще і досі тривають [297, с. 16].

Під методом з позиції науки філософії прийнято розуміти реальний шлях дослідження або пізнання, тобто теорію, вчення, спосіб побудови та обґрунтування системи світоглядно-філософського знання. Очевидно, що метод це сукупність прийомів і операцій практичного і теоретичного пізнання реальності [349, с. 1072]. Викладене вище дозволяє сформулювати сутнісні характеристики поняття методу. По-перше, метод – це конкретний спосіб підходу до пізнання сутності досліджуваного об'єкта. По-друге, метод – це спосіб пізнання, вивчення, дослідження явищ природи та суспільного життя. По-третє, метод – це спосіб досягнення означеної мети, з метою вирішення конкретного пізнавального завдання. В четвертих, метод – це систематизована сукупність реальних кроків пізнавальних дій, які необхідно здійснити, щоб вирішити конкретну задачу з метою досягнення означеної мети. Що стосується визначення методу експертного дослідження, то слід зазначити, що це система побудови логічних і інструментальних операцій (способів, прийомів) з метою отримання об'єктивних відомостей, даних, інформації для вирішення завдання в процесі проведення експертизи.

У філософській, юридичній і криміналістичній літературі існують різні підходи до класифікації методів пізнання явищ природи і суспільного життя. В криміналістичній літературі прийнято вважати, що найбільш поширеною з них є

класифікація за ступенем гармонійної спільності та субординації, що має чотирьохрівневу структуру [222, с. 15-24]: всезагальні методи, загальнонаукові методи, окремонаукові методи та спеціальні методи [403, с. 224].

Очевидно, що для того, щоб вести мову про конкретні методи судово-мистецтвознавчого дослідження, спочатку необхідно визначити загальні методологічні засади, першооснови пізнання сутності досліджуваних явищ, які принципово визначають підхід до даного виду пізнавальної діяльності. Відомо, що як для науки криміналістики й мистецтвознавчої науки, так і для теорії судової експертизи в цілому, а отже і для судової мистецтвознавчої експертизи такою першоосновою є принципова можливість пізнання світу, тобто реальна можливість дослідження і встановлення об'єктивної істини. Ці закономірності обумовлені здатністю матерії до закономірного відображення, що дозволяє встановити взаємозв'язок, взаємозумовленість і взаємозалежність явищ, що аналізуються. А правильність мислення дослідника забезпечують закони та категорії формальної логіки (аналіз і синтез, індукція і дедукція, гіпотеза й аналогія та інші), які безпосередньо не пов'язані з предметом пізнання, оскільки є базовим в пізнанні, оскільки не змінюються і не втрачають свого наукового значення від того, що є предметом дослідження. Такий світоглядний підхід є надзвичайно важливим, оскільки дозволяє безпосередньо визначити конкретну спрямованість всього процесу пізнання сутності досліджуваних явищ суспільного життя. Виходячи з даних позицій слід зазначити, що методологія криміналістичних досліджень якраз і базується на філософському підході пізнання світу на її всезагальному методі [177, с. 61-62].

Що стосується загальнонаукових методів то вони використовуються фактично в усіх науках і сферах практичної професійної діяльності. Основними з них є такі методи як спостереження, вимірювання, опис, порівняння, експеримент, моделювання та інші. Ці загальнонаукові методи мають важливе значення в судово-мистецтвознавчому дослідженні. Відомо, що спостереження та опис досліджуваного твору мистецтва – це фактично те з чого і починається сам процес судово-мистецтвознавчого дослідження. Експерт отримавши об'єкт

для дослідження зобов'язаний оглянути його і описати конкретні властивості, риси, ознаки. В процесі проведення мистецтвознавчого дослідження широко використовуються загальнонаукові методи вимірювання. Зокрема, з допомогою метода вимірювання визначається розмір досліджуваного об'єкта, встановлюються конкретні метрологічні властивості досліджуваного об'єкта. Відомо, що при проведенні різного роду хімічних, фізичних і біологічних інструментальних досліджень, обов'язково використовується метод вимірювання характерних ознак об'єкта пізнання.

Що стосується порівняльного методу то він забезпечує зіставлення окремих авторських властивостей, рис і ознак кількох подібних за сутністю творів мистецтва. Цей метод сприяє встановленню відповіді на питання щодо реального авторства мистецького твору. З цією метою всебічно досліджуються індивідуальні ознаки мальовничого полотна, яке створене конкретним художником і пізніше порівнюється з подібними індивідуальними ознаками полотен інших художників.

Експеримент як загальнонауковий метод теж широко використовується при проведенні мистецтвознавчих досліджень. Найчастіше експеримент використовується в ході судового слідства стаття 240 Кримінального процесуального кодексу України [183]. З цією метою в ході експерименту обвинувачений створює копію власного мальовничого полотна під час проведення слідчої дії. Це сприяє тому, що суд може вочевидь повірити, що художній твір такого рівня можливий завдячуючи професійній майстерності обвинуваченого.

В процесі проведення судових мистецтвознавчих досліджень використовується великий арсенал окремонаукових методів сучасної науки. При проведенні мистецтвознавчої експертизи найчастіше використовуються мікроскопічні (оптична та електронна мікроскопія), фотографічні (фіксуючі, вимірювальні, дослідницькі), хімічні (поділ і концентрування, визначення якісного та кількісного складу з'єднань і сумішей), спектральні (елементного та молекулярного складу), хроматографічні (газорідина, тонкошарова, рідина

хроматографія), рентгенівські (просвічувальні і дифракційні методи), фізико-технічні (визначення механічних, теплових, електричних, магнітних властивостей), математичні (математична логіка, математичний системний аналіз, тощо) методи. Ці природничі окремонаукові методи відіграють визначальне значення для вирішення таких завдань мистецтвознавчої експертизи, як встановлення обставин створення досліджуваного об'єкта – часу, місця, використовуваних матеріалів, тощо.

Слід зазначити, що оскільки об'єктами судової мистецтвознавчої експертизи нерідко є неоціненні й унікальні твори мистецтва, тому перевага завжди віддається неруйнівним методам, зокрема, мікроскопії, фотографії, кінозйомці, відеозапису, голографії, рентгенографії які використовується зі спеціальними фільтрами (ультрафіолетовим, інфрачервоним) та й іншими пристроями.

Судова практика використання окремонаукових методів при проведенні мистецтвознавчих досліджень надзвичайно багата і цікава.

В даному розділі приведені приклади експертної, слідчої й судової практики де використовувалися методи для дослідження різноманітних творів образотворчого мистецтва, які найчастіше використовує злочинний світ здійснюючи підробки мистецьких творів.

Очевидно, що сучасний стан підробки картин як імітація стилю та сюжету твору живопису відомого майстра з метою збагачення з'явилася тоді, коли виник попит на твори живопису, який фактично існував завжди. Від появи або виявлення фальшивих картин не застраховані ані музеї, ані аукціони, ані приватні колекції. Вони є невід'ємною частиною скандалів, інтриг, шахрайства та фінансових махінацій. Так, відомий купець, меценат, колекціонер Павло Третьяков, витративши величезні кошти на зібрання творів європейського живопису, згодом дізнався, що більшість придбаних ним «шедеврів» є звичайними підробками. Тому надалі він намагався додержуватися принципу, що купувати картини слід безпосередньо в автора – художнього твору. Проте, як свідчать історії фальсифікації творів мистецтва, це теж не є стовідсотковою

гарантією їх автентичності. Все, що пов'язано із підркою творів живопису окутано ореолом таємниці – ті хто мають відношення до фальсифікації картин, у тому числі і їх «щасливі» набувачі, не прагнуть розповсюджувати подібну інформацію. Історії, пов'язані із підробками творів мистецтва, неодноразово ставали сюжетами літературних та кінематографічних творів, чим додавали ще більшої таємниці та привертали більшої уваги до подібної «творчості». Фальсифікація творів живопису великих митців є предметом великого бізнесу для багатьох осіб, а саме – фальсифікаторів, дилерів, покупців, поліції, страхових агентів [383, с. 7].

Історіографію найвідоміших підрбок творів образотворчого мистецтва можна розпочати із XVIII століття, коли з'явилися підробки творів таких віртуозних митців як Франц Хальс (приблизно 1585-1666) та Ель Греко (1541-1614) [383, С. 7].

У 1506 році Альбрехт Дюрер (21.05.1471-6.04.1528), пред'явив свої позовні вимоги до Марко Антоніо Раймондо, який підробив 990 його гравюр. Слід зазначити, що твори видатного німецького живописця у Європі були дуже популярними, тому Дюрер увійшов в історію мистецтва як митець, твори якого почали підробляти ще за життя автора.

Заради справедливості слід зазначити, що й твори сучасних митців також підроблюються. Так, на початку 2009 року в Делі (Індія) в галереї «Дхумимал» (Dhoomimal Art Gallery) повинна була відбутися виставка картин відомого індійського художника Саїда Хадера Раза. Проте, відкриваючи свою виставку, митець виявив, що більшість представлених на виставці картин – не його [383, С. 8].

Водночас в історії мистецтва були випадки курйозних фальсифікацій. Так, наприклад картина «Соняшники» відомого голландського живописця Вінсента Ван Гога (30.03.1853-29.07.1890), яка продана майже за \$ 40 млн на аукціоні Крістіс, за результатами досліджень італійських мистецтвознавців була визнана підркою. Такий висновок вони зробили, виходячи із вивчення листування Ван Гога з французьким живописцем, скульптором та графіком Полем Гогеном

(7.06.1848-8.05.1903), а також з іншими його знайомими. Так, у період з 1888 по 1889 роки Ван Гог створив декілька варіантів цієї відомої картини (приблизно 10). Ретельно вивчаючи листування, вчені дійшли висновку, що серед картин Ван Гога картина «Соняшники» продана на аукціоні Крістіс не була. Проте Гоген у своїх листах до Ван Гога кілька разів згадував, що йому дуже подобаються його «Соняшники» та просив його, щоб він надав йому можливість деякий час насолоджуватись зображенням соняшників, їх світовою гамою, розмістивши її у своїй майстерні. Через деякий час Ван Гог погодився та надав один із варіантів «Соняшників» у «тимчасове користування» Гогену. Через рік після смерті Ван Гога з'явилась ще одна картина «Соняшників», яка була нікому не відома. Ця версія картини знаходилась у товариша Гогена – Клода-Еміля Шаффенекера, який через деякий час був викритий як торговець підробками великого митця. Роблячи свої висновки та беручи до уваги вищезазначені факти, мистецтвознавці припустили, що картина «Соняшники», продана на аукціоні Крістіс, насправді намальована не Ван Гогом, а Гогеном. Водночас висновки мистецтвознавців суттєво не впливала на цінність цієї картини, оскільки твори Гогена на мистецькому ринку коштують не менше творів Ван Гога. До того ж власник цих «Соняшників», японська страхова компанія Yasuda Fire & Marine Insurance, відмовилась провести дослідження за допомогою рентгенівських випромінювань [383, с. 12].

Історія підробок знає й авантюрні курйози. Така історія розпочалась у 1911 році коли три завзятих італійці вкрали з Лувру «Мону Лізу» (історія крадіжки була покладена в основу фільму «Як вкрати мільйон» з Одрі Хепберн і Пітером О'Тулом у головних ролях). Крадіжці «Мони Лізи» дуже швидко запропонували її шістьом американським багатіям-колекціонерам, дотримуючись повної таємниці та обережності вони кожному продали по фальшивій «Джоконді». При цьому ніхто з тих, кому пропонували крадену картину, і хто її купив, не повідомив поліцію. Оригінал же картини через кілька років був знайдений в Італії: крадіжці запропонували його арт-дилеру за невелику плату. Дилер повідомив про це

поліцію і зараз «Джоконда» знову у Луврі, схована за броньованим склом та знаходиться під постійним наглядом.

Експертна практика свідчить, що найбільш ефективним при дослідженні мистецьких творів є комплексне, системне, консолідоване застосування зазначених окремо наукових методів. Зокрема, при проведенні комплексного мистецтвознавчого дослідження фрескового розпису I ст. н.е. в «Склепі Деметри» в м. Керч було використано комплекс окремо наукових хімічних та фізико-оптичних методів. З допомогою хімічного дослідження були ідентифіковані пігменти барвистого шару: карбонат кальцію, жовті та червоні охри, чорну органічну, піролюзит (марганцеву чорну), олександрійську фріту, реальгар. Подібний пігментний склад фрескового розпису дозволив вченим зарахувати досліджуєми живопис до античної традиції, оскільки останні характеристики пігменту згадуються в трактаті Феофраста (IУ-III ст. до н.е.) «Про каміння», де наводяться відомості про пігменти й технічні прийоми, які використовували давньогрецькі живописці. Олександрійська Фріта і дала підставу підтвердити атрибуцію пам'ятника, який належить до «римського імператорського часу», оскільки виробництво цього пігменту було освоєно ще в Римі, і цей тон з палітри живописців зник в період пізньої античності або раннього середньовіччя (приблизно в IV ст. н.е.). В процесі здійснення фізико-оптичного дослідження фрескового розпису була використана зйомка в інфрачервоних і ультрафіолетових променях. На інфрачервоній ділянці рефлектограми добре збереглася штукатурка, яка відображена світло-сірими тонами, але погано збереглася або обсіпалася – темно-сірими тонами, тоді як на фотографіях у видимих променях ці ділянки взагалі погано помітні. Зйомка в інфрачервоних променях показала фактичну відсутність будь-яких мальовничих втручань в тканину фрески й підтвердила її автентичність. Водночас більш інформативним у такому випадку виявилось дослідження розписів у видимій люмінесценції, а також в ультрафіолетових променях. Завдяки яскравій люмінесценції зображення стали набагато більш чітко помітними. Крім того дослідження в ультрафіолетових променях дозволили також побачити межі

втрачених ділянок і виявити окремі деталі фрески, які фактично не помітні при звичайному денному світлі [293, с. 198-203].

Важливим пізнавальним методом в процесі проведення мистецтвознавчої експертизи є застосування засобів рентгенографічного дослідження. Так, наприклад рентгенографічне дослідження візантійської ікони XI-XII в. «Богоматір Холмська» з музею Волинської ікони дозволило встановити всі нюанси зображення ликів, а також виявити структуру деревини, середньосітчастий кракелюр левкаса» [193], а також чіткі межі втрати живопису. В процесі дослідження виявлено розташування дрібних цвяхів, за допомогою яких кріпилися ризи. Крім того, виявлені також два тонких дротяних цвяхи з капелюшками, якими зафіксований довгий розкол деревини по краю лівої дошки по лінії її стикування з центральною дошкою, який утворився в XX в. при вимушеному роз'єднанні ікони та її роздільному зберіганні. Результати фізико-оптичних досліджень, які здійснювались в комплексі з хімічним дослідженням пігментів і складу ґрунту ікони підтвердили раніше походження цього пам'ятника образотворчого мистецтва і доповнили відомості про особливості художньої творчості константинопольської школи живопису XI-XII ст. [44, с. 204-210]

Вважаємо, що надзвичайно важливим неруйнівним інструментальним окремонауковим методом дослідження творів мистецтва є і мікроскопічне дослідження. Зокрема, відомо, що експертне мистецтвознавче дослідження ікони як правило, заведено починати з її реставраційного дослідження під мікроскопом, коли визначається стан її збереження в ході якого: виявляються різночасові ділянки, поправки, залишки записів, тонування, реставраційні та природні пошкодження тощо. Відомо, що обов'язково у процесі реставраційного обстеження відбираються мікропроби для лабораторного аналізу. Звичайно, що ця проба є мізерно малою – всього кілька кристалів пігменту, а тому – і місце відбору фактично майже непомітне неозброєним оком.

Необхідно особливо відзначити, що для інструментального дослідження творів мистецтва особливого значення набуває рекомендація щодо використання

насамперед таких методів, які не руйнують об'єкт дослідження. Слід також обов'язково пам'ятати, що твори мистецтва завжди є рідкісними, унікальними, оригінальними, а тому будь-яка мистецтвознавча експертиза повинна проводитись таким чином, щоб не завдати їм руйнівної шкоди. Це особливо стосується таких методів, які вимагають вилучення матеріалів та їх подальшого знищення, як це відбувається при спектральному або хроматографічному дослідженні пігментів. Для забезпечення вимог безпеки від руйнації унікальних творів мистецтва при експертному дослідженні необхідно застосовувати найсучасніші безконтактні інноваційні технології й глід-технології.

При проведенні мистецтвознавчої експертизи застосовується також і інші новітні інструментальні пізнавальні методи, такі як, нанопланктони з метою ідентифікації крейдяних левкасів, тобто палеонтологічного і палеографічного дослідження крейдяних компонентів ґрунтів живописних творів. Таке дослідження спрямоване на встановлення і дослідження особливостей залишків морських одноклітинних водоростей – Коккола – і планктону. Різноманітні комбінації цих залишків унікальні для різних місць видобутку крейди, що дозволяє ідентифікувати місце виготовлення ґрунту-левкасу. Наприклад, при дослідженні левкасів двадцяти Волинських ікон було встановлено, що для їх виготовлення використовувалася крейда місцевого походження. У свій час на Волино-Подільській околиці Східноєвропейської платформи з півночі на південь простягалося неглибоке крейдяне море. Було встановлено, що до складу виділених авторами дослідження коккалітових спектрів і деяким особливостям їх видів крейда, що входить до складу вивчених левкасів Волинських ікон, добре зіставляється з крейдою Володимиро-Волинського району Волинської області та Миколаївського району Львівської області. Отже, одним з ідентифікаційних ознак Волинської ікони може бути палеонтологічна ідентифікація її крейдяних левкасів [43, с. 211-216].

Не так давно американські вчені заявили про створення абсолютно нового математичного методу визначення автентичності художніх картин. Зокрема, група вчених, очолювана кібернетиком Річардом Джонсоном з Корнельського

університету, штат Нью-Йорк, проаналізувала 101 картину Ван Гога [63] і його найвідоміших імітаторів і розробила метод, який вони назвали стилометрією. Їм вдалося виокремити і вичленувати ключові елементи манери письма художника і перевести їх у цифри та формули для того, щоб мати можливість відрізнити оригінали від підробок. По суті, група Річарда Джонсона сформулювала так званий художній цифровий підпис Ван Гога (Вінсент Віллем ван Гог), який мистецтвознавці тепер можуть застосовувати для оцінки справжності картин нарівні з іншими методами порівняльного аналізу. Відповідно до цього методу об'єкт дослідження поділяється на складові компоненти (наприклад, мотив ставка, букета квітів і квіткового саду у творчості художника), а потім кожен елемент обраховується за допомогою математичних методів і порівнюється з іншими такими ж елементами, використаними ним в інших художніх творах [207].

Відомо, що різні гіпотези про можливість використання математичного аналізу творів мистецтва виникали і раніше. Наприклад, письменник Станіслав Лем висловив наступну ідею. Припустимо, вченим вдалося досить детально визначити найважливіші сторони літературного стилю якої-небудь книги (тип сюжету, особливості мови, підбір метафор, структуру і композицію твору, тощо), а також знайти реальний спосіб виразити ці характеристики кількісно, у вигляді чисел.

Якщо тепер відкласти ці координати на багатовимірній системі координат (з осями «сюжет», «метафора», «структура»), то можна сформулювати базові засади, що характеризують загальний стиль даної книги, а також її літературні та смислові особливості. Пізніше можна проаналізувати всі відомі книги одного автора, то, очевидно, ці базові положення будуть розташовуватися дуже близько один до одного в цьому багатовимірному просторі власного авторського стилю. Це обумовлено тим, що кожному письменнику притаманний тільки йому єдиний і неповторний його стиль написання рукопису книги. Тому порівняльний аналіз книг іншого письменника дозволяє вставити відправні базові положення в іншому місці цієї системи координат. Що стосується книг, стилізованих,

наприклад, «під Достоевського» або «під Томаса Манна» то очевидно, що їх базові положення не відповідатимуть стилю тих самих Достоевського чи Томаса Манна. З іншого боку, якби був знайдений невідомий літературний шедевр, то, проаналізувавши його таким чином, можна було б з упевненістю визначити його автора в залежності від того, в якій частині твору виявлені базові положення його власного стилю. На перший погляд, таке припущення здається надто сміливим і фантастичним, проте в номері *New Journal* за 2009 рік була опублікована стаття трьох шведських вчених під назвою «Мета-книги та залежні від довгого тексту особливості індивідуального літературного письма». Цим вченим вдалося за допомогою системного аналізу класичних літературних творів виявити «лінгвістичний почерк», «лінгвістичні відображення думок автора», за яким його можна впізнати в будь-якому, навіть не дуже довгому уривку тексту. На відміну від методу, запропонованого Лемом, шведські вчені аналізували тільки безпосередню мову автора, без відносно до інших стильових і сюжетних особливостей твору. Причому і сама мова не аналізувалась з позиції її колоритного багатства, близькості до протонародного або книжкової форми, а просто чисто формально – як зростає кількість нових слів у даного автора в міру розвитку сюжету тексту. В якості об'єктів дослідження були обрані три англійських романісти – Мелдвілл, Харді та Лоуренс. Тексти всіх творів кожного з цих авторів механічно з'єднали між собою в єдиний дуже великий текст. Гіпотеза даного дослідження полягала в тому, що спочатку, очевидно, всі слова будуть зовсім «новими», але потім, звичайно, що деякі слова почнуть повторюватися. Таким чином, враховуючи, що весь час будуть з'являтися і якісь нові слова, яких ще не було раніше, то очевидно, що сумарно число нових слів повинно постійно зростати. З іншого боку, число повторень вже використовуваних слів також має зростати. Головним завданням учених в процесі цього дослідження було виявити закономірні темпи зростання обох показників в міру подовження аналізованого тексту. Очевидно, що ці числові характеристики повинні залежати, від культурного розвитку автора, його рівня освіченості, наявного словникового запасу слів, а також вміння постійно

активізувати свій запас слів при написанні твору і т. ін. У результаті цього дослідження вчені дійшли висновку, що індекси зростання вказаних показників індивідуальні для кожного письменника і це дозволяє, таким чином, виявити і встановити авторство конкретного тексту [325, с. 106-108].

Названі вище експериментальні методи дослідження творів мистецтва ще не зовсім визнані експертами як цілком надійними, достовірними й ефективними, оскільки вони мають ряд суттєвих недоліків, оскільки занадто специфічні для широкого їх застосування в експертній діяльності. Водночас вважаємо, що наведені приклади використання інноваційних методів в процесі мистецтвознавчих досліджень свідчать, що розвиток окремонаукових методів, реалізується одночасно з досягненнями науково-технічного прогресу і появою нових ідей і технологій в науці в цілому.

Викладене вище свідчить, що окремонаукові методи в основному використовуються при проведенні судової мистецтвознавчої експертизи в процесі дослідження матеріальної складової творів мистецтва. Слід зазначити, що при цьому твір мистецтва сприймається не як цілісний і неподільний предмет, а поділяється на окремі складові сфери та піддається багатоаспектному всебічному системному дослідженню.

Т. В. Максимова зазначає, що в процесі дослідження творів образотворчого мистецтва окремо вивчається базова основа художнього твору. Якщо це художнє полотно, то спочатку вивчаються їх стандартні та нестандартні показники в залежності від місця і часу виготовлення, основи нитки, їх щільність і кількість, ткацька ширина і наявні шви, способи натяжки полотна перед ґрунтовкою, особливості підрамника і кріплень полотна до підрамника і т. ін. Якщо це дошка, то спочатку вивчається порода дерева, з якого вона виготовлена, спосіб виготовлення дошки, чи є вона монолітною чи складається з окремих її частин, чи були частини з'єднані до нанесення живописного шару чи пізніше розділені, а потім знову були з'єднані, а також який спосіб кріплення і т. ін. [203, с. 46-52] Пізніше окремо досліджуються ґрунт, його склад і спосіб ґрунтовки; живописний шар: пігментний склад, окремі шари живопису, в т.ч. [228, с. 38-43]. Потім

досліджуються пізніші реставраційні нашарування, а також ескіз, якщо він присутній під живописом, а також його лакове покриття та підпис автора. Слід зазначити, що підпис автора – це один з найскладніших елементів твору, оскільки часто піддається поновленню, а іноді взагалі наноситься вже не автором картини. Слід зазначити, що підпис автора картини є об'єктом не тільки мистецтвознавчої, але і почеркознавчої та графологічної експертизи.

Очевидно, що кракелюри, відтворюються класифікаторами штучним шляхом. Проте по малюнку картини дії фальсифікатора завжди можна відрізнити їх від виниклих з плином часу [194, с. 11-18].

Такий системний пізнавальний аналітичний підхід до об'єкта всебічного аналізу творів образотворчого мистецтва характерний не тільки для експертизи живопису, але і для інших мистецтвознавчих досліджень.

Водночас при дослідженні літературних творів теж доцільно проводити хімічне дослідження барвника, використовуваного для нанесення тексту, здійснювати дослідження паперу (папірусу, телячої шкіри, глиняної таблички) з метою встановлення використовуваних матеріалів і способу їх виготовлення. Що стосується вивчення музичного твору то тут окремо досліджується нотний запис, особливості його виконання, чорнило чи (інший барвник), який використовувався для написання і сам папір на якому здійснено запис, а також музичний носій і спосіб запису музики, будь то лазерний диск, вінілова платівка або валики старовинних музичних механізмів [115, с. 55-56].

При проведенні судової-мистецтвознавчої експертизи широко використовується великий арсенал спеціальних методів, як криміналістичних, так і власне мистецтвознавчих. Вони базуються як на положеннях науки криміналістики, так і наукових знаннях в галузі мистецтвознавства.

В процесі здійснення досліджень художніх творів використовуються велика кількість спеціальних методів. Їх можна класифікувати на десять основних груп.

До першої групи методи попереднього візуального огляду як перший етап дослідження художніх творів передбачають огляд у видимих променях, світла,

що дозволяє виявити поверхневі нашарування й новоутворення, залишки ґрунту, визначити склад забруднень, осередки активної корозії, товщину й склад корозійного шару, матеріал і технологію виготовлення, клейма, написи, покриття, записи, сліди ремонту, потертості, тріщини, розриви, утрати тощо. Продовження огляду художніх творів проводять за допомогою методів спеціального освітлення (під мікроскопом, в ультрафіолетових і інфрачервоних ділянках спектра).

Ґрунтуючись на цих даних, можна провести стилістичний і порівняльний аналіз, зрозуміти символіку й семантику зображень, визначити час, виконання твору мистецтва школи й навіть автора [219, с. 34-37].

Метод аналізу особистої манери художника, дозволяє виявити типові для нього технічних прийомів, дослідження особливостей і специфіки обробки поверхні виробів з певних матеріалів, з обліком застосованих для цього технічних засобів і технік; палеогеографічний і графічний аналізи підписів, написів монограм як важливий аспект для атрибуції твору та інших позначень (символіка й семантика зображень, геральдичні мотиви і т. ін.); визначення співвідношення із часом і твором, інформація про більш пізні привнесені елементи, ретельний аналіз різними способами й методами.

Метод стилістичного аналізу передбачає вивчення теми й сюжету, особливостей його іконографії, а також композиції, колориту, кольорового рішення й інших характерних ознак для здійснення ідентифікації приналежності роботи до певного хронологічного періоду, стилю або напрямку; визначення місця створення, авторства тощо [219, с. 219].

Метод порівняльного аналізу – дозволяє здійснити ідентифікацію твору як художнього явища, його стилю, іноді школи, часу створення (у тому разі, коли перед нами автентичний твір, а не підробка); художньої школи, майстра за композиційним рішенням, сюжетом, технікою письма, орнаментикою у творах декоративно-прикладного й народного мистецтва, а також у роботах майстрів-професіоналів. Історичні відомості про існування твору (наявність у колекціях, експозиціях на виставках, реставрації, документальні свідчення та інше).

Проведення порівняльного аналізу з доступними оригіналами того або іншого майстра певного періоду, які належать до однієї школи або культури. Облік наявних відомостей про структуру, матеріал, хімічний склад, стилістичні особливості, манеру виконання для творів, відібраних для порівняльного аналізу [220, с. 76-79].

Мікрохімічний метод аналізу дозволяє визначити якісний склад речовин, а також іонний склад досліджуваного матеріалу. Проводять мокрим способом, тобто з використанням речовин, розчинених у воді, мінеральних кислотах, лугах. Цей метод є одним із супутніх методів аналізу, що дозволяють по мікродомішках більш точно датувати виріб [347, с. 320, 384].

Металографічний метод аналізу метод вивчення мікро- і макроструктури металів і сплавів за допомогою візуального спостереження при різному збільшенні. Даний метод дозволяє визначити ступінь деструкції металевого ядра [85, с. 3-26].

Метод рентгеноструктурного аналізу дозволяє досліджувати метали, сплави, мінерали, неорганічні й органічні сполуки, полімери, аморфні матеріали, рідини й гази, молекули білків, нуклеїнових кислот та ін. Такий аналіз є основним методом визначення структури кристалів. Це обумовлено тим, що кристали мають певну періодичність будови і являють собою створену самою природою дифракційну решітку для рентгенівських променів [219, с. 221].

Рентгенографічні й рентгеноскопичні методи дозволяють отримати рентгенівські знімки предметів, а також побачити під шаром корозії їхню справжню форму: декор, інкрустацію, позолоту й інше. Дані методи широко застосовувані при дослідженні археологічних знахідок. Дослідження художніх творів проводять на рентгенівських і спеціальних установках, обладнаних відеоапаратурою [219, с. 39-41].

Рентгеноспектральний метод аналізу може бути використаний для кількісного визначення елементів у матеріалах складного хімічного складу і металах і сплавах, мінералах, склі, кераміці, цементах, пластмасах, абразивах,

пилу й різних продуктах хімічних технологій. Найбільш широко застосовується в металургії й геології для визначення макро- і мікрокомпонентів [219, с. 221].

Рентгенофлуоресцентний метод аналізу (РФА) – один зі спектроскопічних методів дослідження речовини з метою одержання його елементного складу [198]. Даний метод заснований на збиранні й наступному аналізі спектра, отриманого шляхом впливу на досліджуваний матеріал рентгенівськими променями. При опроміненні атом переходить у збуджений стан, що супроводжується переходом електронів на вищі квантові рівні.

У збудженому стані атом перебуває вкрай малий час, порядку однієї мікросекунди, після чого вертається в спокійне положення (основний стан). Джерелами випромінювання можуть слугувати як рентгенівські трубки, так й ізотопи будь-яких елементів [219, с. 221].

Радіовуглецевий метод датування заснований на реєстрації радіоактивних ізотопів вуглецю [48]. Нейтрони, що виділяються під впливом космічних променів у атмосфері Землі, поглинають атоми азоту, утворюючи радіоактивний ізотоп вуглецю – С 14. Дійшовши до нижніх шарів атмосфери, радіоактивний вуглець у невеликій кількості домішується до стабільних ізотопів вуглецю С12, С13 і разом з ними утворює молекули вуглекислого газу, який засвоюють організми рослин і живих істот.

Але під час проведення аналізів необхідно враховувати деякі обставини й процеси, що приводять до зміни змісту радіовуглецю в зразку, а саме: а) розкладання органіки; б) ізотопний обмін зі стороннім вуглецем; в) поглинання вуглецю з навколишнього середовища; г) перебування або зберігання зразка в сучасних умовах; д) чистоту зразка в сучасних умовах; е) місце зберігання зразка.

Багато вчених вважають, що будь-яке датування є приблизним, якщо воно не підкріплене іншими достовірними даними: написами, зображеннями (на монетах та ін.), згадками в літературних джерелах.

Метод ультразвукової дефектоскопії дозволяє визначити наявність порожнеч, раковин, тріщини, розташованих усередині металу. Для цієї мети служить спеціальний апарат – ультразвуковий дефектоскоп.

Оригінальним методом слід вважати визначення магнітних властивостей за допомогою магніту. Цим методом можна визначити залізо й установити наявність заліза в кольорових сплавах, а також металеве ядро в археологічних предметах із чорних металів. Прояв магнітних властивостей можливий і в археологічних предметах з кольорових і благородних сплавів, якщо поруч із ними був розташований залізний предмет. Це пояснюється тим, що в результаті електрохімічних процесів сполуки заліза можуть товстим шаром покривати предмет і виділятися у вигляді самостійних фаз [219, с. 222-223].

Розглянуті вище методи дослідження творів мистецтва дозволяють одержати результати, які надають уявлення про стан і сутність твору, його автентичність, художню, наукову, культурну, історичну цінність, і визначити місце дослідженого пам'ятника в культурному середовищі певної епохи.

Слід звернути особливу увагу на те, що не кожний предмет вимагає застосування всіх описаних методів іноді як було зазначено, можна обмежитися візуальним дослідженням, проведеним кваліфікованим фахівцем. Разом з тим можливі обставини, що вимагають не тільки комплексного системного дослідження, але й звертання до декількох незалежних фахівців у галузі мистецтвознавства і криміналістики. Тобто в кожному конкретному випадку необхідно мати достатню кількість незаперечних аргументів, які надають підстави для складання експертного висновку, що є офіційним юридичним документом відповідно до положень чинного законодавства [219, с. 223].

Проблема проведення об'єктивної експертизи творів мистецтва стала актуальною і для музеїв, і для колекціонерів, і для арт-ринку. Тому колективом фахівців-мистецтвознавців, реставраторів, хіміків, технологів була створена лабораторія науково-технічної експертизи (Артлаб), яка стала невід'ємною ланкою мистецтвознавчої експертизи, де офіційно виконуються аналізи живописних робіт та виробів декоративно-прикладного мистецтва.

Високотехнологічне обладнання відомих виробників, яким оснащена лабораторія, та досвід роботи практикованих фахівців-технологів із вченими ступенями дозволяють детально вивчати твори мистецтва за допомогою приладів нового покоління [31, с. 208].

Документальне підтвердження досліджень тут проводиться відповідно до міжнародних норм. Внаслідок того, що пакет документів за результатами експертизи в якості юридичного доказу в Україні та за кордоном є досить переконливим підтвердженням для художнього ринку, він є також і головним документом для придбання сертифікату, що фіксує вартість твору [47].

Враховуючи, що науково обґрунтоване технологічне проведення розвідок є додатковим допоміжним механізмом у роботі арт-ринку, необхідно розглянути методики їх проведення. Об'єктом досліджень було обрано здійснення науково-технологічної експертизи безконтактними неруйнівними методами у видимих, ультрафіолетових, інфрачервоних та рентгенівських випромінюваннях та проведення комплексних мікрохімічних аналізів. Робота на сучасних приладах дає можливість, наприклад досліджувати навіть невелику кількість речовин у пробі з ідентифікацією органічних та неорганічних інгредієнтів, таких як сполучні речовини в живопису, ступінь їх полімеризації, визначення барвників, клею, лаку тощо [47]. До таких наукових приладів належить інфрачервоний спектрометр німецького виробництва Vertex 70 FTI з Фур'є перетворенням, за допомогою якого предмет досліджується з обох сторін, без додаткових підготовчих операцій як на поверхні живописного покриття, так і всередині фарбового шару. Реєстрація та обробка FTI спектрів здійснюється з максимальною точністю вимірювання, а також з використанням бази даних інфрачервоних спектрів-еталонів за допомогою програмного забезпечення.

Рентгенофлуоресцентний аналіз проводиться РФА-спектрометром Elva X-ART, розробленим компанією «Елватех» в Україні, спеціально для вивчення та дослідження творів мистецтва неруйнівним методом, завдяки чому можна без відбору проб визначити склад неорганічних складових досліджуваного предмета за допомогою аналітичного програмного забезпечення із сумісним інтерфейсом.

Цей апарат має датчик, який може вільно переміщуватись уздовж досліджуваного об'єкта, що надає можливість проводити високоточне дослідження складу пігментів на різних частинах живописного полотна чи іншого предмета. Для досліджень методом інфрачервоної рефлектографії підключається цифрова камера, яка може робити знімки нашарувань, що розташовані нижче малюнків, написів, видалених підписів тощо, та одночасно виводити ці дані на екран комп'ютера [280].

Для дослідження живописного шару, пігментів, лаків, розкриття реставраційних втручань використовується ультрафіолетовий випромінювач (УФ) компанії Sylvama німецького виробництва. Він має спеціальний відбивач, який мінімізує розсіювання ультрафіолетового світла. Прилад також оснащений мініатюрними ультрафіолетовими лампами та безпроводним ультрафіолетовим випромінювачем. Крім того, ним можна проводити і прості мікрохімічні дослідження, такі як гістохімія барвників, оптичні, мікроскопічні дослідження тощо.

Для проведення технологічних досліджень українського класичного фарфору, з метою створення бази даних для лабораторії «Артлаб», були відібрані зразки – фрагменти порцеляни та фаянсу зі збірки Національного музею українського народного декоративного мистецтва за сприянням провідного наукового співробітника Т. С. Нечипоренко та наукового співробітника А. О. Титаренко, а саме: 1) фрагмент бортика тарілки Баранівської порцелянової фабрики середини ХІХ ст. (розміром 12,5 x 4,9 см) із фрагментарним розписом синього кольору, широкими відведеннями, частково втраченою позолотою; 2) фрагмент фаянсового бортика тарілки Києво-Межигірської фаянсової фабрики ХІХ ст. (розміром 13 x 3,8 см) білого кольору з чорним відведенням по краях бортика, декорованого рельєфом та надглазурним розписом – гілочкою з трьома червоними ягодами; 3) фрагмент борта блюдця Волокитинського порцелянового заводу середини ХІХ ст. (розміром 7,4 x 7,2 см) білого кольору, декорованого гірляндою синіх кружечків із золотою серединою та відведеннями синього кольору по краю бортика та дзеркала. Також для досліджень та порівняльного

аналізу були надані зразки: 4) фрагмент фаянсової тарілки з надглазурним клеймом Кам'яно-Бродської фаянсової фабрики А. Ф. Зусмана (1870-1890 рр.); 5) фрагмент фаянсового блюдця білого кольору з надглазурним клеймом заводу товариства М. С. Кузнецова в Будах (1890-1917 рр.) і 6) фрагмент розписного бортика порцелянкової тарілки Майсенської мануфактури, датованою кінцем ХІХ – початком ХХ століття [280].

Науково-технологічні дослідження були проведені провідними співробітниками лабораторії, кандидатами хімічних наук С. О. Бискуловою та О. Б. Андріановою з використанням наступних методів: оптичної мікроскопії, цифрової мікроскопії, рентгенофлуоресцентного аналізу (РФА) на приладі ЕІуаХ-ART з діапазоном визначення елементів від сірки до урану згідно з таблицею Менделєєва та інфрачервоної спектроскопії з Фур'є перетворенням, а також за допомогою системи НПВО (алмазне вікно) [280, с. 154-158].

Серед криміналістичних методів, які найбільш часто використовуються і для дослідження творів мистецтва це дактилоскопічні методи, методи почеркознавчих і авторознавчих досліджень, фотографічні, кінематографічні, голографічні методи, методи відео зйомки тощо.

При проведенні мистецтвознавчих досліджень інколи використовують почеркознавчу та графологічну експертизу.

Так у середині 60-х років минулого століття неприємна історія трапилась з одним наївним канадцем. Він купив за 240 000 доларів картину «Відпочиваючий натурщик» Анрі Матісса у Парижі та звернувся до експерта, щоб підтвердити її автентичність. Зазначена картина супроводжувалась фотографією цієї ж картини, на зворотній стороні фотокартки був зроблений напис, із якого слідувало, що дочка Матісса – Маргарита Дютюї-Матісс – підтверджує оригінальність картини. На підставі цієї фотокартки із написом експерти надали офіційний висновок про оригінал твору. Проте, коли Маргарита Дютюї-Матісс дізналась про цю історію, вона заявила, що напис на фотокартці є підробкою. Ця історія є ще одним прикладом того, що висока ціна твору не підтверджує того, що він є оригіналом»

[383, с. 14]. Доказом такої фальсифікації є результати проведення почеркознавчої експертизи.

Очевидно, що методи мистецтвознавчих досліджень принципово відрізняються від перерахованих вище криміналістичних методів, оскільки, по-перше, характеризуються на даний час відсутністю ще достатньо великої кількості спеціально розроблених технічних засобів дослідження творів мистецтва, і по-друге, специфічним підходом до дослідження творів мистецтва як до цілісного і водночас унікального оригінального інноваційного явища, існуючого за своїми особливими творчими законами.

Класифікація спеціальних методів мистецтвознавчих досліджень структурно може бути побудована таким чином:

Перша група власне мистецтвознавчих досліджень передбачає встановлення відомостей про час, місце виготовлення твору мистецтва та його авторської приналежності, яке здійснюється шляхом вивчення письмових документів (каталогів, договорів, попередніх експертних висновків) про даний твір, а також за допомогою простого візуального огляду твору, його рами, наявних на них підписів, клейм, печаток тощо. Таким прикладом може бути дослідження картини із зібрання Державного музею образотворчого мистецтва ім. О. С. Пушкіна з умовною назвою «Вид на Хайгет з Хемпстедських пагорбів» (полотно, олія), що зображує церкву в Хайгет, розташовану в північному районі м. Лондона. Ця картина надійшла в Державний музей образотворчого мистецтва ще в 1928 році, як пейзаж Джона Констебла [91]. Пізніше вона була досліджена відомим російським вченим А. Д. Чегодаєвим, який, на підставі вивчення старовинних гравюр з видами Хайгет, аналіз архівних відомостей про забудову цього району, а також узагальнення біографічних даних про життя Дж. Констебла прийшов до висновку про те, що картина могла бути написана в період з 1833 року (коли було збудовано нову церкву в Хайгет – Хайгейт Церква) по 1835 рік, коли художник був прикутий до ліжка пов'язаний хворобою. Разом з тим пізніші дослідження поставили під сумнів висновків Д.Чегодаєва. Аналіз ескізів Дж. Констебла, а також більш докладне вивчення його біографії

дозволило встановити, що в період з 1833 по 1837 рік він взагалі мало працював маслом. А в 1833 році він написав взагалі всього три картини. Крім того, в 1834 році Дж. Констебла був уже серйозно хворий і навіть не відправив свою картину на щорічну виставку до Академії мистецтв. Тільки в кінці року він створив кілька полотен, але в зовсім інших місцях, – а тому Хемпстед в творчості художника в цей період взагалі не фігурує [361]. Зазначені відомості підтверджуються також повним каталогом творів Дж. Констебла, який опублікований Г. Рейнолдсом. Причому картина «Хайгет Церква» у вказаному каталозі взагалі не згадується. Крім того, в каталозі, складеному Р. Хузеєвим, опублікованому в 1979 р. ця картина значиться як сумнівна. Більш того, в результаті проведеного дослідження отримані відомості підтверджують те, що вже сто років тому фахівці сумнівалися в тому, що ця картина належить пензлю Дж. Констебла. Річ у тім, що Д. Чегодаєв, в ході свого дослідження видалив зі зворотного боку картини численні наклейки з різними інвентарними номерами музеїв і марками антикварів, які закривали напис з назвою полотна та ім'ям художника. Представляється також сумнівним те, що музейники й антиквари стали б заклеювати наклейками авторський підпис, якби вважали цю картину достовірною. Зате ці наклейки могли б допомогти ідентифікації картини, якби вони були збережені Д. Чегодаєвим.

Слід зазначити, що створенням підробок під твори майстрів минулого займалися і визнані на сьогодні великі митці. Джорджіо Вазарі (30.07.1511-27.06.1574) художник, скульптор, історик мистецтва у своїй книзі «Життєпис найбільш знаменитих живописців, скульпторів і зодчих» [92] виклав цікаві історії із життя митців та деякі історії, пов'язані із творами мистецтва. Привертає до себе увагу історія, яка відбулась у часи панування культу античності в Італії. Так, одному із заступників молодого та ще невідомого митця Мікеланджело Буонарроті (1475-1564) виникла ідея видати створену останнім скульптуру «Амур, що спить» за античний твір, оскільки вона за стилем та виконанням була дуже схожа до давньогрецького мармуру. Згідно із легендою, скульптура Амура була закопана, а потім «випадково» знайдена. Згодом, Бальтасар (дель Міланезе,

послідовник Мікеланджело, продав «Амура, що спить» кардиналу Рафаелю Ріаріо із Сан-Джорджії у Римі як «античний шедевр» за 200 дукатів (шалені гроші на той час). Через деякий час знавці мистецтва, які були знайомі із творчістю Мікеланджело, відкрили кардиналу таємницю походження «античної» скульптури. Розгніваний кардинал, не беручи до уваги дійсну цінність твору великого майстра, повернув «підробку» торгівцю. Також Джорджіо Вазарі на сторінках своєї книги розповів і про «античні» твори флорентійця Пьетро Марії Сербальді делла Пешіа на прізвисько Тальякарне та його товариша Маркантоніо Мікіеле, який займався збутом підробок [383, С. 8].

О. Штефан зазначає, що у 1996 р. був викритий виготовлювач підробок Ерик Хебборн, який згодом оприлюднив книгу «Підручник фальсифікатора» (The Art Forgers Handbook) – керівництво з виготовлення підробок. Безпосередньо сам Ерик Хебборн за свої 40 років «творчості» створив тисячі малюнків, які експерти визнали як «раніше невідомі» твори Брейгеля, Піранезе, Ван Дейка. Такий «успіх» пояснювався тим, що Хебборн для своїх малюнків використовував папір зі старовинних книг тієї епохи, коли жили та працювали зазначені митці, разом з тим ґрунтовку та фарби він використовував сучасні. Деякі зі створених Хебборном «шедеврів» були придбані музеєм Пола Гетти в Талібу (США). На жаль після оприлюднення книги, Ерика Хебборна (у віці 61 рік) знайшли вбитим на одній із віддалених вулиць Риму. Зараз можна лише припускати різні версії того, що стало підставою для вбивства Хебборна: виготовлення підробок або відкрита розповідь про таємниці фальсифікації [383, с. 13].

Таким чином, очевидно, що перша група методів дослідження, хоча і є цілком інформативною при належному підході, але водночас ще не настільки надійною, об'єктивною і науково-обґрунтованою, в порівнянні з тими, які вже успішно використовуються на практиці інструментальними методами» [264, с. 66-69].

Водночас друга група методів спеціальних мистецтвознавчих досліджень має на меті встановлення відомостей про смислове навантаження твору

мистецтва, його внутрішній зміст, який зумовлений історичними умовами його створення і індивідуальними особистісними рисами самого автора. Найбільш визначеними в мистецтвознавстві сьогодні є формальні і іконологічні методи. Ці методи беруть свій початок фактично із зародженням сучасного мистецтвознавства, на межі XIX і XX століть. Перший метод є базовим який використовується в процесі сучасного мистецтвознавчого дослідження. Історію створення даного методу пов'язують насамперед з ім'ям Генріха Вельфліна, який читав курс лекцій з методології формального аналізу мистецтва в Берліні, а також з науковими дослідженнями Вільгельма Воррінгера, який звертав у своїх працях увагу на «психологію стилів», тобто аналізував психологічний вплив, що відображав сприйняття художньої форми. Другий – іконологічний – метод зародився в Австрії, у Віденській школі мистецтвознавства, основоположниками якої були Франц Віккхоф і Алоїз Рігль. Продовжували удосконалення цього методу Юліус фон Шлоссер, Фріц Заксль, Макс Дворжак, котрі розглядали історію мистецтва як «історію Духу», тобто як спосіб самовираження художником духу епохи [88, с. 12-13]. Найбільш всесвітньо відомим представником іконологічного напрямку став учень фон Шлоссера і друг Е. Кассіра Ервін Панофський. Е. Панофський найбільш доступно описав технологію цього методу у своїх працях [253]. Відомо, що іконографія – це розділ історії мистецтва, який вивчає зміст, значення твору мистецтва, а не його форму. При цьому зміст твору мистецтва має три рівні: первинне, або природне значення, яке поділяється на фактичне (сприйняття фігур людини, тварин, рослин) і експресивне (сприйняття емоційних властивостей фігури: сумна поза людини, затишок інтер'єру) і вторинне або умовне значення, яке пов'язане з описом образів, сюжетів, алегорій (сприйняття хлопчика з луком і стрілами у вигляді купідона); а також внутрішнє значення або зміст, який досягається через виявлення присутності тих основоположних принципів, які є характерними для певної нації, епохи, суспільної верстви, релігійних чи філософських переконань, які були мимоволі сприйняті однією особистістю і відобразились в одному творі. В процесі дослідження на кожному етапі пропонуються використовувати: по-

перше, практичний досвід (знайомство з предметами та подіями), по-друге, знання літературних джерел (знайомство з певними темами та поняттями), по-третє, синтетичну інтуїцію (знайомство з основними тенденціями людської думки), яка зумовлена особистою психологією художника і його світоглядом. При цьому на кожному етапі дослідження, щоб уникнути зайвого суб'єктивізму, необхідно пам'ятати про так звані коригуючі принципи інтерпретації: знання історії стилю тобто того, як при змінюваних історичних умовах предмети та події отримували те чи інше формальне забарвлення); знання історії типів тобто того, як при змінюваних історичних умовах окремі теми чи поняття відображалися тими чи іншими предметами і подіями, а також знання спільної історії культурних «символів», тобто досягнення того, як при змінних історичних умовах формування основні тенденції людської думки, які і виражалися певними темами та поняттями.

Саме цей метод використовував Н. Т. Енеев при проведенні експертизи у кримінальній справі № 4616, порушеній стосовно організаторів і авторів експонатів виставки «Обережно, релігія!», що відбулася у Сахаровському центрі (московський музей і культурний центр) м. Москві у 2003 році. Слід зазначити, що частка суб'єктивізму експерта в цьому висновку велика і, незважаючи на опис застосовуваної методології, його науковість вельми умовна. У цьому полягає головна особливість мистецтвознавчого методу: тут неможливий експеримент і контрольна перевірка результатів. Разом з тим, законодавство Російської Федерації вимагає, щоб при проведенні судової експертизи експерт проводив дослідження об'єктивно, на строго науковій і практичній основі, в межах відповідної спеціальності, всебічно і в повному обсязі, при цьому висновок експерта повинен ґрунтуватися на положеннях, які дають можливість перевірити обґрунтованість і достовірність зроблених висновків на базі загальноприйнятих наукових і практичних даних. Представляється, що в даний час ця проблема не розв'язна, оскільки інших методів для встановлення художньої цінності і смислового навантаження твору мистецтва ще не існує, та й самі зазначені категорії є оціночними й не можуть бути обчислені з

математичною точністю. Описаний вище іконологічний метод в першу чергу підходить для дослідження творів образотворчого мистецтва. Вважаємо, що в криміналістиці і судовій експертології не порушеними залишилися величезні пласти мистецтвознавства – музикознавство і літературознавство, на яких базуються методи мистецтвознавчого дослідження музичних і літературних творів. Однак слід зазначити, що хоча дослідження музичних і літературних творів мають свою специфіку, сам принцип дослідження, його сутність подібні з описаним іконологічним методом. При дослідженні літературних і музичних творів точно також аналізуються спочатку буквальне значення, а потім – символічне. Значення використовуваних символів, інтерпретація засобів художньої виразності залежать від конкретних історичних умов створення творів, особливостей особистості автора та інших особливостей.

Так, у 2009 році у німецькому музеї Wallraf-Richartz під час планового огляду картин перед відкриттям експозиції, присвяченій творчості імпресіоністів, з'ясувалось, що картина «На берегах Сіни біля Порт-Віллез», автором якої вважався Клод Моне, є чудовою підробкою. Реставратори стверджували, що зазначена картина була попередньо виконана олівцем, а потім розписана маслом, проте, така техніка була нехарактерною для Моне. Окрім цього, картина була покрита глазур'ю, щоб її зістарити. Сумніви щодо автентичності картини були розвіяні коли з'ясувалось, що на картині було знайдено два підписи, зроблені різними кольорами – один із них повністю імітував підпис великого митця, а другий – дійсно належить Моне. Як стверджують працівники музею, ця картина не має художньої цінності, проте, залишається у колекції музею [383, с. 16].

Отже, використання методів експертних криміналістичних і мистецтвознавчих досліджень дозволяє встановлювати автора твору.

Вважаємо, що сучасна система методів судової мистецтвознавчої експертизи структурно може бути побудована таким чином: конкретне застосування тих чи інших всезагальних, загальнонаукових, окремонаукових та спеціальних криміналістичних і мистецтвознавчих методів залежить від і

завдань, що ставляться слідчим, прокурором і суддею перед експертом, які, в свою чергу обумовлені специфічним характером кримінального провадження. Вважаємо, що при проведенні судово-мистецтвознавчих досліджень в цілому слід використовувати всю сукупність як всезагальних, загальнонаукових, окремонаукових, так і спеціальних методів наукового пізнання.

Слід зазначити, що в Україні накопичений великий досвід розробки спеціальних засобів, методів і методик проведення судової експертизи у сфері інтелектуальної власності, в тому числі й по багатьох об'єктах мистецтвознавчих досліджень [126; 165; 25], які доцільно використовувались в професійній діяльності. Проведене дослідження свідчить, що як мистецтвознавчі науки, так і криміналістична наука та судова експертологія потребують подальших творчих пошуків з метою розробки новітніх засобів, методів, методик і технологій мистецтвознавчих досліджень та подальшого уточнення їх класифікації у галузі театрального мистецтва, музичного мистецтва, кіномистецтва та телебачення, образотворчого мистецтва, декоративного і прикладного мистецтва, дизайну і хореографічного мистецтва тощо.

Важливим аспектом в питаннях методології дослідження судово-мистецтвознавчої експертизи в кримінальному судочинстві є її понятійний апарат.

Понятійний апарат судово-мистецтвознавчої експертизи безперервно розвивається, реагуючи на досягнення науки, техніки, мистецтва і відповідаючи на зовнішні виклики, формується як в межах загальної теорії судової експертизи, так і в процесі підготовки й прийняття нормативних правових актів, міжнародних та національних стандартів. Окремими науковцями слушно звертається увага на те, що інколи застосовувані в наукових публікаціях терміни не збігаються з такими в нормативних правових актах і необхідно погодитися з ними в тому, що в такій синтетичній науці, як судова експертиза, особливо важливим є визначити сутність, зміст термінів й надати їх точне, однозначне тлумачення [240, с. 40-44].

Висвітлення основних положень і сутності основних фундацій судово-мистецтвознавчої експертизи слід розпочати з визначення поняття будь-якого явища, яке характеризується відносною сталою сукупністю його кінцевих окремих властивостей, а це значить, що «поняття – є сутністю предмета». Вочевидь, що визначення змісту поняття – означає, розкрити його сутнісні характеристики досліджуваного явища, пізнати його істотні і необхідні та специфічні ознаки, риси, характеристики. Водночас вважаємо, що визначення поняття сутності судової мистецтвознавчої експертизи дозволить більш точно усвідомити сутнісні ознаки цього явища, зрозуміти його реальну природу, властивості, характерні ознаки, історію його виникнення і розвитку, що в надалі дозволить можливість реалізувати більш ефективно використовувати даний новітній напрям наукових досліджень як в експертній, так і судовій діяльності.

Базовою наукою у розкритті поняття мистецтвознавчої експертизи є мистецтвознавство, яке за виразом Крістофера Бальме є комплексом наук, які вивчають мистецтво і художню культуру суспільства в цілому, окремі види мистецтва та їх відношення до дійсності, сукупність питань форми й змісту художніх творів, що охоплює теорію й історію мистецтва, а також художню критику [186]. Мистецтвознавство вивчає базові закономірності мистецтва як особливої сфери людської діяльності, що несе в собі відображення внутрішнього і зовнішнього світу людини в конкретний історичний момент, мистецтва як процесу і як явища, так і творчого інноваційного результату. Ця наука ставить питання про сутність поняття мистецтва, його відмінності від інших видів професійної діяльності, про те, яке місце мистецтво займає в культурі суспільства, а значить як воно відображає уявлення людини про світ і про себе, а також як воно змінювалося з часом, перегукуючись, таким чином, з історією, філософією, психологією, соціологією, правом, та іншими суспільними науками.

А. О. Далуда та О. С. Пукліч вважають, що «мистецтвознавство – це наука, з одного боку, про пластичні мистецтва, архітектуру, живопис, скульптуру, графіку, декоративно-ужиткове мистецтво, а з другого – це комплекс наук, що вивчають мистецтво та художню культуру суспільства в цілому, окремі

різновиди мистецтва і їх відношення до дійсності, сукупність питань форми та змісту художніх творів, а також містить у собі теорію й історію мистецтва та художню критику» [94, с. 399].

Аналізуючи сутність мистецтвознавчих досліджень в судочинстві В. Г. Гончаренко справедливо вказує, що повне і об'єктивне розслідування злочину або вирішення цивільного позову потребує використання спеціальних знань, які застосовуються в рамках судової мистецтвознавчої експертизи для вирішення конкретних питань, пов'язаних з мистецькими виробами [98]. Це обумовлено тим, що мистецькі вироби, завдяки високому і сталому й навіть зростаючому попиту на них як у нашій країні, так і за її межами, доволі часто стають об'єктами неправомірних посягань, а отже, й об'єктами кримінальних проваджень у випадках втрати, викрадення, контрабанди, знищення, пошкодження пам'яток мистецтва та архітектури, творів живопису; шахрайства з предметами, що мають культурну цінність тощо. В усіх випадках досудового розслідування таких злочинів є потреба у призначенні судово-мистецтвознавчої експертизи, необхідність якої визначається особливою важливістю встановлення ознак предмету злочину для кваліфікації за відповідними статтями Кримінального кодексу України. Водночас сьогодні судово-мистецтвознавча експертиза призначається практично в усіх видах судочинства, зокрема в цивільному процесі – в майновому праві, майнових спорах, авторському праві, в адміністративному – у випадках незаконного переміщення через кордон культурних цінностей, їхнього неповернення, в господарському процесі – у випадках встановлення вартості об'єктів (предметів, мистецтва та архітектурних пам'ятників, які є предметом охорони держави), що перебувають у власності юридичних осіб; у випадках невиконання договірних зобов'язань, пов'язаних з продажем, спорів, що стосуються захисту, оренди й страхування творів живопису, графіки; спорів, що торкаються захисту, оренди, авторського права юридичних осіб тощо. Повне та об'єктивне розслідування злочину й справедливе вирішення цивільного позову, адміністративного чи господарського спору потребує використання спеціальних знань, які застосовуються в межах судової

мистецтвознавчої експертизи для вирішення конкретних питань, пов'язаних з встановленням справжності твору, належності певному автору, з виявленням мистецьких підробок тощо.

У наукових публікаціях вчених криміналістів, що присвячені окремим питанням класу судово-мистецтвознавчих експертиз, так само як і серед досвідчених мистецтвознавців, заведено розрізняти *атрибуцію* та *експертизу*. Атрибуція (від лат. *Attributio* – приписування) – це встановлення авторства твору на основі композиції, способів текстотворення, почерку, мови й поза текстових відомостей про його походження та історію [336, с. 82]. Задачі, пов'язані з атрибуцією досліджуваних об'єктів (визначення часу, місця та інших обставин його створення), встановленням їх справжності, культурної або історичної цінності, встановленням конкретного автора твору відносять до мистецтвознавчої експертизи. Йдеться про вивчення предмета з метою визначення його індивідуальних та класифікаційних особливостей – тобто атрибуції, на підставі яких він займає місце в музейних чи бібліотечних колекціях, отримує свій художній або історичний статус.

Експертиза (від франц. *Expertise* – досвідчений) – дослідження якогось-небудь питання, яке здійснюють експерти [336]. Експертиза проводиться у тих випадках, коли дані атрибуції або відомості щодо предмета викликають сумніви, й за тими або іншими причинами мають бути належним чином підтверджені [225, с. 12]. Відомо, що поняття «експертиза» (від лат. *Expertus* – знає з досвіду, досвідчений, випробуваний, перевірений) використовується в освіті, науці і практиці для позначення досліджень, які потребують використання професійних знань [290, с. 80]. Експертиза (від лат. *Expertus* – досвідчений, знавець) – розгляд, дослідження експертом-фахівцем якихось справ, питань, що потребують спеціальних знань. В. Г. Гончаренко справедливо зазначає, що у найбільш загальному вигляді експертиза – це спосіб аналізу причинно-наслідкових зв'язків не тільки стосовно того, що вже відбулося, але й того, що очікується, має або може відбутися; це спосіб пізнання певної реальності у тих випадках, коли ця

реальність не піддається прямому вимірюванню, обрахуванню і взагалі якому завгодно «об'єктивному дослідженню» [98, 99].

Відомо, що метою проведення мистецтвознавчої експертизи є: встановлення культурно-історичної цінності об'єкта мистецтва; класифікація об'єкта – до якого виду мистецтва або ремесла він відноситься, починаючи від глобальних відмінностей типу: картина або зброя, і закінчуючи детальною класифікацією, в котру може входити визначення жанру, епохи, місця виготовлення, належності до певної або іншої мистецької школи тощо; визначення матеріалів, з яких виготовлено об'єкт мистецтва; визначення стану об'єкта, його збереженості, наявності або відсутності дефектів, пошкоджень і їх характеру; визначення часу виготовлення об'єкта – від епохи до конкретного року; встановлення авторства; визначення художньо-естетичної мети виготовлення; визначення ступеню унікальності об'єкта; визначення оригінальності об'єкта – чи є він оригіналом або копією іншого виробу; встановлення наявності переробок або виконаних реставраційних робіт; визначення вартості об'єкта на певний час; встановлення справжності об'єкта; визначення належності об'єкта до порнографічної або еротичної продукції тощо. Отже, специфікою судово-мистецтвознавчої експертизи є дослідження власних (невід'ємних) суттєвих родових та видових усталених ознак предметів мистецтва та архітектури, що мають потенційно фактичний характер, які сприяють визначенню історико-культурного й художнього статусу об'єкта судово-мистецтвознавчої експертизи з метою встановлення фактичного зв'язку виявлених ознак з досліджуваними обставинами справи або кримінального провадження. Тобто, серед основних завдань судово-мистецтвознавчої експертизи так само як і в інших класах експертиз, вирішуються ідентифікаційні, діагностичні та класифікаційні завдання.

Разом з тим, слід звернути особливу увагу на те, що певна кількість призначених й проведених експертами судово-мистецтвознавчих експертиз – це ідентифікаційні, пов'язані із встановленням автора твору. До діагностичних відносять завдання із встановлення художньої, культурної чи історичної цінності

твору, його віку та матеріальної вартості. Класифікаційні завдання пов'язані з віднесенням досліджуваного твору чи виробу до конкретного класу, виду продукції [99].

Отже, мистецтвознавча експертиза – це самостійний клас експертиз, оскільки для її проведення потрібні спеціальні знання в такій самостійній науковій галузі як мистецтвознавство. Цей клас судових експертиз має свій предмет, об'єкт та власні методи дослідження. Родами судово-мистецтвознавчої експертизи є: експертиза творів живопису; експертиза творів графіки; експертиза творів скульптури; експертиза художніх фотознімків; експертиза кінофільмів і відеозаписів; експертиза художніх творів народних промислів; експертиза антикварних виробів; експертиза особливо цінних музичних інструментів; експертиза літературних творів; експертиза музичних творів [100]. Мистецтвознавча експертиза проводиться з метою встановлення наявності або відсутності можливості віднесення витворів мистецтва до спадщини певного або іншого автора, визначення ступеню схоронності предмета, наявності або відсутності реставраційних робіт, визначення належності до певного періоду часу, а також для встановлення, чи є досліджуваний предмет культурною, історичною, науковою, художньою, археологічною або іншою цінністю [80, с. 43].

Питання про визначення в криміналістичній науці поняття судової експертизи дотепер не можна вважати остаточно вирішеним, хоча основні ознаки судової експертизи вже були досліджені досить докладно і рядом вчених був запропонований ряд її визначень [98, 56]. В даний час, визначення поняття судової експертизи, які викладені в спеціальній криміналістичній літературі, можна умовно розділити на такі основні групи: що розглядають експертизу як особливого роду дослідження (спеціальне дослідження) або як слідчу (судову) чи процесуальну дію [235, с. 9]. Прихильники першої групи – А. І. Вінберг [56], Т. В. Сахнова [300], О. О. Ейсман [403,] та деякі інші. Зокрема, О. О. Ейсман відзначав, що: «Експертиза визначається як дослідження, здійснюване експертом на основі спеціальних пізнань з метою надання висновку, що служить доказом у

справі» [403, с. 89]. У свою чергу, Т. В. Сахнова зазначає що «експертиза – це перш за все емпіричне дослідження відособленого об’єкта, яке проводиться обізнаною особою (експертом), засноване на спеціальних (професійних) знаннях, з використанням особливих методів (та сукупності – методик), що має за мету отримання нового знання про об’єкт, та яке оформляється у вигляді висновку» [300, с. 23]. Водночас в чинному законодавстві чітко зазначається, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об’єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [110]. Вочевидь, можна погодитись з Л. М. Головченко, що під судовою експертизою треба розуміти дослідження, що проводиться судовим експертом із застосуванням спеціальних знань на виконання завдання сторін обвинувачення й захисту, слідчого судді, суду, та має значення для правильного розслідування кримінального провадження, судового розгляду цивільної, господарської, адміністративної справи, справи про адміністративне правопорушення та виконавчого провадження [251, с. 24]. Що стосується прихильників другої групи серед яких є – В. М. Галкін [69, с. 39-56], Д. Я. Мірський, М. Н. Ростов [214, с. 21-33], О. Р. Шляхов [381] то в них зовсім інший погляд на дане визначення. Так, В. М. Галкін вказує, що «експертиза являє собою один з методів судового пізнання фактів, що мають значення для рішення справи. Тому вона виступає як процесуальна (слідча і судова) дія, регульована нормами права» [69, с. 39]. А І. Л. Петрухін характеризує судову експертизу як засіб доказування [257]. Однак у спеціальній криміналістичній літературі міститься і ще одне визначення поняття судової експертизи, згідно з яким судова експертиза визначається «як процесуальна дія й експертне дослідження» [302]. Прихильниками цієї групи є – М. Я. Сегай, В. К. Стринжа [302], Г. М. Надгорний [234, с. 10-15], В. К. Лисиченко [197, с. 23-28]. Відомо, що зокрема, Г. М. Надгорний зазначав, що «сутність судової експертизи як процесуальної дії полягає у тому, що особа чи орган, який призначає експертизу, дає експерту доручення вирішити поставлене перед ним питання, а експерт на основі своїх спеціальних знань

проводить дослідження наданих йому матеріалів і встановлює факти, які використовуються як докази в кримінальному і цивільному процесах» [234, с. 14].

Водночас законодавець чітко вказує, що «судова експертиза – це процесуальна діяльність слідчого з застосування спеціальних знань для розслідування злочинів» (ст. 242-245 Кримінального процесуального кодексу України) [183]. Цікавою є позиція В. Ю. Шепітька, який вказує, що «судова експертиза – це процесуальна дія, яка полягає в дослідженні експертом за завданням слідчого або судді речових доказів та інших матеріалів з метою встановлення фактичних даних та обставин, що мають значення для правильного вирішення справи» [370]. Необхідно погодитися із думкою вітчизняного вченого М. Г. Щербаковського стосовно того, що судова експертиза – багатозначне поняття, яке в практичному плані означає судово-експертну діяльність, науковому – галузь знань, процесуальному – джерело доказів, у доказуванні – засіб доказування, гносеологічному – особливий вид дослідження, правозастосовному – процес та результати застосування спеціальних знань [399]. О. С. Кофанова справедливо вказує, що судова експертиза – це регламентована законом діяльність обізнаної особи, чийі знання у відповідній галузі науки, техніки, мистецтва чи ремесла на підставі процесуальних документів слідчого чи суду застосовуються в процесі дослідження обставин, що мають значення для вирішення справи, з метою встановлення в ній об'єктивної істини [159, с. 39].

О. В. Піскунова вважає, що під судовою мистецтвознавчою експертизою слід розуміти процесуальну дію, що складається з проведення спеціальних досліджень і дачі висновку експертом з питань, вирішення яких вимагає фахових знань в галузі мистецтвознавства, які поставлені перед експертом судом, суддею, органом дізнання, особою, яка провадить досудове розслідування, слідчим, з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню по конкретній справі: зокрема, обставини створення об'єктів судово-мистецтвознавчої експертизи (час, місце, використовувані матеріали, умови створення), ім'я творця, його художню, історичну, культурну цінність, а також його зміст [259]. Змістовною є позиція

О. О. Садченка, який зазначає, що «судово-мистецтвознавча експертиза – це багаторівневе комплексне дослідження графіки, живопису, скульптури, архітектури, декоративно-прикладного мистецтва, яке спираючись на стиль, іконографію, сюжет, техніку, спрямоване на вирішення ідентифікаційних, діагностичних і класифікаційних завдань» [295, с. 435]. Звертаючи увагу на особливість судово-мистецтвознавчої експертизи, В. Тихий підкреслює, що «мистецтвознавча експертиза – це надто тонкий інструмент для тих завдань, які постали нині. Це все одно, що скальпелем відкручувати гайки. Двоє відкрутиш, а далі скальпель зламається, і буде багато крові. І зміна персонального складу комісії тут не допоможе» [309].

Очевидно, що клас судово-мистецтвознавчих експертиз у системі судових експертиз новий, який недавно тільки почав формуватися. Даний вид експертиз заведено поділяти на два основних види: судово-мистецтвознавча експертиза творів мистецтва та судова психолого-мистецтвознавча експертиза. Перший вид судово-мистецтвознавчих експертиз займається дослідженням об'єктів з метою визначення їх історичної, наукової чи культурної цінності. Другий вид судово-мистецтвознавчої експертизи займається дослідженням кіно-, відео-, та іншої друкованої продукції, а також інших носіїв інформації, з метою віднесення їх до категорії порнографічної продукції та продукції, яка пропагує культ жорстокості й насилля.

Своєю чергою вид судово-мистецтвознавчої експертизи поділяється на наступні підвиди: судово-мистецтвознавчу дендрохронологічну експертизу; судово-мистецтвознавчу гемологічну експертизу; судово-фотографічну мистецтвознавчу експертизу та судово-мистецтвознавчу експертизу ювелірних і художніх виробів [367, с. 197-199; 368, с. 123-128]. Предметом судово-мистецтвознавчої дендрологічної експертизи є визначення віку й породи деревини (дощок), з яких виготовлено предмети релігійного культу, а також часу (століття) накладення на них живописного шару.

Основи теорії й практики судової мистецтвознавчої експертизи найбільш повно розроблені в наукових роботах Л. К. Бондаренко [39, с. 16-22; 38, с. 3-8;

39, с. 11-17], І. В. Гори [100], Ш. Н. Хазієва [226], В. Є. Корноухов [149], О. С. Кофанової [160], М. М. Красіліна [167, с. 52-64], С. П. Щерби, В. М. Первушина [395, с. 29-37] тощо.

Аналізуючи дані проблеми Ш. М. Хазієв предметом судово-мистецтвознавчої експертизи називає відомості про факти у зв'язку з розслідуваною або розглядаються в суді справою в межах завдань, що вирішуються судовою експертизою щодо творів образотворчого мистецтва, музики, літератури, антикварних виробів за допомогою спеціально розроблених для цього методик і засобів у визначеному процесуальним законодавством порядку. Основними завданнями судово-мистецтвознавчої експертизи як вважає Ш. М. Хазієв встановлення автентичності досліджуваного твору, його культурної чи історичної цінності, встановлення автора твору. О. В. Піскунова предмет судово-мистецтвознавчої експертизи розуміє як сукупність фактичних даних про об'єкти судово-мистецтвознавчої експертизи (включаючи обставини створення даного об'єкта (час, місце, використовувані матеріали, умови створення), ім'я творця, його художню, історичну, культурну цінність, а також його зміст, смислове навантаження), що встановлюються на основі спеціальних знань в галузі мистецтвознавства та судової експертизи [259].

Принцип процесуальної рівності та змагальності сторін кримінального провадження стає панівним на етапі сучасного розвитку вітчизняного кримінального процесу, оскільки цей принцип запроваджує прийняття нового Кримінального процесуального кодексу та внесення істотних змін до чинних нормативно-правових актів. Для реалізації цього принципу актуальності набувають питання залучення експертів під час кримінального провадження, призначення і проведення судових експертиз, оцінки наданих експертних висновків, тому що судова експертиза є найбільш значною та кваліфікованою формою використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві.

Висновки до розділу 1.

Отже, підсумовуючи викладене у розділі слід зазначити, що визначені нами історичні віхи розвитку мистецтвознавства сприяли виникненню в Україні судової мистецтвознавчої експертизи як самостійного напрямку судових експертних досліджень. Очевидно, що тут недостатньо вести мову тільки про потужний розвиток власне мистецтвознавчої науки, але тут була необхідна також й потреба практики проведення великої кількості таких експертиз, які якраз й проводилися з метою встановлення фактичних даних при розслідуванні злочинів і розгляді справ в суді пов'язаних з мистецтвознавством.

На нашу думку, розвиток судово-мистецтвознавчої експертизи пов'язаний, по-перше, з розвитком науки мистецтвознавства, формування якої в сучасному вигляді можна віднести до другої половини ХІХ століття, по-друге, з розвитком науки криміналістики й судової експертології, і по-третє, з переглядом ставлення суспільства до творів мистецтва, які відбувалися в другій половині ХХ століття, коли цінними стають не тільки дорогоцінні метали, каміння та інші матеріали, з яких вони виготовлені, але і їх власна історична, художня та культурна цінність, по-четверте, потребами судової практики досліджувати художні твори. Важливим аргументом на користь формування судової мистецтвознавчої експертизи є і те, що в міжнародно-правових документах закріплюється невід'ємність загальнолюдського права на культуру, а також і те, що ціни на твори мистецтва у світі стабільно високі, а потреба встановлення істинності художніх творів є актуальною.

Судово-мистецтвознавча експертиза як клас у системі судових експертиз новий, який тільки почав формуватися, він ділиться на два основні роди: судово-мистецтвознавча експертиза творів мистецтва та судово-психолого-мистецтвознавча експертиза. Перший рід судово-мистецтвознавчих експертиз займається дослідженням об'єктів з метою визначення їх історичної, наукової чи культурної цінності. Другий рід судово-мистецтвознавчої експертизи займається дослідженням кіно-, відео-, іншої друкованої продукції та інших носіїв

інформації, з метою віднесення їх до категорії порнографічної продукції і продукції, яка пропагує культ жорстокості і насилля.

Предметом судово-мистецтвознавчої експертизи є сукупність фактичних даних (обставин провадження), відомостей про об'єкт, який представлений на мистецтвознавчу експертизу, включаючи обставини створення даного об'єкта (час, місце, використовувані матеріали, умови створення), а також його художню, історичну, культурну, наукову цінність, матеріальну вартість, а також його зміст та смислове навантаження тощо.

Об'єктами судово-мистецтвознавчої експертизи є предмети матеріального світу, що являють собою носії інформації про факти, відомості, дані, що мають важливе значення для розслідування і вирішення справи по суті, які виготовлені або перероблені людиною відповідно за певним задумом з метою впливу на особистість глядача через його сприйняття (витвором мистецтва або, принаймні, мають певну художню, культурну, наукову чи історичну цінність (твори образотворчого мистецтва (живопису, скульптури, графіки), декоративно-ужиткового мистецтва (порцеляна, метал, скло, камінь, дерево, тканина), об'єкти нумізматики, фалеристики та боністики (монети, медалі, паперові гроші), кінопродукція, фотоматеріали, книги)).

Головними завданнями мистецтвознавчої експертизи є: - проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, її належність до певної школи тощо); - визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; - встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; - визначення вартості твору; - визначення факту відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

Понятійний апарат судово-мистецтвознавчої експертизи безперервно розвивається, реагуючи на досягнення науки, техніки, мистецтва і відповідаючи на зовнішні виклики, формується як в межах загальної теорії судової експертизи,

так і в процесі підготовки й прийняття нормативних правових актів, міжнародних та національних стандартів.

Атрибуція – це встановлення авторства твору на основі композиції, способів текстотворення, почерку, мови й поза текстових відомостей про його походження та історію. Задачі, пов'язані з атрибуцією досліджуваних об'єктів (визначення часу, місця та інших обставин його створення), встановленням їх справжності, культурної або історичної цінності, встановленням конкретного автора твору відносять до мистецтвознавчої експертизи.

Експертиза – дослідження якого-небудь питання, яке здійснюють експерти. вона проводиться у тих випадках, коли дані атрибуції або відомості щодо предмета викликають сумніви, й за тими або іншими причинами мають бути належним чином підтвержені.

РОЗДІЛ 2

ПРАВОВІ ОСНОВИ ТА ОРГАНІЗАЦІЯ ПРОВЕДЕННЯ СУДОВО- МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

2.1. Правові основи призначення й проведення судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України

У кримінальному процесі судова мистецтвознавча експертиза призначається при розслідуванні таких злочинів як шахрайство, яке часто пов'язане із використанням суб'єктами злочину підроблених витворів мистецтва чи інших культурних цінностей з корисливою метою. Експерти надають відомості уповноваженим особам про об'єкти, які виступають в якості речових доказів, про їх ознаки та властивості. В ході судового експертного дослідження експертом встановлюються на основі мистецтвознавчих знань й відповідних професійних навичок якісний зміст предметів зображувального мистецтва, яке має фактичне значення, наприклад, при встановленні справжності чи підроблення об'єктів експертизи. Експертам ставлять на вирішення питання щодо вартості предметів зображувального мистецтва даного порядку з метою визначення розміру шкоди державі, суспільству, окремим громадянам. В таких випадках судова мистецтвознавча експертиза забезпечує орієнтуючі відомості з предмета доказування на основі порівняння з відомими йому зразками. У випадках плагіату судова мистецтвознавча експертиза є інформаційним джерелом з встановлення тотожності чи ідентичності ознак об'єкта експертного дослідження з метою встановлення автора чи запозичення основної ідеї художнього твору, його ключових моментів чи окремих фрагментів продукту творчої праці. Судова мистецтвознавча експертиза надає відомості, за допомогою яких уповноважені особи на основі безпосереднього порівняння матеріальних носіїв інформації можуть встановити фактичні обставини плагіату. Трапляються випадки призначення судової мистецтвознавчої експертизи у

випадках підозри на незаконне розповсюдження порнографічних матеріалів чи предметів порнографічного змісту. В таких випадках судово-мистецтвознавча експертиза спрямована на дослідження матеріального носія. За допомогою таких досліджень встановлюють відсутність чи наявність художньої форми чи художнього змісту в об'єкті судово-мистецтвознавчої експертизи. Отже, судово-мистецтвознавча експертиза призначається у кримінальному процесі у випадках втрати, викрадення, знищення; незаконного переміщення предметів мистецтва, оцінки заподіюваної шкоди, у випадках знищення або пошкодження пам'яток мистецтва та архітектури, предметів зображувального мистецтва; контрабанди; шахрайства з предметами, що мають художню цінність тощо [34, с. 20-21].

Важливим стосовно проблеми правового регулювання процесу призначення й проведення судово-мистецтвознавчих експертиз в кримінальному судочинстві є питання щодо методів правового регулювання цього процесу. Ефективне регулювання можливе лише за умов суворої відповідності предмета та метода регулювання. На відміну від предмета правового регулювання, який відповідає на запитання, що регулюється правовими нормами, метод правового регулювання вказує на те, яким чином регулюються ці відносини. Метод правового регулювання, на думку І. М. Погрібного та А. М. Шульги, це сукупність юридичних способів і прийомів, які використовуються в даній сфері суспільних відносин [263, с. 14]. У загальній теорії права під правовим регулюванням розуміють результативний, нормативно-організаційний вплив, який здійснюється на суспільні відносини за допомогою системи правових засобів (юридичних норм, правовідносин, індивідуальних приписів) із метою упорядкування, охорони, розвитку відповідно до суспільних потреб. Упорядкування суспільних відносин, їх юридичне закріплення, охорона і розвиток здійснюються за допомогою конкретних норм права та правового впливу [243, с. 163].

Головним елементом правової основи призначення й проведення судових експертиз є Конституція України. Відповідно до статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке

кримінальне обвинувачення. Правосуддя забезпечується тим, що судді, здійснюючи правосуддя, є незалежними та керуються верховенством права. Серед основних засад судочинства є такі: рівність усіх учасників судового процесу перед законом і судом; забезпечення доведеності вини; змагальність сторін та свобода в наданні ними суду своїх доказів і у доведенні перед судом їх переконливості (ст. 129 Конституції України). У статті 92 Конституції України передбачено, що виключно законами України визначаються судоустрій, судочинство, статус суддів, засади судової експертизи. Так, у п. 14 статті 92 Конституції України встановлено правило, відповідно до якого основи судової експертизи визначаються виключно законами України. Е. Б. Сімакова-Єфремян звертає увагу на те, що в цій нормі Конституції йдеться про те, що жодним підзаконним актом не можуть встановлюватися основні положення судової експертизи. Вони встановлюються на рівні законів, а підзаконні нормативні акти мають відповідати вимогам законів [311, с. 21].

Особливості правового регулювання залежать від сфери регламентованих суспільних відносин, проте воно завжди має функціональну, управлінську сутність [341, с. 261]. До правової основи входять закони України, котрі утворюють закони, що визначають нормативно-правовий статус й специфіку судово-експертної діяльності. Базовим законодавчим актом є Закон України «Про судову експертизу». Відповідно до положень Закону України «Про судову експертизу» судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів досудового розслідування чи суду [110]. Отже, якщо вести мову про судову мистецтвознавчу експертизу, то маємо на увазі процесуальну дію, що складається з проведення досліджень і дачі фахового висновку експертом з питань, вирішення яких вимагає спеціальних знань в галузі мистецтвознавства, права, криміналістики і судової експертології. У преамбулі до даного Закону йдеться про те, що він визначає правові, організаційні та фінансові основи судово-експертної діяльності з метою забезпечення правосуддя України

незалежною, кваліфікованою та об'єктивною експертизою, орієнтованою на максимальне використання досягнень науки й техніки [110]. Проте процесуальні особливості призначення судових експертиз в різноманітних видах судочинства не є предметом регулювання Закону України «Про судову експертизу».

Процедура призначення й проведення судових експертиз визначається відповідними нормами галузевого законодавства, зокрема Кримінальним процесуальним кодексом України [184], в якому найбільш повно і всебічно відображені законодавчі положення про правовий порядок проведення судової експертизи. У Кримінальному процесуальному кодексі України положення, що стосуються призначення та проведення судової експертизи передбачені у нормах, які регулюють: процесуальний статус експерта (ст. 69); відповідальність експерта (ст. 70), його участь у кримінальному провадженні (ст. 79), наслідки відводу експерта (ст. 83); значення судової експертизи, висновку експерта, його форми (ст. 84), належність доказів (ст. 85), збирання доказів (ст. 93), оцінка доказів (ст. 94), висновок експерта (ст. 101), зміст висновку експерта (ст. 102); процесуальні витрати на проведення судових експертиз (ст. 118), витрати, пов'язані із залученням потерпілих, свідків, спеціалістів, перекладачів та експертів (ст. 122), витрати, пов'язані із зберіганням і пересиланням речей і документів (ст. 123); безпосереднє проведення судових експертиз, забезпечення їх умов (ст. 242), порядок залучення експерта (ст. 243), розгляд слідчим суддею клопотання про залучення експерта (ст. 244), отримання зразків для експертизи (ст. 245), проведення експертизи за ухвалою суду (ст. 332); оцінку результатів судової експертизи в суді (ст. 327), допит експерта в суді (ст. 356), дослідження документів (ст. 358).

Окремо визначений правовий статус експерта у Законі України «Про судову експертизу». Однак існує низка проблемних, суперечливих, колізійних питань. У частині 1 статті 242 Кримінального процесуального кодексу України вказано, що експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження,

необхідні спеціальні знання. У трьох частинах статті 243 Кримінального процесуального кодексу України вживається термін «залучення експерта», однак законодавець не визначає ні процесуальної форми звернення у першому випадку (за винятком клопотань про залучення експерта, визначених у статті 244 Кримінального процесуального кодексу України), ні залучення експерта у другому випадку. Така прогалина чинного Кримінального процесуального кодексу України у практичній діяльності слідчих підрозділів вирішується за аналогом норми Кримінально-процесуального кодексу 1960 року, зокрема складається постанова про призначення експертизи, на що нами вже звертається увага.

Законодавчі положення, які регулюють нормативний порядок призначення й проведення експертизи в кримінальному провадженні, постійно змінюються, уточнюються, що не зовсім на користь однозначним підходам до реалізації можливостей судової експертизи та використання її результатів сторонами. Так, наприклад, від жовтня 2017 р. до жовтня 2019 р. діяли ті положення, що згідно з вимогами статті 242 Кримінального процесуального кодексу України, експертиза проводилась експертною установою, експертом або експертами лише за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження або, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Порядок залучення експерта, встановлений вимогами статті 243 Кримінального процесуального кодексу України передбачав, що експерт залучається за наявності підстав для проведення експертизи за дорученням слідчого судді чи суду, наданим за клопотанням сторони кримінального провадження. Для цього сторони кримінального провадження мали право звернутися з клопотанням про проведення експертизи до слідчого судді, а самостійного права на звернення по допомогу до експерта вони не мали. Це створювало значні труднощі, затягувало час звернення до експерта, збільшувало час на проведення експертизи й ускладнювало розв'язання важливих питань, потрібних для здійснення досудового розслідування. Неодноразові звернення практиків і науковців

змусили законодавця внести зміни до такого порядку призначення експертизи в кримінальному провадженні. Після внесення змін до чинного Кримінального процесуального кодексу України Законом № 187-IX «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих положень кримінального процесуального законодавства» від 04.10.2019 р. експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 Кримінального процесуального кодексу України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Отже, експерт може залучатись і слідчим чи прокурором, і стороною захисту як рівноправними сторонами кримінального провадження. Відповідно до положень ч. 2 статті 243 Кримінального процесуального кодексу України, сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи, у тому числі обов'язкової, або ж експерт може бути залучений слідчим суддею за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 Кримінального процесуального кодексу України. Такий порядок залучення експерта для проведення експертизи більшою мірою відповідає засадам змагальності в кримінальному провадженні.

Рішення про проведення судової експертизи сторона кримінального провадження, слідчий суддя чи суд приймає за наявності відповідної підстави. Відповідно до положень ч. 1 статті 242 Кримінального процесуального кодексу України, експертиза проводиться, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування правових питань. Отже, судова експертиза завжди призначається стороною кримінального провадження, слідчим суддею або судом за їх зверненням і проводиться особливим суб'єктом – експертом, що отримує процесуальний статус в силу юридичного факту – постанови сторони обвинувачення, ухвали слідчого судді або суду, письмового звернення сторони захисту.

Підставою для залучення стороною кримінального провадження експерта й призначення судової експертизи, що прямо вказано в законі, є необхідність в спеціальних знаннях. Отже, за загальним правилом слідчий в таких випадках не володіє адекватними методами й засобами дослідження, не спроможний отримати достатньо об'єктивні дані й через це не може бути визнаний належним суб'єктом пізнання. В ролі останнього в такому випадку виступає експерт, котрим є особа, що має достатній досвід й знання в будь-якій галузі науки або у певному виді практичної діяльності. До нього слідчий звертається за необхідності застосування особливих, специфічних методів пізнання, котрі можуть бути використані з метою встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження. Спеціальні знання, котрими достатньою мірою володіють обізнані особи, слідчому за загальним правилом доступні лише в мінімальному обсязі, тією мірою, щоб мати можливість визначити галузь знань, фахівцем в котрій повинен бути призначений ним експерт, і поставити перед ним необхідні запитання.

На нашу думку, судова експертиза не може розглядатися як різновид, навіть доволі специфічний, слідчої (розшукової) дії. Безумовно, і слідча дія, і судова експертиза мають багато спільного: вони чітко передбачені кримінальним процесуальним законодавством; спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів, пізнання обставин кримінального провадження й зумовлюють формування доказового матеріалу. Водночас вони відрізняються за ступенем участі в них слідчого, прокурора як сторони обвинувачення. Адже в ході саме проведення судової експертизи безпосереднє пізнання обставин кримінального провадження здійснює не сам слідчий, він не має на це права. В таких випадках основна роль належить такому учаснику кримінального судочинства як експерт, котрий шляхом застосування необхідних спеціальних знань й використання відповідних експертних методик встановлює відомості, що мають доказове значення. До того ж експерт наділений іншим у порівнянні зі слідчим та прокурором правовим статусом.

Критерієм, що відрізняє судову експертизу від слідчих (розшукових) дій є специфіка її процесуальної форми, яка полягає в наявності певних гарантій для учасників кримінального судочинства. Згідно з ч. 1. статті 242 Кримінального процесуального кодексу України експертиза проводиться експертом за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Лише стосовно судової експертизи законодавець встановлює порядок залучення експерта як стороною обвинувачення, так і стороною захисту або слідчим суддею за клопотанням сторони захисту (ст. 243 Кримінального процесуального кодексу України). Суттєва відмінність судової експертизи від слідчих (розшукових) дій полягає в особливому процесуальному доказі, що формується шляхом її проведення. Так, надані письмово результати експертного дослідження утворюють зміст експертного висновку, тоді як слідчі дії породжують або певні покази, або результати «невербальних» слідчих дій. Експертне дослідження, зазвичай, спрямоване на матеріальні фрагменти об'єктивної реальності, що підлягають невербальному пізнанню, але не слідчим чи прокурором, а експертом. Слідчий же сприймає експертний висновок не наочно-образним способом, як це відбувається при формуванні результатів невербальних слідчих дій, а у принципово іншій, умовно-знаковій формі – шляхом писемного мовлення. Отже, судову експертизу необхідно розцінювати як самостійну процесуальну категорію, що відрізняється від слідчих дій суб'єктом, який здійснює безпосереднє пізнання відповідних об'єктів, принципово іншим правовим режимом й особливим видом доказів – встановлених фактичних даних, які формуються шляхом її проведення. Судова експертиза займає особливе місце, оскільки поряд зі слідчими (розшуковими) діями її результати мають доказовий характер, але при цьому не є елементом системи слідчих (розшукових) дій. Судова експертиза – це виключення із системи слідчих дій, котре і підтверджує загальне правило. Єдиним суб'єктом, у віданні котрого існують повноваження з проведення слідчих (розшукових) дій, в тому числі зі здійснення пізнання

обставин об'єктивної реальності, що мають значення для кримінального провадження, є особа, яка здійснює досудове розслідування – слідчий (прокурор). Саме за цією ознакою слідчу (розшукову) дію необхідно відрізнити від близьких до неї інших пізнавальних дій, здійснюваних іншими учасниками кримінального судочинства: від судових дій і судових експертиз.

В статті 1 Закону України «Про судову експертизу» визначено, що судова експертиза – це дослідження експертом на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи, що перебуває у провадженні органів дізнання, досудового і судового слідства. В цьому визначенні відображені у взаємозв'язку обидві сторони судової експертизи – гносеологічна і процесуальна. Про гносеологічну сторону йдеться у формулюванні «судова експертиза – це дослідження ... на основі спеціальних знань матеріальних об'єктів, явищ і процесів». Процесуальний характер мають вказівки, що дослідження виконується судовим експертом, тобто самостійним суб'єктом процесуальної діяльності, і що вона здійснюється у зв'язку з тим, що зазначені об'єкти містять інформацію про обставини справи, яка перебуває у провадженні органів досудового слідства чи суду, тобто результати дослідження мають доказове значення [99, с. 5].

Отже, в цьому законодавчому визначенні підкреслюється зовнішній параметр судової експертизи, як процесуальної дії, що здійснюється відповідно до процесуальних вимог. Експертиза – це перш за все емпіричне дослідження уособленого об'єкта, яке проводиться обізнаною особою (експертом), засноване на спеціальних (професійних) знаннях, із застосуванням особливих методів (їх сукупності – методик), що мають за мету отримання нового знання про об'єкт, котре оформлюється у вигляді висновку. За гносеологічною природою експертиза – різновид практичного пізнання конкретних фактів, явищ з використанням положень науки, наукових засобів та методів, за науково розробленою й практично апробованою методикою [300, с. 23]. В основі експертизи лежать як відомі (вихідні) емпіричні дані, так і наукові факти, функції котрих полягають у встановленні предмета експертизи, виявлення видів

зв'язків між емпіричними даними, визначенні можливості існування шуканого (нового) факту [344, с. 9-10].

З метою реалізації механізмів призначення й проведення судових експертиз (в межах судочинства) та експертних досліджень (поза межами судочинства) в Україні діють підзаконні нормативні акти міністерств і відомств, до сфери управління котрих входять судово-експертні установи. Зокрема, здійснення функцій експертного забезпечення правосуддя згідно з пунктом 3 Положення про Міністерство юстиції України покладено на Міністерство юстиції України. Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5 затверджено Інструкцію про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень і Науково-методичні рекомендації з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень. Цей наказ є своєрідним «експертним кодексом» здійснення судово-експертної діяльності в Україні [332, с. 57].

Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 затверджена Інструкція про призначення й проведення судових експертиз й експертних досліджень. Саме даною Інструкцією передбачаються обов'язки, права судових експертів, організація проведення експертиз й експертних досліджень, оформлення їх результатів тощо. Вимоги цієї Інструкції розповсюджуються як на атестованих судових експертів державних експертних установ, так і на приватних експертів, котрі не працюють у вказаних установах.

На цей час судово-мистецтвознавча експертиза проводиться не тільки державними експертними установами, але й приватними. Судовими експертами таких установ можуть бути особи, які мають відповідну вищу освіту, пройшли підготовку в Інституті права та післядипломної освіти Міністерства юстиції України (теоретичні, організаційні та процесуальні питання судової експертизи), фахову підготовку – в структурних підрозділах експертних установ, склали кваліфікаційний іспит у Центральній експертно-кваліфікаційній комісії (ЦЕЕК) Міністерства юстиції України та отримали Свідоцтво з певної експертної спеціальності, внесені до Державного реєстру судових експертів, несудимі,

дієздатні. Кваліфікацію судового експерта їм присвоюють згідно з «Положенням про експертно-кваліфікаційні комісії та атестацію судових експертів», затвердженого Наказом Міністерства юстиції № 301/5 від 03.03.2015 року і переліком експертних спеціальностей, фахівців, які не працюють в державних спеціалізованих установах. Професійна діяльність таких експертів здійснюється, відповідно до «Інструкції про особливості здійснення судово-експертної діяльності атестованими судовими експертами, що не працюють у державних спеціалізованих експертних установах», затвердженої Наказом Міністерства юстиції України від 12.12.2011, №3505/5 (Реєстр в Міністерстві юстиції України 12.12.2011 за № 1431/20169). Якщо до судового експерта надійшла ухвала слідчого судді чи суду про призначення йому експертизи, то результати експертного дослідження відповідно до статей 101-102 Кримінального процесуального кодексу України та «Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень» (Наказ Міністерства юстиції України від 08.10.1998 № 53/5, реєстр Міністерства юстиції України від 03.11.1998. за № 705/3145) надаються у «Висновку експерта», а якщо звернулася приватна особа чи захисник, який діє в інтересах цієї особи, то у «Висновку експертного дослідження».

Наказом Міністерства юстиції від 10.01.2019 року № 83/5 до Інструкції було внесено певні зміни. Суттєвою зміною до Інструкції від 10.01.2019 р. стала норма 4.23, відповідно до якої експертні дослідження виконуються у порядку, передбаченому для проведення експертиз. Отже, незалежно від того, в межах чи за межами судочинства експерт проводить дослідження, документ, яким оформляється в результаті, відповідно до вказаними змінами, має називатися «висновок експерта». Зміни до Інструкції від 10.01.2019 року певною мірою нормували механізм реалізації викладених в новій редакції Цивільного процесуального кодексу України, Господарського процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України норми про право учасника справи самостійно залучати експерта.

Проте 22.02.2019 року наказом Міністерства юстиції №563/5 до Інструкції знову носять зміни, якими повернуто правила виконання й оформлення результатів експертного дослідження за межами судочинства у вигляді «висновку експертного дослідження». Так, п. 4.23 визначено, що експертні дослідження виконуються у порядку, передбаченому для проведення експертиз. Хід та результати таких досліджень викладаються у висновку експертного дослідження. Висновок експертного дослідження складається за структурою й змістом висновку експерта, за виключенням: у вступній частині висновку вказується, хто й коли звернувся до установи або безпосередньо до експерта із замовленням про проведення дослідження; опускається запис, що стосується відповідальності особи, яка проводить дослідження, за надання завідомо неправдивого висновку.

Вітчизняний науковець Е. Б. Сімакова-Єфремян слушно підкреслює, що повернення до старих правил Інструкції суперечить приведеним нормам законів й не кращим чином впливає на реалізацію прав громадянина в аспекті отримання ним висновку експерта у передбачених законами випадках. Адже висновок експертного дослідження не приймається як джерело доказів уповноваженими особами (органами) оскільки законодавством у вищеназваних ситуаціях передбачене проведення саме експертиз й складання за їх результатами «висновку експерта». Вона звертає увагу на необхідність повернення до Інструкції про призначення й проведення судових експертиз та експертних досліджень норм, які встановлені наказом Міністерства юстиції України від 10.01.2019 року, котрими підставою для проведення експертизи (експертного дослідження) згідно з чинним законодавством є процесуальний документ про призначення експертизи, складений уповноваженою на те особою (органом) або угода з експертом чи експертною установою, що заключна за письмовим зверненням особи, де обов'язково вказуються реквізити, перелік питань, що підлягають вирішенню, а також об'єкти, що підлягають дослідженню. Результати проведення експертиз й експертних досліджень викладаються в письмовому

документі – висновку експерта. Експертні дослідження виконуються у порядку, передбаченому для проведення експертиз [311, с. 27-28].

Крім того, судово-експертні установи Міністерства Юстиції України, Міністерства внутрішніх справ України, Служби безпеки України та інших відомчих організацій розробляють і використовують свої власні відомчі нормативно-правові акти, що конкретизують положення чинного законодавства.

Слід мати на увазі і те, що для проведення судово-мистецтвознавчої експертизи істотне значення має також чинне галузеве законодавство в галузі охорони культурної спадщини, культурних цінностей та творів мистецтва: Закони України «Про охорону культурної спадщини» [109], «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» [105], «Про музеї та музейну справу» [107], «Про Національний архівний фонд і архівні установи» [108] та інші. Істотне значення при здійсненні судово-експертної діяльності мають також і положення Постанови Пленуму Верховного суду України №8 від 30.05.1997 року «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» [267].

2.2. Організація проведення судово-мистецтвознавчих експертиз в державних експертних установах і окремими судовими експертами

Діяльність з досудового розслідування злочинів, що посягають на культурну спадщину, культурні цінності, в цілому, та твори мистецтва і живопису, зокрема являє собою складний багатогранний та багатоплановий процес з виконання завдань кримінального судочинства. Специфічний характер діяльності з досудового розслідування цих кримінальних правопорушень робить питання організації кримінального провадження доволі актуальним. Багатоаспектність розслідування цих злочинів знаходить відображення в його організації, зокрема й шляхом використання спеціальних мистецтвознавчих знань у процесуальних та не процесуальних формах. Практичне призначення організації полягає у визначенні оптимального напрямку і змісту розслідування,

оптимізації його мети, сил і засобів, необхідних для її досягнення, правильному розміщенні сил і створенні відповідних умов.

Ведучи мову про організацію процесу розслідування злочинів на різних рівнях управління цією діяльністю, С. С. Чернявський слушно звертає увагу, що перший рівень містить систему організаційних заходів, що забезпечують ефективність функціонування елементів системи кримінального судочинства в цілому й досягнення поставлених перед нею стратегічних задач. Об'єктом першого рівня організації є розслідування злочинів як специфічна форма правозастосовної діяльності усіх компетентних органів й посадових осіб держави, які перебувають у підпорядкуванні різних відомств (Міністерства внутрішніх справ України, Генеральної прокуратури, Служби безпеки України, тощо). На другому рівні організацію розслідування необхідно розуміти як основну складову управління слідчим апаратом того або іншого відомства. Її реалізація містить комплекс заходів, спрямованих на нормативно-правове й структурно-функціональне забезпечення роботи слідчих й оперативних підрозділів, розмежування повноважень і компетенції працівників різної ланки, правильну розстановку сил і засобів, забезпечення взаємодії служб тощо. Третій рівень організації – методичний. Він містить в собі діяльність керівників відповідного рівня, а також слідчих-криміналістів і слідчих, які очолюють слідчі та слідчо-оперативні групи, зі створення оптимальних умов для навчання слідчих, які спеціалізуються на розслідуванні окремих видів (груп) злочинів, прийомам використання криміналістичних рекомендацій. Четвертий рівень організації розслідування має прояв у роботі слідчого при проведенні окремих слідчих (розшукових) дій або організаційно-технічних заходів в межах розслідування конкретного злочину, а також містить комплекс заходів, що забезпечують дотримання необхідної процесуальної форми, а також вибір й застосування в конкретній слідчій ситуації найдоцільніших техніко-криміналістичних засобів й тактичних прийомів [362, с. 339-340].

Стрімке зростання потреб сучасного суспільства у використанні знань в галузі мистецтвознавства не обходить такої суспільної сфери як сфера

судочинства, а розуміння значущості спеціальних знань для встановлення фактичних даних, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню дає підстави розглядати судову експертизу як самостійний інститут захисту прав і законних інтересів громадян, юридичних осіб та інтересів держави загалом. На сучасному етапі розвитку інституту судової експертизи особливо яскраво спостерігаються дві тенденції: постійне збільшення кількості проведених експертиз; постійне збільшення кола органів і посадових осіб, що мають право призначати проведення судової експертизи, до яких окрім судових і слідчих органів віднесені посадові особи митних, податкових органів, а також нотаріуси.

Права й свободи громадян, що розглядаються в межах певних правовідносин, в теорії держави й права мають назву суб'єктивними. До того ж під суб'єктивним правом розуміють гарантовану законом міру можливої поведінки особи, а під юридичним обов'язком – міру його належної поведінки, яка встановлена законом й забезпечена державою [191, с. 143, 149]. Виходячи з цього, суб'єктивне право – це багатопланова можливість вчиняти певні дії, включаючи можливість певної поведінки самої уповноваженої особи; можливість вимагати відповідної поведінки від правозобов'язаної особи; можливість приведення у дію механізму державного примусу у випадку невиконання іншою стороною своїх обов'язків; можливість користуватися на основі даного права певним соціальним благом. Стосовно до діяльності експерта у кримінальному судочинстві звертають увагу, що реалізація права органів досудового розслідування на отримання висновку експерта як повноцінного доказу визначається належним виконанням останнім своїх професійних та процесуальних обов'язків. Разом з тим повнота проведення експертом дослідження значною мірою залежить від добросовісності слідчого при виконанні ним покладених на нього обов'язків з надання матеріалів, необхідних для дачі висновку. Я. В. Комісарова слушно звертає увагу на те, що в діяльності експерта факт ототожнення прав й обов'язків – явище доволі не часте, зазвичай, його повноваження не носять подвійного характеру [145, с. 187].

Вітчизняний процесуаліст В. О. Попелюшко, виходячи з міркувань максимального забезпечення захисту прав людини шляхом розширення можливостей використання для цього всього розмаїття знань без жорстких обмежень, пропонує визнати, що «в об'єктивному аспекті до поняття спеціальних знань належать знання із будь-якої сфери людської діяльності, а визначення їх структури та меж належить до сфери правотлумачення і в кожному окремому випадку здійснюється правозастосовувачем» [265, с. 75]. Свого часу відомий не лише в Україні, а й далеко за її межами вчений В. Г. Гончаренко слушно підкреслював, що по-перше слід чітко відмежовувати в функціональному сенсі спеціальні знання як результат професійної підготовки і певну спеціалізовану освіченість окремих людей від передбачених процесуальними законами спеціальних знань, які, маючи за своїм змістом повну тотожність з першими, можуть використовуватись у точно встановлених законом формах і межах. Тобто є повністю індиферентними до становища носія цих знань і їх споживачів, перетворюючись на процесуально-правову категорію, використання якої передбачено лише визначеними суб'єктами й у встановлених процедурах, що у кожному випадку їх застосування вимагає наявності одного з передбачених суб'єктів, засвідчення його компетентності, а також узаконених шляхів одержання бажаного результату. По-друге, в процесуальне визначення спеціальних знань обов'язково повинно включатись загальнонаукове їх поняття як неодмінна змістова основа поняття процесуального, а останнє повинно визначати лише межі і форми особливого використання цих знань в судочинстві та юридично значущі наслідки такого використання. Зробивши ці загальні зауваження, В. Г. Гончаренко пропонує таке визначення в контексті кримінально-процесуального законодавства. Спеціальними знаннями в кримінальному судочинстві є знання і навички, одержані в результаті фахової освіти та/або практичної діяльності в будь-якій галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, які використовуються визначеними законом учасниками процесу в межах наданих кожному з них повноважень для вирішення за певною процедурою процесуальних завдань. Таке визначення спеціальних знань

максимально точно відбиває теоретичні положення наукознавства, законодавства і практику залучення спеціальних знань до відправлення правосуддя. Спеціальні знання – це не якась об'єктивізована аморфна сума результатів людського пізнання, а диференційовані за ступенем пізнання даного галузевого предмета науки, рівнем оволодіння суб'єктом судочинства та процесуальною компетенцією цих суб'єктів знання, які можуть і повинні використовуватись у доказуванні фактів, необхідних для встановлення об'єктивної судової істини [77, с. 24].

Чинний Кримінальний процесуальний кодекс України не містить визначення понять «судова експертиза», «призначення судової експертизи», проте процесуальні вимоги, які стосуються застосування цієї форми використання спеціальних знань в кримінальному провадженні, розташовані в главі, що має назву «Слідчі (розшукові) дії», а положення окремих статей цієї глави не повною мірою відображають сутність подій, що відбуваються у зв'язку з призначенням і проведенням експертизи. Порядок проведення судово-експертних досліджень, тобто – судової експертизи як такої, процесуальними нормами взагалі не врегульований і не може бути регламентований будь-якими нормативними приписами. Підготовка і призначення судової експертизи та залучення для її проведення експерта складається з низки слідчих (розшукових) та інших дій, що вчиняються слідчим, прокурором, слідчим суддею, відповідних дій сторони захисту, спрямованих на отримання зразків для проведення експертизи, прийняття рішення про призначення експертизи та здійснення певних заходів стороною обвинувачення чи захисту із залучення конкретного експерта або вибору експертної установи для проведення експертизи і отримання висновку експерта [181, с. 344].

Згідно з чинним процесуальним порядком, сьогодні під час здійснення досудового розслідування й судового провадження мистецтвознавча експертиза проводиться експертною установою, експертом або експертами, яких залучають сторони кримінального провадження або слідчий суддя за клопотанням сторони захисту у випадках та порядку, передбачених статтею 244 Кримінального

процесуального кодексу України, якщо для з'ясування обставин, що мають значення для кримінального провадження, необхідні спеціальні знання. Не допускається проведення експертизи для з'ясування питань права. Також передбачені випадки, у яких слідчий або прокурор зобов'язані призначити експертизи під час здійснення ними досудового розслідування щодо: 1) встановлення причин смерті; 2) встановлення тяжкості та характеру тілесних ушкоджень; 3) визначення психічного стану підозрюваного за наявності відомостей, які викликають сумнів щодо його осудності, обмеженої осудності; 4) встановлення віку особи, якщо це необхідно для вирішення питання про можливість притягнення її до кримінальної відповідальності, а іншим способом неможливо отримати ці відомості; 6) визначення розміру матеріальних збитків, якщо потерпілий не може їх визначити та не надав документ, що підтверджує розмір такої шкоди, розміру шкоди немайнового характеру, шкоди довкіллю, заподіяного кримінальним правопорушенням (ч. 2 ст. 242 Кримінального процесуального кодексу України) [183].

Статистичні відомості щодо виконання судово-мистецтвознавчих експертиз в підрозділах Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України свідчить про наступне: у 2014 році виконано – 245923 судових експертиз, із них 1286 – судово-мистецтвознавчих, що становить – 0,52% від загальної кількості проведених експертами; у 2015 році виконано – 238217 судових експертиз, із них 1036 – судово-мистецтвознавчих, що становить – 0,43% від загальної кількості проведених експертами; у 2016 році виконано – 249360 судових експертиз, із них 668 – судово-мистецтвознавчих, що становить – 0,27% від загальної кількості проведених експертами; у 2017 році виконано – 259967 судових експертиз, із них 508 – судово-мистецтвознавчих, що становить – 0,20% від загальної кількості проведених експертами; у 2018 році виконано – 205319 судових експертиз, із них 516 – судово-мистецтвознавчих, що становить – 0,25% від загальної кількості проведених експертами; у 2019 році виконано – 278652 судових експертиз, із них 590 – судово-мистецтвознавчих, що становить

– 0,21% від загальної кількості проведених експертами (див. додаток А до дисертації).

Судова експертиза призначається з метою збирання чи перевірки зібраних сторонами доказів. На нашу думку, ініціатором використання спеціальних знань й ініціатором прийняття рішення про потребу проведення експертних досліджень мають бути ті процесуальні особи, для яких результати роботи експерта викликають інтерес і потрібні для відстоювання перед судом власної лінії, чи то обвинувачення, чи захисту. Окремі вчені прямо вважають, що експертиза – це одна зі слідчих дій, оскільки призначає і проводить її слідчий та інші особи, уповноважені на проведення слідчих дій. Інші проведення експертизи пов'язують з діяльністю окремої процесуальної особи – експерта і тому вважають ці дії процесуальними, але не слідчими. Загалом на даний час існує декілька основних точок зору з приводу цього питання. Прихильники першої вважають, що судова експертиза є хоча й специфічною, проте все ж таки слідчою дією і відносять до неї призначення та проведення експертизи.

Проблема віднесення судової експертизи до слідчої дії обґрунтовується тим, що у загальновизнаному визначенні слідча дія – це дія, в ході якої сам слідчий безпосередньо отримує або перевіряє докази. Окремі науковці наголошують на тому, що безумовно, в ході проведення експертизи слідчий особисто доказів не отримує, проте йому надано право бути присутнім при проведенні експертного дослідження і повністю контролювати процес, результатом якого є оформлення висновку експерта, який є у кримінальному процесі прямим або побічним доказом [257, с. 53; 401, с. 134; 307].

Знаний науковець В. Г. Гончаренко підкреслював, що судова експертиза є лише однією з процесуальних дій у системі засобів розслідування [178, с. 344]. На думку Д. О. Сорокотягина проведення судової експертизи передбачає виконання слідчим, судом, стороною захисту, потерпілим, експертом низки процесуальних дій, що вчиняються з метою отримання висновку експерта, який в кримінальному процесі розглядається як джерело доказів. Процес здійснення судової експертизи містить в собі три етапи: призначення експертизи,

проведення експертизи; діяльність особи, що призначила експертизу, по її завершенню [322, с. 135]. Конкретний спосіб таких дій залежить від суб'єкта кримінального провадження. Рішення про залучення до участі в кримінальному провадженні експерта є процесуальним і якщо таке рішення прийняте стороною обвинувачення – слідчим або прокурором, то воно приймається у формі постанови про призначення експертизи. Сторона захисту, потерпілий мають право звернутись до слідчого, прокурора з клопотанням про призначення експертизи, а в разі їх відмови сторона захисту має право звернутись до слідчого судді з таким же клопотанням. Окрім того, сторона захисту має право самостійно залучати експертів на договірних умовах для проведення експертизи. Форми клопотання або договору на залучення експерта Кримінальний процесуальний кодекс України не встановлює. Проте будь-яке рішення сторони обвинувачення або слідчого судді про залучення експерта – це насамперед процесуальне рішення, але не слідча (розшукова) дія. І тому винесена у встановленому порядку постанова про призначення експертизи як результат рішення сторони обвинувачення про залучення експерта відображає саме процесуальну сутність такого рішення і є його письмовим виразом.

Ми погоджуємося із думкою Ю. В. Колесника щодо того, що судова експертиза не може розглядатися як різновид, навіть доволі специфічний, слідчої (розшукової) дії. Безумовно, і слідча дія, і судова експертиза мають багато спільного: вони чітко передбачені кримінальним процесуальним законодавством; спрямовані на отримання (збирання) доказів або перевірку вже отриманих доказів, пізнання обставин кримінального провадження й зумовлюють формування доказового матеріалу. Разом з тим вони відрізняються за ступенем участі в них слідчого, прокурора як сторони обвинувачення. Адже в ході саме проведення судової експертизи безпосереднє пізнання обставин кримінального провадження здійснює не сам слідчий, він не має на це права. В таких випадках основна роль належить такому учаснику кримінального судочинства як експерт, котрий шляхом застосування необхідних спеціальних знань й використання відповідних експертних методик встановлює відомості, що мають доказове

значення. До того ж експерт наділений іншим у порівнянні зі слідчим та прокурором правовим статусом. Вітчизняне законодавство визначає правовий статус експерта як самостійного суб'єкта процесу, який має власний обсяг процесуальних прав та обов'язків, що відрізняють його від інших суб'єктів процесуальної діяльності [140, с. 147-148].

Оскільки призначення судово-мистецтвознавчої експертизи є процесуальним рішенням слідчого, а її проведення суворо регламентовано нормами процесуального права, вона є процесуальною дією при доказуванні зі специфічною формою, де експерт-мистецтвознавець, використовуючи свої спеціальні знання, навички й досвід, самостійно в межах своєї компетенції виявляє нові факти, що мають значення для розслідування злочину. Саме цією специфічною формою експертиза відрізняється від інших процесуальних засобів доказування й насамперед – від залучення спеціалістів при виявленні, фіксації та вилученні доказів.

Професія судового експерта є унікальною за своїм змістом: з одного боку, його професійний статус полягає у проведенні із застосуванням своїх спеціальних знань (з практично необмеженого кола питань – науки, техніки, ремесла тощо) науково обґрунтованого дослідження для встановлення фактів, що мають доказове значення під час розслідування та розгляду справ у судах, з іншого – він набуває статусу процесуальної особи під час надання висновку експерта і таким чином у своїй професійній діяльності поєднує статус фахівця з відповідної галузі знань, науковця та процесуальної особи. Це суттєво відрізняє правовий статус судового експерта від інших працівників державних установ, оскільки для об'єктивного виконання своїх обов'язків судовий експерт передусім повинен бути незалежним від органів досудового розслідування, суду та інших учасників процесу. Тому незалежність судового експерта має забезпечуватися державою шляхом створення необхідних умов для його діяльності та належним матеріальним і соціальним забезпеченням [73, с. 10].

Згідно з ч. 1 статті 69 Кримінального процесуального кодексу України, експертом у кримінальному провадженні є особа, яка володіє науковими,

технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи, якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, і дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань. Згідно з п. 25 статті 3 Кримінального процесуального кодексу України, експерт визнається стороною кримінального провадження, а його висновок є самостійним процесуальним джерелом доказів (п. 2 ст. 84), яке не має ніяких переваг в доказовому значенні перед іншими процесуальними джерелами. Він підлягає ретельній перевірці й оцінці на загальних підставах [184]. Специфічність цього процесуального джерела полягає в тому, що висновки експерта ґрунтуються на спеціальних знаннях, якими не володіють працівники органів досудового розслідування та суду. В будь-якому випадку відомості, що містяться у висновку експерта, можуть бути покладені в основу обвинувачення чи виправдання лише в сукупності з іншими доказами, наявними в кримінальному провадженні.

Відповідно до статті 71 Закону України «Про судову експертизу» підставами проведення судової експертизи є відповідне судове рішення чи рішення органу досудового розслідування, або договір з експертом чи експертною установою – якщо експертиза проводиться на замовлення інших осіб. Судові експертизи призначаються в договірному або судовому порядку. Договірний порядок призначення експертизи передбачає укладання договору з конкретним експертом чи експертною установою учасником судової справи.

Для забезпечення принципу процесуальної рівності та змагальності сторін кримінального провадження Кримінальний процесуальний кодекс України у статті 69 закріплює процесуальні права та обов'язки експерта. В цьому разі встановлюється правомірність залучення експерта стороною кримінального провадження, можливість проведення конкретного виду експертизи певним експертом і з'ясовується, чи немає підстав для його відводу. Процесуальна самостійність експерта, можливість здійснення ним своїх функцій забезпечується

особливими правами й обов'язками, котрими експерта, і лише його, наділяє кримінальне процесуальне законодавство, наприклад, право надання висновку в межах своєї компетенції з питань, які хоча і не вказані у постанові про призначення експертизи, проте мають відношення до предмета експертного дослідження; право на ініціативу, якщо при проведенні судової експертизи експерт встановить обставини, що мають значення для кримінального провадження, з приводу яких йому не були поставлені питання; право відмовитися від надання висновку з питань, що виходять за межі спеціальних знань; право експерта відмовитися від надання висновку, коли наданих йому матеріалів недостатньо для надання висновку тощо.

Визначаючи експерта, якому можна доручити експертне дослідження, сторона кримінального провадження повинна переконатися в його компетенції. Сторонам кримінального провадження й суддям, які не володіють спеціальними знаннями, оцінити компетентність експерта доволі складно, оскільки вона не визначається лише наявністю профільної освіти або наукових ступенів й вчених звань. Особливо слід мати на увазі те, що розслідування кримінальних правопорушень, де об'єктом посягання є культурні цінності й твори мистецтва, які передбачають визначення правильного вибору алгоритму першочерговості проведення експертиз, тому, що сліди на культурних цінностях і творах мистецтва та технологія їх виробу і зберігання можуть розглядатися фахівцями з різних галузей спеціальних знань – фотографії, кінематографії, відеозапису, культурології, одорології, дактилоскопії, антропології, археології, габітології, документознавства, зброєзнавства, трасології, почеркознавства, слідознавства, мистецтвознавства, та ін.

Суб'єкт призначення судової експертизи має при визначенні класу, роду чи виду експертного дослідження встановлювати в першу чергу характер необхідних спеціальних знань. М. М. Виноградова зазначає, що увесь обсяг знань, якими володіє експерт і які він повинен застосовувати в межах повноважень, наданих йому законодавством, можна охарактеризувати як його компетенцію, а ступінь володіння цими знаннями та вміння застосовувати їх на

практиці – як компетентність [62, С. 514-542]. Вочевидь, як підкреслює Т. В. Моїсеєва, необхідні формальні критерії, які б свідчили про компетентність особи, яка залучається для проведення судової експертизи [178, с. 280]. Так, О. Р. Росінська зазначає, що розрізняють об'єктивну компетенцію, тобто обсяг знань, якими повинен володіти експерт, та суб'єктивну компетенцію – ступінь, в якому конкретний експерт володіє цими знаннями. Суб'єктивна компетенція експерта визначається його освітнім рівнем, спеціальною експертною підготовкою, стажем експертної роботи тощо [289, с. 88].

Компетенцією зобов'язані володіти особи, які залучаються до виконання судових експертиз. Інколи виокремлюють процесуальну й наукову компетенції, проте ми, підтримуючи думку М. Г. Щербаковського, вважаємо, що доцільніше вести мову про наявність єдиного поняття компетенції експерта [396, с. 95-104], що компетенція, як об'єктивна категорія, має складну, трирівневу структурну організацію. Оцінка кваліфікації й компетентності експерта забезпечується перевіркою наявності в експерта-мистецтвознавця таких кваліфікаційних характеристик: спеціальної вищої освіти, наукового ступеня або звання, підготовки за певною експертною спеціальністю, стажу роботи за нею. Слідчий і суд мають оцінювати кваліфікацію і компетентність експерта до призначення експертизи, наприклад, шляхом направлення до експертної установи запиту щодо визначення експерта, якого необхідно буде залучити для її проведення. Такий підхід дав би змогу виключити надалі необхідність призначення повторної експертизи, підставою для якої можуть бути сумніви у достатній кваліфікації й компетенції експерта, що проводив первинну експертизу.

Під час призначення судово-мистецтвознавчої експертизи в слідчих виникають певні складнощі, перелік яких вони зазначили під час проведеного нами анкетування, а саме.

1). Вибір експертної установи. Так, відповідно до ч. 1 статті 7 Закону України «Про судову експертизу» судово-експертну діяльність здійснюють державні спеціалізовані установи, а також судові експерти, які не є працівниками зазначених установ, та інші фахівці (експерти) з відповідних галузей знань.

Зокрема в ч. 2 статті 7 Закону України «Про судову експертизу» чітко визначено перелік державних спеціалізованих установ, а саме це: а) науково-дослідні установи судових експертиз Міністерства юстиції України; б) науково-дослідні установи судових експертиз, судово-медичні та судово-психіатричні установи Міністерства охорони здоров'я України; в) експертні служби Міністерства внутрішніх справ України, Міністерства оборони України, Служби безпеки України та Державної прикордонної служби України [110].

Однак, не у всіх державних судово-експертних установах існують судові експерти, які проводять судово-мистецтвознавчі дослідження. Тому, для вирішення цього питання, проведення судової мистецтвознавчої експертизи законом дозволяє призначати й іншим експертам з відповідних галузей знань. Слід розуміти, що при зверненні до судових експертів, які здійснюють судово-експертну діяльність в недержавних спеціалізованих установах слід заздалегідь запитати відомості, що стосуються можливості проведення даної експертизи, а також відомості про експерта, в тому числі його освіту, його освітньо-кваліфікаційний рівень, який повинен бути не нижче спеціаліста, пройти відповідну підготовку в державних спеціалізованих установах Міністерства юстиції України, бути атестованим та мати кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності.

При виборі того чи іншого експерта першорядне значення має його кваліфікація. Профіль освіти експерта-мистецтвознавця повинен відповідати завданням які перед ним ставляться і об'єкту дослідження. Наприклад, експертизу твору сучасного мистецтва не можна призначати експерту-мистецтвознавцю в області давньоруського іконопису. Слідчому, прокурору, судді, який призначає експертизу і не володіє знаннями в галузі мистецтвознавства, важко виконати це завдання, разом з тим кваліфікація експерта і профіль його освіти мають істотне значення не тільки для оцінки допустимості, але і достовірності висновку.

Попри те, що в цей час в Україні мистецтвознавців високого рівня багато, які здатні проводити судово-мистецтвознавчу експертизу, слід пам'ятати, що

судова експертиза має свої особливості, і для її проведення іноді не вистачає одних тільки спеціальних знань в галузі науки, техніки, мистецтва або ремесла, необхідні також певний рівень юридичної підготовки, оскільки висновок експерта має відповідати певним вимогам до форми й змісту, встановлених процесуальним законодавством норм. Інакше воно не зможе виконувати свою основну функцію – бути доказом у справі.

З огляду на вище викладене вважаємо, що проведення судово-мистецтвознавчої експертизи судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ повинні її як клас судової експертизи доповнювати, а не замінювати судових експертів державних спеціалізованих установ. Пропонуємо створення спеціальних освітніх програм для підготовки фахівців в галузі судової мистецтвознавчої експертизи, а також створення та збільшення в державних спеціалізованих установах підрозділів, які проводять повинні проводити судово-мистецтвознавчі експертизи. Вважаємо, що особливості діяльності спеціалістів мистецтвознавців під час здійснення мистецтвознавчих досліджень спрямовані на: засвоєння фундаментальних теоретичних, наукових, правових, методичних та організаційних положень мистецтвознавчих досліджень; формування і збагачення базового понятійного словникового запасу у сфері мистецтвознавчих досліджень; практичне засвоєння та розвиток навичок володіння методиками мистецтвознавчого дослідження; формуванню знань щодо групи специфічних закономірностей, особливостей та ознак матеріальних об'єктів, дослідження та визначення яких дають можливість атрибуції даних об'єктів з метою вирішення питань, поставлених перед експертом.

Досягнення цієї мети може бути забезпечено вирішенням наступних задач: формування у фахівців основ професійного творчого мислення; засвоєння понятійного апарату у галузі мистецтвознавства; вивчення теоретичних положень мистецтвознавчих досліджень; практичне засвоєння методик мистецтвознавчих досліджень об'єктів.

Проведене нами анкетування слідчих Національної поліції показало, що частіше за все вони призначали судово-мистецтвознавчу експертизу у державні судово-експертні установи – 97 %; в недержавні судово-експертні установи – 3 % (див. додаток Б до дисертації).

Відповідно експерти мистецтвознавці зобов'язані знати: основні правові і наукові положення та засадничі поняття судової мистецтвознавчої експертизи; ідентифікаційні можливості і завдання судової мистецтвознавчої експертизи; правила оформлення результатів мистецтвознавчого дослідження; нові методи мистецтвознавчого дослідження; особливості методики проведення багатооб'єктних експертиз; особливості виконання повторних експертиз; причини помилкових висновків та можливості їх попередження. Крім того, експерти мистецтвознавці зобов'язані вміти: оперувати основними положеннями та поняттями мистецтвознавчої експертизи; розв'язувати ідентифікаційні, діагностичні, ситуаційні задачі; використовувати нові методи дослідження; оформляти результати досліджень; використовувати методику проведення багатооб'єктних експертиз; використовувати методику проведення повторних експертиз, аналізувати причини помилкових висновків експертів, які проводили попередні експертизи.

Слід зазначити, що в Державному науково-дослідному експертно-криміналістичному центрі Міністерства внутрішніх справ України розроблена відповідна програма підготовки працівників експертних підрозділів Міністерства внутрішніх справ України за напрямом «Мистецтвознавчі дослідження» [216].

2). Відсутність методичних матеріалів, щодо призначення та проведення судово-мистецтвознавчих експертиз. Треба зазначити, що злочини, в яких предметом посягання є культурні цінності, мають особливо небезпечний характер, які завдають державі, суспільству та кожному громадянину окремо величезних матеріальних та моральних збитків. Судова і слідча практика свідчить, що по-перше як правило, слідчі вважають себе компетентними у питаннях мистецтвознавства або встановлення історичної та культурної цінності предметів, які стали об'єктом злочинних посягань. Але слідчий не може

самостійно оцінювати й встановлювати, чи має конкретний предмет або документ значення для історії, науки, культури. Знання, необхідні для цього, виходять за межі загальнодоступних і є спеціальними. По-друге, це незнання слідчим переліку та можливості тих чи інших експертиз, які можуть призначатися у справах аналізованої категорії. По-третє, вони побоюються істотних фінансових витрат і тривалості експертних досліджень; це складнощі, які виникають під час вибору установи та призначення конкретних експертів, рівень знань і кваліфікація яких дасть змогу призначити їх. І нарешті, неможливість використання спеціальних знань у формі експертизи до порушення кримінального провадження. Непоодинокі випадки, коли слідчі відмовляються призначати мистецтвознавчу експертизу пояснюючи своє рішення тим, що предмети, відносно яких вчинено злочинне посягання, не «мають культурного значення» або мають «малу цінність». Такі висновки засновані на свідченнях потерпілих, у яких бралися пояснення про те, що «злочин не заподіяв їм значного збитку». На нашу думку, така практика є неприпустимою, тому що потерпілі – це часто люди, які не володіють знаннями в галузі мистецтвознавства, і не здатні правильно оцінювати предмети мистецтва і науки [159].

На жаль, досить часто під час призначення судово-мистецтвознавчої експертизи для вирішення експертом-мистецтвознавцем ставляться питання, що виходять за межі його спеціальних знань, а також не мають значення для встановлення обставин у провадженні, експерту надаються об'єкти (у тому числі диски, комп'ютерна техніка) недостатні або непридатні для дослідження. Це порушує законодавчо визначені терміни розслідування або судового розгляду, а також зумовлює необхідність проведення додаткових судово-мистецтвознавчих або комплексних експертиз, що своєю чергою збільшує і без того чимале навантаження на судово-експертні установи.

З нашого погляду, цілком оптимальним варіантом є те, коли рішення про необхідність призначення мистецтвознавчої експертизи слідчий ухвалює після попередньої консультації зі спеціалістом-мистецтвознавцем. Даний процес є

позитивним для слідчого, оскільки він має можливість проконсультуватися з фахівцем із питань, що стосуються: а) вибору установи, б) підбір експерт-мистецтвознавця; в) формулювання питань, які будуть поставлені перед експертом, г) підготовка об'єктів для проведення судово-мистецтвознавчої експертизи.

За результатами проведеного нами опитування слідчих Національної поліції встановлено, що зверталися за консультацією до спеціаліста-мистецтвознавця під час призначення судово-мистецтвознавчої експертизи у 90 % випадках. При цьому консультація здійснювалася з таких напрямів: у зв'язку з питаннями необхідними для вирішення у кримінальному провадженні 86 %; у зв'язку з оцінкою висновку експертизи 14 % (див. додаток Б до дисертації).

Науковці звертають увагу на те, що оцінка висновку експерта здійснюється у два етапи: оцінка процесуальних аспектів призначення й проведення експертизи, й оцінка науково-фактичних аспектів. При оцінці експертного висновку необхідно вивчити: по-перше, чи фігурують у висновку дані, що характеризують експерта з точки зору фахівця у певній галузі знань; по-друге, чи відповідають ці спеціальні знання тим питанням, які поставлені перед експертом; по-третє, чи потрібні для вирішення цих питань спеціальні знання даного профілю; по-четверте, чи відповідають компетенції експерта, його спеціалізації ті засоби і методи, які він використовував для вирішення поставлених перед ним питань. Тут же необхідно оцінити, чи не вийшов експерт за межі своєї компетенції.

Одним зі способів оцінки висновку експерта мистецтвознавця є проведення його допиту. Можливість допиту експерта під час досудового розслідування встановлена положеннями пункту другого ч. 5 статті 69 Кримінального процесуального кодексу України. Предмет допиту експерта на етапі досудового розслідування кримінального провадження законодавцем не встановлюється. Але, виходячи із визначення поняття експерта як особи, якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини

вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань, предметом допиту експерта слід визнати лише ті обставини, які стали йому відомими у зв'язку з проведенням призначеної експертизи або які впливають на оцінку висновку експерта. До останніх із зазначених обставин можуть бути віднесені повідомлені експертом під час допиту відомості щодо його освіти, стажу експертної роботи, досвіду проведення певних видів досліджень, застосованої для дослідження конкретної методики, розкриття сутності й значення проведених експериментів та врахування їх результатів експертом для формування висновку тощо. Спроби слідчого, прокурора з'ясувати під час допиту експерта інші обставини і отримати відповіді на питання, які хоча й стосуються сфери знань експерта і мають значення для кримінального провадження, але не пов'язані з дослідженням об'єктів експертизи, виходять за межі предмету допиту експерта у конкретному кримінальному провадженні й мають характер консультацій. Консультативна діяльність експерта є формою використання спеціальних знань органом досудового розслідування, проте вона не може здійснюватися у формі допиту як окремої слідчої дії [140, с. 123].

Необхідно зазначити, що в Кримінальному процесуальному кодексі України відсутні будь-які чіткі критерії, які дають змогу оцінити достовірність доказів. До основних критеріїв, за якими можна оцінити достовірність висновку експерта, необхідно віднести: кваліфікацію і компетентність експерта; правильність складання висновку; повноту дослідження; наукову обґрунтованість дослідження; узгодженість й взаємозв'язок отриманих висновків з дослідницькою частиною висновку; переконливість висновку для слідчого, суду та інших учасників кримінального провадження. Наведений перелік свідчить про складність оцінки достовірності здійсненого експертного дослідження.

При оцінці правильності складання висновку слідчий має перевірити структуру документа та всі його необхідні реквізити. Особлива увага має звертатися на наявність узгодженості й логічної послідовності вступної,

дослідницької частини висновку та самих висновків. Трапляються випадки, коли не приділяється увага цим питанням, а оцінка обмежується лише перевіркою вступної частини й висновку експерта з формулюванням запитань, що містяться в ухвалі слідчого судді.

Специфіка діяльності експерта-мистецтвознавця полягає в її аксіологічному характері. Експерт в силу професійної свідомості описує художньо значимі предмети, виходячи з власних етико-естетичних позицій; пояснює їх з процесного (як явище, дії, події) боку з тих самих позицій, а головне оцінює їх якість, виходячи зі своїх професійних установок та етико-естетичних почуттів. В цьому плані у висновках експерта фігурує інформація як про матеріальну оболонку предмета експертизи, що має вираз в наявності матеріальних властивостей (вага, розмір, матеріали, техніка виготовлення), так і інформація про нематеріальний бік: історія створення, знаходження й переміщення; атрибуції, що розкриває особливості художньої форми й художнього змісту; оцінці морального капіталу (авторитету, значимості) об'єкта експертизи з метою позначення його історико-культурного статусу.

Особливістю мистецтвознавчого знання є яскраво виразний суб'єктивний особистісний характер, оскільки мистецтвознавчі знання передбачають обов'язкову наявність свого власного бачення, своєї власної інтерпретації фактів і подій. В судово-мистецтвознавчому експертному висновку окрім атрибуції як суто мистецтвознавчому методі дослідження, особливого значення набувають етико-естетичні почуття експерта, його світогляд, рівень культури, а також його соціокультурний статус, котрий визначає ступінь авторитетності його оцінок. Тому мистецтвознавці, які звичні до публічного висловлювання свої думки, асоціюють його часто з «істинним глибоким знанням», що підкреслює суб'єктивний, глибоко особистісний характер, у тому числі результатів і висновків судово-мистецтвознавчої експертизи. Необхідно погодитися з думкою Л. К. Бондаренко щодо того, що в силу яскраво виразної суб'єктивної специфіки мистецтвознавчого знання необхідною є об'єктивізація судового мистецтвознавчого знання у бік виявлення в ньому доказового (такого, що може

бути перевіреном) змісту. В експертному висновку в проміжних висновках має бути вказане окрім матеріальних характеристик й дослідження нематеріальної частини предмета судової мистецтвознавчої експертизи за встановленими в мистецтвознавстві критеріями, спрямованими на розкриття унікальності художньої форми (й художнього змісту) або відсутності таких за допомогою мистецтвознавчих методів – описання, порівняння, ідентифікації, атрибуції тощо [35, с. 21-22].

Оцінка узгодженості та взаємозв'язку отриманих висновків із дослідницькою частиною висновку полягає у встановленні наявності у висновку експерта смислового взаємозв'язку й відповідності між його дослідницькою частиною та висновками. Оцінка переконливості висновку для органів досудового розслідування, суду є вінцем всієї оцінки вірогідності висновку експерта й по суті складається із сукупності всіх критеріїв. Разом із тим, до додаткових умов оцінки даного критерію необхідно віднести аргументованість проведеного дослідження, ясність й визначеність висновків, грамотність і лаконічність висновків, відсутність у висновках будь-яких суперечностей. Суперечність у висновку експерта можуть мати прояв у наявності ймовірного або умовного характеру обґрунтування висновків у дослідницькій частині висновку за їх категоричного характеру у висновках. Це може бути пов'язане, з одного боку, із зайвою пересторогою й відсутністю впевненості експерта у власній правоті при складанні дослідницької частини висновку, а з іншого – із намаганням експерта до лаконічності й категоричності при формулюванні висновків. Отже, щоб встановити одну з основних ознак переконливості висновку експерта достатньо визначити наявність чи відсутність характеру отриманих висновків (категоричності ступеня підтвердження встановлених даних) та характеру їх обґрунтованості в дослідницькій частині.

Під час проведеного нами анкетування слідчих Національної поліції, останні вказали на такі способи оцінки висновку судово-мистецтвознавчої експертизи: вивчав висновок експерта і зіставляв з матеріалами кримінального

провадження – 21 %; вивчав лише вступну частину і висновки – 75 %; інші – 4 % (див. додаток Б до дисертації).

Обґрунтованість висновків експерта та достовірність одержаних результатів залежать від надійності використаних методик. Однак не всі методики, запропоновані для реєстрації, однаковою мірою можна застосовувати до всіх об'єктів, оскільки обрання методів дослідження може залежати, наприклад, від особливостей об'єкта дослідження (зокрема його обсягу, розміру, стану тощо), існуючого і наявного в розпорядженні експертів обладнання та ін. Це підтверджується постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30 травня 1997 р. № 8, де зазначається, що визначення способу проведення експертизи є компетенцією експерта, тобто обрання методів і підходів до проведення аналізу залишається за експертом [313, с. 151-161].

Проведене нами анкетування слідчих Національної поліції показало, що останні розуміють обґрунтованість висновку судово-товарознавчої експертизи як: наведення у висновку аргументів, які підтверджують висновки експерта – 83,2%; логічний зв'язок між дослідження та висновками – 15,6 %; використання спеціальної термінології у висновку експерта – 1,2 % (див. додаток Б до дисертації).

Необхідно звернути увагу й на такий аспект оцінки висновку експерта в галузі мистецтвознавства як використання апробованих та зареєстрованих експертних методик. Вже розроблені й достатньо ефективно використовуються в практиці дві загальні методики судово-мистецтвознавчої експертизи – «Методика визначення авторства мистецьких творів» та «Методика визначення смислового навантаження мистецьких творів» [259]. Проте, на даний час в Україні зареєстровано лише три окремі методики судово-мистецтвознавчої експертизи, зокрема: методика визначення стану збереженості творів станкового живопису (реєстраційний код 15.1.10); методика атрибуції видань кирилівського друку (реєстраційний код 15.1.11) та методика судово-експертного

мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру (реєстраційний код 15.1.12). [284].

Назріла потреба в розробці загальних й окремих методик проведення судово-мистецтвознавчої експертизи, що дозволило б значно підвищити її ефективність використання в судочинстві. Такі методики повинні ґрунтуватися на окремій теорії судової експертизи – теорії судово-мистецтвознавчої експертизи, яка сьогодні перебуває в стадії формування.

3). Вибір експерта для призначення судово-мистецтвознавчої експертизи. Вибір експерта-мистецтвознавця, якому буде доручено проведення експертизи, належить до компетенції слідчого, прокурора, суду. До експерта-мистецтвознавця висуваються освітні професійні вимоги. Відповідно до ч. 1 статті 10 Закону України «Про судову експертизу» судовими експертами можуть бути особи, які мають необхідні знання для надання висновку з досліджуваних питань.

При оцінці висновку експерта необхідно вивчити: по-перше, чи фігурують у висновку дані, що характеризують експерта з точки зору фахівця у певній галузі знань; по-друге, чи відповідають ці спеціальні знання тим питанням, які поставлені перед експертом; по-третє, чи потрібні для вирішення цих питань спеціальні знання даного профілю; по-четверте, чи відповідають компетенції експерта, його спеціалізації ті засоби і методи, які він використовував для вирішення поставлених перед ним питань. Тут же необхідно оцінити, чи не вийшов експерт за межі своєї компетенції.

Компетентність експерта визначається його освітою, спеціальною підготовкою, досвідом у вирішенні аналогічних завдань, індивідуальною здатністю до евристичного мислення. У державних експертних установах компетентність експерта перевіряється і засвідчується експертно-кваліфікаційними комісіями [237].

Компетенція експертизи певного роду (виду, підвиду) – це коло обставин справи, встановлюваних за допомогою її проведення, і, відповідно, коло питань, які можуть ставитися перед експертами певної спеціальності. Компетенція

експертизи детермінується завданнями експертизи, наявністю методів і засобів дослідження матеріалів, представлених на експертизу і відображається у науковій компетенції експерта [315].

У дослідженні О. І. Орлова питання компетентності експерта розглядаються через призму методів самооцінки та взаємооцінки. Так, зазначає дослідник, використання формальних показників експертів (посада, вчені ступінь і звання, стаж, число публікацій тощо) в сучасних швидко мінливих умовах може носити лише допоміжний характер, хоча подібні показники найпростіше застосовувати. При методі самооцінки експерт сам дає інформацію про те, в яких областях він компетентний, а в яких – ні. З одного боку, хто краще може знати можливості експерта, ніж він сам? З іншого боку, при самооцінці компетентності швидше оцінюється ступінь самовпевненості експерта, ніж його реальна компетентність. Тим більше, що саме поняття «компетентність» не визначено.

Досить часто експерт перебільшує свою реальну компетентність або навпаки занадто критично ставиться до своїх можливостей. При використанні ж методу взаємооцінки, коли оцінку компетентності конкретного експерта дають інші експерти (або кандидати в експерти), крім можливості прояву особистісних і групових симпатій і антипатій, грає роль мала поінформованість експертів про професійні можливості один одного. У сучасних умовах достатня обізнаність з роботами і можливостями один одного може бути лише у фахівців, які багато років (не менше 3-4) працюють спільно, в одній команді, над однією темою. Однак і такий метод, на думку вченого, є не досить ефективним, оскільки погляди таких фахівців через схожість життєвого шляху занадто схожі один на одного [244, с. 47-48].

Слід зазначити, що фахівці в експертних установах, які мають крім основної професії ще й додаткову професію – судового експерта, тобто фахівця, який володіє спеціальними правовими (процедурними) знаннями, навичками і спеціальним досвідом, що підкреслює його виняткове, в порівнянні з іншими неофіційними фахівцями, стан. Проте фахівець в експертній установі в основному спеціалізується з загальних питань професії і меншою мірою за

спеціальними напрямками, які можуть бути принципово важливими, наприклад, при розслідуванні обставин кримінальних проваджень. Так, на практиці фахівець, який залучається для проведення експертизи, може бути більш обізнаним у своєму напрямку, але бути не компетентним в актуальних питаннях у своїй спеціальності. У більш конкретному вираженні – фахівець з мистецтва ХХ ст. може добре розбиратися в питаннях культури першої половини ХХ ст. і приблизно знати культуру середини ХХ ст. і зовсім не розуміти закони розвитку художньої культури кінця ХХ століття, оскільки в професійному плані мистецтвознавці, відрізняються між собою по направленню на дослідження, по предмету дослідження, по застосовуваних дослідним методам, де актуальні специфічні, вузькоспрямовані суб'єктивні мистецтвознавчі критерії і поняття (оскільки предметом їх знань є історія і теорія образотворчого мистецтва і художня культура різних епох, шкіл, творів, різні сторони творчої особистості).

Експерти-мистецтвознавці між собою розрізняються також за ступенем компетентності, інформованості щодо володіння дослідницькими методиками. Слід зазначити, що мистецтвознавці, які сформувалися в середині століття і володіють в основному аксіоматичний метод, не володіють системним методом, відповідно, фахівці, які спеціалізуються на фігуративному мистецтві не можуть добре знати деструктивні творчі методи художників, що працюють в відео-арті, ленд-арт, перформансі, флешмобах, фотомистецтві та інших видах сучасного мистецтва, яке сприймаються ними як мистецтва.

Опитані нами слідчі Національної поліції, компетентність експерта-мистецтвознавця оцінювали: за обґрунтованістю результатів дослідження – 38 %; за наявністю стажу та досвіду роботи – 34 %; за використанням стандартизованих методик – 3 %; за акредитацією експертного підрозділу за міжнародним стандартом – 69 % (див. додаток Б до дисертації).

Відомо, що в експертній установі, в силу об'єктивних (при наявності одиниці мистецтвознавця в штаті) і суб'єктивних (рівень професійної культури, наявності навичок і соціального досвіду, світогляду, особистих переваг) обставин та інших істотних причин експертизу проводить конкретна

особа, що спеціалізується по всьому образотворчого мистецтва, яка діє в рамках своїх посадових повноважень. Відповідно, з точки зору професіонального мистецтвознавчого знання, висновки даного фахівця апіорі матимуть схожий характер (що і можна було спостерігати в експертних висновках спеціалістів, які притягувалися протягом тривалого періоду часу для потреб судочинства). Це знайшло пряме відображення на кваліфікації діянь учасників процесу. В такій ситуації противагою цьому може служити реалізація принципу змагальності експертиз.

Проведене нами опитування слідчих, які призначали судові-мистецтвознавчі експертизи, зазвичай вони підбирали експерта за такими критеріями: за стажем і досвідом роботи – 3,9 %; за досвідом призначення експертизи цьому експерту – 3,5 %; експерт працює в державній спеціалізованій установі – 92,5 % (див. додаток Б до дисертації).

Слід зазначити, що для полегшення вибору експерта пропонуємо користуватися Реєстром атестованих судових експертів Міністерства юстиції України.

Таким чином, з метою забезпечення компетентності судових експертиз необхідно введення ситуації конкуренції експертиз, що підвищить в цілому професійний рівень суб'єктів, які здійснюють судову мистецтвознавчу експертизу.

У ситуації змагальності мистецтвознавчих експертиз посадовим особам, уповноваженим призначати експертизу, слід враховувати не тільки спеціалізацію експерта, а й напрямок його професійної діяльності, яка має кілька компонентів: наявність соціального досвіду безпосередньої взаємодії з різними реальними соціальними інститутами; наявність необхідного самостійного дослідницького досвіду у вигляді наукової роботи.

Виходячи з практики можна відзначити, що експерти, як правило, використовують знання своїх колег наосліп, боячись інколи виявити свою професіональну некомпетентність. А це зрозуміло, пов'язано з природною

конкуренцією людей, зайнятих в одній сфері, яке безпосередньо відбивається на їх соціальний статус.

Зазначимо, що підготовкою експертів-мистецтвознавців в Україні займаються такі навчальні заклади, як: Київський національний університет культури і мистецтв, Львівська національна академія мистецтв, Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв, Національна академія образотворчого мистецтва і архітектури, Харківська державна академія дизайну і мистецтв та ін.

Висновки до розділу 2.

Отже, призначення судово-мистецтвознавчої експертизи у кримінальному провадженні складається із низки стадій, які містять такі дії слідчого, прокурора, судді: а) визначення необхідності проведення судово-мистецтвознавчої експертизи; б) вибір моменту її призначення; в) збирання необхідних матеріалів; г) визначення предмету судово-мистецтвознавчої експертизи; ґ) вибір експертної установи або експерта; д) складання постанови про призначення судово-мистецтвознавчої експертизи.

Призначення судово-мистецтвознавчої експертизи є процесуальним рішенням слідчого, а її проведення суворо регламентовано нормами процесуального права, вона є процесуальною дією при доказуванні зі специфічною формою, де експерт-мистецтвознавець, використовуючи свої спеціальні знання, навички й досвід, самостійно в межах своєї компетенції виявляє нові факти, що мають значення для розслідування злочину. Саме цією специфічною формою експертиза відрізняється від інших процесуальних засобів доказування й насамперед – від залучення спеціалістів при виявленні, фіксації та вилученні доказів.

Проведення судово-мистецтвознавчої експертизи судовими експертами, які не є працівниками державних спеціалізованих установ повинні її як клас судової

експертизи доповнювати, а не замінювати судових експертів державних спеціалізованих установ. Пропонуємо створення спеціальних освітніх програм для підготовки фахівців в галузі судової мистецтвознавчої експертизи, а також створення та збільшення в державних спеціалізованих установах підрозділів, які проводять повинні проводити судово-мистецтвознавчі експертизи.

Рішення про потребу залучення до участі в кримінальному провадженні експерта для проведення мистецтвознавчої експертизи є процесуальним і якщо таке рішення прийняте стороною обвинувачення – слідчим або прокурором, то воно, за загальним правилом, яке приймається у формі постанови про призначення судово-мистецтвознавчої експертизи.

Рішення про необхідність призначення мистецтвознавчої експертизи слідчий ухвалює після попередньої консультації зі спеціалістом-мистецтвознавцем.

Зважаючи на вищезазначене, вважаємо, що на сьогодні існує гостра потреба в розробці загальних й окремих методик проведення судово-мистецтвознавчої експертизи, що дозволило б значно підвищити ефективність її використання в кримінальному судочинстві. Такі методики повинні ґрунтуватися на окремій теорії судової експертизи – теорії судово-мистецтвознавчої експертизи, яка сьогодні перебуває в стадії формування.

РОЗДІЛ 3

ВИКОРИСТАННЯ МОЖЛИВОСТЕЙ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ У КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ УКРАЇНИ

3.1. Види судово-мистецтвознавчих експертиз та їх значення в розслідуванні окремих видів злочинів

Класифікація судово-мистецтвознавчих експертиз має особливе значення для теорії судової експертизи. Вона є не лише показником систематизації розвитку судових експертиз, а й основою нових наукових розробок. Змістовний й видовий діапазон експертиз, одним зі значущих компонентів котрих виступає мистецтвознавча складова, може бути доволі широким. До того ж підставою для класифікації можуть виступати найрізноманітніші критерії та диференціюючі ознаки.

Так, за критерієм форми проведення необхідно розрізнити *індивідуальну* експертизу, котра може проводитися окремим професіоналом-мистецтвознавцем за чітко окресленому предметному змісту у відповідності або з вже існуючими нормативами, або виходячи зі спеціально розроблених критеріїв; *комісійну* експертизу, що проводиться групою професійних мистецтвознавців як за конкретним предметним змістом, так і за окремими фрагментами об'єкта, із використанням формалізованих методів й наданням узагальненої виваженої оцінки; *комплексну* експертизу, яка являє собою поліпредметну та поліпрофесійну процедуру оцінки складного, багатоаспектного об'єкта в межах єдиного експертного висновку.

Останніми роками стає розповсюдженою більш диференційована типізація мистецтвознавчої експертизи, котра ґрунтується на критерії чисельності та складу експертів-мистецтвознавців. Зокрема, колективні форми експертизи, залежно від галузі затребуваності результатів можуть поділятися на: *однорідну*, яка являє собою класичний варіант форми групової праці, що допускає проведення експертизи як мистецтвознавцями однієї спеціальності

(спеціалізації), так і різних; основною особливістю є те, що всі експерти беруть рівну участь в процесі дослідження й кінцеве рішення приймається колегіально; *комісійну*, що проводиться кількома експертами-мистецтвознавцями однієї спеціальності чи спеціалізації, й затребувану в ситуаціях, що потребують підвищення об'єктивності висновку експертизи або за умов відсутності узгодженості сторін у виборі кандидатури експерта (необхідно звернути увагу на те, що у випадках неузгодженості, фахівець, який бере участь в комісійній експертизі, має право надавати окремий висновок із поставлених перед ним запитань); *комплексну*, що проводиться фахівцями різних мистецтвознавчих напрямів, спеціальностей та спеціалізацій, до того ж допускається, що кожний експерт може досліджувати лише ті сторони об'єкта, котрі відносяться до його безпосередньої компетенції, й застосовувати ті методи, котрими він володіє. Необхідно підкреслити, що типізація колективних форм реалізації експертної процедури зберігається й за умов участі у групі експертів одного фахівця-мистецтвознавця.

Судово-мистецтвознавча експертиза – є найбільш проблемним з напрямів окремих видів судових експертиз внаслідок яскраво виразної суб'єктивної природи гуманітарних знань. З одного боку, мистецтвознавча експертиза здається доступною внаслідок всезагальної впевненості у власному розумінні мистецтва, а отже, компетентності майже всіх шанувальників мистецтва у питаннях оцінки художнього достоїнства предметів мистецтва, з іншого – можна побачити очевидні труднощі в оцінці вірогідності експертного висновку, внаслідок високого рівня мімікрії і підробок, у тому числі історичних реконструкцій, які зроблені в минулому [36, с.126-131]. Л. К. Бондаренко слушно підкреслює, що в силу яскраво виразного суб'єктивного уявлення щодо власної професійної вагомості експертами-мистецтвознавцями у випадках історичних реконструкцій виносяться вкрай суб'єктивні оцінки, котрі повністю залежать від професійного самосприйняття мистецтвознавця. Професійна належність, на її погляд, є вторинною соціокультурною ознакою професійної й трудової психології особистості, а на перший план виходить знавцтво

(визначення цінності витворів мистецтва засобами атрибуції), яке передбачає наявність професійного досвіду не лише на рівні академічних хрестоматійних знань, а на практичному верифіційному рівні – їх застосування (переперевірки, фальсифікації, розвитку, фрагментації, аналогії, узагальнення, аналізу) в реальній обстановці. Знавецтво передбачає вузьку спеціалізацію мистецтвознавця або іншого спеціаліста в певній галузі [34, с. 92-97]. Вона звертає увагу на те, що судово-мистецтвознавча експертиза має базуватися на комісійному або комплексному підході, особливо у випадках визначення особливих культурних, історичних якостей предмету, що забезпечить коректність оцінки мистецтвознавчого висновку в судочинстві.

За правовим статусом мистецтвознавча експертиза диференціюється на *судову* та *позасудову*, котрі можуть бути подібними за методикою і якістю проведення, проте різними за цільовим призначенням й характером ініціації запиту. Судово-мистецтвознавча експертиза проводиться з метою судочинства, в межах, встановлених нормативно-правовими актами; передбачає особливий порядок її призначення, суворий перелік суб'єктів, котрі можуть її призначити й провести, а також їх права, обов'язки та відповідальність; становить собою процесуальну дію, що включає проведення дослідження та підготовку висновку експертом з питань, поставлених перед ним судом, слідчим суддею за клопотанням органу досудового розслідування або сторони захисту з метою встановлення обставин, що підлягають доказуванню у конкретному кримінальному провадженні або кримінальній справі. Судовий експерт несе кримінальну відповідальність за надання завідомо неправдивого висновку, висновок експерта може бути одним із джерел доказів, а встановлені в результаті експертизи фактичні дані можуть бути доказами. *Позасудова* експертиза проводиться з метою встановлення фактів, що цікавлять ініціатора при вирішенні питань, спірних ситуацій, що виникають між суб'єктами права, з метою вирішення. Позасудова експертиза не пов'язана із судочинством, сфера її застосування обмежується цивільними правовідносинами. Проте її результати можуть стати підставою для судового розгляду чи початку досудового

розслідування, коли в ході її проведення встановлені достатні для цього факти. Цей вид експертиз не має особливого правового статусу, тому її ініціатором може виступати будь-яка фізична або юридична особа, а порядок її проведення припускає вільний характер. Зазвичай особа, яка проводила позасудову мистецтвознавчу експертизу, не несе кримінальної відповідальності за надання завідомо неправдивого висновку. У випадку помилки у висновках позасудової експертизи, суб'єкт, що її проводив, несе цивільно-правову відповідальність, що має вираз у компенсації матеріальної та моральної шкоди особі, яка постраждала від даної помилки.

Необхідно розрізняти державну експертизу (наприклад, державну експертизу культурних цінностей, здійснювану Державною службою контролю при вирішенні питання про можливість вивезення того чи іншого об'єкта за кордон), наукову експертизу (яка може супроводжувати роботи з реставрації творів мистецтва або здійснюватися фахівцями музеїв в ході їх мистецтвознавчих досліджень) і судову експертизу (яка проводиться в процесі розслідування і судового розгляду).

Сутністю судової-мистецтвознавчої експертизи є проведення дослідження, відповідно до принципів об'єктивності, всебічності й повноти, а також із використанням сучасних досягнень науки й техніки. Проведення дослідження – це пізнавальний процес, котрий у випадках судової експертизи здійснюється шляхом застосування методів різноманітних галузей знань. Проте, на відміну від атрибуції (мистецтвознавчого дослідження) того або іншого витвору мистецтва, процес експертного пізнання проводиться з метою суто практичною: встановлення конкретних фактичних обставин за кримінальним провадженням. Однією із визначальних ознак, що вирізняє судову експертизу від усіх інших, є її провадження за завданням правозастосувача та використання її результатів в інтересах правосуддя. Регламентована законом процедура призначення й проведення судової експертизи тісно пов'язує вимоги судово-слідчої практики й проведення судових експертиз. Судово-мистецтвознавча експертиза проводиться не сама по собі, у зв'язку із встановленням фактичних даних, на підставі яких

слідчий, прокурор, слідчий суддя і суд встановлюють наявність чи відсутність фактів та обставин, що мають значення для кримінального провадження та підлягають доказуванню.

Підстави класифікації судових експертиз є одним із найбільш дискусійним питань в судовій експертизі. У теорії судової експертизи сьогодні переважає позиція «комплексної підстави», сутність якої полягає в тому, що у підставу поділу судових експертиз на роди (види) закладається комплексний критерій, сукупність суттєвих ознак судових експертиз. На даний час до таких критеріїв відносять: об'єкт судових експертиз, об'єкт у сукупності з експертними методами, об'єкт у сукупності з експертними задачами, експертні методи у сукупності з експертними задачами тощо. До того ж існує тенденція до формування одиниць класифікації (класів, родів, видів судових експертиз) саме на основі спільності об'єкта судових експертиз. Проте на сьогодні не всі одиниці класифікації судових експертиз можуть бути утворені на основі спільності об'єкта експертиз, тому об'єднання може відбуватися й на основі інших критеріїв, наприклад, на основі спільності вирішуваних задач і комплексу застосовуваних методів, спільності об'єктів і комплексу методів.

Виокремлення єдиної підстави класифікації є, на нашу думку, є нерациональним, тому що, по-перше, це значно утруднює уособлення одного роду (виду) від іншого; по-друге, виокремлення єдиної підстави збіднює класифікацію судово-мистецтвознавчої експертизи, позбавляє її багаторівневої розгалуженої структури; по-третє, це перешкоджає вирішенню організаційних питань, пов'язаних зі структурою судово-експертних установ й підготовкою експертних кадрів.

Судово-мистецтвознавча експертиза є самостійним класом судових експертиз, котра має свій предмет, об'єкти, задачі та методи дослідження. Вітчизняні вчені І. В. Гора та В. А. Колесник звертають увагу на те, що в науковій класифікації судових експертиз за ступенем спільності та субординації (за предметно-об'єктно-методною підставою) найзагальнішою одиницею є клас. Розподіл на класи проводять за належністю експертизи до однієї або близьких

галузей спеціальних знань, які використовують подібний інструментарій. Клас експертизи складають експертні дослідження, що об'єднані спільністю знань, які слугують джерелом формування теоретичних та методичних основ судових експертиз, й об'єктів, що досліджуються на базі цих знань [332, с. 91].

Слід зазначити, що об'єктами даного класу експертних досліджень є предмети матеріального світу, які ймовірно мають художню, історичну або культурну цінність. Клас судово-мистецтвознавчих експертиз у системі судових експертиз новий, який тільки почав формуватися, він ділиться на два основних роди: судово-мистецтвознавча експертиза творів мистецтва та судова психолого-мистецтвознавча експертиза. Перший рід судово-мистецтвознавчих експертиз займається дослідженням об'єктів з метою визначення їх історичної, наукової чи культурної цінності. Другий рід судово-мистецтвознавчої експертизи займається дослідженням кіно-, відео-, іншої друкованої продукції та інших носіїв інформації, з метою віднесення їх до категорії порнографічної продукції і продукції, яка пропагує культ жорстокості і насилля.

Судово-мистецтвознавча експертиза як самостійний клас судових експертиз має власний предмет, об'єкти та методи досліджень. В п. 1.2.7 Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень цей вид експертиз названо «судово-мистецтвознавчими» [239]. В п. 7.1 даної Інструкції зазначено, що до числа об'єктів мистецтвознавчої експертизи належать предмети антикваріату та твори мистецтва, а саме: монументального та станкового живопису, графіки, декоративно-ужиткового мистецтва, пам'ятки архітектури, скульптури, дрібної пластики, музичні інструменти, нотна література; друкована продукція, аудіо- та відеозаписи, фотографія, а у п. 7.2. Інструкції серед основних завдань даного виду експертизи названо: проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, приналежність до певної школи тощо); визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; визначення оціночної або страхової вартості твору; визначення відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі [239].

В класі судово-мистецтвознавчих експертиз виокремлюють такі роди: експертиза творів зображувального мистецтва; експертиза літературних творів й експертиза музичних творів. За об'єктом дослідження експертиза творів зображувального мистецтва поділяються на такі види: експертиза площинних зображень, скульптури, архітектури й декоративно-прикладних виробів. Експертиза площинних зображень у свою чергу поділена на такі підвиди як експертиза живопису, графіки та фотографії. Експертиза скульптури, архітектури й декоративно прикладних виробів також може бути поділена на підвиди залежно від застосовуваних при їх виготовленні матеріалів. Експертизу літературних творів поділяють на такі види: експертизу воскових або глиняних табличок, сувій, пергаменту, зшитих книжок (друкованих чи рукописних), електронних текстів та ін. Експертизу музичних творів залежно від засобів фіксації музики поділяють на експертизу творів в нотному запису та на різноманітних аудіо носіях: барабанах, аудіо плівках, лазерних дисках та ін.

Родами судово-мистецтвознавчої експертизи називають такі: експертиза творів живопису; експертиза творів графіки; експертиза творів скульптури; експертиза художніх фотознімків; експертиза кінофільмів та відеозаписів; експертиза художніх творів народних промислів; експертиза антикварних виробів; експертиза особливо цінних музичних інструментів; експертиза літературних творів; експертиза музичних творів [99].

О. В. Піскунова у своїй роботі поділяє клас мистецтвознавчих експертиз на такі роди; 1) експертиза творів образотворчого мистецтва; 2) експертиза літературних творів; 3) експертиза музичних творів. Звісно ж, що підставою такої класифікації є тільки об'єкт експертного дослідження, у зв'язку з чим родова класифікація повинна бути уточнена з урахуванням характеру спеціальних знань, необхідних для конкретного виду експертного дослідження, і, відповідно, експертних завдань, що стоять перед екпертом [259].

Своєю чергою рід судово-мистецтвознавчої експертизи поділяється на наступні види: судово-мистецтвознавчу дендрохронологічну експертизу; судово-мистецтвознавчу гемологічну експертизу; судово-фотографічну мистецтвознавчу

експертизу та судово-мистецтвознавчу експертизу ювелірних і художніх виробів [367, с. 197-199; 368, с. 123-128].

У судово-мистецтвознавчій експертизі як класі судових експертиз виокремлюють за предметом такі роди експертиз: експертизу творів зображувального мистецтва; експертизу літературних творів; експертизу музичних творів [259, с. 9].

Стосовно сутності мистецтвознавчої експертизи то тут є теж багато різних тлумачень і міркувань.

Відомо, що мистецтвознавча експертиза як різновид судової експертизи виконується, зазвичай, в межах кримінальних проваджень, у яких фігурують твори мистецтва, або такі, що мають імовірність належати до них. Найчастіше це кримінальні провадження, які пов'язані з митними справами про контрабанду, крадіжки, шахрайство, справами про пошкодження або знищення пам'ятників і пам'яток історії, культури, археології, будівництва тощо. Таким чином мистецтвознавча експертиза, що призначається для вирішення питань кримінальних проваджень такого спрямування, належить до першого напрямку судових мистецтвознавчих експертиз. Другим напрямом судової мистецтвознавчої експертизи слід вважати питання кримінальних проваджень, пов'язаних із порушенням Закону України «Про захист суспільної моралі» [113].

Традиційно, за послідовністю проведення дослідження, мистецтвознавчі експертизи можуть бути поділені на первинні, повторні та додаткові, за кількістю осіб, що беруть участь у провадженні досліджень, мистецтвознавчі експертизи поділяються на одноособові, комісійні та комплексні.

Отже, судова мистецтвознавча експертиза розподіляється за характером питань, які вона вирішує стосовно певних об'єктів, на такі, де об'єктами досліджень є твори пластичних і прикладних мистецтв або предмети антикваріату та де об'єктом дослідження є інформація (відео, фото, тексти), що стосується суспільної моралі. Кожен із напрямів судових мистецтвознавчих експертиз розподіляється на кілька окремих складових залежно від різновиду (класифікаційних ознак) предмета, що досліджується. Таким чином ми

визначаємо, що головними завданнями мистецтвознавчої експертизи є: - проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, її належність до певної школи тощо); - визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; - встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; - визначення вартості твору; - визначення факту відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

Відомо, що термін «методика» застосовується в криміналістичній літературі давно, оскільки він став звичним і у мові судових експертів. Однак, як показав аналіз наукової і методичної літератури, а також опитування практичних працівників в галузі судової експертизи, однозначного, загального визначення поняття «експертна методика» сьогодні ще не має і цей термін тлумачиться криміналістами і експертами не завжди однозначно.

Найбільш детально, питання, що стосується теоретичного висвітлення даного поняття, сформульовані у працях Т. В. Авер'янової [1], М. Є. Бондарь [45]. А. І. Вінберга [57, с. 54-93], В. С. Мітричева [217, с. 17-20], Д. Я. Мірського [215, с. 24-41], О. Р. Шляхова [377; 378], Тому перш ніж перейти до аналізу існуючих визначень сутності експертної методики, необхідно з'ясувати, яким чином взагалі тлумачиться в літературі термін «методика» довідниковими виданнями.

В радянській енциклопедії зазначається, що під методикою розуміється сукупність способів, методів, прийомів для систематичного послідовного та більш доцільного проведення якої-небудь роботи [32]. У тлумачному словнику української мови за редакцією В. Т. Бусел методика визначається як сукупність взаємопов'язаних способів та прийомів доцільного проведення будь-якої роботи, а також як «документ, який описує послідовність методів, правил і засобів виконання роботи» та «вчення про методи викладання певної науки, предмета» [51].

Одним з перших науковців, що запропонували визначення експертної методики, був О. Р. Шляхов, який вважав, що «методика кожного виду судової експертизи – це система методів, прийомів і технічних засобів, що застосовуються для рішення конкретних завдань у певній послідовності та враховують специфіку вирішуваних питань і досліджуваних речових доказів» [379, с. 17-25]. Згодом у спільній з А. І. Вінбергом праці «під методикою судової експертизи розуміється система науково обґрунтованих методів, прийомів і технічних засобів (приладів, апаратури, пристосувань), упорядкованих і цілеспрямованих на вивчення специфічних об'єктів і вирішення питань, що стосуються предмета експертизи» [57, с. 87-90]. В обох визначеннях наголошується на такій ознаці методики, як їх послідовність, що дозволяє розглядати методику як певну програму дій експерта, тісно пов'язаних з предметом і об'єктом експертизи. «Визначеність методик предметом і об'єктами експертизи, – як зазначає О. Р. Шляхов, – вказує на взаємозв'язок: з'ясувавши предмет та об'єкт експертизи, можна формувати методику дослідження, а у підсумку зрозуміти сутність експертизи» [381].

На думку В. П. Колмакова методика експертного дослідження це «сукупність прийомів (способів) і окремих методів для систематичного і найбільш доцільного проведення якої-небудь роботи» [142, с. 118-120].

Дещо по-іншому визначав експертну методику В. С. Мітричев. На його думку, під методикою експертного дослідження розуміється цілеспрямоване й системне використання сукупності прийомів і методів, що найбільшою ефективністю призводить до вирішення питань певного роду [217, с. 17-20].

Вперше на монографічному рівні поняття «експертна методика» було досліджено у наукових публікаціях та кандидатській дисертації М. Є. Бондар «Експертна методика як одна з основних категорій загальної теорії й практики судової експертизи» [40 с. 13-19]. Заслугує на увагу також визначення експертної методики, що запропоноване Т. В. Авер'яною, яка вважає, що це є система приписів (категоричних чи альтернативних) на вибір і застосування в

певній послідовності й у певних існуючих або створюваних умовах методів і засобів вирішення експертного завдання [1].

Відомі зарубіжні науковці О. А. Крестовніков та В. Я. Колдін звертають увагу на те, що всі експертні методики необхідно виокремлювати у два класи, де перший клас – це методики, що мають науково-технічне обґрунтування й пройшли практичну апробацію, другий – це методики, які перебувають на стадії «визрівання», формулювання наукової гіпотези й накопичення практичного матеріалу. Методики першого класу можуть бути рекомендовані в судово-слідчій практиці. Формальним критерієм є їх сертифікація та паспортизація спеціально уповноваженими органами. Методики другого класу можуть використовуватися лише в науково-експериментальних розробках. Вони не можуть сертифікуватися й рекомендуватися до використання в судово-слідчій практиці. Для класифікації судово-експертних методик, які рекомендуються для практичного використання, О. А. Крестовніков та В. Я. Колдін пропонують такі принципи: предметно-теоретичний (на основі систематизації базових галузей знань щодо досліджуваних судовою експертизою об'єктах; методний (на основі систематизації профілюючих методів експертного дослідження); спеціалізації й інтеграції експертних знань (на основі виділення методик за діапазоном і глибиною експертного дослідження, що забезпечується конкретною методикою); цільовий чи системно-діяльнісний (на основі систематизації задач експертного дослідження, таких, що структурують, засобів і методів їх вирішення) [168, с. 17].

В Україні створена загальна інформаційна система судової експертизи й загальносистемний класифікатор робочих методик судових експертиз – Реєстр методик. На сьогодні Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України складає 1227 методик; які систематизовані за 17 класами: комплексна експертиза – 20, почеркознавча і авторознавча експертиза – 74, технічна експертиза документів – 125, балістична експертиза – 43, трасологічна експертиза – 104, вибухово-технічна експертиза – 25, фототехнічна і портретна експертиза – 13, експертиза відео звукозапису – 28, експертиза

матеріалів, речовин та виробів – 410, біологічна експертиза – 33, інженерно технічна експертиза – 150, економічна експертиза – 84, товарознавча експертиза – 24, експертиза у сфері інтелектуальної власності – 7, психологічна експертиза – 72, мистецтвознавча експертиза – 13, оцінка цілісних майнових комплексів – 0, експертиза спеціальних технічних засобів негласного отримання інформації – 2. [284]. Отже, так звані класичні роди і види експертиз забезпечені відповідними методиками й спеціальним обладнанням й за ними у спірних випадках можна звернутися до науково-методичної літератури, опублікованим методикам або до кваліфікованих фахівців, котрі чималий час пропрацювали в експертних установах. До таких «нетрадиційних» експертиз відносяться й судово-мистецтвознавчі експертизи, які також потребують відповідного узагальнення, наукового аналізу й можливо за окремими з них виникнуть передумови для оформлення методики або для включення у відповідні переліки.

Вочевидь, що сучасний стан розвитку мистецтвознавчих досліджень повинен передбачати розробку новітніх методів для проведення судової мистецтвознавчої експертизи. На наш погляд, архітектоніка даного дослідження повинна структурно складатися з таких основних елементів: I «Теоретичні основи дослідження судово-мистецтвознавчої експертизи» (1.1. Історіографія та динаміка розвитку судово-мистецтвознавчої експертизи, 1.2. Судово-мистецтвознавча експертиза: основні поняття та категорії); II. «Методологічні основи судово-мистецтвознавчої експертизи» (2.1. Предмет, об'єкт та завдання судово-мистецтвознавчої експертизи, 2.2. Класифікація методів судово-мистецтвознавчої експертизи, 2.3. Загальні та спеціальні методики судово-мистецтвознавчої експертизи).

Виходячи з даних позицій вважаємо, що пріоритетними новітніми напрямками судово-експертних мистецтвознавчих досліджень повинні сьогодні бути такі, які окреслені нижче методи і методики: 1) методи, які використовуються, для проведення експертизи творів декоративно-промислового мистецтва: фарфор, кераміка, скло; 2) методи, які використовуються для проведення експертизи творів декоративно-промислового мистецтва: тканина,

шкіра, кістка; 3) методи, які використовуються для проведення експертизи предметів та атрибутів: філателія; 4) методи, які використовуються для проведення експертизи образотворчого мистецтва: іконопис; 5) методи, які використовуються для проведення експертизи предметів та атрибутів: культова атрибутика; 6) методи, які використовуються для проведення експертизи творів образотворчого мистецтва: графіка; 7) методи, які використовуються для проведення експертизи музичних інструментів; 8) методи, які використовуються для проведення експертизи творів образотворчого мистецтва: живопис; 9) методи, які використовуються для проведення експертизи творів образотворчого мистецтва: скульптура; 10) методи, які використовуються для проведення експертизи предметів та атрибутів: документи; 11) методи, які використовуються для проведення експертизи творів декоративно-прикладного мистецтва: ювелірні вироби; 12) методи, які використовуються для проведення експертизи творів декоративно-прикладного мистецтва: дорогоцінне каміння; 13) методи, які використовуються для проведення експертизи творів декоративно-прикладного мистецтва: дерево, метал, 14) методика, які використовуються для проведення експертизи технологічної експертизи творів мистецтва; 15) методика, які використовуються для проведення експертизи товарознавчої експертизи ювелірних виробів; 16) методика, які використовуються для проведення експертизи антикварної зброї; 17) методика, які використовуються для проведення експертизи коштовностей; 18) методика, які використовуються для проведення експертизи технологічної експертизи археологічних знахідок.

Вважаємо, що подальша наукова розробка окреслених вище новітніх методів і методик мистецтвознавчих досліджень сприятиме фаховому, системному і всебічному підходу до дослідження об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи.

Наявність сьогодні єдиного реєстру судово-експертних методик, безумовно, є позитивним моментом. Але залишаються проблемні питання, пов'язані з реальною доступністю зареєстрованих методик до практичного використання їх як експертами, а також і слідчими, прокурорами, суддями – для

оцінки результатів експертиз. З точки зору дотримання закріплених міжнародними конвенціями про захист прав людини й громадянина принципів (право на справедливий судовий розгляд й обов'язок держави проводити ефективне розслідування будь-яких порушень основоположних прав людини) кожна людина вправі розраховувати, що за відправлення правосуддя й проведення судової експертизи будуть застосовані ті ж самі методики експертизи незалежно від того, яка судово-експертна установа або яка залучена як експерт особа буде проводити дослідження. Кожна людина вправі мати можливість ознайомитися зі змістом застосовуваної судово-експертної методики й характеристиками використовуваних методів та технічних засобів.

Слід зазначити, що обґрунтованість висновків експерта та достовірність одержаних результатів залежать від надійності використаних методик. Однак не всі методики, які сьогодні запропоновані для реєстрації, однаковою мірою можна застосовувати до всіх об'єктів, оскільки обрання методів дослідження може залежати, наприклад, від особливостей об'єкта дослідження (зокрема його обсягу, розміру, стану тощо), існуючого і наявного в розпорядженні експертів обладнання та інше. Це підтверджується також і постановою Пленуму Верховного Суду України «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» від 30 травня 1997 р. № 8, де зазначається, що визначення способу проведення експертизи є компетенцією експерта, тобто обрання методів і підходів до проведення аналізу залишається за експертом [313, С. 155].

Сьогодні вже розроблені та достатньо ефективно використовуються в судовій практиці такі мистецтвознавчі методики як: «Визначник вартості живопису» (реєстраційний код 15.1.01) розробник Соловйов В. Д.; «Методика грошової оцінки пам'яток» (реєстраційний код 15.1.02) розробник Кабінет Міністрів України; «Методика загальної класифікації і прогнозування вартості культурних цінностей» (реєстраційний код 15.1.03) розробник Міністерство фінансів України, Державний гемологічний центр України; «Методика оцінки культурних цінностей» (реєстраційний код 15.1.04) розробник В. В. Індутний, Е. В. Чернявська, К. В. Татаринцева, Б. О. Платонов, С. М. Шкляр,

Г. Ф. Соловко, О. В. Максюта, Я. С. Пучкова, О. Ю. Курило, Державний гемологічний центр України; «Методика визначення вартості майна» (реєстраційний код 15.1.05) розробник Харківський Науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України, СПДФО; «Методика оцінки антикварних російських самоварів» (реєстраційний код 15.1.06) розробник Л. Бурдо; «Методика оцінки антикварних ювелірних виробів з діамантами» (реєстраційний код 15.1.07) розробник Л. Серебрин; «Методика оцінки антикварних ювелірних виробів з гранатами» (реєстраційний код 15.1.08) розробник Л. Серебрин; «Методика оцінки пам'яток історії, архітектури та містобудування» (реєстраційний код 15.1.09) розробник І. Клименко, С. Смольнікова; «Методика визначення стану збереженості творів станкового живопису»; (реєстраційний код 15.1.10) розробник М. Титов; «Методика атрибуції видань кирилівського друку» (реєстраційний код 15.1.11) розробник С. Чичерина; «Методика судово-експертного мистецтвознавчого дослідження продукції порнографічного характеру» (реєстраційний код 15.1.12) розробник Харківський Науково-дослідний інститут судових експертиз, Донецький Науково-дослідний інститут судових експертиз, Кримський Науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції, Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України, Донецький та Запорізький Науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України; «Методика мистецтвознавчої експертизи (загальна частина)» (реєстраційний код 15.1.13) розробник Державний науково-дослідний експертно-криміналістичний центр Міністерства внутрішніх справ України [284].

Потреба удосконалення методик проведення судово-експертних досліджень, підвищення їх ефективності все частіше звертає увагу учених і практиків до такої форми експертного дослідження, в межах якого вивчення наданого об'єкта проводиться силами не однієї, а кількох родів (видів) або класів судових експертиз – комплексної експертизи. Ми погоджуємось з думкою В. Г. Гончаренка, що експертні дослідження комплексного характеру сьогодні

набувають все більшого значення, що цілком зрозуміло, адже надійність висновків щодо об'єкта, вивченого взаємопов'язано з позицій різних наук, якісно зростає. Проте гносеологічні й правові питання комплексної експертизи у світлі теорії судових доказів досліджені ще явно недостатньо [76, с. 3-7].

Більшість судових мистецтвознавчих експертиз мають комплексний характер, що обумовлено інтегративним характером поставлених перед експертом завдань [80, с. 43]. При проведенні судово-мистецтвознавчої експертизи вирішення експертних задач потребує спеціальних знань, які відносяться до різних експертних компетенцій. Такого роду експертні задачі є за своєю гносеологічною сутністю класифікаційно-діагностичними. Це дозволяє цілковито застосовувати різноманітні галузі знань у вирішенні складних класифікаційних й діагностичних експертних задач, котрі не можуть бути вирішеними в межах однієї галузі знань даного роду експертизи [93, с. 154].

Доволі часто перед експертами ставлять питання стосовно ринкової вартості виробів різноманітного призначення, що мають історичну або культурну цінність. Це завдання судово-товарознавчої експертизи, така експертиза проводиться здебільшого на підставі результатів історико-мистецтвознавчої та техніко-технологічної експертиз, які проводять експерти у спеціалізованих установах культури або окремими знаними в цій галузі експертами мистецтвознавцями. При визначенні вартості предметів мистецтва експерти ґрунтують свої висновки на вивченні множинності економічних та інших факторів, зокрема: відомості щодо акційних цін, впливу митного законодавства й законодавства про охорону культурних цінностей та ін. В необхідних випадках до проведення судових експертиз таких об'єктів можуть залучати у процесуальному порядку фахівці-мистецтвознавці, котрих включають до складу комісії експертів. Так, за одним з кримінальних проваджень з метою визначення вартості картини, на вирішення експерту було поставлено запитання: Якою є ринкова вартість наданої на дослідження картини «На пути в деревню» (яку приписують Клеверу Ю.Ю., 1914 р.) за умов її справжності. До проведення експертизи були залучені експерти-мистецтвознавці. В результаті проведеного

комплексного дослідження було встановлено, що картина, авторство якої приписують Юлію Юлійовичу Клеверу «На пути в деревню» (час створення 1914 р.). Стан об'єкта дослідження картина у рамі, рама сучасна (20 століття), підрамник старий, основа – полотно, робота пройшла професійну реставрацію (причина: природне старіння) реставраційні чинки не виявлено. Виявлені дефекти вказують на відповідний вік твору, й не впливають на його вартість. З метою визначення відправної точки при обранні аналогів й розрахунків корегуючи коефіцієнтів наводяться особливості творчості Ю. Ю. Клевера [305, с. 41, 43].

О. С. Кофанова, вказує, що послідовність проведення комплексних досліджень залежить від характеру завдань, що вирішуються. Спочатку необхідно проводити криміналістичні експертизи речових доказів і слідів, у тому числі й тих слідів, що залишені на предметах, які є культурними цінностями, потім вирішуються питання мистецтвознавчої експертизи, а завершати експертизу слід дослідженням матеріальної структури предмета злочинного посягання [160].

У багатьох випадках експерту-мистецтвознавцю доводиться досліджувати матеріали художнього виробу, підпис або клеймо автора, манеру (стиль) письма, ознаки пізнішого впливу (псування, переробки, реставрації). В ході такої комплексної експертизи виокремлюють, як правило два етапи: техніко-технологічне дослідження матеріальної структури предмета злочинного посягання, в якому визначається автентичність предмету, тобто визначається, чи є він справжнім або імітацією (копією) та мистецтво-художнє дослідження (формально-стилістичний аналіз та історико-мистецтвознавче дослідження), в ході здійснення якого встановлюють місце й час створення предмета, його функціональне призначення, а також виготовлення (школа, стиль, автор/ сюжет).

Разом з тим комплексну судову експертизу призначають лише в тому випадку, коли вирішення поставлених завдань неможливе у межах проведення кількох окремих незалежних одна від одної експертиз, і коли є потреба у

проведенні дослідження за участю кількох експертів, що є фахівцями з різних галузей знань.

Кожний експерт, який бере участь у проведенні комплексної судової експертизи, проводить дослідження і підписує ту частину висновку, яка містить опис проведених ним досліджень, і несе за неї юридичну відповідальність [104]. Висновки, зроблені самостійно, без участі фахівців інших галузей знань, підписуються експертом одноосібно. Але висновки з питань, які експерти вирішували комплексно, – підписуються спільно. При цьому кожний експерт має володіти не лише вузькоспеціалізованими знаннями, а й певними знаннями у суміжних галузях наук, які використано під час дослідження [162, с. 303].

Результати аналізу правових норм та наукової літератури [89; 143; 130] дозволяють виокремити такі ознаки комплексної експертизи: наявність спільного об'єкта дослідження; одночасна спільна участь у проведенні експертизи кількох (не менше, ніж двох) експертів з різних експертних спеціальностей або проведення дослідження одним експертом із цих самих експертних спеціальностей; неможливість вирішення питань у межах експертизи одного виду або шляхом послідовного проведення кількох окремих самостійних експертиз (комплексу експертизу). І. В. Гора та В. А. Колесник слушно підкреслюють, що при визначенні комплексної експертизи необхідно робити акцент на тому, що така експертиза проводиться експертами різних спеціальностей для вирішення питань, суміжних для різних родів (видів) судових експертиз. Тим самим уточнюється, що йдеться про спеціальні знання в галузі різних родів і видів експертиз, а не різних методів дослідження. Підставою для призначення комплексної експертизи є одне загальне питання, а не загальний об'єкт, наданий на експертне дослідження, різні властивості котрого можуть бути досліджені фахівцями різних спеціальностей як комплекс окремих експертиз [332, с. 100]. Для вирішення питань одного блоку часто необхідно вирішити окремі питання іншого блоку, навіть якщо вони не поставлені перед експертом. Тому мистецтвознавче експертне дослідження має багаторівневий, часто комплексний, характер і потребує залучення до експертної комісії

експертів інших спеціальностей: почеркознавців, хіміків, фізиків, фототехніків та ін. [166, С. 274].

За результатами проведеного нами анкетування слідчих Національної поліції встановлено, що комплексні судово-мистецтвознавчі експертизи призначали у 62 % випадках (див. додаток Б до дисертації).

Так ми пропонуємо розглянути загальні методичні положення комплексних криміналістичних та мистецтвознавчих експертиз.

Комплексна почеркознавча та мистецтвознавча експертиза. Об'єктами комплексної судової почеркознавчої та мистецтвознавчої експертизи досліджуються копії документів, оригінали документів, записи (підписи) у яких виконані із застосуванням попередньої технічної підготовки, утворені за допомогою факсиміле, кліше, рукописні записи; вільні, умовно-вільні та експериментальні зразки почерку для порівняльного дослідження, аналіз підписів, написів, монограм, а також розглядаються й інші позначення (символіко-алегоричні, геральдичні тощо), які є важливими для атрибуції твору. До арсеналу методів комплексної судової почеркознавчої й судово-технічної експертизи документів належать загальні, окремі (фотографічні, мікроскопічні, хроматографічні, спектральний аналіз, рентгеноскопічні, хімічні, фізико-технічні тощо) та спеціальні методи, функції яких виконують спеціалізовані методики експертного дослідження, застосовуються спеціалізовані методики експертного дослідження, унесені до Державного реєстру проведення судових експертиз за вказаними видами досліджень.

Окремим етапом при проведенні експертизи може бути почеркознавчі дослідження виявлених на об'єкті написів. Але методика почеркознавчого дослідження щодо об'єктів судово-мистецтвознавчої експертизи суттєвих відмінностей не має. Головним ускладненням такого виду дослідження є невеликий обсяг досліджуваних написів, а також відсутність можливості отримання порівняльних експериментальних зразків, і труднощі в отриманні вільних зразків почерку. Дані інструментальних досліджень аналізуються експертом мистецтвознавцем з урахуванням його спеціальних знань в галузі

теорії й історії мистецтва. Він порівнює встановлений набір використаних матеріалів та механізм створення об'єкта з часом і місцем життя конкретного художника або творчої школи, з особливостями їх техніки і стилю; порівнює відповідність змісту і форми твору; аналізує історичну обстановку в передбачуваний період, а також на передбачуваній території, події, що відбувалися в житті ймовірного автора, актуальність або достовірність сюжету твору; здійснення порівняння досліджуваного об'єкта з іншими творами ймовірного автора.

Авторський підпис та ймовірні надписи на зворотному боці твору є особливими об'єктами дослідження комплексної судово-мистецтвознавчої та почеркознавчої експертизи. Експерт-мистецтвознавець, досліджуючи витвір зображувального мистецтва – картину з авторським підписом, з'ясовує відповідність з манерою письма художника, чий підпис стоїть на об'єкті дослідження. Технологічне дослідження підпису дає можливість встановити відповідність або невідповідність його за часом написання картини. Якщо є зразки підпису ймовірного художника, то підпис досліджує експерт-почеркознавець.

Для вирішення основних завдань експерт-мистецтвознавець використовує дані почеркознавчого дослідження, тобто порівнює висновки експерта-почеркознавця про належність чи неналежність даного підпису конкретній особі із загальним стилем і манерою виконання твору, його якістю, іншими встановленими характеристиками, враховуючи, по-перше, що художник протягом творчого шляху може якісно змінювати свій підпис, по-друге, що підпис може бути виконаний дійсно самим автором, але значно пізніше безпосередньо створення самого твору, по-третє, що художник може підписувати свій твір, частково або повністю виконану його учнями. Роблячи висновок про авторство досліджуваного об'єкта слід мати на увазі, що використання автентичних матеріалів, які встановлені в результаті інструментальних досліджень, не є абсолютною ознакою того, що твір було створено в той період, на тій території і тим автором, для яких вони є характерними. При виготовленні

високоякісних підробок злочинці можуть використовувати автентичні матеріали, виготовляючи їх за відповідними технологіями або використовуючи матеріали менш цінних, але справжніх творів того періоду. Отже, роблячи висновок про авторство твору, необхідно спиратися не тільки на інструментальні дослідження, але і на історичні й теоретичні знання в галузі мистецтвознавства, що дозволяють судити про світоглядну манеру, стиль, в яких виконаний досліджуваний об'єкт, а також про те, наскільки ці стиль і манера, а також вибір безпосереднього сюжету і композиційне його рішення є характерним для того чи іншого художника та часу чи періоду створення твору. Висновок про безпосередню належність даного твору конкретному автору рідко може бути категоричним, оскільки практично завжди є ймовірним, причому ступінь ймовірності звичайно може бути різна. Більш точно визначається виконання об'єкта художником певної школи або течії, часу чи періоду його створення.

Очевидно, що найбільш точно встановлюється саме місце і час народження твору. Альтернативні висновки, такі як: твір було створено або у XV столітті, або у XVI столітті; або твір було створено або художником А. або художником Б., – найчастіше є недоцільними та не мають важливого доказового значення. В таких випадках при відсутності точної визначеності створення твору експерт-мистецтвознавець робить тільки ймовірний висновок і вказує більш загальну категорію, наприклад: твір датується XV-XVI ст., а Авторство належить художнику відповідної школи чи конкретної художньої течії.

Комплексна технічна експертиза документів та мистецтвознавча експертиза. До переліку досліджуваних об'єктів належать документи, печатки, штампи, банкноти, акцизні марки, голографічні етикетки, предмети нумізматики тощо. Головним завданням комплексної судової технічної експертизи документів і мистецтвознавчої експертизи є ідентифікація технічних засобів, за допомогою яких виготовлений документ. Для вирішення поставлених перед експертами завдання слід застосовувати як загальні, так і окремі методи (фотографічні, мікроскопічні, хроматографічні, спектральні, хімічні, фізико-технічні тощо), застосовуються спеціалізовані методики експертного дослідження, унесені до

Державного реєстру методик проведення судових експертиз за вказаними видами досліджень.

Для датування станкової або книжкової гравюри важливим є встановлення часу виробництва паперу, на якому вона надрукована. При дослідженні складових паперу, його стану звертають увагу на наявність на ньому характерних водяних знаків. Водяні знаки, з часу їх винайдення й до сьогодні є надійним засобом як встановлення належності паперу її виробнику чи володільцю письмового документа, складеного на ньому, так й встановлення справжності грошового білету, цінного паперу або документа суворої звітності. Раніше для дослідження водяних знаків на документах використовували методи калькування та фотографування, у тому числі й наступним «відніманням» [71]. Сьогодні фахівці в галузі технічного дослідження документів для дослідження водяних знаків використовують метод бета-радіографії з використанням в якості джерела іонізуючого випромінювання металеву фольгу $^{43}\text{Tc}99$ [200].

Необхідно зазначити, що в основі будь-якої інтерпретації водяного знаку має лежати його прив'язка до будь-якої реалії виробництва та використання паперу – форми, фабрики (групи фабрик), сталої графічної «моди». Застосування будь-якого підходу, заснованого на встановленні зв'язку паперу рукописного пам'ятника з виробничими реаліями, не викликає питань у тих випадках, коли досліджують рукопис, створений у безпосередній близькості від місця виробництва паперу. Складніше, коли експертами досліджуються паперові документи, створені на значному віддаленні від паперових млинів, як у випадку дослідження рукописів XV–XVII століть [134, с. 71-81; 155]. В статті Є. О. Ляховицького розглядається специфіка інтерпретації даних паперу руських рукописів раннього Нового часу, що пов'язана, перш за все, із характерною для руських книгописних центрів високою дисперсністю використовуваних запасів паперу [202].

Важливо провести аналіз типів і особливостей шрифтів на гравюрах і стародруках. Для оцінки гравюр важливим є визначення техніки їх виконання, оскільки в різних країнах та чи інша техніка з'являлася в досить точно

встановлений на сьогодні час. Для характеристики гравюр важливо встановити, чи був автор гравюри одночасно й автором малюнка, яким виконувалася гравюра, або основу композиції графічного твору становить твір іншого художника-живописця, гравера, скульптора, архітектора тощо.

Доволі часто об'єктом дослідження комплексної мистецтвознавчої і технічної експертизи документів є паперові гроші. Завданням даного виду експертизи є встановлення технології виготовлення грошей й визначення справжності даних паперових асигнацій. Основними стадіями дослідження асигнацій є: виявлення періодів зміни асигнацій; визначення технологічних параметрів виготовлення асигнацій для кожного періоду; виявлення технологічних відмінностей в процесах виготовлення асигнацій кожного періоду; аналіз причин, за якими здійснено зміни в технологічних процесах виробництва асигнацій; виявлення підробок [211].

Комплексна експертиза зброї та мистецтвознавча експертиза. В Україні, за рахунок великих розмірів і наявності в історії безлічі войовничих історичних моментів, накопилася велика кількість старовинного і антикварного озброєння. Від складаних ножів і декоративних шпильок до гармат – і це значна кількість об'єктів історії та культури ще далеко не повністю описана і врахована в експертних висновках і звітах. Багато великих і малих, значних і не таких вже важливих предметів антикварної і старовинної зброї чекають свого часу для того, щоб отримати повний, абсолютно точний, експертний висновок про їх походження, властивості, стан, матеріалах, історію. Багато музейних і колекційних експонатів ще не отримали такого «супроводу». Вогнепальна зброя, принаймні – антикварна, не відрізняється такою різноманітністю видів, як холодна. Багато зразків вогнепальної антикварної зброї мають велику цінність, заради них організуються експозиції та окремі виставкові зали, проводяться аукціони і торги, випускаються брошури і каталоги. Це різноманітні за типом мушкети, мисливські рушниці, а також зброя, яка виготовлена і застосовувалася в роки першої світової війни. В принципі, якщо слідувати жорсткій букві деяких правил, то зараз до антикварної зброї вже може ставитися дуже велика кількість

вогнепальних зразків. А ті з них, що були згадані нами вище – вже стають швидше старовинними. У зв'язку з широтою теми холодної зброї, величезною кількістю його видів, в цій галузі існує ціла наука і відповідна методика по визначенню і класифікації предметів холодної зброї. І також цікавою може бути експертиза холодної й взагалі антикварної зброї з позиції спектру питань, які вона вивчає.

Слід зазначити, що зброя, яка має культурну цінність, класифікують на антикварну, історичну, авторську, художню. Відповідно, до антикварної зброї відносять зброю певного історичного періоду, яка призначена для використання громадянами і юридичними особами тільки в цілях колекціонування, експонування, а також в спортивних, навчальних і показових заходах. Антикварна вогнепальна зброя: до неї належить вогнепальна гладкоствольна, нарізна дульнозарядна зброя з гнотовою та іншими системами займання заряду, вироблена до 1891 р. До антикварної металюної, пневматичної, холодної клинкової і ударної зброї належить та, що виготовлена більше 50 років тому, а також виготовлені до 1947 р. багнети до вогнепальної зброї. До історичної зброї, відповідно, можна віднести зброю, що пов'язана з видатними подіями історії або є культурною цінністю як 163 рідкісний пам'ятник науки і техніки. Художня зброя як виріб, що має культурну цінність. Вона не є зброєю у власному розумінні слова, а по суті є витвором мистецтва. Діюча за своїм функціональним призначенням авторська художня зброя не несе жодної збройової функції, а є предметом для колекціонування, подарунка і по суті є втіленням творчої думки художника.

Об'єктами комплексної експертизи зброї й мистецтвознавчої експертизи є вогнепальна зброя, її частини, деталі та приналежності; матеріали, інструменти й інші засоби для виготовлення й спорядження зброї та боєприпасів; ножі, штик-ножі, шашки, кинджали, кортики, мечі, шпаги, сокири, матеріали справи, що містять відомості про обставини виготовлення та застосування зброї, їх зберігання, носіння тощо. Завданнями комплексної експертизи зброї та мистецтвознавчої експертизи є визначення, чи відноситься зброя до вогнепальної

(в т.ч. придатності її для стрільби) або холодної та визначення типу, виду об'єкта; якості виготовлення об'єкта дослідження (клинок і оправа); визначення часу та географії створення об'єкта; визначення майстра зброяра (майстерні) об'єкта; визначення мистецької цінності об'єкта; визначення історичної цінності об'єкта. Їх кількість залежить від кожної конкретної ситуації, і для вирішення поставлених перед експертом завдань можуть розглядатися наступні запитання: час виготовлення антикварної зброї, справжність його і деталі його виготовлення; визначення того, чи стосується об'єкт дослідження до предметів холодної зброї, вогнепальної зброї, або до області інструментів; спосіб виготовлення цього об'єкта – створений він кустарно, руками одноосібного майстра, в якійсь з майстерень, або заводським способом. На якому підприємстві, де і ким – якщо це можливо встановити – створений об'єкт експертизи; визначення класу холодної зброї. Незважаючи на простоту такого визначення в багатьох випадках, бувають і такі, в яких це вимагає окремої дослідницької роботи; точне визначення функціональних завдань об'єкта дослідження також є предметом розгляду фахівців; ступінь придатності предмета дослідження до використання за призначенням на момент проведення експертизи антикварної зброї або холодної зброї; наявність пошкоджень і причини їх поява на об'єкті; наявність реставрацій і реконструкцій, які застосовувалися до об'єкта за час його існування; інші можливі питання. Методами комплексної експертизи зброї та мистецтвознавчої експертизи є загальні, окремі інструментальні та допоміжно-технічні методи (фотографічні, мікроскопічні, дослідження в УФ- та ІЧ-променях, хроматографічні, спектральні, рентгеноскопичні та ін.), спеціалізовані методики експертних досліджень. Розробка методик комплексного балістичного дослідження сьогодні успішно здійснюється в Україні А.В. Кофановим [157]. Щоправда, не всіма науковцями підтримується думка щодо призначення міжкласової комплексної судової експертизи зброї й мистецтвознавчої експертизи, об'єктом якої могут бути «старовинна» чи «антикварна» зброя. Зокрема, І.В.Латишов звертає увагу на те, що суттєві відмінності предмета судово-балістичної та мистецтвознавчої

експертизи роблять проблематичним не лише спільне обговорення результатів дослідження експертом-балістом та мистецтвознавцем, формулювання ними загального висновку, а й саму доцільність проведення такої експертизи [192, с. 229].

Комплексна трасологічна та мистецтвознавча експертиза. Об'єктами комплексної трасологічної та мистецтвознавчої експертизи являються сліди (у тому числі мікрочастки), предмети та інші утворення (матеріали, речовини та вироби з них, волокнисті матеріали та вироби з них, лакофарбові матеріали та покриття, скло й вироби з нього, метали (сплави) і вироби з них, полімерні матеріали та вироби з них, ґрунти й речовини ґрунтового походження, будь-які утворення тощо, матеріали справи, що містять відомості, а також пензлі, штихелі та інші інструменти, які були використані митцем в ході створення шедевру необхідні експерту для вирішення завдань. Ордена та медалі, різноманітні грудні та інші нагородні знаки доволі часто стають об'єктами судово-експертних досліджень. Це зумовлене тим, що державні нагороди та інші об'єкти фалеристики фігурують в кримінальних провадженнях про контрабанду культурних цінностей, незаконний обіг державних нагород та ін. У більшості випадків судово-експертне дослідження державних нагород має комплексний характер. При дослідженні таких об'єктів застосовуються різноманітні наукові й технічні методи, які розробляються в межах багатьох родів і видів експертиз. Найчастіше застосовуються методи судової трасології, судового товарознавства, судового матеріалознавства, а також методи судово-мистецтвознавчої експертизи.

Завдання комплексної трасологічної та мистецтвознавчої експертизи спрямовані на діагностику, ідентифікацію (ототожнення або визначення родової (групової) належності) об'єктів за матеріально фіксованими слідами-відображеннями та ідентифікацію цілого за частинами. Крім того, вирішуються й ситуалогічні (ситуаційні) завдання (установлення механізму слідоутворення, контактування тощо). Найбільш відповідною до сучасної класифікації наук є призначення судово-мистецтвознавчої експертизи. Виготовлення ескізів орденів,

медалей та інших об'єктів фалеристики, а також форм для відливки вимагає художньої освіти й відповідних навичок. Для встановлення часу виготовлення орденів і медалей, країни й призначення конкретних нагород, їх культурної цінності необхідно залучати відповідних фахівців. Історична цінність нагорода та інших об'єктів фалеристики визначається їх меморіальною цінністю. Висновок щодо високої культурної цінності нагород чи їх комплексів може бути зроблений на підставі того, що вони становлять унікальний комплект, відливалися індивідуально (поза серією), мають особливу нумерацію й належить до розряду раритетів. Сучасні технології дають можливість створити підробки з високим ступенем точністю, тому розпізнати підробку можуть лише фахівці. Відрізнити підробки від оригіналів можна за особливостями використаних матеріалів, вагою, технологією виготовлення. Основними завданнями, що вирішуються за допомогою судово-трасологічних методів будуть такі: ідентифікація орденів та медалей за їх фото та відео зображеннями; ідентифікація форм, що використовувалися для виготовлення нагород; визначення типу, виду, групових та індивідуальних особливостей інструментів, які використовувалися для виготовлення муляжів та копій орденів й медалей; ідентифікація інструментів й пристосувань, що використовувалися для виготовлення підроблених державних нагород; механізм утворення пошкоджень на досліджуваних об'єктах; тип, вид та групові особливості знарядь й інструментів, котрими нанесені пошкодження на досліджувані об'єкти; ідентифікація знарядь та інструментів, котрими нанесено пошкодження на досліджувані об'єкти [9, с. 43].

Комплексна портретна та мистецтвознавча експертиза. У скульптурних, живописних і графічних творах мистецтва, що зображують людей, як правило, відображаються ознаки зовнішності прообразу, а тому ідентифікація прообразу є можливою з використанням комплексу спеціальних знань в області мистецтвознавства, антропології, криміналістики та судової медицини. В історії та теорії образотворчого мистецтва нерідко виникає специфічне завдання, що вимагає застосування комплексної інтегрованої методики дослідження. Це –

ідентифікація і діагностика прообразу по його втіленню в художніх образах. Відомо, що таке завдання не під силу ні мистецтвознавцям, ні криміналістам окремо. Тому для її вирішення потрібна розробка специфічних методів, заснованих на деяких положеннях як криміналістики, психології, медицини, так і мистецтвознавства, антропології та інших наук. Приводом до постановки такого завдання послужили дослідження скульптур в капелі Медічі відомим фахівцем в області флорентійського мистецтва П. Д. Баренбойма [13]. Подібні дослідження проводились відомим антропологом, криміналістом і судовим медиком Ю. П. Дубягіним [96].

Однією з проблем, яка виникає при дослідженні портретів – творів зображувального мистецтва, є оцінка достовірності відображення виокремлюваних для ідентифікації ознак. На відміну від фотознімків, портрети – твори зображувального мистецтва, по-перше, відбивають зовнішній вигляд, який створюється художником у відповідності до задачі, котра стоїть перед ним, а, по-друге, особливості відображення ознак зовнішності на таких портретах визначаються методами їх створення, творчою манерою художника. О. М. Зінін слушно звертає увагу на те, що хоча художні портрети можуть вірогідно передавати зовнішній вигляд особи, котра зображена на портреті, відтворити основні ознаки, що індивідуалізують її зовнішність, треба пам'ятати, що існують окремі напрями у зображувальному мистецтві, в котрих творчі завдання переважають над завданням передачі у портреті таких ознак. Окрім того, ступінь завершеності зображувальних портретів (закінчена робота чи ескіз), їх призначення також є суттєвим фактором, що визначає вірогідність й повноту відтворення ознак зовнішності. Отже, за малюнком, гравюрою, літографією, живописним портретом необхідно скласти уявлення щодо того, як даний вид зображення зовнішності достовірно її відтворює, чи утворюють ознаки зовнішності, що відбилися у портреті, індивідуальну сукупність. Завдання оцінки вірогідності відображень ознак зовнішності на портреті є доволі складним. Якщо при вивченні фотознімка достатньо проаналізувати його з точки зору фотографічної технології й дотримання правил фотозйомки, то в цьому випадку

необхідно враховувати професійні якості виконавця портрету, особливості його манери та впливу її на відтворення ознак зовнішності, а також враховувати тип портрета та конкретні технічні прийоми його виконання [118, с. 50].

Оптимальним вирішенням проблеми може бути проведення комплексного дослідження портретних творів зображувального мистецтва спільно фахівцем в галузі судово-портретної експертизи й фахівцем в галузі мистецтвознавства. Таке поєднання фахівців створює оптимальні умови для повного вивчення усіх факторів, що впливають на зображення ознак зовнішності та його реалізацію в обґрунтованому висновку за результатами дослідження. Яскравим прикладом такого дослідження є дослідження мініатюри під назвою «Зображення маленького Олександра Пушкіна», яка зберігається у Державному музеї О. С. Пушкіна. Перш ніж проводити порівняння ознак елементів обличчя дитини, зображеного на мініатюрі, необхідно було оцінити ступінь достовірності відображення зовнішнього вигляду на мініатюрі, спробувати реконструювати умови її виконання, визначити рівень майстерності художника. Фахівець, який здійснював мистецтвознавчу частину дослідження, вивчивши мініатюру, зробив висновки, що вона виконана у вільній манері, легкими, точно дозованими мазками олійних фарб. На думку мистецтвознавця зображення свідчить про коротке позування, тому художником передано своє власне сприйняття натури й характеру дитини, відтворений її своєрідний антропологічний тип. Динамічна манера зображення, емоційний ряд живописної тканини портрета переконує у достовірності висновку про те, що портрет виконано з натури. Ретельне вивчення мініатюри фахівцем в галузі портретної експертизи дало змогу вважати її вірогідним відтворенням ознак зовнішності й визнати портрет придатним для ідентифікаційного дослідження. Порівняння елементів обличчя дитини на мініатюрі з обличчям О. С. Пушкіна здійснювалося методом візуального зіставлення зображень. В результаті було виявлено комплекс збіжних ознак зовнішності. Поряд зі збіжними ознаками, було виявлено й окремі відмінності, котрі пояснюються суттєвою різницею у віці порівнюваних осіб, а також різним

творчим почерком художників, які виконували зіставлювані портрети [118, с. 54].

Комплексна комп'ютерно-технічна та мистецтвознавча експертиза.

Предметом комплексної комп'ютерно-технічної та мистецтвознавчої експертизи є фактичні дані, що мають значення для кримінального провадження або цивільної справи і пов'язані з встановленням культурної, історико-культурної цінності та матеріальної вартості художнього твору, відповідності його змісту й ідейного спрямування встановленим нормам суспільної моралі. Об'єктом дослідження під час проведення комплексної комп'ютерно-технічної та мистецтвознавчої судової експертизи є електронні носії інформації, які стосуються виявлення, виготовлення та розповсюдження порнографічної продукції. Завданням комплексної експертизи є пошуку на електронних носіях інформації, яка може відноситись до порнографічної чи містити ознаки насильства та жорстокості.

Результатом комплексної комп'ютерно-технічної та мистецтвознавчої судової експертизи є спільна оцінка та інтеграція результатів, проведених експертами комп'ютерно-технічної експертизи та експертами-мистецтвознавцями досліджень, з метою отримання спільних відповідей на питання, що належать до сфери загальної (сукупної) компетенції цих експертів.

Розробка методичних рекомендацій з таких досліджень має містити: формулювання вимог до збору та підготовки об'єктів дослідження; формулювання експертних завдань, які необхідно вирішити під час комплексного дослідження; визначення засобів пошуку та фіксації інформації експертом комп'ютерно-технічної експертизи за ознаками, визначеними особою, яка призначила судову експертизу, або безпосередньо експертом-мистецтвознавцем.

На основі викладеного слід зробити наступні висновки, що при дослідженні об'єктів та формулюванні експертних висновків здійснюється комплекс дій з пошуку та виявлення інформації двома експертами як за напрямками комп'ютерно-технічної, так і мистецтвознавчої експертизи.

Результати проведених досліджень мають стати не лише теоретичною та практичною основою для розробки відповідної інструкції з додатком у вигляді методичних рекомендацій, яка може слугувати не тільки практичним посібником (керівництвом) для виконання і проведення комплексних комп'ютерно-технічних та мистецтвознавчих експертиз, але і стати основою для створення окремої спеціалізованої методики.

Водночас сьогодні це питання залишається відкритим та потребує свого подальшого наукового розроблення та вирішення з метою сприяти слідчим і судовим органам які здійснюються при розгляді правопорушень у сфері суспільної моралі, вчинених з використанням комп'ютерної техніки та засобів зв'язку.

При виконанні комплексної комп'ютерно-технічної і мистецтвознавчої судової експертизи пропонуємо використовувати такі методики як: «Дослідження інформації на жорстких дисках» (реєстраційний код 10.9.01) розробник Харківський Науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України; «Методика пошуку та дослідження графічної інформації на персональному комп'ютері» (реєстраційний код 10.9.03) розробник Одеський Науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України; «Методика дослідження інформації на цифрових носіях» (реєстраційний код 10.9.07) розробник Харківський Науково-дослідний інститут судових експертиз, Київський Науково-дослідний інститут судових експертиз, Львівський Науково-дослідний інститут судових експертиз Міністерства юстиції України.

Комплексна психолого-мистецтвознавча експертиза. Предмет комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи – фактичні дані та обставини справи, що встановлюються на базі інтеграції знань у галузях мистецтвознавства та психології, щодо наявності в примірниках друкованої, аудіо-, відеопродукції тощо інформації еротичного, порнографічного характеру, або такої, що пропагує культ насильства та жорстокості; її впливу на соціально-психологічні особливості споживача, неповнолітню, малолітню особу. При цьому кожен з

експертів повинен вирішувати питання, що входять до його компетенції. Завдання комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи спрямовані на визначення в примірниках друкованої, аудіо-, відеопродукції тощо інформації еротичного, порнографічного характеру, або такої, що пропагує культ насильства та жорстокості; її впливу на соціально-психологічні особливості споживача, неповнолітню, малолітню особу.

Зокрема, експерт-мистецтвознавець вирішує питання про наявність або відсутність художньої цінності матеріалів, сюжету, концепції і художніх принципів, а також про наявність чи відсутність основних ознак порнографії, якими можуть бути: концентрація уваги на зображенні фізіології статевого акту і статевих органів; невмотивованість окремих сцен і епізодів; формальне використання антуражу, костюмів, музичного фону; однозначність зображуваного і відсутність в ньому метафоричних смислів, образних рішень або інших ознак художньої мови; операторські рішення по порнографічній фото- і кінопродукції, зокрема великий план, прямі ракурси, спрямоване освітлення, що орієнтує на детальну демонстрацію механіки статевого контакту; відсутність індивідуалізації діалогів дійових осіб, їх убогість або повна відсутність, використання звукового середовища виключно з метою підкреслення акустичної фактури статевого акту. У свою чергу, експерт-психолог повинен вирішувати питання про характер і ступінь психологічного впливу на потенційного споживача досліджуваних матеріалів, наявність або відсутність пропаганди культу насильства, жорстокості, нетрадиційних і перекручених форм сексуальних відносин. У разі, коли в органів досудового розслідування є підстави підозрювати, що в наданих матеріалах або предметах порнографічного характеру містяться зображення неповнолітніх, виникає необхідність призначення зазначеної комплексної експертизи з додатковим залученням експерта в галузі судової психіатрії, судової медицини, тому в дослідницькій частині висновку повинен чітко і однозначно висловитися з біологічний вік осіб, що беруть участь в зображених сценах. Такий висновок робиться за медичними критеріями, якими можуть бути: наявність або відсутність вторинних статевих

ознак; ступінь їх вираженості; зростання, статура і пропорційність статури; виразність підшкірного жирового шару і т. ін. Це має принципове значення для правильної кваліфікації злочинного діяння.

До методів комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи належать: загальні, окремі (діагностична бесіда, експериментально-психологічне дослідження, мистецтвознавчий аналіз тощо) та спеціалізовані методики експертного дослідження.

Комплексна експертиза матеріалів, речовин та виробів та мистецтвознавча експертиза. Предметом комплексної матеріалознавчої та мистецтвознавчої експертизи – фактичні дані та обставини справи, які встановлюються на основі розроблених у криміналістиці теоретичних і методологічних засад дослідження матеріалів, речовин та виробів з використанням даних природничих і технічних наук. Об'єктами дослідження являються оклади ікон, металеві прикраси ікон, Євангелій, різні предмети релігійного культу, а також медальйони, ордени, медалі, злитки, монети, прес-форми монет та інші різні металеві вироби як старовинного, так і сучасного виробництва. Головним завданням комплексної матеріалознавчої та мистецтвознавчої експертизи є встановлення складу, структури, походження матеріалів, а також виявлення причин його руйнування предмету, що становить культурну цінність. Комплексне металографічне дослідження включає в себе кілька етапів. Перший - вивчення структури металу або сплаву під мікроскопом. Спостереження здійснюється на шліфі-спеціальній, підготованій шляхом полірування і травлення спеціальними реактивами поверхні металу. Другий - рентгеноструктурне дослідження. Третій - вивчення хімічного складу металу на основі його спектру. Вибір конкретних методів дослідження визначає характер фактичного матеріалу, умови і мету дослідження. В ході дослідної роботи повинні обиратися методи відповідно до завдань певного етапу дослідження, потреби у використанні технічних прийомів, проведення операцій з теоретичним і фактичним матеріалом у логічній послідовності. Окремо відзначимо доцільність проведення металографічного аналізу перед реставраційними роботами.

Експертизою може бути встановлено таке: З якого металу (сплаву) виготовлено представлені предмети (монети, оклад, хрест)? Яка чиста вага й проба кожного предмета? Яким способом (заводським, фабричним або кустарним) виготовлена монета (виріб)? Чи належить метал (золото) до промислового? (При позитивному результаті визначити район видобутку). Чи є представлений метал дорогоцінним? Якщо так, то який? Які способи, технологія й особливості обробки виробу?

При вилученні у підозрюваного рідкісних монет і металеві прес-форми з рельєфним малюнком аверсу й реверсу перед експертами можуть бути поставлені такі питання: Який вигляд і марка металу, з якого підготовлено прес-форму? Яким способом виготовлено зображення монет на прес-формі? Яке зусилля було потрібне при їх отриманні, яке устаткування могло бути використане? Чи можливо використовувати цю форму як прес-форму для виготовлення монет?

У практиці розслідування кримінальних проваджень виникає необхідність встановити чисту вагу окладів викрадених, але ще не знайдених ікон. У такому разі слідчий, використовуючи докладний опис таких ікон потерпілим або фотографії ікон, відшукує аналогічні ікони за розміром, сюжетом, площею і конфігурацією розміщення окладів на іконах, виміряє товщину й площу цих окладів, після чого направляє постанову про призначення експертизи аналогів ікон для проведення експертизи металів, сплавів і виробів із них.

Неабияке значення у кримінальному судочинстві має й комплексна експертиза творів зображувального мистецтва для з'ясування часу створення картини та ін. Визначення органічних барвників є доволі складним завданням при вивченні живопису на паперовій основі чи рукописних текстів. Так, одним із завдань комплексної експертизи було встановлення часу створення «Італійського альбому», яке приписувалося К. П. Брюллову (1799-1885 р.). Результати рентгенофлуоресцентного аналізу (РФА) одного з малюнків в цьому альбомі дозволили зробити припущення щодо наявності органічних барвників. За допомогою інфрачервоної мікроспектроскопії вдалося ідентифікувати органічні

барвники – індійську жовту та берлінську лазур. Згідно з літературними даними виробництво індійської жовтої було припинено у 1921 році, отже, малюнок не міг бути виконаний пізніше початку ХХ століття [84, с. 88]. Доволі складним є й вивчення органічних барвників археологічного текстилю, що пов'язане із забрудненням зразків, зміною хімічного складу волокон й барвників в результаті старіння, їх руйнуванням в атмосфері при вилученні.

Методами комплексної матеріалознавчої експертизи є загальні, окремі інструментальні та допоміжно-технічні методи (фотографічні, мікроскопічні, дослідження в УФ- та ІЧ-променях, хроматографічні, спектральні, рентгенокопічні та ін.), спеціалізовані методики експертних досліджень.

Комплексна гемологічна та мистецтвознавча експертиза. Предметом комплексної гемологічної і мистецтвознавчої експертизи складають фактичні дані та обставини справи, щодо встановлення природи каменів, їх найменування, віднесення до груп коштовних, напівкоштовних і обробних, визначення складу і технології виробництва їх синтетичних аналогів та імітацій, встановлення наявності слідів коштовних каменів на об'єктах-носіях, придатності використання каменів у ювелірних виробках, а також джерела походження (родовища) каменів. Об'єктами комплексних досліджень часто виступають старовинні предмети церковного й побутового начиння, ікони, хрести, книги, ювелірні вироби, оздоблені різними коштовними, напівкоштовними каменями, мінералами або стразами (імітаціями дорогоцінних або інших цінних каменів), склом. У зв'язку з цим перед гемологічною експертизою постають проблеми встановлення характеристики цих каменів, їх назв, вартості, а також історичної, художньої та іншої культурної цінності.

При визначенні історичної, художньої та іншої культурної цінності каменя враховується достатньо велика кількість характеристик. Серед них: вартість самого матеріалу каменя, його фізичні властивості, хімічний склад, декоративно-художні достоїнства, ювелірні якості, форма, якість і види огранювання, облагороджування, розмір (вага), ступінь декоративної поширеності каменя і ювелірних різновидів мінералу (чим рідше трапляються, тим дорожче цінується),

наявність історичної «легенди», часу давності виготовлення, технологія обробки. На вирішення експертизи можуть бути поставлені такі питання: Яка природа походження (назва) каменя, представленого на експертизу? Цей камінь є натуральним, синтетичним або його імітацією? Чи є цей камінь дорогоцінним, напівдорогоцінним чи звичайним? Вартість каменя, наданого на дослідження? Чи є на поверхні каменя сліди металізації або інші сліди, які вказують на те, що він раніше знаходився у ювелірному виробі; технологія його обробки? Чи є на об'єктах-носіях (предметах релігійного культу) сліди ювелірних каменів? Чи могли становити єдине ціле частини ювелірного виробу? Чи мають камені, надані на дослідження, єдине походження? Який ступінь майстерності особи, що обробляла камені?

Проведення гемологічної експертизи потребує застосування складних методів, які дозволяють встановити елементний склад каменів та їх фізичні властивості, до яких належать морфологічні та оптичні. Морфологічні властивості – це колір, блиск, спайність, форма кристалів. Оптичними властивостями є прозорість, показник заломлення світла, величина двозаломлення, дисперсія, анізотропність (ізотропність), плеохроїзм. Лабораторними методами визначаються твердість, щільність, люмінесценція, а потім за допомогою растрової електронної мікроскопії, рентгенофлуоресцентного та мікрорентгеноспектрального аналізів вирішуються питання щодо елементного складу каменів, наявності в них домішок, слідів металізації. Остання визначається щодо золота, платини, срібла, міді, нікелю та цинку.

3.2. Особливості проведення діагностичних й ідентифікаційних судово-мистецтвознавчих експертиз

Так, Л. К. Бондаренко зазначає, до основних завдань судової мистецтвознавчої експертизи належать ідентифікаційні, класифікаційні, діагностичні та (ситуаційні) завдання [35]. Ідентифікаційні судово-мистецтвознавчі експертизи вивчають і оцінюють предмети образотворчого мистецтва, які мають очевидну матеріальну вираженість – вага, розмір, стан збереження, матеріали, техніку створення, своє призначення і нематеріальний – історію створення, приналежність виду образотворчого мистецтва, художнього стилю, художнього напрямку, художньої майстерні, визначеному художнику або групі художників; провенанс (соціокультурний паспорт).

Класифікаційні судово-мистецтвознавчі експертизи визначають якісні характеристики предмета образотворчого мистецтва, розкривають його функціональну сутність, визначають соціокультурну цінність і суспільну значущість. Вчена зазначає, що діагностичні судові мистецтвознавчі експертизи мають, є більш складним видом судової мистецтвознавчої експертизи та виконують діагностичні завдання, які розкриваються в наступному: 1) у виявленні механізму події (наприклад: розкрадання; псування; незаконного володіння; розпорядження предметами мистецтва; незаконного ввезення або вивезення предмета за межі України; недбалості, незабезпечення відповідних заходів щодо збереження предметів мистецтва, що мають особливу художню цінність; шахрайства та ін.); 2) визначення часу, способу і послідовності здійснення дій, подій, (наприклад, визначення часу виконання копії, визначення способу виготовлення за допомогою унікальної техніки або друкованого способу, що дозволить встановити послідовність дій); 3) виявлення причинно-наслідкових зв'язків між часом, способом і послідовністю дій (способом зіставлення версії з матеріальними носіями інформації); 4) природи, якісних характеристик об'єктів (наприклад, наявності або відсутності художніх гідностей у предметі образотворчого мистецтва з метою визначення міри відповідальності

й визначення споживчої вартості предмета, що володіє художніми якостями); 5) виявлення властивостей і ознак, що не піддаються безпосередньому сприйняттю (наприклад, видатних художніх образів, прихованих під верхніми шарами фарб) [35, с. 21-24].

Ідентифікаційні задачі формулюють у вигляді питань щодо тотожності конкретних предметів зображувального мистецтва та архітектури, зокрема: щодо належності предметів до певної групи (наприклад, виду зображувального мистецтва); щодо встановлення загального джерела походження об'єктів (індивідуальна майстерня художника, творче об'єднання, художній комбінат та ін.); щодо належності об'єкта одному цілому, єдиній масі (наприклад, частина диптиха, триптиха, поліп тиха, графічної чи живописної серії, фрагмента картини, скульптури, монументального або станкового панно); щодо виготовлення, виконання кількох предметів чи об'єктів тією самою особою або групою осіб (наприклад, за допомогою унікальної творчої методики, виконана на високому професійному рівні або зроблена непрофесійно, є високохудожньою копією або підробкою). Зазвичай ідентифікаційні задачі вирішують за допомогою описових методів, спрямованих на виявлення суттєвих для кримінального провадження ознак предметів: бібліографічного – для визначення діапазону пошуку; біобібліографічного – для визначення історичної значимості об'єкта експертного дослідження (статусу виконавця); історичний – для визначення культурно-історичного статусу об'єкта експертного дослідження; біографічний – що ґрунтується на дослідженні й аналізі конкретних рис особи виконавця тощо. Отже, ідентифікаційні судово-мистецтвознавчі експертизи досліджують й оцінюють предмети зображувального мистецтва, які мають очевидну матеріальну виразність – вагу, розмір, стан (збереженість), матеріали, техніку створення, своє призначення й нематеріальну вагу – історію створення, належність виду зображувального мистецтва, художньому стилю, художньому напрямку, художній майстерні, певному художнику або групі художників.

Діагностичні судово-мистецтвознавчі експертизи мають складний характер й становлять собою низку діагностичних задач, котрі мають в тому числі й

гіпотетичну (моделюючи) спрямованість. Вони ставлять перед мистецтвознавчою експертизою формування нових знань, наближених до реальності, здобутих в результаті аналізу очевидних речей й приєднання до них вірогідних знань, котрі ґрунтуються на дослідженні невідомих речей. Зазвичай, діагностичні задачі вирішують за допомогою традиційних мистецтвознавчих методів й комплексних підходів, а саме: формально-логічного методу – спрямованого на виявлення суттєвих й побічних зв'язків предметів зображувального мистецтва між собою й досліджуваною подією; дедуктивного методу – спрямованого на узагальнення досліджуваного матеріалу; індуктивного методу – спрямованого на класифікацію об'єкта дослідження за родовими й видовими ознаками; практисологічних методів – для моделювання ситуації, верифікації та фальсифікації отриманих в результаті експертного мистецтвознавчого дослідження знань; науково-технічних методів – спектрального аналізу, рентгенівських методів, хіміко-мистецтвознавчого аналізу тощо.

До діагностичних відносяться завдання, які пов'язані з виявленням обставин створення досліджуваних об'єктів – місця, часу, використаних матеріалів, засобів, методів і прийомів, які застосовувались при його створенні; з встановленням змісту, смислового навантаження досліджуваного об'єкта, його художньої, історичної, наукової, культурної цінності; а також з встановленням належності досліджуваних об'єктів до робіт певних авторів, мистецької школи, творчого стилю, жанру, а також по використаним матеріалам, творчій манері, сюжетом, змістом та іншими параметрами.

Так, на думку Г. В. Голинця сучасна мистецтвознавча експертиза вирішує такі основні завдання.

1. Атрибутивні (ідентифікаційні), які включають ідентифікацію твору живопису та встановлення його автора. На вирішення експертів ставлять такі типові питання: 1) чи є наданий на дослідження художній твір «Водоспад Лютянка», папір, пастель, 80 x 120 см, авторською роботою І. Грабаря; 2) чи використовувались елементи наданих на дослідження художніх творів для

виготовлення листівок, що видані підприємством «Зоря»; 3) хто автор підписного художнього твору «Ворочевські скелі», картон, олія, 42x70 см.

2. Діагностичні, які включають встановлення культурної цінності твору (в художньому чи історичному аспектах), його віку та матеріальної вартості. В ході дослідження вирішуються такі типові питання: 1) чи має наданий на експертизу твір культурну цінність в історичному чи художньому аспектах; 2) який вік творів прикладного мистецтва та їх матеріальна вартість; 3) яка матеріальна вартість збитку в результаті пошкодження художнього твору; 4) яка вартість реставрації виробу; 5) чи належить картина «Буковий ліс» до виробів сучасного мистецтва і чи піддавалась вона штучному старінню; 6) які техніка та технологія виконання наданої на дослідження картини; 7) чи використовувались для виготовлення картини сучасні засоби та способи нанесення зображень, зокрема плотер із сухими пігментами.

3. Типологічні (класифікаційні), пов'язані з віднесенням досліджуваного твору живопису до конкретного типу, виду продукції (pornoграфічної, чи твору з елементами пропаганди насильства та жорстокості) [75, с. 92; 99].

В. Г. Гончаренко вважає, що мистецтвознавча експертиза вирішує три блоки основних задач. 1. Ідентифікаційні, які включають ідентифікацію твору та встановлення його автора. Типовими для даного блоку задач є такі питання: Чи є наданий на дослідження художній твір «Портрет сестри Ганни молодшої» папір, пастель, 62x80 см авторською роботою І. П. Світлицького? Чи використовувались елементи наданих на дослідження художніх творів для виготовлення листівок, що видані підприємством «Заповіт»? Хто автор підписного художнього твору «Оттепель», картон, олія, 42x60 см?

2. Діагностичні, які включають встановлення художньої, культурної чи історичної цінності твору, його віку та матеріальної вартості. При цьому вирішуються такі питання: Чи має представлений на експертизу твір історико-культурну та художню цінність? Який вік творів прикладного мистецтва та їх матеріальна вартість? Яка матеріальна вартість збитку в результаті пошкодження художнього твору? Яка вартість реставрації виробу? Чи не належить ікона

«Святий Георгій-Переможець» до виробів сучасного мистецтва, і чи не піддавалась вона штучному старінню? Які техніка та технологія виконання представлена на дослідження картини? Чи не використовувались для виготовлення картини сучасні засоби та способи нанесення зображень, зокрема плотер з сухими пігментами? 3. Класифікаційні, пов'язані з віднесенням досліджуваного твору чи виробу до конкретного класу, виду продукції. Типовими є такі питання: Чи належить досліджуваний твір до продукції, що має порнографічний характер? Яким є ідейне спрямування твору, зокрема, чи не містить наданий на дослідження твір пропаганду насильства та жорстокості? [99].

У зв'язку з цим І. В. Гора справедливо зазначає, що основними завданнями цього виду експертизи є атрибуція досліджуваного твору, предмета або речі, тобто визначення часу, місця та інших обставин його створення, встановлення його справжності, культурної цінності, інколи – встановлення конкретного автора твору [80, с. 42].

А. В. Кофанов, О. Л. Кобилянський, Я. В. Кузьмічов поділяють завдання судово-мистецтвознавчі експертизи на ідентифікаційні та діагностичні. Ідентифікаційні завдання вирішують: Чи є автором цього твору хтось із відомих митців (хто саме)? Діагностичні завдання вирішують: Чи є історичною, художньою чи музейною цінністю предмети, надані на експертизу? Чи не підлягали ікони реставрації чи переробці (якої саме)? Яке призначення і правильна назва предмета? Час і місце виконання представленого предмета? Чи є поданий предмет оригіналом чи копією; Яка техніка написання ікони, картини? Яка вартість предмета з урахуванням його історичної, наукової і культурної цінності [156, с. 88-89].

Слід зазначити, що при проведенні судової мистецтвознавчої експертизи частіше за все не вирішується якесь одне завдання, ідентифікаційне, діагностичне або класифікаційні, зазвичай це цілий комплекс завдань, які тісно взаємопов'язані між собою. Таким чином в результаті проведення судової

мистецтвознавчої експертизи вирішення одних завдань сприяє забезпеченню вирішенню інших завдань.

Безсумнівно, що задачі судово-мистецтвознавчої експертизи різноманітні й залежать від об'єкта дослідження, галузі знань, в якій проводяться експертизи, а також від низки інших факторів. Звертають увагу на те, що ідентифікаційні мистецтвознавчі експертизи є найбільш розповсюдженим видом експертизи, оскільки при проведенні досліджень експерти вивчають й оцінюють предмети зображувального мистецтва, належність виду зображувального мистецтва художньому стилю, художній спрямованості, мистецькій майстерні, певному художнику або групі митців тощо. Фахівець в галузі мистецтвознавчої експертизи Л. К. Бондаренко звертає увагу на те, що до ідентифікаційних задач в судово-мистецтвознавчій експертизі відносять задачі, котрі пов'язані із ототожненням досліджуваного об'єкта із конкретним витвором мистецтва, встановленням належності наданих фрагментів витвору до конкретного витвору; відновлення конкретного витвору за наданими фрагментами із використанням даних щодо його зовнішнього образу (фотокарток, документальних описів) тощо. [37, с. 22, 26]. Що ж стосується діагностичних задач, то на думку Ю. Г. Корухова, вони полягають у виявленні механізму події, способу й послідовності дій, у дослідженні властивостей й ознак об'єкта, у визначенні змін, які в ньому відбулися, у встановленні причини цих змін та її зв'язку з юридично значущою подією, яка розглядається [151]. Таке визначення діагностичних задач більш притаманне криміналістичним експертизам. Судові мистецтвознавчі експертизи мають більш складний характер і являють собою низку діагностичних завдань, що мають в тому числі певну гіпотетичну (моделює) спрямованість. Вони ставлять перед мистецтвознавчою експертизою формування нових знань, наближених до реальності, здобутих в результаті аналізу очевидних речей і приєднання до них ймовірних знань, які засновані на дослідженні невідомих, у всякому разі, неочевидних речей. На нашу думку, більшість експертних задач, що вирішуються судово-мистецтвознавчою експертизою,

мають комплексний характер, що обумовлено їх інтегративним характером. Такі задачі за своєю гносеологічною сутністю є класифікаційно-діагностичними.

Діагностичні завдання вирішуються за допомогою комплексу традиційних мистецтвознавчих методів і змішаних комплексних підходів таких як: 1) формально-логічного методу, спрямованого на виявлення істотних і непрямих зв'язків предметів образотворчого мистецтва та об'єктів між собою і з досліджуваним подією: - дедуктивний, спрямований на узагальнення дослідженого матеріалу з юридичних принципів; - індуктивний, спрямований на класифікацію об'єкта дослідження експертизи по родових і видовим ознаками; - формально-логічний для відновлення причинно-наслідкових зв'язків між об'єктами судового дослідження; 2) праксеологічного методу: - моделювання ситуації, верифікація та фальсифікація отриманих в результаті експертного мистецтвознавчого дослідження знань; 4) практичних методів: - спостереження, вивчення матеріалів на предмет достатності, належності, допустимості представлених для експертизи матеріалів; - експеримент, на випадок підтвердження авторських прав; - моніторинг – для визначення споживчої вартості об'єктів експертизи; 5) науково-технічних методів: - спектральний аналіз в разі визначення складу металів в ювелірних виробках; - рентген, спрямований на виявлення прихованих і неявних ознак мальовничих шарів і ін.; - хіміко-мистецтвознавчий аналіз, спрямований на вивчення матеріалів, що використовувалися при створенні об'єкта з метою визначення стану збереження та встановлення хімічного складу речовин, часу виготовлення, а також, можливо, і термінів виготовлення.

Вважаємо, що діагностичні експертизи слід поділити на прості та складні.

В такому випадку прості діагностичні експертизи спрямовані на діагностування властивостей і станів безпосередньо предметів мистецтва.

Відповідно, цілями простих діагностичних експертиз є:

- дослідження матеріальних і нематеріальних властивостей предметів (об'єктів), на предмет визначення історико-культурної цінності твору; встановлення місця та часу створення об'єкта; встановлення автора твору;

встановлення автентичності об'єкта.

Приклад: Так, на виконання експерту-мистецтвознавцю на дослідження надійшло 6 книг та постанова про призначення мистецтвознавчої експертизи. На експертизу винесені питання 1. Чи відносяться книги під назвою «Лексикон городского и сельскогo хозяйства», видавництво «Типографія Селевановского», 1839 р., в книзі наявні 100 аркушів.; «Лексикон городского и сельскогo хозяйства Том 3», видавництво «Типографія Селевановского», 1839 р., в книзі наявні 291 аркушів; «Лексикон городского и сельскогo хозяйства», том 1. автор И. Двигубский, Москва, «Типографі с. Селивановського, 1836 р., в книзі наявні 312 стр.; «Лексикон городского и сельскогo хозяйства», том 9. автор И. Двигубский, Москва, «Типографі с. Селивановського, 1838 р., в книзі наявні 302 стр.; «Лексикон городского и сельскогo хозяйства», том 7. автор И. Двигубский, Москва, «Типографі с. Селивановського, 1837р., в книзі наявні 428 стр.; «Лексикон городского и сельскогo хозяйства», том 5. автор И. Двигубский, Москва, «Типографі с. Селивановського, 1837р., в книзі наявні 331 стр. до культурних цінностей? Під час проведення дослідження експерт встановив, що надані на експертизу предмети являються - одинадцятьма томне видання у шести книгах під загальною назвою «ЛЕКСИКОНЪ ГОРОДСКАГО И СЕЛЬСКАГО ХОЗЯЙСТВА», що є працею Івана Двигубського, видане на московській типографії Семена Селивановського у 1836-1839 роках, являється старовинними книгами, що становлять історичну, художню, наукову та літературну цінність і відповідно являються культурною цінністю.

- дослідження об'єкта, предмета, що має художнє значення, його фактичного стану; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання; встановлення факту реставраційного втручання, довільних вилучень (утрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт (встановлення причини втрати барвистого шару, руйнування гранту, наявності згинів, проривів, порізів, розривів на полотні; втрати цілісності підрамника тощо);

Приклад. Так, під час дослідження ікони Святого Великомученика Пантелеймона Врачевателя (Цілителя) експертом було встановлено, що ікона

має значне забруднення, втрати елементів живопису, кракелюр, забруднення сторонньою фарбою (зворотна сторона ікони), має по два отвори на лівій і правій торцевих поверхнях навколо центральної горизонтальної вісі, наскрізний отвір в дошці на відстані 72 мм від краю лівої торцевої поверхні та 5 мм від краю верхньої торцевої поверхні, сліди кіптяви вздовж центральної вертикальної вісі від краю нижньої торцевої поверхні до центру ікони зі зменшенням інтенсивності забарвлення осаду сажі, дві видовжені краплевидні плями крихкої напівпрозорої речовини з характерними ознаками фактури воску, які косо-направлені від центру ікони до нижньої торцевої поверхні. Сукупність виявлених ознак достатня для висновку, про те, що досліджена ікона за час свого побутування використовувалась у побуті і була тривалий час прикріплена до вертикальних поверхонь за допомогою металевих утримувачів ймовірно гвіздків. В ході дослідження встановлено, що ікона частково очищувалась, та відносно ікони були спроби провести реставраційні роботи, які виразились у тонуванні втрат фону за допомогою золотої фарби з крупнодисперсним складом фарбника. Процентне співвідношення втрат живописного шару до основного зображення не перевищує позначки у 5% що є не суттєвим і ніяким чином не впливає на автентичність основного живописного шару. Таким чином сукупність виявлених ознак достатня для висновку, про те, що об'єктом наданим на експертизу являється ікона Святого Великомученика Пантелеймона Врачевателя (Цілителя) виготовлена на початку 20 сторіччя у майстернях Свято-Успенської Києво-Печерської лаври за часів роботи видатного художника України І. Їжакевича і слугувала для потреб вірян під час подорожей «подорожня ікона».

– встановлення ознак плагіату та визначення художньої цінності твору; встановлення прогнозованої вартості твору; встановлення вартості твору з урахуванням змін стану його фізичної збереженості.

Приклад. На дослідження експерту-мистецтвознавцю на дослідження надійшла 1 монета. Перед експертом було поставлені наступні питання: 1. Чи є надана на дослідження монета оригіналом? 2. Чи належить надана на

дослідження монета до культурних цінностей, що мають художнє, історичне, етнографічне, наукове або інше значення? 3. Яка вартість наданої на дослідження монети на антикварному ринку України? В результаті порівняльного аналізу експертом встановлено, що досліджуваний об'єкт має суттєві комплексні відмінності у фізичних показниках та взаєморозташування елементів дрібної пластики аверсу та реверсу. Тому, враховуючи стилістичні особливості монети, рівень виконавської техніки, особливості технологічних процесів використаних під час її виготовлення, соціокультурне значення, наданий на дослідження предмет майже повністю копіює монету номіналом 2 копійки, яка карбувалась зі сплаву міді у 1925 році для обігу під час розрахунків на території СРСР (Союзу Радянських Соціалістичних Республік) і не являється культурною цінністю. Отже, встановити прогнозовану вартість об'єкта наданого на експертизу станом не представилось можливим.

Складні діагностичні судово-мистецтвознавчі експертизи при збереженні мистецтвознавчого характеру дослідження мають криміналістичну спрямованість. Методики складної діагностичної мистецтвознавчої експертизи відрізняються різноманітністю і за складом носять комплексний або комісійний характер.

Специфічний характер обумовлений тим, що об'єктом злочину є предмети образотворчого мистецтва, що, з одного боку, позначається на характері слідів, з іншого жодна зі складних діагностичних завдань відображає об'єктивну картину злочину, наприклад: визначення ступеня інформативності сліду (це може бути віднесено в разі залишення слідів від падіння важкого предмета, характеру зрізу картини по периметру підрамника, або фрагмента від цілої композиції. У разі вандалізму щодо пам'ятників архітектури, можна визначити характер нанесення збитку, наприклад, зріз мармурової капітелі антикварної колони, зріз або спилування скульптурного верху, наконечника колони, фрагмента литий чавунної решітки тощо; встановлення властивостей і стану об'єкта в момент виникнення відображення (наприклад, в разі залишення слідів, декоративного порошку, патини, барвистих фрагментів, пилу слідів від обробки дорогоцінного

або напівдорогоцінного каміння на чохлі, покривалі, футлярі, характерних слідів) можна визначити стан предмета, наприклад, його збереження; визначення причини зміни властивостей або стану об'єкта в момент виникнення відображення (наприклад, зміна кінетичних якостей кінетичної скульптури в результаті удару, високих температур, затоплення, механічного пошкодження або несправності самого механізму).

Таким чином, проблема класифікації криміналістичних видів судової мистецтвознавчої експертизи вирішувалася на основі виявлення основних криміналістичних завдань судової мистецтвознавчої експертизи. Відповідно до цього були систематизовані експертні мистецтвознавчі методи дослідження, які визначили дослідний діапазон судової мистецтвознавчої експертизи.

Наведемо приблизний перелік експертних завдань (питань), що вирішуються комплексної судової мистецтвознавчої експертизи матеріалів порнографічного характеру: 1. Чи належить інформація, що міститься на представлених на дослідження носіях, до дитячої порнографії? 2. Чи приймає особа на відеозаписі участь в здійсненні дій сексуального характеру або їх імітації? 3. Чи містить представлена на експертизу відеозапис зображення статевих органів дитини в сексуальних цілях? 4. Акцентовано чи увагу відеозапису на геніталіях шляхом умисного наближення (збільшення) кадру до статевих органів? 5. Які наслідки викликає сприйняття представленої на експертизу відеозапису з точки зору формування сексуальних уявлень і морально-етичного розвитку у неповнолітніх?

Слід зазначити, що коло основних питань, сформульованих в постанові про призначення комплексної судової мистецтвознавчої експертизи, визначається завданнями розслідування злочинів, предметом спеціальних знань експертів, необхідних для встановлення наявності (або відсутності) ознак порнографії в об'єктах дослідження, що підлягають дослідженню.

Так, перед експертом-сексологом доцільно ставити такі питання, відповіді на які дозволять виявити в представлених на дослідження зображеннях форми

сексуального девіантної поведінки і можливі для споживача наслідки, що виникають при їх перегляді.

Спеціальні знання культуролога необхідні для отримання науково обґрунтованої відповіді на питання про те, чи має конкретне зображення негативний вплив на моральні підвалини людини, що сприймає його. Це пов'язано з тим, що моральність є однією з категорій етики - науки про мораль, яка є складовою частиною культурології.

Особливості використання комп'ютерних технологій при підготовці та розповсюдженні матеріалів з порнографічними зображеннями неповнолітніх, в ряді випадків, дозволяють за допомогою судового експерта комп'ютерно-технічної експертизи в рамках його компетенції вирішувати такі питання: Чи містить фотозображення (відеозапис) сліди монтажу? Які обставини створення файлів, що містять дані зображення, і самих зображень? 4) Чи є на представлених носіях інформації відомості про клієнтів-одержувачів зазначених файлів, про можливі місця зберігання інших файлів з зображеннями такого роду, листування з питань виготовлення і поширення даних матеріалів, відомості про фінансові операції, пов'язаних з цим?

Зафіксовані зображення нерідко містять характерні елементи обстановки місця зйомки, особливості зовнішності зображених осіб, які можуть підказати напрямок розшуку і подальшої ідентифікації ділянок місцевості і зображених осіб. Для вирішення цього завдання перед судовим експертом портретної експертизи доцільно ставити такі питання: 1) Чи є в зовнішності зображених осіб будь-які особливі прикмети, які полегшують їх розшук? 2) Чи має зображена обстановка (ділянка місцевості, предмети, що потрапили в кадр) ознаки, що полегшують встановлення місця зйомки?

За наявності версії про особу зображеного на порнографічних матеріалах неповнолітнього (неповнолітньої) судовий експерт портретної експертизи надалі вирішує питання про ідентифікацію цієї особи, в тому числі і тоді, коли з моменту зйомки пройшов великий відрізок часу, і зовнішність зазнала значних вікових змін. У разі дослідження художніх літературних творів на предмет

встановлення наявності (відсутності) в них елементів порнографії доцільно залучення фахівців з галузі літературознавства. У науковій літературі також відзначається, що для встановлення порнографічного характеру спірних матеріалів необхідно обов'язкове проведення комплексної психолого-мистецтвознавчої експертизи.

Комплексна судова психолого-мистецтвознавча експертиза доцільна, зокрема, в тому випадку, коли необхідно встановити спрямованість і ступінь впливу твору мистецтва на свідомість або несвідому сферу особистості або населення в цілому. При цьому кожен з експертів покликаний вирішувати питання, відповідні його компетенції. Так, експертом-мистецтвознавцем підлягають вирішенню питання про наявність чи відсутність художньої цінності матеріалів, сюжету, концепції та художніх принципів, а також про наявність чи відсутність основних ознак порнографії. У свою чергу, експертом-психологом повинні вирішуватися питання про характер і ступінь психологічного впливу на потенційного «споживача» досліджуваних матеріалів, наявності або відсутності пропаганди насильства, жорстокості, нетрадиційних і збочених форм сексуальних відносин. Звісно ж, що розуміння сучасних можливостей судової мистецтвознавчої експертизи, з урахуванням її становлення і розвитку, для встановлення конкретних обставин розслідуваної справи, пов'язаного з виготовленням і розповсюдженням матеріалів порнографічного характеру, дозволить уникнути необґрунтованого розширення переліку завдань.

Висновки до розділу 3.

Отже, судова мистецтвознавча експертиза розподіляється за характером питань, які вона вирішує стосовно певних об'єктів, на такі, де об'єктами досліджень є твори пластичних і прикладних мистецтв або предмети антикваріату та де об'єктом дослідження є інформація (відео, фото, тексти), що стосується суспільної моралі. Кожен із напрямів судових мистецтвознавчих

експертиз розподіляється на кілька окремих складових залежно від різновиду (класифікаційних ознак) предмета, що досліджується.

Головними завданнями мистецтвознавчої експертизи є: - проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, її належність до певної школи тощо); - визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; - встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; - визначення вартості твору; - визначення факту відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі.

На наш погляд, пріоритетними новітніми напрямками судово-експертних мистецтвознавчих досліджень повинні сьогодні бути такі методи і методики: 1) методи, які використовуються, для проведення експертизи творів декоративно-промислового мистецтва: фарфор, кераміка, скло; 2) методи, які використовуються для проведення експертизи творів декоративно-промислового мистецтва: тканина, шкіра, кістка; 3) методи, які використовуються для проведення експертизи предметів та атрибутів: філателія; 4) методи, які використовуються для проведення експертизи образотворчого мистецтва: іконопис; 5) методи, які використовуються для проведення експертизи предметів та атрибутів: культова атрибутика; 6) методи, які використовуються для проведення експертизи творів образотворчого мистецтва: графіка; 7) методи, які використовуються для проведення експертизи музичних інструментів; 8) методи, які використовуються для проведення експертизи творів образотворчого мистецтва: живопис; 9) методи, які використовуються для проведення експертизи творів образотворчого мистецтва: скульптура; 10) методи, які використовуються для проведення експертизи предметів та атрибутів: документи; 11) методи, які використовуються для проведення експертизи творів декоративно-прикладного мистецтва: ювелірні вироби; 12) методи, які використовуються для проведення експертизи творів декоративно-прикладного

мистецтва: дорогоцінне каміння; 13) методи, які використовуються для проведення експертизи творів декоративно-прикладного мистецтва: дерево, метал, 14) методики, які використовуються для проведення експертизи технологічної експертизи творів мистецтва; 15) методики, які використовуються для проведення експертизи товарознавчої експертизи ювелірних виробів; 16) методики, які використовуються для проведення експертизи антикварної зброї; 17) методики, які використовуються для проведення експертизи коштовностей; 18) методики, які використовуються для проведення експертизи технологічної експертизи археологічних знахідок.

Враховуючи вищевикладене слід зазначити, що більшість судово-мистецтвознавчих експертиз носять комплексний характер, що обумовлено інтегративним характером поставлених перед експертом завдань. У багатьох випадках експерту-мистецтвознавцю доводиться досліджувати матеріали художнього виробу, підпис або клеймо автора, манеру (стиль) письма, ознаки пізнішого впливу (псування, переробки, реставрації). В ході такої комплексної експертизи виокремлюють, як правило два етапи: техніко-технологічне дослідження матеріальної структури предмета злочинного посягання, в якому визначається автентичність предмету, тобто визначається, чи є він справжнім або імітацією (копією) та мистецтво-художнє дослідження (формально-стилістичний аналіз та історико-мистецтвознавче дослідження), в ході здійснення якого встановлюють місце й час створення предмета, його функціональне призначення, а також виготовлення (школа, стиль, автор/ сюжет).

Діагностичні експертизи слід поділити на прості та складні. В такому випадку прості діагностичні експертизи спрямовані на діагностування властивостей і станів безпосередньо предметів мистецтва. Складні діагностичні судово-мистецтвознавчі експертизи при збереженні мистецтвознавчого характеру дослідження мають криміналістичну спрямованість.

ВИСНОВКИ

У результаті дисертаційного дослідження розв'язане конкретне наукове завдання, що має важливе значення для кримінальної процесуальної та криміналістичної науки, теорії судової експертизи, практики досудового розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень. На основі проведеного комплексного і системного дослідження сформульовані положення, що відповідають поставленим меті, задачам та вимогам наукової новизни. Досягнення мети і задач, визначених темою дисертаційного дослідження, дало можливість дійти таких узагальнюючих висновків:

1. Особливістю сьогоденного періоду для вітчизняної школи судово-мистецтвознавчої експертизи є те, що в працях науковців аналізуються: питання процесуальної й не процесуальної форми використання спеціальних знань в галузі мистецтвознавства в розслідуванні злочинів; проблеми підготовки й проведення окремих родів і видів судово-мистецтвознавчої експертизи; проблеми методології судово-мистецтвознавчої експертизи, зокрема з'ясування предмету, об'єктів, задач дослідження. Аналіз практики призначення та проведення судово-мистецтвознавчих експертиз свідчить, що для проведення досліджень на сучасному рівні необхідне розроблення організаційних, теоретичних, процесуальних та криміналістичних проблем, з урахуванням специфіки та норм чинного кримінального процесуального законодавства. Розробка методологічних підстав й розгляд теоретичних й правових проблем використання спеціальних знань при дослідженні витворів мистецтва як об'єктів, що мають особливу специфіку з точки зору їх як правової, так і гносеологічної природи, дає можливість активно розвивати теорію судової експертизи та її окремі напрями.

Сутністю судової-мистецтвознавчої експертизи є проведення дослідження, відповідно до принципів об'єктивності, всебічності й повноти, а також із використанням сучасних досягнень науки й техніки. Проведення дослідження – це пізнавальний процес, котрий у випадках судової експертизи здійснюється

шляхом застосування методів різноманітних галузей знань. Проте, на відміну від атрибуції (мистецтвознавчого дослідження) того або іншого витвору мистецтва, процес експертного пізнання проводиться з метою суто практичною: встановлення конкретних фактичних обставин за кримінальним провадженням. Однією із визначальних ознак, що вирізняє судову експертизу від усіх інших, є її провадження за завданням правозастосувача та використання її результатів в інтересах правосуддя.

2. На підставі дослідження історичного процесу виникнення й становлення судово-мистецтвознавчої експертизи в системі засобів кримінального процесуального доказування встановлено її значення для сучасної практики досудового розслідування й судового розгляду кримінальних проваджень про злочини, пов'язані із посяганням на культурні та історичні цінності і доведено, що становлення і розвиток судово-мистецтвознавчої експертизи пов'язаний, по-перше, з розвитком науки мистецтвознавства, формування якої в сучасному вигляді можна віднести до другої половини XIX століття, по-друге, з розвитком науки криміналістики й теорії судової експертизи, і по-третє, з переглядом ставлення суспільства до творів мистецтва, які відбувалися в другій половині XX століття, коли цінними стають не тільки дорогоцінні метали, каміння та інші матеріали, з яких вони виготовлені, але і їх власна історична, художня та культурна цінність, по-четверте, потребами судової практики досліджувати художні твори.

3. Понятійний апарат судово-мистецтвознавчої експертизи безперервно розвивається, реагуючи на досягнення науки, техніки, мистецтва і відповідаючи на зовнішні виклики, формується як в межах загальної теорії судової експертизи, так і в процесі підготовки й прийняття нормативно-правових актів, міжнародних та національних стандартів.

Атрибуція – це встановлення авторства твору на основі композиції, способів текстотворення, почерку, мови й поза текстових відомостей про його походження та історію. Задачі, пов'язані з атрибуцією досліджуваних об'єктів (визначення часу, місця та інших обставин його створення), встановленням їх

справжності, культурної або історичної цінності, встановленням конкретного автора твору відносять до мистецтвознавчої експертизи.

Експертиза – дослідження якого-небудь питання, яке здійснюють експерти. вона проводиться у тих випадках, коли дані атрибуції або відомості щодо предмета викликають сумніви, й за тими або іншими причинами мають бути належним чином підтвержені.

Судово-мистецтвознавча експертиза як процесуальна дія, яка полягає в проведенні судовим експертом-мистецтвознавцем науково-обгрунтованого дослідження об'єктів у сфері суспільної моралі, творів образотворчого та декоративно-ужиткового мистецтва, нумізматики, антикваріату із встановлення їх культурної, історичної, наукової, художньої, археологічної або іншою цінністю.

4. Змістом судово-мистецтвознавчої експертизи є дослідження власних (невід'ємних) суттєвих родових та видових усталених ознак предметів мистецтва та архітектури, що мають потенційно фактичний характер, які сприяють визначенню історико-культурного й художнього статусу об'єкта судово-мистецтвознавчої експертизи з метою встановлення фактичного зв'язку виявлених ознак з досліджуваними обставинами справи або кримінального провадження.

Предметом судової мистецтвознавчої експертизи є сукупність фактичних даних (обставин провадження), відомостей про об'єкт, який представлений на мистецтвознавчу експертизу, включаючи обставини створення даного об'єкта (час, місце, використовувані матеріали, умови створення), а також його художню, історичну, культурну, наукову цінність, матеріальну вартість, а також його зміст та смислове навантаження тощо.

Залежно від способу матеріального втілення змісту твору об'єкти судової мистецтвознавчої експертизи поділяють на образотворчі, музичні та літературні твори. Подальша класифікація об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи можлива в залежності від матеріалів, що використовуються для їх створення і виготовлення, а також матеріальних носіїв на яких виконані творчі задуми.

Головними задачами мистецтвознавчої експертизи є: проведення атрибуції твору (встановлення автора твору, періоду створення роботи, її належність до певної школи тощо); визначення художнього рівня, історичного значення, культурної цінності та стану твору; встановлення автентичності об'єкта; визначення якісних змін, що відбувалися з об'єктом у процесі його використання: встановлення факту реставраційних втручань, довільних вилучень (втрат), доповнень, інших переробок, яких зазнав об'єкт; визначення вартості твору; визначення факту відповідності продукції вимогам законодавства про захист суспільної моралі. Мистецтвознавча експертиза, під час дослідження творів мистецтва, вирішує основні блоки питань: ідентифікаційні, діагностичні та класифікаційні, ідентифікаційні питання стосуються встановлення автора твору, його ідентифікації; діагностичні питання дають відповідь про культурну, художню та історичну цінність твору, його вік та матеріальну вартість, а також встановлюють місце та час створення представленого на дослідження об'єкта, а також матеріали, засоби, методи й прийоми, які були використані при його створенні; класифікаційні пов'язані з віднесенням твору чи виробу до конкретного класу.

5. Клас судово-мистецтвознавчих експертиз у системі судових експертиз новий, який лише почав формуватися. За предметними ознаками судово-мистецтвознавча експертиза поділяється на клас (судово-мистецтвознавча); роди (судово-мистецтвознавча експертиза та судова психолого-мистецтвознавча експертиза). Перший рід судово-мистецтвознавчих експертиз займається дослідженням об'єктів з метою визначення їх історичної, наукової чи культурної цінності. Другий рід судово-мистецтвознавчої експертизи займається дослідженням кіно-, відео-, та іншої друкованої продукції, а також інших носіїв інформації, з метою віднесення їх до категорії порнографічної продукції та продукції, яка пропагує культ жорстокості й насилля.

За процесуальною ознакою судово-мистецтвознавчі експертизи виокремлено: а) за послідовністю проведення дослідження, мистецтвознавчі експертизи можуть бути поділені на первинні, повторні та додаткові, б) за

кількістю осіб, що беруть участь у провадженні досліджень, мистецтвознавчі експертизи поділяються на одноособові, комісійні та комплексні.

6. В процесі проведення судових мистецтвознавчих досліджень використовується великий арсенал сучасних науково-технічних засобів і методів. При проведенні мистецтвознавчої експертизи найчастіше використовуються мікроскопічні (оптична та електронна мікроскопія), фотографічні (фіксуючі, вимірювальні, дослідницькі), хімічні (поділ і концентрування, визначення якісного та кількісного складу з'єднань і сумішей), спектральні (елементного та молекулярного складу), хроматографічні (газорідина, тонкошарова, рідина хроматографія), рентгенівські (просвічувальні і дифракційні методи), фізико-технічні (визначення механічних, теплових, електричних, магнітних властивостей), математичні (математична логіка, математичний системний аналіз). методи. Оскільки об'єктами судової мистецтвознавчої експертизи нерідко є безцінні й унікальні твори мистецтва, тому перевага завжди віддається неруйнівним методам, зокрема, мікроскопії, фотографії, кінозйомці, відеозапису, голографії, рентгенографії які використовується зі спеціальними фільтрами (ультрафіолетовим, інфрачервоним) та й іншими пристроями.

7. Головним елементом правової основи призначення й проведення судових експертиз є Конституція України. Відповідно до статті 124 Конституції України юрисдикція судів поширюється на будь-який юридичний спір та будь-яке кримінальне обвинувачення. У п. 14 статті 92 Конституції України встановлено правило, відповідно до якого основи судової експертизи визначаються виключно законами України. Процедури призначення й проведення судових експертиз визначаються відповідними нормами галузевого законодавства, в тому числі Кримінальним процесуальним кодексом України, Цивільним процесуальним кодексом України, Господарським процесуальним кодексом України, Кодексом адміністративного судочинства України, в яких найбільш повно і всебічно відображені законодавчі положення про правовий порядок проведення судової експертизи. Для проведення судово-мистецтвознавчої експертизи істотне значення має також чинне галузеве

законодавство в галузі охорони культурної спадщини, культурних цінностей та творів мистецтва: Закони України «Про охорону культурної спадщини», «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей», «Про музеї та музейну справу», «Про Національний архівний фонд і архівні установи» та інші.

Призначення судово-мистецтвознавчої експертизи є процесуальним рішенням слідчого, а її проведення суворо регламентовано нормами процесуального права, вона є процесуальною дією при доказуванні зі специфічною формою, де експерт-мистецтвознавець, використовуючи свої спеціальні знання, навички й досвід, самостійно в межах своєї компетенції виявляє нові факти, що мають значення для розслідування злочину. Саме цією специфічною формою експертиза відрізняється від інших процесуальних засобів доказування й насамперед, – від залучення спеціалістів при виявленні, фіксації та вилученні доказів.

8. Специфіка діяльності експерта-мистецтвознавця полягає в її аксіологічному характері. Експерт в силу професійної свідомості описує художньо значимі предмети, виходячи з власних етико-естетичних позицій; пояснює їх з процесного (як явище, дії, події) боку з тих самих позицій, а головне оцінює їх якість, виходячи зі своїх професійних установок та етико-естетичних почуттів. В цьому плані у висновках експерта фігурує інформація як про матеріальну оболонку предмета експертизи, що має вираз в наявності матеріальних властивостей (вага, розмір, матеріали, техніка виготовлення), так і інформація про нематеріальний бік: історія створення, знаходження й переміщення; атрибуції, що розкриває особливості художньої форми й художнього змісту; оцінці морального капіталу (авторитету, значимості) об'єкта експертизи з метою позначення його історико-культурного статусу. Особливістю мистецтвознавчого знання є яскраво виразний суб'єктивний особистісний характер, оскільки мистецтвознавчі знання передбачають обов'язкову наявність свого власного бачення, своєї власної інтерпретації фактів і подій. В судово-мистецтвознавчому експертному висновку окрім атрибуції як суто мистецтвознавчому методі дослідження, особливого значення набувають етико-

естетичні почуття експерта, його світогляд, рівень культури, а також його соціокультурний статус, котрий визначає ступінь авторитетності його оцінок.

9. При оцінці висновку експерта необхідно вивчити: по-перше, чи фігурують у висновку дані, що характеризують експерта як фахівця у певній галузі знань; по-друге, чи відповідають ці спеціальні знання тим питанням, які поставлені перед експертом; по-третє, чи потрібні для вирішення цих питань спеціальні знання даного профілю; по-четверте, чи відповідають компетенції експерта, його спеціалізації ті засоби й методи, які він використовував для вирішення поставлених перед ним питань, чи не вийшов експерт за межі своєї компетенції. У ситуації змагальності мистецтвознавчих експертиз посадовим особам, уповноваженим призначати експертизу, слід враховувати не тільки спеціалізацію експерта, а й напрямок його професійної діяльності, що має кілька компонентів: наявність соціального досвіду безпосередньої взаємодії з різними реальними соціальними інститутами; наявність необхідного самостійного дослідницького досвіду у вигляді наукової роботи.

10. Діагностичні судові мистецтвознавчі експертизи є найбільш складним видом судової мистецтвознавчої експертизи та виконують діагностичні завдання: виявленні механізму події (наприклад: розкрадання; псування; незаконного володіння; розпорядження предметами мистецтва; незаконного ввезення або вивезення предмета за межі України; недбалості, незабезпечення відповідних заходів щодо збереження предметів мистецтва, що мають особливу художню цінність; шахрайства тощо); визначення часу, способу і послідовності здійснення дій, подій, (наприклад, визначення часу виконання копії, визначення способу виготовлення за допомогою унікальної техніки або друкованого способу, що дозволить встановити послідовність дій); виявлення причинно-наслідкових зв'язків між часом, способом і послідовністю дій (способом зіставлення версії з матеріальними носіями інформації); природи, якісних характеристик об'єктів (наприклад, наявності або відсутності художніх гідностей у предметі образотворчого мистецтва з метою визначення міри відповідальності та визначення споживчої вартості предмета, що володіє художніми якостями);

виявлення властивостей і ознак, що не піддаються безпосередньому сприйняттю (наприклад, видатних художніх образів, прихованих під верхніми шарами фарб).

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аверьянова Т. В. Судебная экспертиза. Курс общей теории. Т. В. Аверьянова. Москва: Норма, 2009. 480 с.
2. Айналов Д. В. Академик Н. П. Кондаков как историк искусства и методолог (1928). Кондаков Н. П. Воспоминания и думы. Сост. И. Л. Кызласова. Москва, 2002. С. 324-347.
3. Акуленко В. І. Конвенція про захист культурних цінностей у випадку збройного конфлікту 1954 р.: *Актуальні питання імплементації і застосування*. Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія №18. Економіка і право, 2010, Вип. 9 С. 126-138. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_018_2010_9_22 (Дата звернення 17.01.2020).
4. Ароцкер Л. Е. Сущность криминалистической экспертизы. *Криминалистическая экспертиза*. Москва, ВНИИПП, 1966. С. 53-54.
5. Арсеньев В. Д. Процессуальный статус субъектов судебной экспертизы по уголовным делам. *Процессуальные аспекты судебной экспертизы*: сборник научных трудов. Ю. Г. Корухов, Р. С. Белкин, Д. Я. Мирский. Москва: ВНИИСЭ, 1986. С. 39-45.
6. Арсеньев В. Д. Соотношение понятий предмета и объекта судебной экспертизы. *Проблемы теории судебной экспертизы*: Сб. науч. тр. Москва: ВНИИСЭ. 1980. № 44. С. 3-23.
7. Арсеньев В. Д., Заблоцкий В. Г. Использование специальных знаний при установлении фактических обстоятельств уголовного дела. Красноярск: Изд-во Краснояр. ун-та, 1986. 152 с.
8. Артемов В. Ю. Теоретичні та методичні основи формування деонтологічної компетентності фахівців із організації захисту інформації з обмеженим доступом: дис. ... д-ра пед. наук НАПН України, Ін-т вищ. освіти. Київ, 2015. 489 с.

9. Аснис А. Я., Хазиев Ш. Н. Судебно-экспертное исследование орденов и медалей. *Теория и практика судебной экспертизы*. Том 13 № 4 (2018). С. 40-51.
10. Афанасьев В. А. Федор Иванович Шмит. Киев: Наук. думка, 1992. 216 с.
11. Баев О. Я. Тактика уголовного преследования и профессиональной защиты от него. *Следственная практика*: Науч. практ. пособие. Москва: Экзамен, 2003. 432 с.
12. Байдечко В. И. Концептуальная модель государственных образовательных стандартов в компетентностном формате (дискуссионный вариант): Материалы ко второму заседанию методологического семинара. Москва: Издательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004. С. 5. URL: <https://docplayer.ru/26254437-Konceptualnaya-model-gosudarstvennyh-obrazovatelnyh-standartov.html> (дата звернения 19.09.2018).
13. Баренбойм П. Д. Флорентийская утопия: Государство как произведение искусства. Петр Баренбойм, Александр Захаров; Флорентийское о-во, Междисциплинар. центр философии права. Москва: ЛУМ, 2012. 285 с.
14. Белецкий А. Е. К. Редин как историк византийского искусства. Харьков: Печатное дело. 1910. 27 с.
15. Белецкий А. И. Отдел церковных древностей на XIV-м археологическом съезде в Чернигове [Текст]: из XVIII т. Сборника Харьковского Историко-Филологического Общества / А. Белецкий. Харьков: Печатное дело, 1909. 20 с.
16. Белкин А. Р. Теория доказывания: Науч. метод. пособие. Москва: Норма, 1999. 418 с.
17. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Криминалистические средства, приемы и рекомендации. В 3-х томах. Т. 3. Москва, : Юристъ, 1997. 480 с.
18. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Общая теория криминалистики. В 3-х томах. Т. 1. Москва: Юристъ, 1997. 408 с.

19. Белкин Р. С. Курс криминалистики: пособие. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, Закон и право, 2001. 837 с.
20. Белкин Р. С. Курс криминалистики: Частные криминалистические теории. В 3-х томах. Т. 2 : Москва: Юристъ, 1997. 464 с.
21. Белкин Р. С. Собираение, исследование и оценка доказательств : Сущность и методы. Москва: Наука, 1966. 295 с.
22. Берлинский университет имени Гумбольдта URL : <https://www.hu-berlin.de/de/ueberblick> (Дата звернення 02.03.2020).
23. Бех Л. В. Український фарфор як культуротворчий феномен: світовий і вітчизняний контекст : дис. ... канд. мистецтвознавства : 26.00.01. Теорія та історія культури. Бех Людмила Вікторівна. Нац. акад. керівних кадрів культури і мистецтв. Київ. 2014. 196 с
24. Біленчук П. Д. Судові експертизи в цивільному, арбітражному і кримінальному процесі: Довідник. П. Д. Біленчук, М. Н. Курко, С. М. Стахівський. 5-те вид., змінен. і доп. Київ: б. в., 1998. 52 с.
25. Біленчук П. Д., Стрілець Г. О., Шульга О. О. Експертна служба України: історіографія, джерелознавство, методологія, праксеологія. Монографія. Київ: Beezone, 2016. 292 с.
26. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Консолідований аналіз порівняльно-аналітичний аналіз мистецтвознавчих досліджень в Україні: правове і науково-методичне забезпечення. *Порівняльно-аналітичне право* – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород. 2016 №4. С.180-183.
27. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Культурні цінності як об'єкт криміналістичних обліків. Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень: збірник матеріалів круглого столу. редкол.: Кобилянський О. Л., Кофанов А.В., Матвієнко П.Є.; Київ: ННПФЕКП НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ, 2013. С. 32-34.

28. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Науково-методичне забезпечення експертизи культурних цінностей як предмет криміналістичного дослідження. *Теорія і практика судової експертизи*: збірник матеріалів круглого столу. редкол.: Кобилянський О. Л., Черноус Ю. М., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2016 С. 40-46.

29. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Правове і наукове забезпечення досліджень культурної спадщини, культурних цінностей і творів мистецтва *Криміналістичний вісник*: наук.-практ. зб. [голов. ред. В.В. Черней]. ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ПК «Типографія від «А» до «Я», 2017. № 1 (27). С. 40-47.

30. Богаевский Б. Л. Задачи искусствознания. *Задачи и методы изучения искусств*: сб. ст. Петроград, 1923. С. 7-61.

31. Большая иллюстрированная энциклопедия древностей. Гейдова Д., Дурдик Я., Кибалова Л., Мудра М., Стара Д., Урешова Л.; Пер. Б. Михайлова. Прага: Арттия, 1980. 612 с.

32. Большая советская энциклопедия : в 30 т. Т.20. Плата - Проб. гл. ред. А.М. Прохоров. -3-е изд. Москва: Сов. энциклопедия, 1975. 608 с

33. Бондаренко Л. К. Доказательственное содержание судебной искусствоведческой экспертизы. *Теория и практика судебной экспертизы*. № 3(39) 2015. С.17-22.

34. Бондаренко Л. К. Историческая реконструкция как предмет исследования судебной искусствоведческой экспертизы. *Современное право*. С. 92-97.

35. Бондаренко Л. К. Исторические, философские, политические и юридические науки, культурология и искусствоведение. *Вопросы теории и практики* (входит в перечень ВАК). Тамбов: Грамота, 2014. № 7. Ч. 1. С. 21-24. URL : <http://www.gramota.net/materials/3/2014/7-1/3.html> (Дата звернення 02.03.2020).

36. Бондаренко Л. К. Основные аспекты компетентности субъекта судебной искусствоведческой экспертизы. *Наука. Техника. Технологии (политехнический вестник)*. Краснодар: ООО «Издательский Дом-Юг». 2013. № 1-2. С.125-127
37. Бондаренко Л. К. Основные криминалистические виды судебной искусствоведческой экспертизы: в 2-х ч. Грамота. Тамбов, 2014. № 7 (45). Ч. I. С. 21-26.
38. Бондаренко Л. К. Признаки и критерии научной обоснованности результатов судебно-искусствоведческой экспертизы. *Культура: управление, экономика, право*. 2016. № 4. С. 3-8.
39. Бондаренко Л. К. Психологические аспекты компетентности субъектов судебной искусствоведческой экспертизы. *Арбитражный и гражданский процесс*. 2014. № 12. С. 11-17.
40. Бондарь М. Е. О понятии «экспертная методика». *Криминалистика и судебная экспертиза*: сб. науч. тр. Киев. 1990. Вып. 40. С. 13-19.
41. Боннер А. Т. Судебная и внесудебная искусствоведческая экспертиза. Законодательство. 2006. № 10. С. 76-84
42. Борев Ю. Б. Эстетика. Учебник. Москва: Высш. шк., 2002. 511 с.
43. Братушко Ю. И., Люльева С. А. Нанопланктонная идентификация меловых левкасов волинской иконы. Сакральне мистецтво Волині (Луцьк), 2002 р., т. 9, С. 53-56.
44. Братушко Ю. И., Цитович В. И. Технологические исследования византийской иконы XI-XII в. «Богоматерь Холмская» из музея волинской иконы. *Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства: VII научная конференция*. Москва: Изд. Объединения Магнум АРС, 2003. С. 204-210.
45. Бродович И. А. О трудах Ф. И. Шмита по истории византийского искусства. Москва, 1913.
46. Быховский И. Е. Производство следственных действий (ответы на вопросы следователей). Ленинград, 1984. 106 с.

47. Бюро научно-технической экспертизы URL : <http://art-lab.com.ua>
(дата звернення 18.04.2018)
48. Вагнер Г. А. Научные методы датирования в геологии, археологии и истории. Москва: Техносфера, 2006. 534 с
49. Васильев В. П. Аналитическая химия. Часть 1. Гравиметрический и титриметрический методы анализа Учеб. для химико-технол. спец. вузов. Москва: Высш. шк., 1989. 320 с.
50. Великие фальсификаторы URL :
<http://synotechestva.ru/public/stati/item/340-velikie-falsifikatory.html> (дата звернення 18.11.2017)
51. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод. і допов.). Уклад. і голов. ред. В.Т. Бусел. Київ, Ірпінь: ВТФ «Перун», 2005. 1728 с.
52. Венгеров С. А. Кирпичников, Александр Иванович. Энциклопедический словарь Брокгауза и Ефрона: в 86 т. (82 т. и 4 доп.). Санкт-Петербург, 1895. Т. XV. 129 с.
53. Вздорнов Г. И. История открытия и изучения русской средневековой живописи. XIX век. Москва: Искусство, 1986. 384 с.
54. Винберг А. И. Гносеологический, информационный и процессуальный аспекты учения об объекте судебной экспертизы. А. И. Винберг, Д. Я. Мирский, М. Н. Ростов. *Вопросы теории и практики судебной экспертизы*: Сб. науч. тр. ВНИИСЭ. Москва: Изд-во ВНИИСЭ, 1983. С. 3-21.
55. Винберг А. И. Идентификационная, диагностическая и ситуационная криминалистические экспертизы. *Советское государство и право*. Москва, 1978. № 9. С. 71-75.
56. Винберг А. И. Криминалистическая экспертиза в советском уголовном процессе. Монография. Москва: Госюризат, 1956. 220 с.
57. Винберг А. И. Общая характеристика методов экспертного исследования. А. И. Винберг, А. Р. Шляхов. *Общее учение о методах судебной экспертизы*: сб. науч. тр. Всесоюзного научно-исследовательского института судебных экспертиз, Москва, 1977. Вып. 28. С. 54-93.

58. Винберг А. И. Основные принципы советской криминалистической экспертизы. Москва, Госюриздат, 1949. 132 с.

59. Винберг А. И. Предмет и методологические основы науки о судебной экспертизе – судебной экспертологии. А. И. Винберг, Т. Н. Малаховская. *Экспертные задачи и пути их решения в сети НТР*: Сб. науч. тр. ВНИИСЭ. Москва, 1980. Вып. 42. С. 92-95.

60. Винберг А. И. Судебная экспертология (общетеоретические и методологические проблемы судебных экспертиз): пособие. А. И. Винберг, Н. Т. Малаховская. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. 188 с.

61. Винниченко И. Ф., Житников В. С., Зинин А. М. Криминалистическое описание внешности человека. Москва, Щит-М, МЮИ МВД России. 1998. 198 с.

62. Виноградова М. М. Спорные вопросы определения пределов компетенции судебных экспертов-экономистов. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. Вип. 10. Харків, Право, 2010. С. 540-547. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2010_10_81 (Дата звернення 17.02.2020).

63. Вінсент Віллем ван Гог (нід. Vincent Willem van Gogh) (30 березня 1853–29 липня 1890) - нідерландський художник-постімпрессионіст, чиї роботи надали позачасовий вплив на живопис 20 століття. За десять з років він створив понад 2100 творів, включаючи близько 860 картин олією. Серед них – портрети, автопортрети, пейзажі, натюрморти, оливкові дерева, кипариси, поля пшениці і соняшники. Більшість критиків не помічає Ван Гога до його самогубства у віці 37 років, якому передували роки тривоги, злиднів і розладів розуму. Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%92%D1%96%D0%BD%D1%81%D0%B5%D0%BD%D1%82_%D0%B2%D0%B0%D0%BD_%D0%93%D0%BE%D0%B3 (Дата звернення 17.02.2020).

64. Вітер І. Вплив глобалізації на європейські інтеграційні процеси. *Антологія творчих досягнень*. Київ, ІСЕМВ НАН України, 2004. Вип. 1. С. 125-131. URL : <http://dspace.nbuv.gov.ua/handle/123456789/19852> (Дата звернення 17.02.2020).

65. Власов В. Г. Теория формообразования в изобразительном искусстве: учебник. Санкт-Петербург: СПбГУ. 2017. 264 с.
66. Волобуєва О. О. Поняття і принципи взаємодії слідчого зі спеціалістами під час збору інформації про особу підозрюваного. Вісн. ЛАВС МВС ім. 10-річчя незалежності України. 2004. № 2. С. 242-249.
67. Волчецкая Т. С. Основы судебной экспертологии : учеб. пособие : [по курсу «Судеб. экспертология»]. Т. С. Волчецкая. Калинингр. гос. ун-т. - Калининград: Изд-во Калинингр. гос. ун-та, 2004. 195 с.
68. Галкин В. М. Средство доказывания в советском уголовном процессе. Ч. 2. Москва: Юрид. лит., 1968. 95 с.
69. Галкин В. М. Юридическая природа экспертизы. *Труды Всесоюзного научно-исследовательского института судебных экспертиз*. Москва, 1971. Вып. 3. С. 39-56.
70. Галямина И. Г. Проектирование государственных образовательных стандартов высшего профессионального образования нового поколения с использованием компетентностного подхода: *Материалы к четвертому заседанию методологического семинара «Россия в Болонском процессе: проблемы, задачи, перспективы»* Москва: Издательский центр проблем качества подготовки специалистов. 2004. 66 с.
71. Гераклитов А. А. Филигранные XVII века на бумаге рукописных и печатных документов русского происхождения. Краткий текст и атлас водяных знаков. Москва: ГИМ, 1963. 259 с.
72. Герасимов М. М. Восстановление лица по черепу: (современный и ископаемый человек). Москва: Изд-во АН СССР, 1955, 585 с. URL : <http://books.e-heritage.ru/book/10078536> (Дата звернення 07.03.2020).
73. Головченко Л. М. Проблеми питання законодавчого регулювання судово-експертної діяльності. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2013. № 1. С. 8-10. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/bmju_2013_1_4
74. Гольдман И. Л. Искусствоведение в современном гуманитарном знании и художественном образовании в России (1990-2000-е гг.) автореферат

дис.канд. искусствоведения: 17.00.09 И. Л. Гольдман. Санкт-Петербург, 2008. 28 с. URL : <https://www.dissercat.com/content/iskusstvovedenie-v-sovremennom-gumanitarnom-znanii-i-khudozhestvennom-obrazovanii-v-rossii-1/read> (Дата звернення 07.03.2020).

75. Голынец Г. В. Экспертиза произведений искусства в следственной практике. *Судебно-экспертное исследование человека и его деятельности*: межвуз. сборн. науч. трудов. Свердловск, 1985. С. 91-94.

76. Гончаренко В. И. Гносеологические и процессуальные вопросы комплексных исследований в свете теории судебных доказательств. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Киев, Вища школа, 1987. С. 3-7.

77. Гончаренко В.Г., Курдюков В. В., Легких К. В. Спеціальні знання: генезис, предмет, рівні, форми використання в доказуванні. *Вісник Академії адвокатури*. Вип. 9, 2007. С. 22-32.

78. Гора І. В. Використання спеціальних знань адвокатом: навчальний посібник. Київ: ПРЕЦЕДЕНТ, 2013. 63 с.

79. Гора І. В. Колесник В. А. Підготовка та призначення окремих видів судових експертиз. Навч. посібник. Київ, Наук.-вид. відділ НА СБУ, 2012. 139 с.

80. Гора І. В. Проблеми судово-мистецтвознавчої експертизи в судочинстві України. *Часопис Академії адвокатури України* | том 8 | №4(29) 2015. С. 42-49

81. Господарський процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1992, № 6, ст. 56 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1798-12> (Дата звернення 16.08.2019).

82. Грановский Г. Л. Понятие и основные положения общей теории решения криминалистических задач. *Современное состояние и перспективы развития традиционных видов криминалистической экспертизы*: Сб. науч. тр. ВНИИСЭ. Москва: Изд-во ВНИИСЭ, 1987. С. 3-12.

83. Грановский Г. Л. Экспертные задачи: понятие, структура, стратегия решения. *Теоретические и методические вопросы судебной экспертизы*: Сб. науч. тр. ВНИИСЭ. Москва: Изд-во ВНИИСЭ, 1985. С. 55-80.

84. Григорьева И. А., Колосова М. И., Хаврин С. В., Чугунова К. С. Особенности применения спектральных методов при исследовании музейных объектов. *Фотография. Изображение. Документ*: научный сборник. Санкт-Петербург: РОСФОТО, 2013. Вып. 4 (4). С. 88-92.

85. Гринберг Ю. И. Научно-техническое исследование произведений искусства. Сообщение ВЦНИЛК. Т. 21. Москва, 1968. 138 с.

86. Грицаенко П. П., Вишневский Г. А. Судебно-медицинская экспертиза: учебное пособие. Екатеринбург, Уральская государственная юридическая академия. 2008. 164 с.

87. Грозин В. Ю. Актуальные вопросы предварительного расследования по делам о невозвращении на территорию РФ предметов художественного, исторического и археологического достояния народов РФ и зарубежных стран: автореф. дис. ... канд.юрид.наук: 12.00.09. Москва, 2007. 29 с

88. Громова Н. Ш. Составление электронных баз данных на визуальную информацию. *Вісник Харківської державної академії дизайну і мистецтв. Мистецтвознавство. Архитектура*. 2007. № 6. С. 8-15. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/had_2007_6_2 (Дата звернення 16.08.2019).

89. Грязін В. І. Підготовка та призначення судових експертиз. Посібник / В. І. Грязін [и др.] ; Інститут економіки і права КРОК. Київ, Школа, 2004. 560 с.

90. Гутерман М. П. Организационные мероприятия следователя в процессе расследования преступлений: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09. Москва, 1980. 20 с.

91. Джон Констебл веб-сайт URL : https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B6%D0%BE%D0%BD_%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B5%D0%B1%D0%BB (Дата звернення 16.08.2019).

92. Джоржіо Вазарі. Житнеописання найбільш знаменитих живописцев, ваятелей и зодчих. Москва: АльфаКнига, 2008. 1280 с.

93. Дода И. Г., Михайленко Г. В. Основы комплексной судебной искусствоведческой экспертизы материалов порнографического характера.

Вопросы криминологии, криминалистики и судебной экспертизы. НПЦ Государственного комитета судебных экспертиз Республики Беларусь. Минск, 2017. С. 150-159

94. Долуда А. О., Пукліч О. С. Класифікація об'єктів судової мистецтвознавчої експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики.* 2016. Вип. 16. С. 399-405 URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trpek_2016_16_55 (Дата звернення 10.06.2020).

95. Драганов В. Г. Основы таможенного дела. Москва: «Экономика», 1998. 675 с.

96. Дубягин Ю. П. Использование данных о внешности человека в раскрытии и расследовании преступлений. Москва. 1987. 68 с.

97. Е. К. Редин - Електронний архів (репозитарій) ХНУ імені В. Н. Каразіна URL : <http://dspace.univer.kharkov.ua/browse?type=author&order=ASC&rpp=20&value=%D0%A0%D0%B5%D0%B4%D0%B8%D0%BD%2C+%D0%95.%D0%9A>. (Дата звернення 10.02.2020).

98. Экспертизы у судовій практиці : посіб. / [Т. М. Арсенюк, Ю. М. Беляк, В. І. Бояров та ін.]; за заг. ред. В. Г. Гончаренка. Київ: Юрінком Інтер, 2010. 400 с.

99. Экспертизы у судовій практиці. КНДІСЕ, Акад. адвокатури України: наук. практ. посібник; за заг. ред. В. Г. Гончаренка, О. В. Крутя. Київ: Юрінком Інтер, 2005. 388 с.

100. Экспертизы у судочинстві України : [Науково-практичний посібник] / С.Б. Бойченко [и др.] ; ред.: В. Г. Гончаренко, І. В. Гора; Акад. адвокатури України. Київ: Юрінком Інтер, 2015. 504 с

101. Єгор Кузьмич Редін: Біобібліографічний показчик (укладач: Р.І. Філіппенко; наук. ред.: канд. іст. наук, проф. С. М. Куделко). Харків, ХНУ, 2006. 70 с.

102. Журнал Нива. № 42. Санк-Питербург, 1908. С.723.

103. Журнал Природа.1917. № 2. С. 254-259. URL : <http://priroda.ras.ru/>

104. Завдов'єва І. Г., Макарук К. Є. Особливості призначення і проведення комплексних комп'ютерно-технічних та економічних судових експертиз. *Криміналістичний вісник*. 2014. № 2. С. 107-111. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/krvis_2014_2_18 (Дата звернення 24.02.2020).

105. Закон України «Про вивезення, ввезення та повернення культурних цінностей» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1999, N 48, ст. 405 URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/ru/1068-14> (Дата звернення 10.02.2020).

106. Закон України «Про внесення змін до Господарського процесуального кодексу України, Цивільного процесуального кодексу України, Кодексу адміністративного судочинства України та інших законодавчих актів». // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2017, N 48, ст. 436 URL: <http://vobu.ua/ukr/documents/item/zakon-ukrainy-vid-031017-r-2147-viii-pro-vnesennia-zmin-do-hospodarskoho-protseualnoho-kodeksu-ukrainy-tsyvilnoho-protseualnoho-kodeksu-ukrainy-kodeksu-administratyvnoho-sudochynstva-ukrainy-ta-inshykh-zakonodavchykh-aktiv> (Дата звернення 10.02.2020).

107. Закон України «Про музеї та музейну справу» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1995, № 25, ст. 191 URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/249/95-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення 10.02.2020).

108. Закон України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 15, ст. 86 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3814-12> (Дата звернення 18.06.2019).

109. Закон України «Про охорону культурної спадщини» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2000, N 39, ст. 333 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1805-14> (Дата звернення 18.06.2019).

110. Закон України «Про судову експертизу». // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1994, № 28, ст. 232 URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4038-12> (Дата звернення 18.06.2019).

111. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення окремих

положень кримінального процесуального законодавства» // Відомості Верховної Ради України, 2013 р., №№ 9-13, ст. 88 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/187-20#n34> (Дата звернення 18.06.2019).

112. Закон України Про внесення змін до Закону України «Про Національний архівний фонд і архівні установи» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2002, № 11, ст. 81 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2888-14> (Дата звернення 18.06.2019).

113. Закону України «Про захист суспільної моралі» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, N 14, ст. 192 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/1296-1> (Дата звернення 18.06.2019).

114. Зброезнавство: правові основи обігу вогнестрільної зброї: П. Д. Біленчук [и др.] ; ред. П. Д. Біленчук. Київ: Міжнародна агенція «BeeZone», 2004. 455 с.

115. Зинатуллин О. З. Государственный Эрмитаж. Экспертиза и реставрация музыкальных произведений, записанных на валиках музыкальных механизмов с применением компьютерных технологий. *Художественное наследие, хранение, исследование, реставрация*. № 20 (50). Москва, ГОСНИИР, 2003. 163 с.

116. Зинин А. М. Внешность человека в криминалистике (субъективные изображения): учеб пособие А. М. Зинин; под ред. В. А. Снеткова. Москва, ЭКЦ МВД РФ, 1995. 102 с.

117. Зинин А. М. Портретная экспертиза. Москва: Право и Закон, Экзамен, 2004. 160 с.

118. Зинин А. М. Проблемы идентификации человека по признакам внешности при исследовании портретов-произведений изобразительного искусства. *Фотография. Изображение. Документ*. 2010. Вып. 1(1). Санкт-Петербург., 2010. С. 49-54.

119. Зинин А. М. Судебная экспертиза: учебник А. М. Зинин, Н. П. Майлис. Москва: Право и закон; Юрайт-Издат, 2002. 320 с.

120. Зинин А. М., Омелянюк Г. Г., Пахомов А. В. Введение в судебную экспертизу. Москва: Издательство Московского психолого-социального института; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2002. 240 с
121. Зинин А. М., Сыроева Л. А., Зотов А. Б. Установление типового сходства при сравнении субъективных портретов и фотоснимков подозреваемых лиц: Методические рекомендации. Москва. 1994. 344 с.
122. Золотникова И. В., Богатырев С. Е. Особенности проведения искусствоведческой экспертизы в рамках административного и уголовного делопроизводства. *Культура: управление, экономика, право*. 2010. №4. С. 16-20.
123. Из истории Отделения русского языка и словесности: академик Н. П. Кондаков веб-сайт. URL : <http://www.ranar.spb.ru/rus/vystavki/id/708 /print/> (Дата звернення 18.06.2019).
124. Індутний В. В. Оцінка культурних цінностей: підруч. Київ. нац. торг.-екон. ун-т. Київ: Київ. нац. торг.-екон. ун-т, 2016. 879 с.
125. Іщенко А. В. Проблеми розвитку наукових досліджень у галузі судової експертизи: монографія. Київ: Українська академія внутрішніх справ, 1995. 150 с.
126. Калашникова О. Л. Основи мистецтвознавчої експертизи та вартості оцінки культурних цінностей: Підручник. Київ: Знання, 2006. 479 с.
127. Каткова Т. Г. Особливості розслідування злочинів, пов'язаних із посяганнями на культурну спадщину. Т. Г. Каткова, Т. В. Каткова. Харків: Право, 2011. 240 с.
128. Каткова Т. Г. Правова охорона культурної спадщини в Україні. Харків: Право, 2008. 216 с.
129. Керимов Д. А. Введение в философию права. Москва: Манускрипт, 1992. 192 с.
130. Кім Е. П. Проблеми комплексної експертизи. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики : збірник наукових праць*. Вип. 12 / ред. кол.: М. Л. Цимбал, В. Ю. Шепітько, Л. М. Головченко та ін. Харків: Право, 2012. С. 145-152.

131. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології. Монографія. [Н.І. Клименко; ДонУУ].Тернопіль: Видавництво «Крок», 2018. 262 с.
132. Клименко Н. І. Загальна теорія судової експертології: поняття і місце в системі наукового знання. Зб. наук. пр. *Ірпінської фінансово-юридичної академії (економіка, право)*. Ірпінь, 2013. Вип. 2. С. 101-106.
133. Клименко Н. І. Судова експертологія: курс лекцій. Київ: Ін Юре 2007. 528 с.
134. Клосс Б. М. Никоновский свод и русские летописи XVI–XVII веков. Москва: Наука, 1980. 312 с.
135. Ковальова В. В. Шляхи удосконалення організації діяльності експертно-криміналістичної служби МВС України : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Національна академія внутрішніх справ України. Київ, 2001. 254 с.
136. Кодекс адміністративного судочинства України (Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2005, № 35 36, № 37, ст.446 URL : <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/2747-15> (Дата звернення 8.04.2019).
137. Колдин В. Я. Идентификация и ее роль в установлении истины по уголовным делам. Москва, 1969. 149 с.
138. Колдин В. Я. Судебная идентификация. Москва: ЛексЭст, 2002. 528 с.
139. Колдин В. Я. Экспертиза в управлении и праве. *Вісник Луганського інституту внутрішніх справ*. Луганськ, 2000. С. 176-200.
140. Колесник Ю. В. Слідчі та негласні слідчі (розшукові) дії як криміналістичні засоби діяльності слідчого в досудовому розслідуванні: дис.. ... канд..юрид.наук: 12.00.09. Київ, 2016. 198 с.
141. Колмаков В. П. Криминалистика : [учебник]. Всесоюз. юрид. заоч. ин-т. Москва: Юрид. лит., 1963. 544 с.
142. Колмаков В. П. О методах, приемах и средствах в советской криминалистике. Правоведение. 1965. № 4. С. 118-120.

143. Комаха В. О. Тактические особенности предварительного исследования криминалистических объектов и назначения судебных экспертиз: [монография]. Винница: ДП ДКФ, 2006. 736 с.

144. Комиссарова Я. В. Концептуальные основы профессиональной деятельности эксперта в уголовном процессе Я. В. Комиссаров, Москва: Юрлитинформ. 2010. 240 с.

145. Комиссарова Я. В. Профессиональная деятельность эксперта в уголовном судопроизводстве: монография. Москва: Юрлитинформ, 2014. 368 с.

146. Компетентість веб-сайт. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%82%D0%BD%D1%96%D1%81%D1%82%D1%8C> (Дата звернення 8.04.2019).

147. Компетенція веб-сайт. URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BC%D0%BF%D0%B5%D1%82%D0%B5%D0%BD%D1%86%D1%96%D1%8F> (Дата звернення 8.04.2019).

148. Конституція України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, ст. 141 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (Дата звернення 22.06.2019).

149. Корноухов В. Є. Судебная экспертиза : в 2 ч. : Ч. 1. / В. Е. Корноухов, Ю. К. Орлов, И. А. Журавлева. Красноярск: Красноярский гос.ун-т, 1998. 332 с.

150. Коровина О. А. Великие авантюры и приключения в мире искусств. 100 историй, поразивших мир. Москва: ЗАО Издательство Центрполиграф. 2008. 240 с.

151. Корухов Ю. Г. Криминалистическая диагностика при расследовании преступлений. Научно-практическое пособие. Москва: Издательская группа НОРМА-ИНФРА, 1998. 288 с.

152. Корухов Ю. Г. Соотношение категорий экспертных задач: идентификационных, классификационных, диагностических. *Актуальные проблемы теории судебной экспертизы*: Сб. науч. тр. ВНИИСЭ. Москва: Изд-во ВНИИСЭ, 1984. С. 92-112.

153. Корухов Ю. Г. Экспертные и неэкспертные трасологические исследования в уголовном процессе. Проблемы трасологических исследований. 1978. Вып. 35. С. 3-105.

154. Костицкий М. В. Использование специальных психологических знаний в советском уголовном процессе: автореф. дис. д-ра юрид. наук / М. В. Костицкий. Киев: НМК ВО, 1990. 39 с.

155. Костюхина Л. М. Роль филигранных в палеографическом исследовании Великих Миней Четых. *Филигранологические исследования. Теория. Методика. Практика.* Ленинград: Наука, 1990. С. 76-86.

156. Кофанов А. В. Кофанов А. В., Кобилянський О. Л., Кузьмічов Я. В. та ін. Криміналістика: питання і відповіді Навчальний посібник. Київ: Центр учбової літератури, 2011. 280 с.

157. Кофанов А. В. Криміналістичне дослідження гладкоствольної вогнепальної зброї [Текст] / А. В. Кофанов; Національна академія внутрішніх справ України. Київ: КИЙ, 2005. 180 с.

158. Кофанова О. Використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності: методичні рекомендації. Київ, 2006. 220 с.

159. Кофанова О. С. Правові підстави та особливості призначення судових експертиз для дослідження культурних цінностей [Електронний ресурс] http://nbuv.gov.ua/UJRN/adv_2010_9_6 (Дата звернення 22.06.2019).

160. Кофанова О. С. Теоретичні та практичні аспекти використання спеціальних знань при розслідуванні злочинних посягань на культурні цінності: автореф. дис. на здобуття наук ступеня канд. юрид. наук : 12.00.09 Київ, Академія адвокатури України, 2011. 18 с.

161. Кравчук О. В. Деякі аспекти проведення комплексної комп'ютерно-технічної та мистецтвознавчої експертизи. Актуальні питання удосконалення системи законодавства в умовах сьогодення: зб. тез доп. всеук. наук.-практ. конф., 11 грудня 2013 р. Хмельницький, 2013. С. 70-75.

162. Кравчук О. В. Особливості призначення і проведення комплексних комп'ютерно-технічних та мистецтвознавчих судових експертиз. *Порівняльно-аналітичне право* № 1. Ужгородський національний університет. Ужгород. 2015. 302-304 URL : http://www.pap.in.ua/1_2015/91.pdf

163. Кравчук О. В. Процесуальна регламентація статусу керівника судово-експертної установи в кримінальному процесі. О. В. Кравчук, В. В. Арешонков. *Університетські наукові записки* 2014, №1 (49). С. 164-172. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Unzap_2014_1_23 (Дата звернення 22.06.2019).

164. Кравчук О. В., Циганюк Ю. В. Порядок призначення судових експертиз у сфері інтелектуальної власності за новим Кримінальним процесуальним кодексом України. *Криміналістичний вісник: наук.-практ. зб. ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ТОВ "Брайт Вайт", 2013. № 2(20). С. 34-45.*

165. Крайнев П. П. Судові експертизи у сфері інтелектуальної власності П. П. Крайнев, Н. М. Ковальова, М. В. Мельников. Вінниця: ПП «Фенікс», 2008. 376 с.

166. Кралюк М. А. Технологическая экспертиза: исследования предметов живописи. *Экспертное обеспечение правосудия : проблемы теории и практики: матер. конф. Симферополь: ДиАйПи, 2006. С. 274- 278.*

167. Красилин М. М. и др. Экспертиза произведений искусства и ее методы. *Вестник Государственного научно-исследовательского института реставрации: сборник науч.трудов. Москва: Государственный научно-исследовательский институт реставрации. 2001. С. 52-64.*

168. Крестовников О. А., Колдин В. Я. Общая система базовых принципов классификации судебно-экспертных методик. *Теория и практика судебной экспертизы. Том 13 № 4 (2018). С.16-18.*

169. Кривонденченков С. В. Основные тенденции развития искусствоведческих методов исследования отечественного изобразительного искусства в XX в. *Вестник Санкт-Петербургского государственного университета культуры и искусств № 4 (29) Декабрь 2016. С. 140-143.*

170. Криміналістика [Текст]: учебник для студентов юридических институтов и факультетов: допущено Министерством высшего и среднего специального образования СССР под ред. А. Н. Васильев. Москва, Московский университет [МГУ] им. М.В. Ломоносова, 1971. 564 с.

171. Криміналістика. Криміналістическа тактика і методика розслідування преступлений: Учеб. для студ. юрид. вузов и фак. Под ред. В. Ю. Шепитько. Харьков: Одиссей, 2001. 528 с.

172. Криміналістика: Учеб. / Под ред. И. Ф. Крылова. Ленинград: Изд-во Ленингр. ун-та, 1976. 591с.

173. Криміналістика: Учеб. 2-е изд., перераб. и доп. Под ред. В. А. Образцова. Москва: Юристъ, 1999. 735 с.

174. Криміналістика: Учеб. Отв. ред. Н. П. Яблоков. 2-е изд., перераб. и доп. Москва: Юристъ, 2001. 718 с.

175. Криміналістика: Учеб. Под ред. А. Н. Васильева. Москва: Издво Моск. ун-та, 1980. 496 с.

176. Криміналістика: Учебник. Под ред. И. Ф. Пантелеева, Н. А. Селиванова. Москва: Юрид. лит., 1993. 592 с.

177. Криміналістика: учебник. Т. В. Аверьянова, Р. С. Белкин, Ю. Г. Корухов, Е. Р. Россинская; под ред. Р. С. Белкина. Москва: НОРМА-ИНФРА М., 2001. 990 с.

178. Криміналістика. Академічний курс: підручник. Т. В. Варфоломеева, В. Г. Гончаренко, В. І. Бояров, С. В. Гончаренко, В. О. Попелюшко. Київ: Юрінком Інтер, 2011. 504 с.

179. Криміналістика: [навч. посіб.] Р. І. Благута, Р. І. Сибірна, В. М. Бараняк та ін.; за заг. ред. Є. В. Пряхіна. Київ: Атіка, 2012. 496 с.

180. Криміналістика: Підручник. П. Д. Біленчук, В. В. Головач, М. В. Салтевський та ін.; За ред. П. Д. Біленчука. Київ: Право, 1997. 256 с.

181. Кримінальне процесуальне право України: Навчальний посібник за ред. В. Г. Гончаренко та В. А. Колесника. Київ: Юстініан, 2014. 573 с.

182. Кримінальний кодекс України Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, № 25-26, ст. 131 URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14> (Дата звернення 22.06.2019).

183. Кримінальний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2013, № 9-10, № 11-12, № 13, ст. 88. URL : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/4651-17> (Дата звернення 22.06.2019).

184. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар за заг. ред. В. Г. Гончаренка, В. Т. Нора, М. Є. Шумила. Київ: Юстініан, 2012. 1224 с.

185. Кримінальний процесуальний кодекс України. Науково-практичний коментар : у 2 т. Т. 1. О. М. Бандурка, Є. М. Блажівський, Є. П. Бурдоль та ін.; за заг. ред. В. Я. Тація, В. П. Пшонки, А. В. Портнова. Харків: Право, 2012. 768 с.

186. Крістофер Бальме. Вступ до театрознавства. Переклад з нім. В. Кам'янця. Львів: ВНТЛ-Класика, 2008. 270 с.

187. Кудрявцева А. В. Судебная экспертиза как институт уголовно-процессуального права : дис.... д-ра. юрид. наук : 12.00.09 / Санкт-Петербургский государственный университет. Санкт-Петербург, 2001. 497 с.

188. Кудрявцева Ю. А. Получение образцов для сравнительного исследования в уголовном судопроизводстве России (процессуальная природа, порядок, доказательственное значение): автореф. дисс. ...канд. юрид. наук: 12.00.09. Челябинск, 2013. 30 с.

189. Кулакова Н. В. Особливості злочинів у сфері охорони культурної спадщини, що вчиняються організованими злочинними групами. *Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика)*. 2014. № 2. С. 112-116. URL:http://nbuv.gov.ua/UJRN/boz_2014_2_28

190. Курко М. Н., Біленчук П. Д., Шульга О. О. Правове і наукове забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні: системний аналіз. *Європейські перспективи*. 2014, №3. С.123-132.

191. Курс лекцій по теории государства и права. В 2 ч. / под общ.ред. Н. Т. Разгельдеева, А. В. Малько. Саратов: Изд-во ПКЦ, 1993. С.143, 149

192. Латышов И.В. Организационно-правовые и методические проблемы комплексных диагностических экспертных исследований оружия, патронов и следов их действия. *Известия Саратов.ун-та. Серия: Экономика. Управление. Право.* 2014. Т.14. Вып.1. ч.2. С.227-232.

193. Левкаас веб-сайт URL : <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9B%D0%B5%D0%B2%D0%BA%D0%B0%D1%81> (Дата звернення 18.09.2019).

194. Лелекова О. В. Об экспертизе икон. Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства: XI научная конференция (16 ноября - 18 ноября 2005, Москва). Москва: Изд. объединения Магnum APC, 2007. С. 11-18.

195. Лисиченко В. К. Использование специальных знаний в следственной и судебной практике. В. К. Лисиченко, В. В.Циркаль. Киев: Вища школа, Издво при Киев. у-те, 1987. 134 с.

196. Лисиченко В. К. Криминалистическое исследование документов (правовые и методологические проблемы): автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук. 12.00.09. Киев, 1974. 66 с.

197. Лисиченко В. К. Научные принципы судебной экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза: респ. межвед. научно-метод. сб.* Киев: Вища школа, 1984. Вып. 17. С. 23-28.

198. Лосев Н. Ф., Смагунова А. Н. Основы рентгеноспектрального флуоресцентного анализа. Москва: Химия, 1982. 207 с.

199. Лузгин И. М. Методологические проблемы расследования. Москва: Юрид. лит., 1973. 176 с.

200. Лютов В. П., Лютова Л. В. Использование радиографии в исследовании водяных знаков и при атрибуции памятников письменности. *Фотография. Изображение. Документ: научный сборник.* Санкт-Петербург: РОСФОТО, 2014. Вып. 5 (5). С. 72-75.

201. Ляпустина Н. С. Доказывание по уголовным делам о контрабанде культурных ценностей : диссертация ... кандидата юридических наук : 12.00.09. Москва, 2005. 239 с.

202. Ляховицкий Е. А. Проблема интерпретации данных бумаги русских рукописей раннего Нового времени. *Фотография. Изображение. Документ: научный сборник*. Санкт-Петербург: РОСФОТО, 2014. Вып. 5 (5). С. 49-60.

203. Максимова Т. В. Ткацкая основа голландской картины XVII века. *Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства: VII научная конференция (26 ноября – 29 ноября 2001, Москва)*. Москва: Изд. объединения Магнум АРС, 2003. С. 46-52.

204. Малаховская Н. Т. Понятие экспертных задач и возможность построения их иерархической системы (применительно к дактилоскопической экспертизе). *Теоретические и методические вопросы судебной экспертизы*. Сб. науч. тр. Москва: ВНИИСЭ, 1985. С. 81-104.

205. Мамай В. И. О статусе и компетенции государственных и негосударственных экспертов. *Эксперт-криминалист*. 2009. № 1. С. 2-5.

206. Марданов Ю.П. Расследование краж предметов старины [Рукопись] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / Ю. П. Марданов ; Ленингр. гос. ун-т им. А. А. Жданова. Ленинград : [б. и.], 1981. 189 с.

207. Математика на службе искусствоведов. URL : <http://www.vokrugsveta.ru/news/903/> (Дата звернення 18.09.2019).

208. Матусовский Г. А. Судебная экспертиза в методике расследования хищений. *Криминалистика и судебна яекспертиза*. Киев, 1984. Вып. 29. С. 48-54.

209. Медведев А.М. Установление в процессе расследования механизма совершения хищений предметов, имеющих культурную ценность, из зданий культового назначения: автореф. Дисс. ... канд.юрид.наук: 12.00.09. Владивосток, 2006. 26 с.

210. Мельникова Л. И. Об исследованиях и атрибуции картин западноевропейских мастеров XVI-XVII веков. *Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного и декоративно-прикладного искусства*. Материалы XX научной конференции 25 ноября – 27 ноября 2015 года. Москва. Москва, 2016. С.105-110

211. Миколайчук Е. А. Технологическая экспертиза русских ассигнаций выпуска 1769-1818 годов. *Фотография. Изображение. Документ*: научный сборник. Санкт-Петербург: РОСФОТО, 2014/ Вып. 5 (5). С. 61-67.

212. Миньковский Г. М. Следственные действия. *Теория доказательств в советском уголовном процессе*. Москва : Юрид. лит., 1973. 736 с.

213. Мирский Д. Я. Некоторые теоретические вопросы классификации объектов судебной экспертизы, их свойств и признаков. *Методология судебной экспертизы*: сб. науч. тр. Москва: ВНИИСЭ. Москва, 1986. С. 59-63.

214. Мирский Д. Я. Понятие объекта судебной экспертизы. *Актуальные проблемы теории судебной экспертизы*: сб. науч. тр. Москва: ВНИИСЭ. Москва, 1984. С. 21-33.

215. Мирский Д. Я. Понятия и структура методики экспертного исследования. Обобщенная модель методического руководства по судебным экспертизам. *Проблемы теории судебной экспертизы*: сб. науч. тр. Москва: ВНИИСЭ, 1980. Вып. 44 С. 24-41.

216. Мистецтвознавчі дослідження (дослідження у сфері суспільної моралі): програма підготовки працівників Експертної служби МВС України за експертною спеціальністю 15.1 / [укл. А.М. Коструб, К.В. Новікова]. Київ: ДНДЕКЦ МВС України, 2012. 34 с.

217. Митричев В. С. Общие положения методики криминалистического идентификационного исследования материалов документов. Тр. ВНИИСЭ. Москва: ВНИИСЭ. 1974. Вып. 9. С. 3-26.

218. Михеєнко М. М. Кримінальний процес України: підручник. М. М. Михеєнко, В. Т. Нор, В. П. Шибіко. 2-ге вид., перероб. і допов. Київ, Либідь, 1999. 536 с.

219. Мінжулін О. І. Дослідження як основа експертного висновку та визначення місця твору мистецтва в історії і культурі суспільства. Дослідницькі та науково-методичні праці. Українська академія мистецтва. Випуск №19. Київ, 2012. С. 219.

220. Мінжулін О. І. Методика експертного аналізу творів з металу на прикладі археологічних знахідок Північного Причорномор'я VI–III ст. до н.е. *Сучасні проблеми мистецтвознавчої експертної оцінки культурних цінностей та предметів колекціонування*: матеріали Всеукраїнської наук.-практ. конференції, Київ, 26-27 листопада 2009 р. / М-во культури і туризму України, Науково-дослідний ін-т станд., атестації та ліцензування в галузі культури і туризму. Київ : ДАКККіМ, 2009. С. 76-79.

221. Мінжулін О. І. Реставрація творів з металу: підруч. для студ. вищ. худож. навч. закл. / О. Мінжулін. Київ, Спалах, 1998. 232 с.

222. Моисеева Т. Ф. Методы и средства экспертных исследований: учебник. Москва, Московский психолого-социальный институт, 2006. 216 с.

223. Моїсєєв О. М. Експертні технології в судово-експертній діяльності: теоретичні засади та практика використання: автореф. дис. на здбуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : 12.00.09.; Нац. ун-т Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого. Харків, 2011. 36 с

224. Моїсєєв О. М. Управлінські аспекти експертних технологій у судово-експертній діяльності. *Вісник Академії адвокатури України*. 2008. Число 2. С. 121-123. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/vaau_2008_2_23 (Дата звернення 18.09.2019).

225. Москвина Т. Н. Судебно-искусствоведческая экспертиза. *Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации*. 2004. № 9. С. 11-16.

226. Москвина Т. Н., Смирнов А. А., Хазиев Ш. Н. Искусствоведческая экспертиза. *Возможности производства судебной экспертизы в государственных судебно-экспертных учреждениях Минюста России*: Научное издание. Москва: РФЦСЭ Минюста России; АНТИДОР, 2004. С. 447-452.

227. Москвина Т. П., Смирнов А. А., Хазиев Ш. Н. Судебная историко-искусствоведческая экспертиза. *Бюллетень Министерства юстиции Российской Федерации*. 2004. N 9 (81) С. 59-62.

228. Мосунова Т. М. Иконы-врезки. Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства: XI научная конференция (16 ноября-

18 ноября 2005, Москва). Москва: Магнум АРС, 2007. С. 38-43. URL : https://www.icon-art.info/bibliogr_item.php?id=1733 (Дата звернення 18.09.2019).

229. Мусский И. А. 100 великих афер. Москва: Вече, 2012. 480 с. URL : <http://klex.ru/qih> (Дата звернення 11.12.2019).

230. Мырза К. Т. Теоретические основы и практика расследования хищений в предприятиях, учреждениях и организациях культуры и искусства: автореф. дисс. ... канд.юрид.наук. Харьков, 1982. 27 с.

231. Мясникова Ю. Атрибуция и экспертиза как ключевые аспекты антикварного рынка. *Антиквариат. Предметы искусства и коллекционирования*. 2007. № 11 (52). С. 24-32.

232. Мясоедов Владимир Константинович. Биографика. веб-сайт. URL : <https://bioslovhist.spbu.ru/person/205-myasoyedov-vladimir-konstantinovich.html> (Дата звернення 10.02.2020).

233. Навчальний інтернет-портал. Веб-сайт : <http://expertprava.ucoz.ru/index/0-116> (Дата звернення 19.01.2020).

234. Надгорный Г. М. О понятии предмета судебной экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза: респ. межвед. науч. сб.* Киев, Вища школа, 1989. Вып. 38. С. 10-15.

235. Надгорный Г. М. Понятие судебной экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза: респ. между-вед. научно-метод. сб.* Киев, Вища школа, 1984. Вып. 29, С. 7-12.

236. Надгорный Г. М. Предмет судебно-экспертной отрасли знаний и предмет судебной экспертизы. *Криминалистика и судебная экспертиза: Сб. науч. трудов.* Вып. 13. Киев, 1976. С. 37-42.

237. Наказ МВС України № 102 від 08.02.2017 «Про затвердження Положення про Експертно-кваліфікаційну комісію МВС та атестацію судових експертів Експертної служби МВС» URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0275-17> (Дата звернення 19.01.2020).

238. Наказ Міністерства культури України від 31.03.2017 № 267 «Про затвердження Переліку державних установ, закладів культури, інших

організацій, яким надається право проведення державної експертизи культурних цінностей» // URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0529-17> (Дата звернення 09.06.2020).

239. Наказ Міністерства юстиції України № 53/5 від 08.10.1998 р. «Про затвердження Інструкції про призначення та проведення судових експертиз та експертних досліджень та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень» (Із змінами, внесеними згідно з Наказами Міністерства юстиції: № 144/5 від 30.12.2004; № 59/5 від 10.06.2005; № 126/5 від 29.12.2006; № 1198/5 від 15.07.2008; № 965/5 від 01.06.2009; № 1950/5 від 26.12.2012; № 1350/5 від 27.07.2015; № 1420/5 від 26.04.2017) // URL: <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98/page> (Дата звернення 24.02.2020).

240. Нестеров А. В. К вопросу о термине «экспертиза». *Теория и практика судебной экспертизы*. 2007. № 1. С. 40-44

241. Новий тлумачний словник української мови(у трьох томах). том 1 /А-К / Укладачі: В. В. Яременко, О. М. Сліпушко. Київ: Вид-во «АКОНІТ», 2006. 926 с.

242. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов. 23-е изд., испр. Москва: Русский язык, 1991. 1128 с.

243. Оперативно-розыскная деятельность: учебник. 2-е изд., доп. и перераб. под ред. К. К. Горяинова, В. С. Овчинского, Г. К. Сенилова, А. Ю. Шумилова. Москва: ИНФРА-М, 2002. 794 с.

244. Орлов А. И. Организационно-экономическое моделирование. Экспертные оценки: Учебник: в 3 ч. Москва: Изд-во МГТУ им. Н.Э. Баумана. 2009. Ч. 2: Экспертные оценки. 2011. С. 47-48.

245. Орлов Ю. К. Использование специальных знаний в уголовном судопроизводстве. Судебная экспертиза: общие понятия: учеб. пособие. Москва, 2004. Вып. 2. 23 с.

246. Орлов Ю. К. Объект экспертного исследования. *Труды ВНИИСЭ*. Москва: ВНИИСЭ, 1974. Вып. 8. С. 39-61.

247. Орлов Ю. К. Производство экспертизы в уголовном процессе. Москва: ВЮЗИ, 1982. 80 с.
248. Орлов Ю. К. Судебная экспертиза как средство доказывания в уголовном судопроизводстве: научное издание. Москва: Ин-т повыш. квалиф. Рос. федерал. центра судеб. экспертизы, 2005. 264 с.
249. Орлов Ю. К. Формы выводов в заключении эксперта. Методическое пособие. Москва: ВНИИСЭ, 1981. 160 с.
250. Орлова В. Ф. Принципы классификации задач криминалистической экспертизы. Актуальные проблемы теории судебной экспертизы: сб. науч. тр. Москва: ВНИИСЭ. Москва, 1984. С. 49-62.
251. Основи судової експертизи: навч. посіб. для фахівців, які мають намір отримати або підтвердити кваліфікацію суд. експерта / авт.-уклад.: Л. М. Головченко, А. І. Лозовий, Е. Б. Сімакова-Єфремян та ін. Харків: Право, 2016. 928 с.
252. Основы судебной экспертизы. Часть 1. Курс общей теории (методическое пособие для экспертов, следователей и судей) / под ред. Ю. Г. Корухова. Москва: РФЦСЭ. 1997. 430 с.
253. Панофский Э. Смысл и толкование изобразительного искусства / Пер. В. В. Симонова. Санкт-Петербург: Академический проект, 1999. 394 с.
254. Папковская П. Я. Методология научных исследований: курс лекций. Минск: ООО «Информпресс», 2002. 176 с.
255. Паславська Л. О. Українська керамічна миска в контексті народної художньої культури кінця ХІХ - початку ХХ століття : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. мистецтвознавства : [спец.] 26.00.01 «Теорія та історія культури» Київ, 2014. 16 с.
256. Первушин В. М. Расследование краж антиквариата: дис. ... канд. юрид. наук / В. М. Первушин. Москва, 1992. 235 с.
257. Петрухин И. Л. Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. Москва: Юрид. лит., 1964. 266 с.

258. Пиріг І. В. Теоретичні основи експертного забезпечення досудового розслідування: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук: спец. 12.00.09. Харків, 2015. 38 с

259. Пискунова Е. В. Криминалистическое обеспечение расследования преступлений в сфере искусства: судебно-искусствоведческая экспертиза: автореф. дис. на соискание учен. степени канд. юрид. наук. 12.00.09. Москва, 2013. 27 с.

260. Побожий С. И. Из истории украинского искусствознания. *Феномен Харьковской университетской школы искусствознания*. Сбор лиц: сборник статей под ред. М. Б. Пиотровского и А. А. Никоновой. Санкт-Петербург, 2006. С. 86-95.

261. Побожій С. І. З історії українського мистецтвознавства. С. І. Побожій. Суми: ВТД Університетська книга, 2005. 184 с. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/50448> (Дата звернення 24.02.2020).

262. Побожій С. І. Становлення й розвиток мистецтвознавства в Харківському університеті (1805-1920 рр.) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. наук з мистецтвознавства. Академія Наук України; Інститут мистецтвознавства, фольклористики та етнології імені М. Т. Рильського. Київ, 1993. 18 с. URL : <http://essuir.sumdu.edu.ua/handle/123456789/51220> (Дата звернення 18.02.2020).

263. Погребной И. М., Шульга А. М. Теория права. Учебное пособие. Харьков: Ун-т внутр. дел., 1998. 149 с.

264. Познанская А. В. К вопросу об атрибуции картины Джона Констебла из собрания ГМИИ им. А.С. Пушкина. *Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства: XI научная конференция (16 ноября -18 ноября 2005, Москва)*. Москва: Изд. объединения Магnum APC, 2007. С. 66-69.

265. Попелюшко В.О. Спеціальні знання в кримінальному процесі та захист. *Вісник Академії адвокатури України*. 2006. № 3 С. 71-81.

266. Постанова Кабінету Міністрів України від 26 серпня 2003 р. № 1343 «Про затвердження Порядку проведення державної експертизи культурних

цінностей та розмірів плати за її проведення» URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1343-2003-%D0%BF> (Дата звернення 01.03.2019).

267. Постанова Пленуму Верховного суду України №8 від 30.05.1997 року «Про судову експертизу в кримінальних і цивільних справах» URL : <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/v0008700-97> (Дата звернення 21.09.2018).

268. Потапов С. М. Введение в криминалистику: Учеб. пособие для слушателей ВЮА КА. Воен.-юрид. акад. Красной Армии. Москва, РИО ВЮА КА, 1946. 25 с.

269. Потапов С. М. Судебная фотография: Методы фотогр. доказательств в следств. и судебном процессе. Акад. наук СССР. Ин-т права. Криминалист. лаборатория. Москва, Ленинград, Изд-во Акад. наук СССР, 1948. 204 с.

270. Потапов С. М. Судебная фотография: Краткое систем. рук. для органов дознания, следствия, суда, прокуратуры, правозаступников и экспертов. Москва, НКВД при Заготхозе милиции Республики, 1926. 162 с.

271. Предмет, система и теоретические основы криминалистики [Текст] : монография. А. Н. Васильев. Москва, Московский университет [МГУ] им. М. В. Ломоносова, 1984. 144 с.

272. Приданов С. А., Щерба С. П. Преступления, посягающие на культурные ценности России: квалификация и расследование [Текст]. Москва: Юрлит информ, 2002. 520 с.

273. Проблемы методики расследования отдельных видов преступлений [Текст]: монография. Москва: Московский университет [МГУ] им. М. В. Ломоносова, 1978. 72 с.

274. Прокопенко Н.А. Актуальные вопросы судебно-искусствоведческих исследований культурных ценностей. *Вестник Таганрогского института управления и экономики*. № 1/2018. С. 45-49

275. Прохоров-Лукин Г. В. Предмет судебной экспертизы и общие основания деления экспертных задач на категории. *Криминалистика и судебная экспертиза*. Київ: Міністерство юстиції України, 2001. Вып. 50. С. 3-15.

276. Прохоров-Лукин Г. В. Теоретические и методические основы судебно-экспертной ситуалогии: автореф. на соискание учен. степени канд. юрид. наук 12.00.09. Киев, 1993. 16 с.

277. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави: навч. посібник. 9-е вид., зі змінами. Львів: Край, 2007.с.181

278. Радомський М. Т. Вітражне мистецтво Харкова другої половини ХХ - початку ХХІ століття: (генеза, стиліст. трансформації): автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. Мистецтвознавства: спец. 17.00.06 «Декор. і приклад. Мистецтво». Радомський Микола Тадеушевич; Держ. ВНЗ «Прикарпат. нац. ун-т ім. Василя Стефаника», [Харків. держ. акад. дизайну і мистецтв]. Івано-Франківськ, 2014. 16 с.

279. Рахунов Р. Д. Теория и практика экспертизы в советском уголовном процессе [Текст]. Р. Д. Рахунов; Всесоюз. ин-т юрид. наук М-ва юстиции СССР. Москва: Гос. изд-во юрид. лит., 1950 (тип. "Кр. пролетарий"). 248 с.

280. Ревенок Н. М. Сучасні методи мистецтвознавчої та технологічної експертизи виробів з порцеляни та фаянсу. *Вісник національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. Національна академія керівних кадрів культури і мистецтв. Київ №2, 2015. С. 154-158.

281. ред. С. П. Митричев, Н. В. Терзиев; Всесоюзный юридический заочный ин-т. Москва, 1958 . Ч. 1 / С. П. Митричев. Москва, 1958. 428 с.

282. Редин А. М. О качестве заключений судебных экспертиз и их доказательственном значении. *Криминалистика и судебная экспертиза*, Вып 19. Киев, 1979, С. 23-31.

283. Редин Є. К. Ф. И. Буслаев. Обзор трудов его по истории и археологии искусства. *Древнерусская литература и православное искусство*. Санкт-Петербург, 2001. С. 7-35.

284. Реєстр методик проведення судових експертиз Міністерства юстиції України веб-сайт. URL : <http://rmpse.minjust.gov.ua/search>

285. Рибальченко Л. Л. Дело сдать в архив. *Четверті Сумцовські читання*: Матеріали наук. конф., присвяч. 135-річчю з дня народж. Є. К. Редіна. Харків, 1999. С. 32-38.

286. Романюк Б. В. Сучасні теоретичні та практичні проблеми використання спеціальних знань у досудовому слідстві: монографія Б.В. Романюк. Київ: Нац. акад. внутр. справ України, 2002. 196 с.

287. Россинская Е. Р. Криминалистика: Вопросы и ответы: Учеб. пособие для вузов. Москва: ЮНИТИ-ДАНА, 1999. 351 с.

288. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в гражданском, арбитражном, административном и уголовном процессе. Москва: Норма, 2005. 276 с.

289. Россинская Е. Р. Судебная экспертиза в уголовном, гражданском, арбитражном процессе. Практическое пособие. Москва: Право и закон, 1996. 224 с.

290. Россинская Е. Р., Галяшина Е. И. Настольная книга судьи: судебная экспертиза. Москва: Проспект, 2010. 464 с.

291. Ростов М. Н. К вопросу о классификации объектов, задач и методов экспертного исследования. *Актуальные проблемы теории судебной экспертизы*: сб. науч. тр. Москва: ВНИИСЭ. Москва, 1984. С. 67.

292. Ростов М. Н. О содержании понятий, обозначаемых терминами «объект (экспертизы, экспертного исследования)», «качество», «свойство» и «признак». *Методология судебной экспертизы*: сб. науч. тр. Москва: ВНИИСЭ. Москва, 1986. С. 40-47.

293. Рыжова О. О., Цитович В. И., Тимченко Т. Р. Комплексное исследование фресковой росписи I в.н.э. в «Склепе Деметры» г. Керчь. *Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства*. VII научная конференция. 26 ноября – 29 ноября 2001, Москва. Материалы. Научное издание. Москва: Магнум Арт. 2003. С. 198-203.

294. Рыжова С. В. Культурологическое значение вклада д. Лихачева в гуманитарные науки *Вестник Южно Уральского государственного университета*. Серия: Социально-гуманитарные науки №21 (121), 2008. С. 94-98.

295. Садченко О. О. Розробка класифікації судово-мистецтвознавчої експертизи. *Судова експертиза. Сучасний стан та перспективи розвитку*: тези доповідей міжнар. наук.-практ. конф. Київ: МЮ України, 2010. С. 432-435.

296. Салтевский М. В. Теоретические основы установления групповой принадлежности в судебной экспертизе (методологические и правовые проблемы): автореф. дис. на соискание учен. степени д-ра юрид. наук. 12.00.09. Харьков, 1969. 40 с.

297. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі): підручник. Київ: Кондор, 2005. 588 с.

298. Сарабьянов Д. Некоторые методологические вопросы искусствоведения в ситуации исторического рубежа. *Вопросы искусствоведения*. Вып. 1-2. Москва, 1995. С. 5-33.

299. Сарабьянов Д. В. Достижения советского искусствоведения в области изучения дореволюционного русского искусства. *Материалы научной конференции, посвященной 40-летию советского искусствоведения*: ред. В. А. Тиханова. Москва, 1958. С. 32-33.

300. Сахнова Т. В. Судебная экспертиза: учебное пособие. Москва: Городец, 1999. 368 с.

301. Сборник Харьковского историко-филологического общества. Харьковское историко-филологическое общество URL : http://stariyeknigi.info/index/Charkov_ist_fil_obs.htm (Дата звернення 11.06.2019).

302. Сегай М. Я. Судебная экспертиза материальных следов-отображений (проблемы методологии). Київ: Ін Юре, 1997. 174 с.

303. Сегай М. Я. Судебная экспертология: объект, предмет, природа и система науки. *Теорія і практика судової експертизи і криміналістики*. Харків, 2003. С. 25-27.

304. Сегай М. Я. Судова експертологія – наука про судово-експертну діяльність. *Вісник Академії правових наук України*. 2003. №2 (33), №3 (34). С. 740-762.

305. Селиванов А. А. Частные методики исследования предметов старины и искусства при производстве судебно-товароведческой экспертизы. *Теория и практика судебной экспертизы*. № 2 (38) 2015. С. 40-50.
306. Селиванов Н. А. Спорные вопросы судебной экспертизы. *Социалистическая законность*. 1979. № 5. С. 199-205.
307. Селина Е. В. Доказывание с использованием специальных познаний по уголовным делам: монография. Москва: Юрлитинформ, 2003. 128 с.
308. Селіванов А. О. Судова правова експертиза – шлях до істини в правосудді. *Бюлетень Міністерства юстиції України*. 2003. № 4. С. 13-20
309. Сергій Васильєв Про переформатування Експертної комісії з питань розповсюдження і демонстрування фільмів. URL : <http://www.ukrkino.com.ua/about/spilkanews/?id=5038> (Дата звернення 20.11.2019).
310. Сидоров А. А. Первые шаги советского искусствознания, 1917. 1921. *Искусство*. 1976. № 1. С. 44-47.
311. Симакова-Ефремян Э. О Применении специальных знаний в процессуальных и непроцессуальных формах: проблемные вопросы. *Криминалистика и судебная экспертология: наука, обучение, практика*. Том II. Kaunas, 2019. С. 20-30.
312. Сімакова-Єфремян Е. Б. До питання взаємозалежності європейських інтеграційних процесів і тенденцій інтеграції спеціальних знань в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2017. Вип. 17. С. 152-158. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2017_17_22 (Дата звернення 01.03.2019).
313. Сімакова-Єфремян Е. Б. Про критерії оцінювання методик проведення судових експертиз в Україні. *Теорія та практика судової експертизи і криміналістики*. 2010. Вип. 10. С. 151-161. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/Trsek_2010_10_26 (Дата звернення 01.03.2019).
314. Сімакова-Єфремян Е. Б. Теорія і методологія комплексної експертизи контактної-слідової взаємодії об'єктів. Харків: Гриф, 2004. 176 с.
315. Словарь судебного эксперта URL : http://mbe2009.ru/slovar_sudebnogo_eksperta (Дата звернення 01.03.2019).

316. Снетков В. А. Габитоскопия. Волгоград: ВСШ МВД СССР, 1979. 324 с.
317. Снетков В. А. Криминалистическая диагностика : спорные вопросы. *Вопросы криминалистики и экспертизы*: сб. науч. тр. Москва: ВНИИСЭ. Вып. № 23. Москва, 1972. С. 3-29.
318. Селиванов Н. А. Советская криминалистика. Теоретические проблемы. Москва: Юридическая литература, 1978, 192 с.
319. Советский энциклопедический словарь. 3-е изд. Москва, Советская энциклопедия, 1984. 1600 с.
320. Современный толковый словарь русского языка. Сост. Л. Прокофьева. Санкт-Петербург: Норинт, 2005. 960 с.
321. Соловьев А. Б. Доказывание в досудебных стадиях уголовного процесса. Мсква: Изд-во «Юрлит-информ», 2002. 160 с.
322. Сорокотягина Д. А. Судебная экспертиза: учеб. Пособие. Д. А. Сорокотягина, И. Н. Сорокотягин. Ростов н/Д : Феникс, 2006. 336 с
323. Софія Київська: Візантія. Русь. Україна. Випуск IV: збірка наукових праць, присвячена 170-літтю з дня народження Никодима Павловича Кондакова (1844-1925). Київ, 2014. 760 с
324. Справочная книга криминалиста / Рук. авторского коллектива и отв. ред. Селиванов Н. А. Москва, НОРМА-ИНФРА Москва, 2000. 727 с.
325. Стариков Б. Писатель – я тебя знаю... / Б. Стариков // Знание – сила. 2010. № 8. С. 106-108.
326. Степункова В.К. Предмет судебной экспертизы и экспертное исследование обстоятельств, образующих основание уголовной ответственности. *Актуальные теоретические и общеметодические проблемы судебной экспертизы*. Сб.науч. тр. Вып.16. Москва, 1975. С. 59-60.
327. Стрілець Г. О. Актуальні аспекти стосовно кадрової підготовки судових експертів в Україні. *Експертное обеспечение правосудия: проблемы теории и практики*. междунар. науч.-практ. конф., 7-8 сент. 2006 г.: тезиси докл. Крымский научно-исследовательский институт судебных экспертиз

Министерства юстиции Украины; Центр судебной экспертизы Министерства юстиции Республики Казахстан. Симферополь, 2006. С. 291-296.

328. Стрілець Г. О. Класифікація судових експертиз, які проводять в судово-експертних установах України. *Актуальні проблеми держави і права: збірник наукових праць*. Одеська національна юридична академія. Одеса: Юридична література, 2007. Вип. 32. С. 113-117.

329. Судебные экспертизы (Возможности, подготовка материалов, назначение, оценка) / [авт. текста И. П. Кононенко, Г. М. Надгорный, М. Я. Сегай, Н. В. Скорик и др.]. Киев: РИО МВД УССР, 1981. 412 с.

330. Судова експертиза в кримінальному процесі : навчально-практичний посібник / О. О. Садченко, Н. Д. Кулінич, С. М. Соловей, О. В. Шевченко. Київ: Нац. акад. внутр. справ. 2013. 233 с.

331. Судова експертиза: нормативно-правове регулювання та наукові коментарі: Навч.-довід. посіб. / Грошевий Ю. М., Коновалова В. О., Шепітько В. Ю., Шерстюк В. М. та ін. Харків, Одіссей, 2004. 448 с.

332. Судові експертизи в процесуальному праві України: навч. Посіб. / за заг. ред. О. Г. Рувіна. Київ: Вид-во Ліра-К, 2019. 424 с.

333. Сумцов Н. Ф. Из украинской старины / Н. Ф. Сумцов. Харьков: Тип. «Печ. Дело» кн. К. Н. Гагарина, 1905. 162 с.

334. Сумцов Н. Ф. Рисунки и картины Т. Г. Шевченко / Н. Ф. Сумцов // *Сборник Харьковского историко-филологического общества*. Харьков, 1905. Т. 16. С. 234-241.

335. Сумцов Н. Ф. Труды Ф. И. Шмита по истории искусства. Харків, 1912. 10 с.

336. Сучасник словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень. Уклали: О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк. Київ: Довіра, 2006. 789 с.

337. Сычев В. Л. О методике атрибуции (экспертизы) китайской классической живописи. Научные сообщения государственного музея Востока. Москва, 2001. Вып. XXIV. 286 с.

338. Тактика следственных действий: Учеб. пособие. Под ред. В. И. Комисарова. Саратов, 2000. 202 с.

339. Татур Ю. Г. Компетентность в структуре модели качества подготовки специалиста. Высшее образование сегодня. 2004. С. 9-10.

340. Теоретические основы и практика расследования хищений в предприятиях, учреждениях и организациях культуры и искусства [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.09 Уголовный процесс и криминалистика. Судебная экспертиза / К. Т. Мырза; Киев. высш. шк. МВД СССР. Киев : Б. и., 1981. 246 с.

341. Теорія держави і права: навч. Посібник. А. М. Колодій, В. В. Копейчиков, С. Л. Лисенков. Київ: Юрінком Інтер, 2003. 368 с.

342. Тертышник В. М. Уголовный процесс: Учеб. изд. Харьков: Арсис, 1997. 528 с.

343. Торвальд Ю. Век криминалистики. 3-е издание. Перевод с немецкого. Под редакцией и со вступительной статьей Ф.М. Решетникова Москва, Прогресс, 1991. 203 с.

344. Тригулова А. Х. Экспертное исследование как процесс познания : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 / А. Х. Тригулова. Харьков., 1987. 21 с.

345. Усиевич А. Р. Криминалистические аспекты обеспечения расследования посягательств на культурные ценности : Дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09 : Ижевск, 2004 187 с.

346. Установление в процессе расследования механизма совершения хищений предметов, имеющих культурную ценность, из зданий культового назначения. Автореф. дис. ... канд. юрид. наук / Медведев А. М. Владивосток, 2006. 26 с.

347. Файгель Ф., Ангер В. Капельный анализ неорганических веществ. Том 1. Изд. Мир. 1976, 390 с.

348. Филиппенко Р. И. Ф. И. Шмит – заведующий Музеем изящных искусств и древностей Харьковского университета. *Вопросы музеологии*. 2016, № 1 (13) С. 69-77.

349. Философия: Энциклопедический словарь. Под ред. А. А. Ивина. Москва: Гардарики, 2004. С. 1072.

350. Філіппенко Р. І., Куделко С. М. Є. К. Редін – професор Харківського університету: Монографія. Харків.: ХНУ імені В. Н. Каразіна, 2008. 228 с.

351. Фоменко В. Н., Ганзенко Л. Г. Методические основы искусствоведческой экспертизы. *Новые направления криминалистических исследований в практике судебной экспертизы: тез. науч.-практ. семинара (24-25 апр., Киев)*. Київ, 2001. С. 93-98.

352. Фридман И. Я. Судебные экспертизы и вопросы предупреждения преступлений : автореф. на соискание учен. степени докт. юрид. наук; 12.00.09. Москва, 1974. 40 с.

353. Фролов Ю. В., Махотин Д. А. Компетентностная модель как основа оценки качества подготовки специалистов. *Высшее образование сегодня*. 2004. № 8. С. 34-41.

354. Хазиев Ш. Н. Арт-криминалистика: суть и потенциал. *Адвокат*. 2005. N 5. С. 88-94.

355. Хазиев Ш. Н. Процессуальные и криминалистические основы судебно-искусствоведческой экспертизы. Актуальные проблемы теории и практики судебной экспертизы : доклады и сообщения на международной конференции «Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе» Москва: Н.Н., 2004. С. 335-337.

356. Хазиев Ш. Н., Бушин А. В. О судебно-трасологической идентификации произведений изобразительного искусства с целью исключения подмены или повреждения. *Теория и практика судебной экспертизы*. 2018;13(1): С. 60-64 URL : [.https://doi.org/10.30764/1819-2785-2018-13-1-60-64](https://doi.org/10.30764/1819-2785-2018-13-1-60-64) (Дата звернення 11.07.2019).

357. Хазиев Ш. Н., Усова Д. А. Актуальные проблемы судебно-искусствоведческой экспертизы // XV–XVI научные конференции «Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного и декоративно-прикладного искусства» (Материалы 2009, 2010). Москва: Магнум Арс, 2014. С. 204-207.

358. Ходченко І. Л. Теоретичні аспекти судової мистецтвознавчої експертизи. *Криміналістика і судова експертиза*. 2017. - Вип. 62. С. 460-465. URL : http://nbuv.gov.ua/UJRN/krise_2017_62_57 (Дата звернення 11.07.2019).

359. Холодная М. А. Психология интеллекта. Парадоксы исследования. Санкт-Петербург, Питер, 2002. 272 с.

360. Цивільний процесуальний кодекс України // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2004, № 40-41, 42, ст. 492). URL : <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1618-15> (Дата звернення 28.10.2019).

361. Чагодаев А. Д. Джон Констебль Москва, Искусство 1968. 184 с.

362. Чернявский С. С. Организация расследования преступлений в контексте предмета криминалистики. *Сучасні проблеми криміналістики: Матеріали Міжнародної наук.-практ конф., присвяч.. 100-річчю з дня народження д.ю.н., проф.. В. П. Колмакова*. Одеса: Юридична література.2013. С. 338-341

363. Шавер Б. М., Винберг А. И. и др. Криминалистика. Москва: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1940. 200 с.

364. Шакиров К.Н. Судебная экспертиза. Проблемы теории и практики. Алматы: Аркаим, 2002. 288 с.

365. Шакиров К. Н. К дискуссии о научном определении понятия и сущности предмета судебной экспертизы. Восток-Запад: партнерство в судебной экспертизе. *Актуальные вопросы теории и практики судебной экспертизы: матер. межд. научн.-практ. конф. (г. Алматы, 6 ноября 2014 г.)*. Астана, 2014. С. 305-308

366. Шамардіна Н. В. Кенигсбергская академия художеств: страницы истории [Текст]. В кн.: *Известия КГТУ*. Калининград, 2008. №13. С. 202-206. URL : <https://refdb.ru/look/2353696.html> (Дата звернення 28.10.2019).

367. Шевчук В. М. Методика розслідування контрабанди: проблеми теорії та практики: Монографія. Харків: Гриф, 2003. 280 с.

368. Шевчук В. М. Судебные экспертизы при расследовании контрабанды: проблемы теории и практики. *Теорія та практика судової*

експертизи і криміналістики: міжнар.наук.-практ. конф., 19-20 червня 2002 р.: тези доп. Харків, Право, 2002. Вип. 2. С. 123-128.

369. Шейфер С. А. Следственные действия. Система и процессуальная форма. Москва: Изд-во «Юрлитинформ», 2001. 208 с.

370. Шепітько В. Ю. Криміналістика: Підручник. Кол. авт.: В. Ю. Шепітько, В. О. Коновалова, В. А. Журавель та ін. / За ред. проф. В. Ю. Шепітька. 4-е вид., перероб. і доп. Харків: Право, 2008. 464 с.

371. Шепітько В. Ю. Криміналістичні проблеми збирання доказів технічними засобами у кримінальному процесі [Текст]. *Вісник Академії правових наук України*. 2001р. №4(27). Харків: Право, 2001. С. 198-207.

372. Шерстюк В. М. Судово-експертна діяльність (організаційно-правові та морально-психологічні засади): Монографія. Сімферополь: ООО «ДІАЙП», 2008. 196 с.

373. Шерстюк В. Н. Классификация судебных экспертиз. *Теория та практика судової експертизи і криміналістики: Зб. матер. міжнар. наук.-практ. конф.* Харків: Право, 2002. Вип. 2. С. 88-94.

374. Шляхов А. Р. Задачи судебной экспертизы. *Экспертные задачи и пути их решения в сети НТР: Сб. науч. тр. ВНИИСЭ*. Москва, 1980. Вып. 42. С. 3-26.

375. Шляхов А. Р. Классификация судебных экспертиз: учеб.пособие Волгоград: НИ и РИО ВСШ МВД СССР, 1980. 78 с.

376. Шляхов А. Р. О предмете судебной экспертизы. *Некоторые вопросы теории судебной экспертизы. Тезисы научных сообщений на седьмом теоретическом семинаре - криминалистических чтениях (26 июня 1975 г.)*. Всесоюзный научно-исследовательский институт судебных экспертиз. Москва, 1975. С. 4-5.

377. Шляхов А. Р. Общие положения методики криминалистической экспертизы. Учебно-методическое пособие. Москва, 1961. 180 с.

378. Шляхов А. Р. Определение методик и методов судебных экспертиз с позиции внедрения научных разработок. *Материалы к Ученому Совету: рекомендации в экспертную практику*. Москва, 1977. С. 4-5.

379. Шляхов А. Р. Предмет и система криминалистической экспертизы. Тр. ВНИИСЭ. Москва, 1971. Вып. 3. С. 11-38.

380. Шляхов А. Р. Предмет некоторых видов судебной экспертизы. Вопросы криминалистики. 1963. № 8-9. С. 32-37.

381. Шляхов А. Р. Судебная экспертиза. Организация и проведение. Москва: Юридическая литература, 1979. 168 с.

382. Шмит Ф. И. Исторические, этнографические, художественные музеи: Очерк истории и теории музейного дела. Харків, 1919. 104 с.

383. Штефан О. Фальсифікація творів мистецтва. *Науково-практичний журнал «Теорія і практика інтелектуальної власності»* № 1 (51) Київ, 2010. С. 7-24.

384. Шульга Л. В., Кузин В. И., Мамонов О. В., Савкин А. А., Суханов В. В. Расследование преступлений, связанных с посягательствами на культурные ценности: Учеб. методич. Пособие. Москва: ВНИИ МВД России, 2002. 126 с.

385. Шульга О. О. Експертно-криміналістичне забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні: системний консолідований аналіз. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності: збірник матеріалів конференції* / редкол.: Кобилянський О. Л., Комаринська Ю. Б., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2016 С. 339-343.

386. Шульга О. О. Загальна характеристика і класифікація методик мистецтвознавчої експертизи. *Участь спеціаліста у кримінальному провадженні: Збірник матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу*. Київ, ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2019. С. 146-150.

387. Шульга О. О. Історіографія розвитку мистецтвознавчої експертизи. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.): у 2 ч. / [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 391-393.

388. Шульга О. О. Класифікація методів мистецтвознавчої експертизи. *Вісник академії адвокатури України*: наук. Журн. Акад. адвокатури України. Київ: ВЦ акад. адвокатури України. 2017. Том 14. Число 2 (39) С. 176-179.

389. Шульга О. О. Культурні цінності: криміналістичний облік виявлених, вилучених і знайдених предметів старовини і мистецтва. *Актуальні проблеми криміналістики*: інтелектуальні власність, культурні цінності, соціально-комунікаційна індустрія, міжнародне співробітництво: тези доп. та повідомл. Третьої між народ.наук.-практ. Конф. / редкол.: Бошицький Ю. Л., Біленчук П. Д.; Київ, ун-т права НАН України. Київ : Київ. ун-т права НАН України: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2013. С. 254-256.

390. Шульга О. О. Науково-методичні основи забезпечення мистецтвознавчих досліджень. *Наука і правоохорона* №1(35), Державний науково-дослідний інститут МВС України 2017. С. 200-206.

391. Шульга О. О. Науково-практичне забезпечення досліджень об'єктів мистецтвознавчої експертизи. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) / [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарев, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 473-476.

392. Шульга О. О. Поняття і сутність мистецтвознавчої експертизи. *AREA NAUKI* (kwartalne, międzynarodowe czasopismo naukowe). 2017 P. 86-94.

393. Шульга О. О. Правові і організаційні проблеми призначення та проведення мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України. *Наука і правоохорона* №4(46), Державний науково-дослідний інститут МВС України 2019. С. 350-357.

394. Шульга О. О. Предмет, об'єкт та завдання мистецтвознавчої експертизи. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування: збірник матеріалів конференції*. редкол.: Кобилянський О. Л., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ, : Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. С. 416-425.

395. Щерба С. П. Осмотр и оценка предметом и документов, имеющих особую историческую, научную, художественную или культурную ценность. С. П. Щерба, В. М. Первушин, С. А. Приданов, Л. В. Шульга. *Информационный бюллетень СК. Москва*, 1998. С. 29-37.

396. Щербаковський М. Г. Компетенция и компетентность судебного эксперта. *Криминалистика и судебная экспертиза: межвед. научн.-метод. сборник*. Київ: Министерство юстиции Украины, 2013 Вып. 58. Ч. 2. С. 95-104.

397. Щербаковський М. Г. Судебные экспертизы: назначение, производство, использование: Учеб. практ. пособие. Харьков: Эспада, 2005. 544 с.

398. Щербаковський М. Г. Підстави відмови експерта від проведення експертного дослідження. *Актуальні проблеми кримінально-правового, кримінально-процесуального та криміналістичного забезпечення безпеки України: матер. Міжнар. наук.-практ. конф. (30 лист. 2018 р., м. Дніпро)*. Дніпро: Видавець Біла К. О., 2018. С. 237-238

399. Щербаковський М. Г. Призначення та провадження судових експертиз. Харків, Фактор, 2011. 400 с.

400. Щербаковський М. Г. Проведення та використання судових експертиз у кримінальному провадженні: монографія. Харків: В деле, 2015. 560 с.

401. Эйсман А. А. Заключение эксперта (структура и научное обоснование). Москва: Юрид. лит., 1967. 152 с.

402. Эйсман А. А. Заключение эксперта. Структура и научное обоснование. Москва: Юридическая литература, 1967. 152 с.

403. Энциклопедия судебной экспертизы. Под ред. Т. В. Аверьяновой, Е. Р. Россинской. Москва: Юристъ, 1999. 552 с.

404. Эфрос А., Пунин Н. Чехонин. худ. ред. С. А. Абрамова. Москва-Ленинград, ГИЗ, 1924. 113 с.

405. Юодкайте-Гранскіене Г. Порівняльний огляд діяльності органів судової експертизи в державах – членах ЄС: 2-й звіт по місії Європ. коміс./ENPI «Підтримка реформ у сфері юстиції України». EuropeAid/134175/L/ACT/UA No 2013/328-160. 55 с.

406. Юрчишин В. Д. Аккредитация подразделений экспертной службы МВД Украины соответственно международным требованиям ISO/IEC 17025 Европейской сети судебно-экспертных учреждений: современное состояние и перспективы развития. *Актуальные проблемы современной криминалистики и судебной экспертизы: материалы Междунар. науч.-практ. конф., посвящ. 35-летию со дня образования кафедры криминалистики Акад. МВД Респ. Беларусь (Минск, 3 июня 2011 г.).* М-во внутр. дел Респ. Беларусь, учреждение образования «Акад. М-ва внутр. дел Респ. Беларусь»; редкол.: Н.И. Порубов [и др.]. Минск: Акад. МВД, 2011. С. 123-125.

407. Яновська О. Г. Протестна діяльність адвоката в кримінальному провадженні. Слово Національної школи суддів України. 2013. № 4. С. 124-130.

408. Яновська О. Г. Теоретичне розуміння змагальності в кримінальному процесі. Юридична України. 2010. № 1. С. 121-127.

409. Яхонт О. В. К десятилетию деятельности конференции «Экспертиза и атрибуция произведений изобразительного искусства. URL: <http://art-con.ru/node/5309> (Дата звернення 28.10.2019).

410. Christie's веб-сайт URL : <https://www.christies.com> (Дата звернення 12.02.2020).

411. European Expertise and Expert Institute : веб-сайт. URL : <https://experts-institute.eu/en/> (Дата звернення 22.02.2020).

412. Phillips веб-сайт URL : <https://www.phillips.com> (Дата звернення 22.02.2020).

413. Shulha Oleksandr ПОНЯТТЯ І СУТНІСТЬ СУДОВО-МИСТЕЦТВОЗНАВЧОЇ ЕКСПЕРТИЗИ Fundacja „Ośrodek Rozwoju Kompetencji Akademickich” AREA NAUKI kwartalne międzynarodowe czasopismo naukowe LUBLIN 2017 p.86-94.

414. Sotheby's веб-сайт URL : <https://www.sothebys.com> (Дата звернення 12.02.2020).

415. Textbook of Criminalistics. Vol. 1: General Theory/ed. by Hendrik Malevski, Valery Shepitko. Kharkiv: Apostille Publishing LLC, 2016. 488 p.

ДОДАТКИ

Додаток А

Офіційні статистичні данні результатів роботи Експертної служби Міністерства внутрішніх справ України за період 2014-2019 роки

Загальна кількість виконаних судових експертиз та судово-мистецтвознавчих експертиз			
Рік	Загальна кількість виконаних судових експертиз	Загальна кількість виконаних судово-мистецтвознавчих експертиз	Частка
2014	245923	1286	0,52%
2015	238217	1036	0,43%
2016	249360	668	0,27%
2017	259967	508	0,20%
2018	205319	516	0,25%
2019	278652	590	0,21%
Загальна кількість виконаних судово-мистецтвознавчих експертиз та досліджено об'єктів			
Рік	Загальна кількість виконаних судово-мистецтвознавчих експертиз	Загальна кількість досліджених об'єктів	
2014	1286	494250	
2015	1036	23653	
2016	668	51956	
2017	508	4472383	
2018	516	16957920	
2019	590	15879070	
Загальна кількість виконаних судово-мистецтвознавчих експертиз у сфері суспільної моралі та у сфері творів мистецтва			
Рік	Загальна кількість судово-мистецтвознавчих експертиз	Виконані судово-мистецтвознавчі експертизи у сфері суспільної моралі	Виконані судово-мистецтвознавчих експертизи у сфері творів мистецтва
2014	1286	1154	132
2015	1036	918	118

2016	668	564	104
2017	508	453	55
2018	516	478	38
2019	590	320	270
Загальна кількість досліджених об'єктів			
Рік	Загальна кількість досліджених об'єктів	Загальна кількість досліджених об'єктів судово-мистецтвознавчих експертиз	Частка
2014	2346195	494250	21,07%
2015	2372930	23653	1%
2016	917931	51956	5,66%
2017	6709008	4472383	66,66%
2018	18708075	16957920	90,64%
2019	20459821	15879070	77,65%
Загальна кількість досліджених об'єктів			
Рік	Загальна кількість об'єктів судово-мистецтвознавчих експертиз	У сфері суспільної моралі	Частка
2014	494250	493203	99,79%
2015	23653	9687	40,95%
2016	51956	48263	92,89%
2017	4472383	447348	10,00%
2018	16957920	16956140	99,99%
2019	15879070	15870000	99,94%
Загальна кількість досліджених об'єктів			
Рік	Загальна кількість об'єктів судово-мистецтвознавчих експертиз	Твори мистецтва	Частка
2014	494250	1047	0,21%
2015	23653	13966	59,05%
2016	51956	3693	7,11%
2017	4472383	2035	0,05%
2018	16957920	1780	0,01%
2019	15879070	9070	0,06%

Додаток Б

Результати статистичної обробки анкет для опитування слідчих Національної поліції України

За розробленою анкетною, було опитано 256 слідчих Національної поліції України. У підсумковій таблиці наведено результати статистичної обробки даних, одержаних за даною анкетною.

Запитання анкети та варіанти відповідей		Статистичний показник	
		n	%
1. У які експертні установи Ви найчастіше призначали судово-мистецтвознавчу експертизу?			
1.1.	державні судово-експертні установи	250	97
1.2.	недержавні судово-експертні установи	6	3
2. Які труднощі виникали у Вас з призначення судово-мистецтвознавчої експертизи?			
2.1.	відсутність експертів-мистецтвознавців з відповідної експертної спеціальності	20	8
2.2.	відсутність методичних матеріалів щодо призначення та проведення судово-мистецтвознавчої експертизи	232	90
2.3.	інші труднощі	4	2
3. Які недоліки призначення судово-мистецтвознавчої експертизи в державній судово-експертній установі?			
3.1.	невисока кваліфікація експертів-мистецтвознавців	1	0,04
3.2.	недостатня науково-методична і матеріальна база	43	16,8
3.3.	тривалий час проведення судово-товарознавчої експертизи	214	83,6
4. Які недоліки призначення судово-мистецтвознавчої експертизи в недержавній судово-експертній установі?			
4.1.	проводять лише окремі види судово-мистецтвознавчої експертизи	5	2
4.2.	необхідність оплати за виконані експертизи	251	98

5. Які види судово-мистецтвознавчої експертизи Ви проводили поза експертною установою?			
5.1.	з питань суспільної моралі	245	95,7
5.2.	щодо творів мистецтва	11	4,3
6. За якими критеріями відбирався експерт для проведення судово-мистецтвознавчої експертизи?			
6.1.	за стажем, освітою, досвідом роботи	10	4
6.2.	мав досвід призначення експертизи цьому експерту	9	3
6.3.	експерт працює в державній судово-експертній установі	237	93
7. Чи зверталися Ви під час призначення судово-мистецтвознавчої експертизи до експерта за консультацією?			
7.1.	так	230	90
7.2.	ні	26	10
8. Якщо так, то з яких питань Ви консультувалися з експертом?			
8.1.	у зв'язку з питаннями необхідними для вирішення у кримінальному провадженні	219	86
8.2.	у зв'язку з оцінкою висновку експертизи	37	14
9. Чи призначали Ви комплексну судово-мистецтвознавчу експертизу?			
9.1.	так	97	38
9.2.	ні	159	62
10. Якщо так, то яку саме?			
10.1.	комплексна почеркознавча та мистецтвознавча експертиза	0	0
10.2.	комплексна технічна експертиза документів та мистецтвознавча експертиза.	0	0
10.3.	комплексна експертиза зброї та мистецтвознавча експертиза.	0	0
10.4.	комплексна трасологічна та мистецтвознавча експертиза	0	0
10.5.	комплексна портретна та мистецтвознавча експертиза	0	0
10.6.	комплексна комп'ютерно-технічна та мистецтвознавча експертиза	97	37
10.7.	комплексна психолого-мистецтвознавча експертиза	0	0
10.8.	комплексна гемологічна та мистецтвознавча експертиза	0	0

10.9.	інші	159	62
11. Яким чином Ви проводили оцінку висновку судово-мистецтвознавчої експертизи?			
11.1.	вивчав висновок експерта і співставляв з матеріалами кримінального провадження	54	21
11.2.	вивчав лише вступну частину і висновки	192	75
11.3.	інші	10	4
12. Як Ви оцінюєте компетентність експерта-мистецтвознавця?			
12.1.	за наявністю стажу та досвіду роботи	87	34
12.2.	за обґрунтованістю результатів дослідження	97	38
12.3.	за використанням стандартизованих методик	3	1
12.4.	якщо експертний підрозділ акредитований за відповідним міжнародним стандартом	69	27
13. Як Ви розумієте обґрунтованість висновку судово-мистецтвознавчої експертизи?			
13.1.	використання спеціальної термінології у висновку експерта	3	1,2
13.2.	логічний зв'язок між дослідження та висновками	40	15,6
13.3.	наведення у висновку аргументів, які підтверджують висновки експерта	213	83,2
14. Як Ви розумієте вимоги повноти судово-мистецтвознавчої експертизи?			
14.1.	дослідження усіх об'єктів, які надані на експертизу	250	96
14.2.	дача відповіді на кожне з поставлених питань	12	3
14.3.	докладне викладення у висновку усього ходу і результатів дослідження	3	1
15. Як часто, під час оцінки висновку експерта-мистецтвознавця, Ви користуєтесь порадами своїх колег?			
15.1.	дуже рідко	9	3,5
15.2.	іноді	237	92,5
15.3.	часто	3	1
15.4.	завжди	7	3

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Курко М. Н., Біленчук П. Д., Шульга О. О. Правове і наукове забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні: системний аналіз. М. Н. Курко, П. Д. Біленчук, О. О. Шульга. *Європейські перспективи*. 2014, № 3. С. 123-132.

2. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Консолідований аналіз порівняльно-аналітичний аналіз мистецтвознавчих досліджень в Україні: правове і науково-методичне забезпечення П. Д. Біленчук, О. О. Шульга. *Порівняльно-аналітичне право* – електронне наукове фахове видання юридичного факультету ДВНЗ «Ужгородський національний університет». Ужгород. 2016 № 4. С. 180-183.

3. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Правове і наукове забезпечення досліджень культурної спадщини, культурних цінностей і творів мистецтва *Криміналістичний вісник* : наук.-практ. зб. [голов. ред. В.В. Черней] ДНДЕКЦ МВС України; НАВС. Київ: ПК «Типографія від «А» до «Я», 2017. № 1 (27). С. 40-47.

4. Шульга О. О. Науково-методичні основи забезпечення мистецтвознавчих досліджень. *Наука і правоохорона* № 1(35), Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2017. С. 200-206.

5. Шульга О. О. Класифікація методів мистецтвознавчої експертизи. *Вісник академії адвокатури України* : наук. Журн. Акад. адвокатури України. Київ : ВЦ акад. адвокатури України, 2017. Том 14. Число 2 (39) С. 176-179.

6. Шульга О. О. Поняття і сутність мистецтвознавчої експертизи. *AREA NAUKI* (kwartalne, międzynarodowe czasopismo naukowe). 2017. P. 86-94.

7. Шульга О. О. Правові і організаційні проблеми призначення та проведення мистецтвознавчої експертизи у кримінальному судочинстві України.

Наука і правоохорона № 4(46), Державний науково-дослідний інститут МВС України, 2019. С. 350-357.

які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

1. Шульга О. О. Культурні цінності: криміналістичний облік виявлених, вилучених і знайдених предметів старовини і мистецтва. *Актуальні проблеми криміналістики: інтелектуальні власність, культурні цінності, соціально-комунікаційна індустрія, міжнародне співробітництво*: тези доп. та повідомл. Третьої між народ.наук.-практ. Конф. редкол.: Бошицький Ю. Л., Біленчук П. Д.; Київ, ун-т права НАН України. Київ: Київ. ун-т права НАН України: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2013. С. 254-256.

2. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Культурні цінності як об'єкт криміналістичних обліків. *Актуальні питання техніко-криміналістичного забезпечення кримінальних проваджень*: збірник матеріалів круглого столу редкол.: Кобилянський О. Л., Кофанов А.В., Матвієнко П.С.; Київ. ННПФЕКП НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут підготовки фахівців для експертно-криміналістичних підрозділів Національної академії внутрішніх справ, 2013. С. 32-34.

3. Шульга О. О. Експертно-криміналістичне забезпечення мистецтвознавчих досліджень в Україні: системний консолідований аналіз. *Актуальні питання експертно-криміналістичного забезпечення правоохоронної діяльності*: збірник матеріалів конференції редкол.: Кобилянський О. Л., Комаринська Ю. Б., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 339-343.

4. Біленчук П. Д., Шульга О. О. Науково-методичне забезпечення експертизи культурних цінностей як предмет криміналістичного дослідження. *Теорія і практика судової експертизи*: збірник матеріалів круглого столу. редкол.: Кобилянський О. Л., Черноус Ю. М., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2016. С. 40-46.

5. Шульга О. О. Історіографія розвитку мистецтвознавчої експертизи. *Актуальні питання кримінального процесу, криміналістики та судової експертизи*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 24 листоп. 2017 р.) : у 2 ч. [редкол.: В. В. Черней, С. С. Чернявський, Л. Д. Удалова та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2017. Ч. 1. С. 391-393.

6. Шульга О. О. Предмет, об'єкт та завдання мистецтвознавчої експертизи. *Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування*: збірник матеріалів конференції, редкол.: Кобилянський О. Л., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. С. 416-425.

7. Шульга О. О. Науково-практичне забезпечення досліджень об'єктів мистецтвознавчої експертизи. *Актуальні проблеми криміналістики та судової експертології*: матеріали міжвідом. наук.-практ. конф. (Київ, 22 листоп. 2018 р.) [редкол.: В. В. Черней, С. Д. Гусарєв, С. С. Чернявський та ін.]. Київ: Нац. акад. внутр. справ, 2018. С. 473-476.

8. Шульга О. О. Загальна характеристика і класифікація методик мистецтвознавчої експертизи. *Участь спеціаліста у кримінальному провадженні*: збірник матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу. Київ, ННІ№2 НАВС. Київ: Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2019. С. 146-150.

Акти впровадження

ЗАТВЕРДЖУЮ

Перший проректор
 Національної академії внутрішніх справ,
 доктор юридичних наук,
 професор,
 заслужений юрист України

Станіслав ГУСАРЄВ

09. 03. 2020 р.

АКТ

про впровадження результатів дисертації Шульги Олександра
 Олександровича «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному
 судочинстві України» на здобуття ступеня доктора філософії за
 спеціальністю 081 – Право у освітній процес
 Національної академії внутрішніх справ

Комісія у складі: начальника навчально-методичного відділу Колодейчак С.І., (голова комісії), завідувача кафедри кримінального процесу, доктора юридичних наук Макарова М.А., завідувача кафедри криміналістики та судової медицини, кандидата юридичних наук, доцента Самодіна А.В., склала цей акт про те, що результати дисертації Шульги Олександра Олександровича на тему «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України» впроваджені у освітній процес академії.

На основі проведеного аналізу комісія дійшла висновку, що подані наукові праці Шульги О.О. містять науково обґрунтовані теоретичні положення і практичні рекомендації, запроваджені для використання в освітньому процесі Національної академії внутрішніх справ, зокрема у системі професійної освіти слідчих і прокурорів, при викладанні відповідних навчальних дисциплін та під час підготовки навчальних і методичних посібників, підручників, курсів лекцій.

Голова комісії:

Станіслава КОЛОДЕЙЧАК

Члени комісії:

доктор юридичних наук

Марк МАКАРОВ

кандидат юридичних наук,
доцент

Артем САМОДІН

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Ректор Академії адвокатури України
доктор юридичних наук,
Заслужений юрист України

Т.В. Варфоломєєва

«17» 01 2020 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

**результатів дисертації дисертанта Академії адвокатури України
Шульги Олександра Олександровича на тему «Судово-мистецтвознавча
експертиза у кримінальному судочинстві» на здобуття наукового
ступеня кандидата юридичних наук (доктора філософії)
за спеціальністю 081 – Право**

Комісія у складі: професора кафедри кримінального процесу та криміналістики, доктора юридичних наук, професора В. В. Назарова (голова), завідувача кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук К. В. Легких, професора кафедри кримінального процесу та криміналістики, доктора юридичних наук, професора В. А. Колесника, доцента кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидата юридичних наук М. Є. Громової склали цей акт про те, що результати дисертації Шульги О.О. впроваджені в освітній процес Академії.

Результати наукового дослідження знайшли своє відображення у навчально-методичних матеріалах, де як джерела рекомендовані такі публікації:

1. Шульга О. О. Науково-методичні основи забезпечення мистецтвознавчих досліджень. Наука і правоохоронна №1(35), Державний науково-дослідний інститут МВС України 2017. С. 200-206.

2. Шульга О. О. Класифікація методів судово-мистецтвознавчої експертизи. Вісник академії адвокатури України : наук. Журн. / Акад. адвокатури України. Київ : ВЦ акад. адвокатури України 2017. Том 14. Число 2 (39) С. 176-179

3. Шульга О. О. Поняття і сутність судово-мистецтвознавчої експертизи // AREA NAUKI (kwartalne, międzynarodowe czasopismo naukowe). 2017 р. 86-94.

4. Шульга О. О. Предмет, об'єкт та завдання судово-мистецтвознавчої експертизи. Сучасний стан криміналістичного забезпечення досудового розслідування : збірник матеріалів конференції. / редкол.: Кобилянський О. Л., Свобода Є. Ю.; Київ. ННІ№2 НАВС. Київ, : Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2017. С. 416-425.

5. Шульга О. О. Загальна характеристика і класифікація методик судово-мистецтвознавчої експертизи. Участь спеціаліста у кримінальному провадженні: збірник матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу. Київ, ННІ№2 НАВС. Київ, : Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2019. С. 146-150.

6. Шульга О. О. Культурні цінності: криміналістичний облік виявлених, вилучених і знайдених предметів старовини і мистецтва // Актуальні проблеми криміналістик: інтелектуальні власність, культурні цінності, соціально-комунікаційна індустрія, міжнародне співробітництво: тези допов. та повідомл. третьої міжнарод. наук.-практ. конф. / редкол.: Бошицький Ю. Л., Біленчук П. Д.; Київ, ун-т права НАН України. Київ : Київ. Ун-т права НАН України: Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2013. С. 254-256.

7. Шульга О. О. Загальна характеристика і класифікація методик мистецтвознавчої експертизи. Участь спеціаліста у кримінальному провадженні: збірник матеріали міжвідомчого науково-практичного круглого столу. Київ, ННІ№2 НАВС. Київ : Навчально-науковий інститут №2 Національної академії внутрішніх справ, 2019. С. 146-150.

Члени комісії дійшли спільного висновку, що представлені матеріали мають належний науковий та практичний рівень розробки проблематики теми дисертаційного дослідження, ґрунтуються на достатній кількості опрацьованих О.О.Шульгою законодавчих, наукових та емпіричних джерел, відображені у науково-методичних матеріалах із спеціальних курсів «Судові експертизи у судочинстві України» та «Інститут спеціальних знань у кримінальному судочинстві» для здобувачів вищої освіти бакалавра і магістра.

Голова комісії:

Професор кафедри кримінального процесу та криміналістики, доктор юридичних наук, професор

В.В. Назаров

Члени комісії:

Завідувач кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидат юридичних наук

К.В. Легких

Професор кафедри кримінального процесу та криміналістики, доктор юридичних наук, професор

В.А. Колесник

Доцент кафедри кримінального процесу та криміналістики, кандидат юридичних наук

М.Є. Громова

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

Заступник начальника
Головного слідчого управління
Національної поліції України

Р.М. ДУДАРЕЦЬ

«10» 09 2020 року

АКТ

у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України Шульги Олександра Олександровича на тему: «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Комісія у складі: начальника відділу Головного слідчого управління Національної поліції України, доктора юридичних наук, доцента Шевчишена А.В., заступника начальника відділу Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук, доцента Мірковця Д.М., старшого інспектора Головного слідчого управління Національної поліції України, кандидата юридичних наук Дручек О.М. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Шульги Олександра Олександровича «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України» можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Начальника відділу
Головного слідчого управління
Національної поліції України
доктор юридичних наук, доцент**

А.В. Шевчишен

**Заступник начальника відділу
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук, доцент**

Д.М. Мірковець

**Старший інспектор
Головного слідчого управління
Національної поліції України
кандидат юридичних наук**

О.М. Дручек

«ЗАТВЕРДЖУЮ»

30/09
 Начальник слідчого управління
 Головного управління
 Національної поліції в
 Миколаївській області
 полковник поліції

Р.А. УСМАНОВ
 Директор Департаменту

« 2020 року

АКТ ВПРОВАДЖЕННЯ

у практичну діяльність органів досудового розслідування матеріалів дисертаційного дослідження аспіранта кафедри кримінального процесу та криміналістики Академії адвокатури України Шульги Олександра Олександровича на тему: «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України» на здобуття наукового ступеня доктора філософії зі спеціальності 081 «Право»

Комісія у складі: заступника начальника відділу криміналістичного забезпечення СУ ГУНП в Миколаївській області підполковника поліції Манзарука І.О., старшого інспектора відділу криміналістичного забезпечення СУ ГУНП в Миколаївській області старшого лейтенанта поліції Генсіцької Р.О., старшого слідчого-криміналіста в особливо важких справах СУ ГУНП в Миколаївській області капітана поліції Щербицького Ю.М. склала цей акт про те, що матеріали дисертаційного дослідження Шульги Олександра Олександровича «Судово-мистецтвознавча експертиза у кримінальному судочинстві України» можуть застосовуватися у практичній діяльності слідчих підрозділів, а також під час проведення занять в системі службової підготовки.

**Заступник начальника відділу
 криміналістичного забезпечення
 СУ ГУНП в Миколаївській області
 підполковник поліції**

І.О. Манзарук

**Старший інспектор відділу
 криміналістичного забезпечення
 СУ ГУНП в Миколаївській області
 старший лейтенант поліції**

Р.О. Генсіцька

**Старший слідчий-криміналіст
 в особливо важливих справах
 СУ ГУНП в Миколаївській області
 капітан поліції**

Ю.М. Щербицький